

VILNIAUS UNIVERSITETAS
TARPTAUTINIŲ SANTYKIŲ IR POLITIKOS MOKSLŲ INSTITUTAS

POLITIKOS IR MEDIJŲ MAGISTRO PROGRAMA

ERYK TATOL

II kurso studentas

**LIETUVOS ISTORIKŲ VAIDMENS SAMPRATOS: TARP TIESOS SIEKIMO IR
TARNYSTĖS VALSTYBEI**

MAGISTRO DARBAS

Darbo vadovė: doc. dr. Inga Vinogradnaitė

Vilnius, 2021

Turinys

Įvadas.....	5
1. TEORINĖS PRIELAIDOS IR TYRIMO METODAS	9
2. ISTORIKO VAIDMUO, MISIJA, ATSAKOMYBĖ	14
3. ISTORIJA IR POLITIKA	20
3.1. Politinės pažiūros istorijos rašymo procese	23
3.2. Objektyvumas kaip ideologinė fikcija	26
3.3. Vertybių ugdymas bei propaganda	29
3.4. Nacionalinis naratyvas	33
Išvados.....	40
Literatūros ir šaltinių sąrašas	43
Summary.....	46
Priedai.....	47
Priedas Nr. 1. Klausimynas.....	47
Priedas Nr. 2. Interviu su Alfredu Bumblausku.....	48
Priedas Nr. 3. Interviu su Rasa Čepaitiene.	60
Priedas Nr. 4. Interviu su Martynu Jakuliu.	74
Priedas Nr. 5. Interviu su Ugne Jonaityte.	85
Priedas Nr. 6. Interviu su Liudu Jovaiša.	93
Priedas Nr. 7. Interviu su Valdemaru Klumbiu.	100
Priedas Nr. 8. Interviu su Laurynu Kudijanovu.	115
Priedas Nr. 9. Interviu su Rūta Miškinyte.....	123
Priedas Nr. 10. Interviu su Rimvydu Petrausku.....	129
Priedas Nr. 11. Interviu su Kristina Petrauske.	135
Priedas Nr. 12. Interviu su Valdu Rakučiu.	144
Priedas Nr. 13. Interviu su Virginijumi Savukynu.	153
Priedas Nr. 14. Interviu su Nerijumi Šepečiu.	163
Priedas Nr. 15. Interviu su Povilu Andriumi Stepavičiumi.	174
Priedas Nr. 16. Interviu su Antanu Terlecku.	184
Priedas Nr. 17. Interviu su Vytautu Volungevičiumi.	194
Priedas Nr. 18. Interviu su Waldemar‘u Wołkanowski‘u.....	203

BIBLIOGRAFINIO APRAŠO LAPAS

Tatol, E. Lietuvos istorikų vaidmens sampratos: tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei.

Politikos ir medijų specialybės magistro darbas / VU Tarptautinių santykių ir politikos mokslų institutas; darbo vadovė I. Vinogradnaitė. – Vilnius, 2021. – 213 p.

Reikšminiai žodžiai: istorija, istorikai, istorikų vaidmuo, istorija ir politika, istorijos politika, istorinė atmintis, istorijos filosofija.

Šiame darbe yra pristatomos skirtingos istoriko vaidmens sampratos pagal Lietuvos istorikus. Įtampa tarp istorinės tiesos paieškų ir politinės naudos istorijos rašymo procese apima tokius aspektus kaip istoriko vaidmuo / misija / atsakomybė, dalyvavimas viešojoje erdvėje bei įtaka, kurią istorijos rašymo procesui daro politika (politinės pažiūros, skatinimas ugdyti visuomenės vertybes, nacionalinio naratyvo poreikis). Įtampa tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei istoriko darbe yra neišvengiama, tad svarbu yra suprasti, kaip ji yra suvokiama ir sprendžiama profesionalių istorikų.

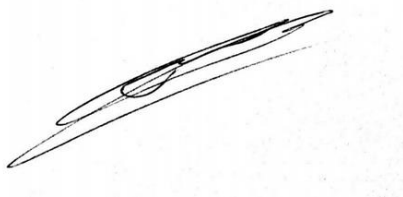
Tyrimo metu buvo atlikta 17 pusiau struktūruotų giluminių interviu su Lietuvos istorikais; interviu klausimynas buvo parengtas besiremiant viešojoje erdvėje kylančiomis diskusijomis bei teoriniais istorijos ir politikos tekstais; gauta informacija buvo susisteminta ir panaudota siekiant atsakyti į pagrindinį tyrimo klausimą – kaip savo vaidmenį suvokia istorikai? Šiame darbe pristatomos istorikų pozicijos ir jų argumentacija leidžia geriau suprasti istoriko darbe kylančias įtampas bei jų sprendimo būdus.

PATVIRTINIMAS APIE ATLIKTO DARBO SAVARANKIŠKUMĄ

Patvirtinu, kad įteikiamas darbas „Lietuvos istorikų vaidmens sampratos: tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei“ yra:

1. Atliktas mano paties ir nėra pateiktas kitam kursui šiame ar ankstesniuose semestruose;
2. Nebuvo naudotas kitame Institute / Universitete Lietuvoje ir užsienyje;
3. Nenaudoja šaltinių, kurie nėra nurodyti darbe, ir pateikia visą panaudotos literatūros sąrašą.

Eryk Tatol

A handwritten signature in black ink, consisting of several overlapping, fluid strokes that form a cursive, somewhat abstract shape, likely representing the name 'Eryk Tatol'.

Įvadas

Diskusijos apie istoriją bei atmintį šių dienų Lietuvoje iškyla dažnai ir dėl įvairiausių priežasčių, tokias diskusijas viešojoje erdvėje sukėlė nuo 2012 m. tris kartus Seimui svarstyti teiktas Tautos istorinės atminties įstatymo projektas, Žaliojo tilto skulptūrų nukėlimas, Mariaus Ivaškevičiaus romano *Žali* pakartotinis leidimas, Petro Cvirkos paminklo klausimas, Kazio Škirpos alėjos pavadinimo problema, Jono Noreikos atminimo lentos nuėmimas nuo Vrublevskių bibliotekos, Vilniaus Miesto Savivaldybės sprendimas Lukiškių aikštėje įrengti paplūdimį ir t.t. Neabejotinai šios temos yra kontroversiškos ir dažnu atveju poliarizuoja visuomenę, tačiau diskusijos, kurias sukelia minėti klausimai yra sveikos visuomenės požymis. Tokie atvejai į viešąją erdvę iškelia ne tik politikų ir visuomenės veikėjų nuomones – tokiomis aplinkybėmis svarbiu ir girdimu tampa ir istorijos mokslininkų balsas. Neabejotinai visi paminėti atvejai ir su jais susiję sprendimai yra visų pirma politinių, o tik po to – istorinių diskusijų objektai. Šis teiginys ypatingo pagrindimo nereikalauja, kadangi sprendimo galia priklauso visų pirma politikams, o istorikai, menotyrininkai, paveldosaugininkai atlieka ekspertinę, tačiau tik patariamąją funkciją, nors Prezidento manymu, būtent mokslo bendruomenė yra autoritetai, kurie gali siūlyti orientyrus santykių su istorine atmintimi kūrimui¹. Istorinė atmintis ir jos formavimas negali būti suvokiama kaip vien istorikų domenas – istorijos bei istorinės atminties sąvokų atskirumas nurodo į tai, jog į istorinės atminties formavimą istorikai pretenduoti gali tik iš dalies – istorikai, siekdami nešališkumo, kuris yra grindžiamas moksliniu istorijos statusu, istorijos moksle naudojama šaltinių kritika, analize, palyginimais. Istorijos mokslo dėka gimsta bendras pasakojimas, kuris yra laikytinas argumentų pasvėrimo rezultatu², tačiau tokie pasakojimai dėl atminties bendruomenių pasipriešinimų jiems, dažnai tampa konfliktų šaltiniu³. Lietuvoje galima matyti išsklaidytą politikų galią bei autoritetą istorinės atminties politikos klausimų sprendime – į šių klausimų svarstymą įsitraukia Vyriausybė, Seimas (Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisija), tam tikrą galią svarstant šiuos klausimus turi ir savivaldybės – tam pagrįsti tinka Žaliojo tilto skulptūrų nukėlimo atvejis arba Petro Cvirkos paminklo likimo klausimas, kurį svarstyti Vilniaus Miesto Savivaldybė pritraukė skirtingų laukų (literatūros, istorijos, kultūros paveldo, menotyros, teisės) ekspertų grupę. Istorinės atminties politikoje yra pastebima ir Prezidentūros įtaka, kaip pavyzdį galima pasitelkti Tarptautinės komisijos nacių ir sovietinio okupacinių režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti įsteigimo atvejį⁴ arba 2019 m. J. Noreikos

¹ Prezidento komunikacijos grupė, „Prezidentūroje vyko Kultūros forumas istorinės atminties tema“ <<https://www.lrp.lt/lt/prezidenturoje-vyko-kulturos-forumas-istorines-atminties-tema/33059>> [Žiūrėta 2021 05 16].

² Aleida Assmann, „Transformations between History and Memory“, *Social Research*, vol. 75, no. 1, 2008. p. 53.

³ Vasilijus Safronovas, „Kas turi formuoti Tautos istorinę atmintį?“ <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/v-safronovas-kas-turi-formuoti-tautos-istorine-atminti.d?id=63685004>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁴ Lietuvos Respublikos Prezidentas, „Dekretas Dėl Tarptautinės Komisijos Nacių Ir Sovietinio Okupacinių Režimų Nusikaltimams Lietuvoje Įvertinti“, Nr. 1K-1245, 2012. <<https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2017/08/Dekretas-2012-10-16-liet.k..pdf>> [Žiūrėta 2021 05 16].

atminimo lentelės nukėlimo kontekste nuskambėjusį Prezidento raginimą burtis ekspertinėms diskusijoms, kuriose Prezidentūra užimtų moderatorės vaidmenį⁵. Vieningos ir kryptingos istorijos politikos Lietuvoje nebuvimas gali būti vertinamas skirtingai, priklausomai nuo vertintojo ideologinių nuostatų: iš labiau tautinės pažiūros atstovaujančių asmenų perspektyvos tai gali būti suvokiama kaip globalizacijos procesų išdava ir potencialus pavojų šaltinis; iš liberalias pažiūros atstovaujančių asmenų žiūros taško, vieningos istorijos politikos ir vieno galios centro tokios politikos formavime nebuvimas gali būti vertinamas kaip brandos požymis, kurio šviesoje yra įmanomas tautinio naratyvo derinimas su kitais (pvz. europiniu). Skirtingų tapatybių grupių atminčių derinimas, nors dažnai ir problemiškas bei keliantis diskusijas, Lietuvos Istorijos Instituto direktoriaus Alvydo Nikžentaičio manymu, turi būti suvokiamas kaip sveikos visuomenės ir brandžios valstybės požymis⁶.

Pastarųjų dienų įvykiai parodė, jog nepaisant to, kad nei viena iš institucijų neturi monopolio istorinės atminties politikos formavime, spaudimas ir politizavimas siekiant „apginti istoriją“ ir užsiimti „atminties karais“ yra įmanomas, pavyzdys – Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro (toliau – LGGRTC) veikla: 2019 m. gruodžio mėnesį parengta LGGRTC mokslininko Daliaus Egidijaus Stanciko prieštarigai įvertinta pažyma apie Jono Noreikos veiklą gelbėjant žydus, Vidmanto Valiušaičio paskyrimas centro vadovu vyresniuoju patarėju, sukuriant naują pareigybę arba 17 LGGRTC istorikų kreipimasis į Seimą, kuris išvirto į Mingailės Jurkutės atleidimą iš darbo kovo 12 d.

Darbo aktualumas ir naujumas. Istorikai gali daryti įtaką istorijos politikos formavimui, tačiau galutinius sprendimus apie visuomenės atminties formavimą / stiprinimą priima politikai. Šiame kontekste išryškėja įtampa tarp istorijos mokslo ir istorijos politikos, o kartu ir istorikų vaidmens klausimas. Istorikų vaidmens ir jų atsakomybės visuomenėje, kuri yra glaudžiai susijusi su politika, klausimai literatūroje yra keliami pakankamai dažnai ir gausiai. Istorijos kuriamą vertę visuomenės gyvenime bei istorikų vaidmenį yra aprašęs Theodore S. Hamerow⁷. Istorikų vaidmens visuomenėje problemą per asmeninį pavyzdį aprašė Justin Champion, kurio teigimu, istoriko veikimas visuomenėje, pasireiškiantis tam tikrų problemų aktualizavimu, komentavimu, yra svarbesnis nei grynai mokslinis praeities pažinimas⁸. Jonathan Gorman, rašydamas apie istorikų atsakomybę, kelia reikšmingus klausimus – ar istorikai, kol jie veikia kaip istorikai, neša etinę atsakomybę? Kam

⁵ Delfi, „Nausėda: kviečiu laikytis moratoriumo istorinės atminties trynimui“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nauseda-kvieciu-laikytis-moratoriumo-istorines-atminties-trynimui.d?id=81862619>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶ Gailė Jaruševičiūtė, „Nikžentaitis: Lietuvoje kylantys konfliktai dėl istorinės tapatybės yra „normalybės“ išraiška“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nikzentaitis-lietuvoje-kylantys-konfliktai-del-istorines-tapatybes-yra-normalybes-israiska.d?id=83746799>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁷ Theodore Stephen Hamerow, *Reflections on history and historians*. Wisconsin University of Wisconsin Press, 1987.

⁸ Justin Champion, „What are historians for?“, *Historical Research*, vol. 81, no. 211 (February 2008), 167-188.

istorikai yra atsakingi ir atskaitingi?⁹ Literatūroje nuolat yra keliami klausimai, kuriais yra bandoma suvokti istorikų, kaip tautos ir tautinės valstybės puoselėtojų vaidmenį. Lietuvoje istoriko darbo specifiką plačiausiai yra apmąstęs Aurimas Švedas, savo tekstus publikuojantis kultūrinėje spaudoje bei 2020 m. išleidęs knygą, kurioje apmąsto santykį su praeitimi, atmintimi, istoriko atsakomybe bei kitais iš istoriko darbo specifikos kylančiais iššūkiais¹⁰.

Istorikų ir filosofų tekstuose keliami klausimai, tiesiogiai liečiantys istoriko vaidmenį ir jo suvokimą yra problemiški ir pateikti į juos vieną atsakymą yra neįmanoma. Be pačių istorikų ir filosofų pasisakymų, iki šiol nebuvo atliktas praktinis tyrimas, kuriame būtų išsiaiškintas bei nušviestas istorikų santykis su politika, jų vaidmeniu visuomenėje ir požiūrių į minėtus aspektus daugiabriauniškumas.

Darbo aktualumą rodo 2020 m. spalio 30 d. Valdemaro Klumbio laiškas *Naujojo Židinio-Aidu* redaktorei, kuriame Lietuvos Gyventojų Genocido ir Rezistencijos Tyrimo Centro (toliau – LGGRTC) vyriausiasis istorikas kelia pamatinį klausimą – ar Lietuvai reikia istorikų? Tekste autorius referuoja į rezonansinius su istorija susijusius Lietuvos viešosios erdvės įvykius bei kritikuoja *Nobiscum Deus* mąstymo būdą, kuris, istoriko nuomone, Lietuvos visuomenėje yra dominuojantis. V. Klumbys ironiškai iškelia politikų vaidmenį formuojant istorinę atmintį – „*Kai meras žino, kas ką ir kodėl „įdavė“ saugumui, kas buvo kolaborantas, o kas – ne, kai politikai įstatymais nuolat keičia praeitį (tai, žinia, lengviau, nei kurti ateitį), kam bereikalingi istorikai, kurie dar ir amžinai išlygose ir neužtikrintume paskendę?*“¹¹ Anot autoriaus, istorikai politikams tik trukdo. Istorikas pabrėžia viešosios erdvės ir joje vyraujančios diskusijos svarbą, kurioje nėra patriotinių temų, o kalbėjimas apie praeitį padeda su ja susitaikyti ir suprasti tam tikrų įvykių priežastis – tai, anot V. Klumbio, yra vakarietiškas ir demokratinis kelias, kuris yra priešpastatomas rytietiškam, kur istorijos funkcija yra aptarnauti valstybę ir politiką kuriant aiškius naratyvus, paremtus mes (geri) – jie (blogi) naratyvu bei aiškių atsakymų pateikimas vietoj klausimų kėlimo. Ši problema politiniu lygmeniu palietė LGGRTC, kaip mokslinę instituciją, kai darbuotojams Centro misija buvo iškomunikuota kaip „formuoti valstybės atminties politiką ir dalyvauti informaciniame kare“.

Tyrimo problema. Iš viešojoje erdvėje kylančių diskusijų apie istorikų pareigą ištraukti į informacinius karus, užsiimti istorijos balinimu bei ugdyti patriotiškai nusiteikusią tautą, galima susidaryti įspūdį, jog istorikai yra pavaldūs politikai bei jos keliamiems uždaviniams, tačiau iš kitos pusės atsiduria istorijos mokslo keliami standartai bei įsipareigojimas tiesai. Minėta įtampa tarp praeities rekonstravimo, istorinės tiesos paieškų bei politikos diktuojamo naudos valstybei teikimo bei piliečių ugdymo lūkesčio atrodo sunkiai išsprendžiama, tad kyla klausimas – kaip savo vaidmenį

⁹ Jonathan Gorman, „Historians and their duties“, *History and Theory*, Theme Issue 43 (December 2004), 103-117.

¹⁰ Aurimas Švedas, *Istoriko teritorija*. Vilnius: Aukso žuvis, 2020.

¹¹ Valdemaras Klumbys, „Laiškas redaktorei“ *Naujasis Židinys-Aidai*, 7, 2020. p. 1.

suvokia istorikai? Šis klausimas yra svarbus taip pat ir dėl to, jog šių dienų istorikai veikia ne tik akademinėje plotmėje – vis dažniau žiniasklaidoje pasirodo istorikų straipsniai, istorijos mokslininkai pasisako radijuje, veda televizijos laidas, kuria tinklalaidės bei kitokiais būdais dalyvauja viešojoje erdvėje – šios veiklos nėra tiesiogiai susijusios su praeities tyrinėjimu, tad svarbu yra suvokti, kokias atsakomybes savyje talpina Lietuvos istorikų vaidmens samprata / sampratos.

Tyrimo tikslas. Remiantis su atliktais pusiau struktūruotais giluminiais interviu išsiaiškinti, kaip savo vaidmenį suvokia istorikai: kaip įvardija savo misiją, koks yra jų santykis su politinių pažiūrų skverbimūsi į istorijos rašymą ir t.t.

Tyrimo uždaviniai:

1. Remiantis viešojoje erdvėje vykusiomis diskusijomis bei politikos filosofų tektais, sudaryti klausimyną praktiniam tyrimui.
2. Atlikti išsamią interviu analizę, kurios metu būtų išsiaiškintas istorikų, kaip mokslininkų ir viešųjų intelektualų santykis su savo vaidmeniu.
3. Išsiaiškinti, koks yra istorikų santykis su politika bei jos keliamais uždaviniais / iššūkiais:
 - a. kaip istorikų yra suvokiamas istorijos ir politikos santykis;
 - b. kaip istorikai vertina politinių pažiūrų skverbimūsi į istorijos rašymo procesą;
 - c. kaip istorikai vertina objektyvumo galimybę istorijos rašymo procese;
 - d. kaip istorikai vertina istorijos panaudojimą piliečių vertybių ugdyme;
 - e. kaip istorikai vertina nacionalinio naratyvo idėją ir jo konstravimo poreikį.

Siekiant atsakyti į tyrimo klausimą bei įvykdyti iškeltus uždavinius, remiantis viešojoje erdvėje kylančiomis diskusijomis bei teoriniais istorijos / politikos tektais buvo suformuotas klausimynas, kurio pagrindu buvo atlikta 17 pusiau struktūruotų giluminių interviu su Lietuvos arba glaudžiai su Lietuva susijusiais istorikais.

Darbo struktūra. Darbas yra suskirstytas į dvi dalis. Pirmojoje dalyje yra pristatomos Lietuvos istorikų vaidmens sampratos, aptariamos istorikų išvardintos praeities tyrinėtojo atsakomybės, vaidmuo visuomenėje. Antrojoje darbo dalyje yra pristatomos istorikų pozicijos politikos bei jos poveikio istorijos rašymo procesui atžvilgiu bei argumentacija, kuria istorikai grindžia savo pažiūrą.

1. TEORINĖS PRIELAUDOS IR TYRIMO METODAS

Istoriko vaidmens klausimas žvelgiant iš pasirinktos tiesos siekimo ir tarnystės valstybei perspektyvos yra sudėtingas dėl to, jog tarp šių dviejų nurodytų polių atsiranda sąvokos, kurių tarpusavio ryšį arba subordinaciją, ko gero, yra įmanoma apibrėžti tik pasirinkus konkrečią vertybinę prieigą. Istoriko darbe kylanti įtampa tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei talpina savyje tokias sąvokas kaip: istorijos mokslas, istorinė atmintis, istorijos / atminties politika, istorinė sąmonė, politikos istorizavimas, kurių tarpusavio santykis ir subordinacija sukelia nemažai diskusijų, taip pat kaip ir istorikų bei politikų įtakos minėtose sferose.

Apie tai, kaip turi būti rašoma istorija bei koks turi būti istorikas buvo svarstoma jau senovės Graikijoje – Lukianas komentavo Herodoto, Ksenofonto, Tukidido rašytas istorijas, vienas kritikavo – kitas gyrė, tačiau ir pats paliko reikšmingą pėdsaką istorijoje – parašęs klasikiniu tapusį tekstą *Kaip reikia rašyti istoriją*. Nors tekste Lukianas labiau dėmesį sutelkia ties darbu su tekstu, istoriko santykiu su dabartimi ir ateitimi, poetinės kalbos vartojimu istoriniame veikale ir t.t. svarbu yra pabrėžti, jog jis išskiria ir savybes, kuriomis turėtų pasižymėti jo mokinys – žmogus, kurį jis galės išmokyti rašyti istoriją. Tad, anot Lukiano, istorikas turėtų turėti atitinkamus bruožus: „bebaimis, nepaperkamas, nepriklausomas, laisvo žodžio ir teisybės draugas, vadinąs, kaip sako komedijų rašytojai, figą – figa, geldą – gelda, nesivadovaujās niekur nei neapykanta, nei meile, nežinąs užuojautos ar gailesčio: nejaučiąs gėdos ar baimės, teisingas teisėjas, palankus visiems tiek, kad nei vienam, nei kitam nepriskirtų daugiau, negu jam priklauso, svetimšalis, kol rašo savo knygą, neturįs tėvynės, nepaisąs įstatymų, tik pats savęs, neturįs sau valdovo, nesimėtas į vieną ar kitą pusę pagal svetimą nuomonę, bet sakąs tai, kaip yra iš tikrųjų“¹². Tokiu aprašymu Lukianas parodo, jog „atskaitos bendruomenės“ klausimas jau tada buvo aktualus, o istorija ir jos rašymo procesas buvo glaudžiai susiję su politiniu *status quo*, nuo kurio Lukianas istorikus ragina atsiriboti – „žiūrėti ne dabartinių klausytojų, o tų, kurie vėliau skaitys jo knygas.“¹³

Atrodytų, jog vienareikšmiškai istorija neturėtų būti politikos įrankiu, o istorikai turėtų turėti laisvę savarankiškai tyrinėti praeitį bei kelti / spręsti probleminius klausimus, tačiau neišvengiami yra klausimai, susiję pvz. su tyrimų finansavimu, o tai yra politikų prerogatyva. Anot J. Dementavičiaus, tokiu būdu iš valstybės būtų reikalaujama turėti istorijos politiką, kuri neturėtų tikslų¹⁴. Vilniaus Universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto (toliau – VU TSPMI) tyrėjų grupė įgyvendino projektą „Istorijos politika kaip valstybės geokultūrinio ir geopolitinio tapatumo

¹² Lukianas, *Dievai, heteros, pranašai* (iš graikų kalbos vertė Leonas Valkūnas). Vilnius: Vaga, 1975. p. 145-146.

¹³ Ten pat, 145.

¹⁴ Justinas Dementavičius, „Atminimo dienos ir Lietuvos politiškumo istorijos politika“ Kn. Raimundas Lopata et al., *Valstybė ir istorija*, Vilnius, 2014. p. 171.

įtvirtinimo įrankis“, kurio rezultatai išryškino esmines iš kryptingos istorijos politikos neturėjimo kylančias problemas. Leidinyje išsakoma mintis, jog „istorija, kaip ir kiekvienas kitas mokslas, turi ir praktinę paskirtį ir privalo pateisinti savo egzistavimą bei jam išlaikyti ir plėtoti skiriamus išteklius¹⁵“. Paneigti šį teiginį nėra įmanoma (nebent iš pagrindų yra atmetama tautinės valstybės idėja), tačiau jo pritaikymas yra labiau laipsnio klausimas – galima tai traktuoti kaip istorijos, kaip propagandos įrankio pateisinimą, tačiau demokratinėje valstybėje labiau priimtina ir taikytina interpretacija – istorijos mokslas gali ugdyti žmogų ne tik intelektualiai, tačiau ir vertybiškai – išmokyti iš praeities semtis ne tik stiprybės dabarčiai, tačiau ir mokytis iš klaidų bei objektyviai įvertinti istorinę patirtį.

Politikos ir istorijos santykiui apmąstyti yra skirtas straipsnių rinkinys „Valstybė ir istorija“, kuriame politologai ir istorikai dalinasi įžvalgomis apie problemišką politikos ir istorijos santykį¹⁶. Straipsnių rinktinėje išryškinti aspektai ir pagrindinės įtampos sudarė sąlygas užduoti pagrindinį darbo klausimą bei nukreipti tyrimą tinkama linkme. Alvydas Nikžentaitis pastebi, jog viešojoje erdvėje vis dažniau pasirodo raginimai ugdyti patriotizmą bei formuoti stiprią lietuvių tautinę tapatybę, kurie, anot istoriko, iškelia istorinių tyrimų ir tautinio identiteto problemą. Yra pateikiamos 2 konfliktuojančios požiūrių grupės – primordialistai (tauta yra amžinas darinys) bei konstruktyvistai (tauta yra intelektualinis konstruktas). Pirmųjų atveju nėra aišku, kam yra reikalingi istorikai – „amžinumo akivaizdoje istorikas neprivalo net pateikti tautiškumą grindžiančių istorinių argumentų. Kastis po „tautos pamatais“ istorikui taip pat netikslinga – juk to, kas amžina, negalima sunaikinti¹⁷“, tad būtent konstruktyvistų prieiga leidžia svarstyti apie istoriko vaidmenį (de)konstruojant tautą.

Svarbu yra atkreipti dėmesį į Friedrich'o Nietzsche' s tekstą, kuriame jis dėsto savo mintis apie sąryšį tarp istorijos ir (individo, tautos, kultūros) gyvenimo bei sveikatos. Nietzsche teigia, jog žmonės ir gyvuliai vienodai nori gyventi be nuobodulio ir skausmo, tačiau žmogui tai yra neįgyvendinama užduotis, kadangi jis neįstengia pamiršti ir dėl to yra nuolatos prikaustytas prie praeities¹⁸, *ergo* – yra istoriškas. Nietzsche mano, jog sugebėjimas pamiršti yra būtina žmogaus laimės sudedamoji dalis – „sąlyga, daranti laimę laime: [...] sugebėjimas tuo metu, kai ši laimė trunka, jausti *neistoriškai*“¹⁹. Šiame tekste Nietzsche iškelia teiginį, kuris yra neabejotinai svarbus ir šių dienų pasauliui: „tai, kas istoriška, ir tai, kas neistoriška, vienodai reikalinga žmogaus, tautos ar kultūros sveikatai“²⁰ – ši pusiausvyros poreikį mąstytojas pagrindžia palyginimu: gyventi neistoriškai yra

¹⁵ Raimundas Lopata et al., *Lietuvos Istorijos Politikos Gairės. Rekomendacijos istorijos politikos formuotojams*. Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla, 2014. p. 9.

¹⁶ Raimundas Lopata et al., *Valstybė ir istorija*, Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla, 2014.

¹⁷ Alvydas Nikžentaitis, „Istoriko misija ir jo santykis su istorijos politika“ Kn. Raimundas Lopata et al., *Valstybė ir istorija*, Vilnius, 2014. p. 40.

¹⁸ Friedrich Nietzsche, „Apie istorijos žalą ir naudingumą“ Kn. Vytautas Berenis (sud.) *Kultūra ir istorija*, Vilnius: Gervelė, 1996. p. 43.

¹⁹ Ten pat, 44.

²⁰ Ten pat, 46.

įmanoma, tačiau tai yra gyvuliams būdingas bruožas; žmogus, tuo tarpu, nors ir gyvena istoriškai – negali gyventi be sugebėjimo bent trumpam pamiršti ir jausti neistoriškai, priešingu atveju, jo gyvenimas būtų panašus į nemigą, kuri kenkia gyvybei ir galiausiai ją prazudo, ir šiuo atveju kalbėti galima tiek apie pavienius žmones, tiek apie tautas, tiek ir apie kultūras²¹.

Anot Vytauto Radžvilo, praktiniai istorinių tyrimų padariniai yra neišvengiami, tad istorijos tyrėjui yra būtina aiškiai suprasti savo nešamą moralinę ir politinę atsakomybę. Reiktų pabrėžti, jog straipsnyje V. Radžvilas išsako mintį, jog istorinis pažinimas turi tarnauti praktiniams visuomenėms poreikiams, tad politinė tokio pažinimo paskirtis (telkti ir įkvėpti politinę bendruomenę) yra iškeliamą aukščiau abstraktaus ekspertinio žinojimo; istorikas, V. Radžvilo nuomone, turi laukti konfliktų bei jiems ruoštis, kadangi bendros istorijos rašymas, savyje talpinantis įvairių bendruomenių išgyventas patirtis (atminčių nesuderinamumas) reikalauja skirtingų prasminių laukų derinimo²². Išsakyti pavyzdžiai aiškiai nurodo į tai, jog istoriko darbas iš esmės yra problematiškas, kadangi reikalauja neutralaus žvilgsnio, tad atsiribojimas nuo savo, kaip piliečio, vertybių bei patirčių, šiuo atveju, yra bene svarbiausias istoriko uždavinys. Tačiau taip pat reiktų atkreipti dėmesį į straipsnyje išsakytą teiginį: „Istorijos mokslo paskirtis – tiriant praeitį nuolatos tikrinti, ar žmogaus savikūros procesas vyksta pagal pačios Istorijos numatytą planą, vedanti teisingo politinio tikslo link. Įžvelgęs nuokrypius nuo šio plano, šis mokslas privalo padėti šį procesą pakoreguoti ir grąžinti į teisingas vėžes, kad jis toliau judėtų Istorijos nulemta linkme²³.“ Tokie terminai, kaip „teisingas politinis tikslas“ bei „teisingos (žmogaus savikūros proceso) vėžės“ yra suponuojamos vienintelio teisingo istorinio pasakojimo buvimo, turinčio nurodyti kryptį ateičiai, tačiau tokiu atveju istorikai, būdami istorinio žinojimo nešėjais ir skleidėjais, turėtų priiminėti sprendimus valstybėje (ar bent jau turėti lemiamą žodį juos priimant), tačiau jiems yra paliekama politinė misija „telkti ir įkvėpti“, kuri juos pozicionuoja kaip politikos ir politikų įrankį – šį teiginį galima pagrįsti V. Radžvilo išsakyta mintimi, jog „teoriškai legitimuojanti politiką ir jos tikslus „mokslų karalienė“ Istorija galiausiai pati turi nusilenkti istorijos politikai ir ieškoti ne tiek objektyvios tiesos apie praeitį, kiek padėti praktiniams politikos siekiams²⁴.“ Tai paaiškina subordinaciją, tačiau „teisingo politinio tikslo“ sąvoka lieka neapibrėžta – neaišku, kas minėtą politinį tikslą nustato bei kokia yra jo kaina. Istorinio pasakojimo vientisumas, anot V. Radžvilo, reikalauja „tilto“ tarp fakto ir vertybės²⁵, kadangi šis „tiltas“ suteikia visai istorijai prasmę. V. Radžvilas problemą taip pat įžvelgia tame, jog „istorinė tikrovė, apie kurią pasakojama senovinėse kronikose, ir istorinė tikrovė, kurią tiria ir iš dalies konstruoja istorijos

²¹ Ten pat, 45–46.

²² Vytautas Radžvilas, „Vietoj pratarmės: istorinė „atskaitos bendruomenė“ ir anoniminė istorijos politika“ Kn. Vytautas Radžvilas et al., *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011. p. 7.

²³ Ten pat, 20.

²⁴ Ten pat, 20.

²⁵ Ten pat, 21.

mokslas, yra visiškai skirtingos tikrovės²⁶.“ – šis teiginys yra tik iš dalies teisingas, kadangi svarbu atkreipti dėmesį ir į tai, jog tekste minimos senovinės kronikos perteikia ideologiškai įkrautą tikrovę, kuria dabartiniai istorikai dekonstruoja, siekdami išgauti „gryną“ faktinę informaciją, tą padaryti leidžia istorikų plačiai taikoma šaltinių kritika. Politikos filosofas tekste taip pat išsako mintį, jog „nešališko eksperto“ pozicija yra ideologinė fikcija²⁷, kas iš esmės visą istorijos mokslą padaro kvestionuotinu.

Svarbią perskyrą tarp politikų ir istorikų istorijos atžvilgiu nurodo Alvydas Jokubaitis. Viename iš savo tekstų filosofas mini, jog ginčai tarp politikų ir mokslininkų vyksta skirtingose plotmėse, kadangi istorikai ginčijasi dėl istorinių faktų, o politikų taikinyje atsiduria jų vertinimai²⁸. Tekste yra nurodomi politinių ideologijų požiūrių ir santykių su praeitimi skirtumai: „Nacionalizmas grindžiamas praeities tęstinumo idėja, socializmas ir liberalizmas orientuojasi į ateitį, konservatizmas pabrėžia praeities vaidmenį.²⁹“ Autorius kritikuoja liberalizmo ir jo šalininkų požiūrį į istoriją, kaip į asmeninio apsisprendimo bei individualios atminties klausimą, kaip nuo valstybės gyvenimo atsietą discipliną bei, tam tikra prasme, prekę. Istorijos ir istorinės savivokos kaita visada pasirodo kartu su politinės savivokos pasikeitimais ir autorius apibrėžia dvigubą priklausomybę: „istorija lemia tautą, o pastaroji yra politinio suvereniteto pagrindas³⁰“. Galima išvelgti panašią mintį, kaip ir jau aptartame V. Radžvilo tekste, tačiau kiek išplėstą – „kai istorija tampa faktais, politika tampa viešuoju administravimu ir „žmogiškųjų išteklių“ vadyba.³¹“ Anot prof. Jokubaičio, istorija ir atmintis, kaip tautą vienijantis veiksnys, yra politinio organizmo veikimo pamatas³². Istorikai, anot teksto autoriaus, nėra pagrindinė istoriją kurianti galia – šį vaidmenį atlieka politikai, kadangi istorikų nagrinėjama praeitis, nors ir sustiprinanti kultūrinio tęstinumo suvokimą, nusileidžia politinėms ateities vizijoms³³. Teigdamas, jog „istorijos suvokimas keičiasi kartu su politinės savivokos permainingomis“³⁴ bei jog pagrindinė istoriją kurianti jėga yra politikai, o ne istorikai³⁵, iš esmės pritaria Nietzsche‘s teiginiui apie istorinį lavinimą, kuris yra gaivinantis ir tvirtinantis tik tuo atveju, kai jį lydi „naujas galingas gyvybės srautas“³⁶ – Jokubaičio žodžiais – politinio tapatumo kaita.

²⁶ Ten pat, 21-22.

²⁷ Ten pat, 28.

²⁸ Alvydas Jokubaitis, „Liberalus istorijos pašalinimas“ Kn. Vytautas Radžvilas et al., *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011. p. 36.

²⁹ Ten pat, 40.

³⁰ Ten pat, 38.

³¹ Ten pat, 47.

³² Ten pat, 54.

³³ Ten pat, 44.

³⁴ Ten pat, 41.

³⁵ Ten pat, 44.

³⁶ Friedrich Nietzsche, „Apie istorijos žalą ir naudingumą“ Kn. Vytautas Berenis (sud.) *Kultūra ir istorija*, Vilnius: Gervelė, 1996. p. 50.

Pristatyti darbai leidžia suprasti, jog istorijos ir politikos santykis iš pagrindų yra problemiškas, kadangi istorikų siekiama tiesa ne visada yra politiškai paranki ir dažnai netelpa į valstybės kuriamą arba palaikomą istorinį pasakojimą; istorija kaip mokslas ir istorikai kaip mokslininkai, šiuo požiūriu, ne visada pateisina jiems išlaikyti skiriamus išteklius, tad galima pagrįstai kelti klausimą – kaip istorikai savo darbe derina iš pirmo žvilgsnio nesuderinamus ir praktikoje kartais vienas kitam prieštaraujančius principus: tiesos siekimą ir tarnystę valstybei?

Tyrimo metodas. Interviu klausimai buvo parengti besiremiant viešojoje erdvėje kylančiomis diskusijomis bei aptartais teoriniais darbais. Minėtos diskusijos bei istorijos / politikos filosofijos darbai padėjo išryškinti pagrindinius polius, kurie įgalina skirtingus kalbėjimo apie istoriko vaidmenį bei istorijos pritaikymą būdus.

Tyrimas buvo atliekamas 2021 m. kovo-balandžio mėn. Tyrimo metu buvo atlikta 17 pusiau struktūruotų giluminių interviu su Lietuvos arba glaudžiai su Lietuva susijusiais istorikais; vidutinė vieno interviu trukmė – 65 min. 3 informantams, jų pageidavimu, prieš interviu buvo pateikti interviu klausimai, tad jie savo atsakymus apmąstė iš anksto. 3 informantai išreiškė norą gauti ir peržiūrėti interviu transkripciją – buvo gautos 2 informantų redaguotos pokalbių transkripcijos³⁷. Tyrime dalyvavę istorikai buvo atrinkti siekiant užtikrinti institucijų (VU, VDU, LII, LGGRTC), komunikacijai su visuomene naudojamų medijų (straipsniai, televizijos laidos, tinklalaidės, *TikTok*), tyrinėjamo laikotarpio, lyčių bei amžiaus įvairovę, kuri potencialiai gali leisti išryškinti kiek įmanoma daugiau požiūrių į istoriko darbą, jo vaidmenį visuomenėje. Visi tyrime dalyvavę informantai sutiko būti identifikuojami – buvo leista cituojant naudoti informanto vardą, pavardę.

Pažymėtina, jog pagrindine analizės medžiaga tyrime yra interviu, tačiau kai kuriose vietose buvo pasitelkiami ir papildomi šaltiniai – istorikų tekstai žiniasklaidoje, kultūrinėje spaudoje bei pasisakymai Seimo komitetų posėdžių metu. Minėti papildomi šaltiniai buvo pasitelkti siekiant papildyti analizę kontekstine medžiaga, kuri leido tiksliau formuluoti argumentus bei išskirti pagrindines vyraujančias pozicijas.

³⁷ Informantų redaguotos transkripcijos prieduose yra pažymėtos.

2. ISTORIKO VAIDMUO, MISIJA, ATSAKOMYBĖ

Istoriko užduotis savaime neatrodo problemiška, kadangi pagal apibrėžimą, istorikas yra tas, kuris profesionaliai užsiima istorijos tyrinėjimu ir aprašinėjimu, tačiau tai yra labai siauras įvardijimas, kuris neatitinka tikrovės – be mokslinių straipsnių, monografijų publikavimo, istorikai aktyviai dalyvauja visuomenės gyvenime, nepaisant to, jog tai neįeina į jų tiesiogines pareigas. Svarbu yra suprasti, kaip patys istorikai įvardija savo vaidmenį, misiją, atsakomybę tam, kad būtų galima atsakyti į klausimą – kas yra istorikas šiandien? Nuo istorijos tėvu laikomo Herodoto laikų, kai istorikai fiksuodami įvykius dažnai apklausdavo liudininkus arba patys juose dalyvaudavo betarpiškai, buvo labiau panašūs į šiandieninius žurnalistus, ir istorijos mokslo pradininku laikomo Leopoldo von Ranke's laikų, kai atsirado istorinis metodas ir istorija tapo mokslu, iki šių dienų, istorikai ir pats istorijos mokslas patyrė ne vieną transformaciją – vystėsi mokslinių tyrimų metodai, atsirasdavo skirtingos istoriografinės mokyklos, buvo išsivaduoja nuo politinės istorijos tiriamų primetamų temų ribojimų, buvo atrandamos naujos medijos žinių apie istoriją sklaidai, tad istorikai per pastaruosius keletą šimtmečių patyrė labai ryškią kokybinę transformaciją. Tad klausimas apie istoriko vaidmenį šių dienų pasaulyje reikalauja atsakymo.

Informantai kaip pagrindinę istoriko užduotį įvardija praeities tyrinėjimą / rekonstravimą, tačiau jau nuo Antikos laikų yra žinoma Cicerono mintis³⁸, kuri dažnai yra perfrazuojama kaip *historia est magistra vitae* – istorija yra gyvenimo mokytoja, tad istoriko vaidmuo dažnai yra siejamas su buvimu gyvenimo mokytoju. Tam tikra prasme, galima būtų teigti, jog gyvenimo mokytojo vaidmuo, istorikų nuomone³⁹, bent iš dalies tikrovę atitinka, kadangi praeities tyrinėtojo veikla yra neatsiejama nuo komunikacijos su mokslo bendruomene bei reiškimosi viešojoje erdvėje; istoriko darbas prasmę įgauna tada, kai yra iškomunikuojamas, tyrinėjamos problemos aktualizuojamos, patalpinamos į kontekstą – istorija yra tiesiogiai susijusi su visuomenės tapatybe bei nuomonės formavimu. Atliktų interviu pagrindu galima išskirti keletą skirtingų istorikų grupių – informantai daro perskyrą tarp istorijos mokslininkų (istorikas-akademikas) bei istorijos populiarintojų / nuomonės formuotojų (istorikas-visuomenės veikėjas). Abi grupės turi skirtingus uždavinius: istorikai-akademikai užsiima profesionaliu praeities tyrimu / rekonstravimu, o tyrimų rezultatus pateikia arba įprasmina per dalyvavimą mokslinėse konferencijose arba mokslinių straipsnių / publikacijų publikavimą, tuo tarpu istorikai-visuomenės veikėjai dalyvauja televizijos / radijo laidose, publikuoja tekstus žiniasklaidos priemonėse ir t.t.

³⁸ *Historia vero testis temporum, lux veritatis, vita memoriae, magistra vitae, nuntia vetustatis, qua voce alia nisi oratoris immortalitati commendatur?*

³⁹ Čia ir toliau, kai yra kalbama apie istorikų nuomonę, omenyje yra turimos informantų nuomos.

R. Petrauskas istorikų veiklą įvardija kaip komunikaciją su 3 auditorijomis: „*Viena vertus – tarptautinė auditorija, kuriai pristato savo tyrimus, antras dalykas – nacionalinė mokslo auditorija, trečias dalykas – viešoji erdvė. Aš manau, kad auditorijos skiriasi dėl to, kad iš esmės turi skirtis kalbėsena, neišvengiamai kalbėdamas tarptautinei auditorijai turi adaptuoti kai kuriuos dalykus, kadangi yra problemos, kurios neiškyla tiksliesiems mokslams, bet iškyla istorikams. Jis turi tuos dalykus, kurie specialistų ratui Lietuvoje yra savaime aiškūs, turi paaiškinti, išeksplikuoti ir išdėstyti kitaip. Lygiai tas pats su viešuoju kalbėjimu, tiek stiliaus reikalavimai, kita kalbėsena, kalbant platesnei visuomenei, galima kalbėt apie supaprastinimą neutraliąja šio žodžio prasme, vengiant specifinės terminologijos, neišvengiamai, bet kuris profesionalus tyrimas yra gausus išlygų, kurios gali nugulti išnašose, komunikuojant viešoj erdvėj tu negali sau to leisti, nes tavęs niekas neklausys ir būsi nesuprastas, tačiau nepaisant to, pagrindinis tikslas tas pats – visoms trimis auditorijoms, šiek tiek skirtingai kalbėdamas, turi perteikti tai, kuo yra įsitikinęs, kas gimsta iš jo mokslinio tyrimo, siekiant tiesos.*⁴⁰“ Istorikai-akademikai savo dėmesį sutelkia į komunikavimą su pirmosiomis dvejomis auditorijomis – nacionaline mokslo bei tarptautine auditorija. Tai yra išreiškiamą jau minėtų mokslinių straipsnių / monografijų publikavimu bei dalyvavimu mokslinėse konferencijose – tiek nacionalinėse, tiek tarptautinėse, tuo tarpu istorikai-visuomenės veikėjai reiškiasi viešojoje erdvėje. R. Petrausko pasiūlyta istorikų komunikavimo krypčių kategorizacija leidžia apjungti informantų nuomones apie istorikų uždavinį, priskiriant kiekvieną prie vienos arba kelių komunikacijos krypčių. Pabrėžtina, jog nors ir komunikacija su visomis 3 minėtomis auditorijomis yra įmanoma, tačiau praktikoje neišvengiamai dominuoja komunikavimas su viena arba dviem išskirtomis kategorijomis, tad kiekvienas istorikas yra arba akademikas, arba visuomenės veikėjas – šių amplitudų derinimas dėl objektyvių priežasčių nėra įmanomas: yra tam tikrų struktūrinių problemų, kurios trukdo mokslininkams aktyviau įsitraukti į viešąją erdvę, pvz. yra sudėtinga įtraukti istorijos populiarinimą į mokslininkų atestacinę tvarką, kadangi istorijos populiarinimo, kuris gali būti įvardijamas kaip humanitarinių mokslų taikomasis aspektas, poveikis / efektyvumas yra sunkiai pamatuojamas. Dėl minėtų priežasčių – tiek laiko stokos, tiek finansinės naudos nebuvimo istorikai dažnai yra priversti likti *dramblio kaulo bokštuose*. „*Man tai visą laiką yra ta dilema ir pagunda kartais, kiek čia turi užsiimti tuo tokiu populiarinimu arba visuomeninimu, dalinimusi su visuomene tomis istorijos žiniomis, tokia nuolatinė įtampa tarp mokslinių tyrimų ir to komunikavimo. Kas yra svarbiau, viena vertus, yra ta pareiga neužsidaryti dramblio kaulo bokšte, bet kita vertus, kažkuriuo momentu matai, kad nebelieka visai laiko, daug svarbesnė ta profesinė veikla – neparrašysi kokios knygos, tai bus perspektyvoj daugiau nuostolio, negu atsisakysi 10, 15 interviu duoti. [...] Turbūt atsisijoja komunikatoriai nuo rašytojų.*⁴¹“ Interviu metu informantai teigė, jog šios problemos yra žinomos bei

⁴⁰ Rimvydas Petrauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 2 d.

⁴¹ Liudas Jovaiša, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 22 d.

yra aktyviai ieškoma sprendimų būdų dėl istorijos populiarinimo vertinimo įtraukimo į mokslininko atestacinę tvarką. Nepaisant jau išvardintų sunkumų, istorikų komunikaciją Lietuvos viešojoje erdvėje informantai vertina teigiamai – praeities tyrinėtojai viešojoje erdvėje yra matomi ir girdimi.

Istorikui-akademikui bei istorikui-visuomenės veikėjui galioja skirtingi kriterijai – istoriko-akademiko veiklos standartus galima apibūdinti kaip bendrai visiems mokslininkams galiojančius akademinės veiklos standartus, tuo tarpu istorijos populiarintojui, medijose kalbančiam istorikui, kadangi jis bendrauja su plačiąja visuomene, istorikų nuomone, privalu mokėti savo mintis reikšti įtaigiai, aiškiai, sugebėti aktualizuoti istoriją, kurti visuomenę jungiančius naratyvus. Viešam istorikui akiračio platumas yra privalomas, tačiau yra svarbu suvokti savo kompetencijos ribas ir būti sąžiningu prieš save ir visuomenę – istoriko išsilavinimas suteikia autoritetą visuomenėje kalbant apie praeitį – „*Istorikas yra žodis, reiškiantis autoritetą. Istorikas nėra praeivis, tad jei istorikas pakomentuoja, tai žmonės kitaip ir traktuoja*⁴²“, su kuriuo ateina atsakomybė už istorikų cecho įvaizdį: „*Man atrodo, viešo istoriko pagrindinis dalykas – didžiulė atsakomybė prieš istorijos mokslą, kai eini kalbėti, vis tiek eini nuo viso istorikų būrio, tave vertins ir kaip asmenybę, jei pasakysi ką nors blogai, bet kris ir tam tikra dėmė visam istorijos mokslui ir istorikam*⁴³“, tad kuklumas / santūrumas yra įvardijami kaip potencialūs viešojo istoriko privalumai. Pažymėtina, jog politikų žodis, anot A. Bumblausko, visuomenėje turi didesnę galią, nei istorikų: „*Politikų žodis yra, šiuo atveju, įtakingesnis, reikšmingesnis. Ne veltui diplomatijoje yra, kad ką gali politikas opozicijoje, to negali pasakyt diplomatas. [...] Istorikas jeigu tampa politiku, tai turi būti be galo atsakingas, nes jo visi klauso, o istorikas nebūtinai, gali plepėti, ką nori, ir tai kartais nukenti.*⁴⁴“ – panašu, jog nors kai kurių informantų nuomone, žodis „istorikas“ reiškia autoritetą, žodis „politikas“ reiškia galią.

Jau anksčiau minėtos objektyviosios priežastys, trukdančios istorikams įsitraukti į viešąją erdvę nėra vienintelės kliūtys komunikacijoje su plačiąja visuomene. Informantai pastebi, jog moksliniuose straipsniuose, monografijose vartojamas žodyną bei mokslinis aparatas, apsunkina tokių tekstų skaitymą asmeniui, esančiam už akademijos ribų – visuomenė labiau noriai renkasi istorinius romanus, istorinius filmus / serialus arba kitokią kultūrinę produkciją dėl to, jog istorija joje yra pateikiama suprantama kalba bei patrauklia forma. Tai sukuria papildomas problemas visuomenės įsivaizdavime apie istoriją. Populiarioji kultūra yra paveiki ir prieinama, tačiau jai negalioja griežti moksliniai standartai, tiesos kriterijai, tad neišvengiamai tai iškreipia visuomenės suvokimą apie praeitį, kadangi popkultūros produktai reprodukuoja mitus ir klišes. Istorikų nuomone, tai yra normalu, kadangi populiariosios kultūros produktų kūrėjų laisvės negalima riboti, tačiau svarbu yra

⁴² Povilas Andrius Stepavičius, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 12 d.

⁴³ Ugnė Jonaitytė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 11 d.

⁴⁴ Alfredas Bumblauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 19 d.

ir tai, kad minėtieji produktai nebūtų pristatomi kaip pretenduojantys į istorinę tiesą – „*jei eini į popkultūrą, tai turi žaisti pagal popkultūros taisykles, o ne pagal akademines.*“⁴⁵

Dėl akademinės kultūros uždarmo bei moksle naudojamos kalbos barjero atsiranda papildomos grėsmės – minėtosios priežastys iš dalies sąlygoja pseudoistorikų populiarumą: „*pvz. paėmus Europos žemyno istoriko-akademiko knygą, tai ji yra faktiškai žmogui nepaskaitoma. [...] tu negali savo jokio akademinio darbo ar straipsnio parašyti nenaudodamas metakalbos ir turi naudoti tas visas sunkias formuluotes, ir tuos visus mokslinius aparatus – pristatinėti per 3 puslapius, žmogus tiesiog to nepaskaito neturėdamas akademinio išsilavinimo, meta tolyn ir eina skaityti tuos pseudoistorikus, kurie rašo įdomiai.*“⁴⁶ Tam tikrą sprendimo būdą galima būtų išvelgti žiniasklaidos veikloje: „*kažkada ėmiau interviu iš politologės, bet kažkiek ir istorikės – Violetos Davoliūtės, ir ji išsakė tokią mintį, kad svarbus yra susitarimas tarp akademijos ir žiniasklaidos, kaip ji įvardijo, tacit agreement. Akademikai dirba savo darbą, o žiniasklaida padeda akademikams šitoje žinios transliavimo misijoje, tam tikra prasme apsaugo juo ir leidžia dirbti savo, kaip akademiko darbą.*“⁴⁷

Anksčiau minėtas istoriko, kaip gyvenimo mokytojo vaidmuo tikrovę atitinka tik iš dalies dėl to, jog istorikai kritiškai vertina praeities pažinimą ir vienintelio įmanomo aiškinimo būdo galimybę, tad istoriko įvardijimas gyvenimo mokytoju yra labai kategoriškas – „*Galima būtų pasakyti, kad istorikų vaidmuo šiandieninėje visuomenėje yra nebe aiškintojo, bet to, kuris parodo, kaip būtų galima suprasti*“⁴⁸; „*[...] jis kalbėdamas turi turėti omeny, kad jis neturi visais klausimais mokyti, neturi teisės galvoti, kad jo aiškinimas yra vienintelis įmanomas.*“⁴⁹ Tai yra glaudžiai susiję su istorikų politinėmis pažiūromis, asmeninėmis vertybėmis bei objektyvumo galimybių istorijos moksle ribotumu, kurie detaliau bus aptarti kituose skyriuose.

Nepaisant to, jog dauguma informantų istorikų komunikavimą įvardijo kaip svarbų aspektą, tačiau svarbu pabrėžti, jog tai nėra istorikui privaloma veikla – tai priklauso nuo paties mokslininko ir jo savosios misijos suvokimo.

Informacijos kiekis ir sklaida šių dienų pasaulyje, tam tikra prasme, iš istorikų atėmė disponavimo istoriniais šaltiniais monopolį – vis daugiau archyvų, bibliotekų, muziejų išteklių elektroninėje erdvėje yra prieinami plačiajai visuomenei. Gali susidaryti įspūdis, jog istoriku šių dienų pasaulyje gali tapti bet kas, kas turi prieigą prie minėtų išteklių, tačiau informantai pabrėžia, jog informacijos / faktų rinkimui specifinis išsilavinimas nėra reikalingas ir tas yra matoma

⁴⁵ Nerijus Šepetyš, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

⁴⁶ Kristina Petrauskė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 13 d.

⁴⁷ Rūta Miškinytė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 11 d.

⁴⁸ Povilas Andrius Stepavičius, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 12 d.

⁴⁹ Rimvydas Petrauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 2 d.

genealoginių tyrimų atveju – sudarinėjančiam genealoginį medį darbuotojui yra privalu išmanyti darbo archyve ypatumus, tačiau informantai pabrėžia, jog informaciją / faktus renkantis asmuo nėra istorikas – „*Be konteksto, faktus žiūrinėjantis žmogus nėra istorikas, o antikvaras*⁵⁰.“; „*Ne fakto radimas, perrašymas ir išmetimas į orą, o fakto suvokimas kontekste ir daro istoriką istoriku – sugebėjimas turėti kritinį santykį turėti su faktu, kaip tokiu, ir sugebėjimas iš to fakto kažką daugiau pasakyti*.⁵¹“; tad istorikų reikšmė dėl informacijos prieinamumo nesikeičia, kadangi dėl savo ekspertizės, praeities tyrinėtojai faktus gali ne tik rinkti, bet ir interpretuoti. Faktų interpretacija ir jungimas į naratyvus detaliau bus aptarti kitame skyriuje.

Istoriko vaidmuo, misija ir atsakomybė, be praeities tyrinėjimo, yra siejama su dviem pagrindiniais dalykais – informacija ir visuomene Atsidurdamas tarp šių dviejų, jis turi padėti visuomenei informaciją perteikdamas, paaiškindamas arba nurodydamas idėjų genezę. Post-informacinėje visuomenėje paprastam žmogui yra vis sudėtingiau orientuotis, tad istoriko, kaip ekspertinį žinojimą turinčio asmens užduotis, yra suvaldyti cirkuliuojančią informaciją bei nustatyti jos santykį su tikrove – „*turime labai daug sklandančių žinių ir žmogus, turintis istorinę kompetenciją, geriausiai gali suvaldyti šitas žinias, kadangi jis atseka jas iki pat jų kilmės taško, jis nežiūri, kam jos gali būti naudingos, kaip jas panaudoti, kaip jas priversti sau ar kitam dirbti, bet gali atpažinti jas pagal jų kilmę ir patį pamatinį klausimą atsakyti apie santykį su adekvatumu, atitikimu tikrovei*.⁵²“ Socialinių tinklų populiarumas kelia aido kambarių⁵³ pavojų, kas anot V. Rakučio, yra ypatingai grėsminga atsiradus tokiems iššūkiams, kaip informaciniai karai. Seimo nario nuomone, istoriko pareiga yra žmonėms paaiškinti, jog jie atsidūrė informaciniame burbule bei padėti mąstyti plačiau – sugebėjimas pasižiūrėti į reiškinį iš skirtingų pusių⁵⁴. Išvardintos istoriko funkcijos visuomenėje yra išvestinės, kadangi jos nėra tiesiogiai susijusios su praeities tyrinėjimu, tačiau kyla iš istorijos mokslininko kompetencijų, kurios yra įgyjamos tyrinėjant praeitį, nagrinėjant istorinius šaltinius bei jų atsiradimo aplinkybes.

Atliktų interviu metu gautos informacijos pagrindu galima teigti, jog istoriko vaidmuo / misija / atsakomybė neturėtų būti suvokiama vien siaurąja prasme (profesionalus praeities tyrinėjimas) - iš praeities tyrimų ir rekonstravimo gali būti kildinamos išvestinės istoriko „funkcijos“: komunikacija, dalyvavimas viešojoje erdvėje, istorijos populiarinimas. Istoriko darbas neišvengiamai apima komunikaciją – priklausomai nuo to, su kuria iš 3 auditorijų (tarptautinė auditorija, nacionalinė mokslo auditorija, viešoji erdvė) istorikas komunikuoja, galima jį priskirti vienam iš 2 išskirtų tipų:

⁵⁰ Rūta Miškinytė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 11 d.

⁵¹ Martynas Jakulis, interviu su autoriumi, Microsoft Teams platforma, 2021 kovo 14 d.

⁵² Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

⁵³ ang. *echo chambers*.

⁵⁴ Valdas Rakutis, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

istorikas-akademikas arba istorikas-visuomenės veikėjas. Komunikacija su visuomene gali būti įvardijama kaip bendrai istorikų cechui, o ne atskiriems jų nariams privaloma veikla – dalies informantų manymu, pasiskirstymas į „komunikatorius“ ir „archyvo peles“ įvyksta natūraliai ir abi šios grupės yra svarbios.

3. ISTORIJA IR POLITIKA

Jau anksčiau aptarti V. Radžvilo bei A. Jokubaičio tekstai⁵⁵ išryškina istorijos ir politikos sąveiką iš politinės filosofijos perspektyvos bei suteikia pagrindą kelti esminį klausimą, turintį įtakos istoriko vaidmens sampratai – koks yra istorikų santykis su politika ir kokių būdu praktikoje yra sprendžiami potencialiai kylantys asmeniniai vertybiniai konfliktai?

Kalbėdami apie istorijos ir politikos santykį, informantai pabrėžia, jog šias dvi sieja abipusis ryšys – istorija gali veikti politiką ir *vice versa*. A. Jokubaitis, rašydamas apie istorijos ir politikos ryšį mini, jog istorijos ir istorinės savivokos kaita yra lemiamą politinės savivokos pasikeitimų, tačiau informantų teigimu, istorikai lygiai taip pat gali veikti politiką bei tarpvalstybinius santykius: „*Tokie iš artimiausių pavyzdžių, tai Lietuvos santykiai su Lenkija ir Izraeliu, kai tik Lietuvos istorikai pradėjo šiais klausimais atviriau kalbėtis ir gebėjo taip pat įtikinti politikus, kad verta į šituos klausimus, problemas žiūrėti atviriau ir suprasti, kad ir kita pusė turi savo nuomonę. Tai labai pakeitė santykių eigą, tai tikrai yra istorikų indėlis*“⁵⁶; „*Algirdas Brazauskas Izraelyje atsiprašė žydų tautos, idėjos autorius – Alfonsas Eidintas, diplomatas, bet kartu istorikas*“⁵⁷ Nors istorikų vaidmenį politikai galima išvelgti, šiame skyriuje dėmesys yra kreipiamas į politikos poveikį istorijos rašymui.

V. Savukyno teigimu, istorija yra neatsiejama nuo galios, tas geriausiai matosi autoritarinėse arba totalitarinėse valstybėse, kur galia yra koncentruota viename taške, *ergo* yra vienas kalbėjimo apie istoriją būdas⁵⁸, tačiau ir demokratinėse valstybėse politikos poveikis istorijos rašymo procesui gali būti išvelgiamas: politikos intervencija į istorijos tyrimus yra neišvengiama, kadangi būtent politikai užsako istorinius tyrimus bei sprendžia jų finansavimo klausimus, politikų iniciatyva yra kuriamos tyrimų institucijos arba komisijos, tokių atvejų pavyzdžiai: Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos 1992 m. spalio 29 d. nutarimu buvo įsteigtas Valstybinis Lietuvos gyventojų genocido tyrimo centras⁵⁹, kurio veikla vėliau buvo reglamentuota įstatymu⁶⁰; 1998 m. rugsėjo 7 d. tuometinio LR prezidento Valdo Adamkaus dekretu buvo įsteigta Tarptautinė komisija nacių ir sovietinio režimų nusikaltimams Lietuvoje įvertinti; 2012 m. spalio 16 d. LR prezidentės Dalios Grybauskaitės dekretu buvo sudarytos dvi atskiros pakomisės: Nacių okupacinio režimo nusikaltimų

⁵⁵ Vytautas Radžvilas, „Vietoj pratarinės: istorinė „atskaitos bendruomenė“ ir anoniminė istorijos politika“, Alvydas Jokubaitis, „Liberalus istorijos pašalinimas“, Kn. Vytautas Radžvilas et al., *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

⁵⁶ Rimvydas Petrauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 2 d.

⁵⁷ Alfredas Bumblauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 19 d.

⁵⁸ Virginijus Savukynas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 20 d.

⁵⁹ Lietuvos Respublikos Seimas, „Nutarimas Dėl Valstybinio Lietuvos Gyventojų Genocido Tyrimo Centro Įsteigimo Ir Lietuvos Respublikos Įstatymo „Dėl Ypatingos Reikšmės Archyvų Išsaugojimo“ Įsigaliojimo Tvarkos“, Nr. I-3021, 1992. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1827>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶⁰ Lietuvos Respublikos Seimas, „Lietuvos Respublikos Lietuvos Gyventojų Genocido Ir Rezistencijos Tyrimo Centro Įstatymas“, Nr. I-242, 1993. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5561>> [Žiūrėta 2021 05 16].

ir holokausto įvertinimo pakomisė bei Sovietinio okupacinio režimo nusikaltimų įvertinimo pakomisė⁶¹. Minėtajai komisijai buvo suformuluota aiški užduotis bei teisiškai suteiktas autoritetas spręsti su nacizmo ir komunizmo ideologijomis, bei tų režimų vykdytais nusikaltimais susijusius klausimus⁶². Šiame kontekste yra paminėtinas ir Tautos istorinės atminties įstatymo projektas, kuris pirmą kartą Seimui svarstyti buvo pateiktas 2012 m.⁶³ (vėliau buvo 2 kartus redaguotas). Šis įstatymo projektas yra reikšmingas tuo, jog jo akivaizdoje istorikai išreiškė susirūpinimą dėl juo siekiamos įtvirtinti vieningos bendros istorijos praeities suvokimo⁶⁴. Panašiai istorikai reagavo ir į LGGRTC atliekamų tyrimų ideologizavimą bei politizavimą – 17 LGGRTC dirbančių istorikų kreipėsi LR Seimo Švietimo ir mokslo komitetą⁶⁵, o vėliau VU Istorijos Fakulteto mokslininkai kreipėsi į tuo metu centro vadovo pareigas ėjusį Adą Jakubauską atviru laišku, kuriame buvo išreikštas susirūpinimas dėl atliekamų tyrimų sąžiningumo, jų cenzūros bei instrumentalizavimo⁶⁶. Panašią poziciją interviu metu išreiškė ir informantai – valstybė, nors ir formuoja istorijos politiką, užsako istorijos tyrimus, tačiau negali užsakyti jų rezultatų – tyrimų srityje istorikai turi turėti autonomiją / akademinę laisvę, kurios riboti negalima. Šioje vietoje yra reikšminga J. Dementavičiaus pastaba, jog istorijos ir politikos skirtis yra dirbtinė – jeigu istorikams yra suteikiama pilna laisvė savo tyrimais formuoti kolektyvinės atminties turinį, tai istorikai, o kartu ir jų politinės pažiūros, kurios plačiau bus aptartos kitame poskyryje, taps svarbia politinio proceso dalimi⁶⁷.

A. Terlecko teigimu, istorija nėra varžoma politikos tiesiogiai; istoriko manymu, didelę įtaką istorikų darbui daro politizuotas viešasis diskursas: „jeigu kažkas kritiškai pasisako apie kokius nors istorijos etapus, net nesvarbu, kad tas pasisakymas yra paremtas faktais, nekalbu apie ekstremalius propagandinius atvejus, bet šiaip, kokią nors kritišką mintį išsako apie istoriją, iškart visuomenei kyla noras prieštarauti ir ginčyti, maždaug „o kokia jūsų intencija taip sakyti, kas jums iš to, kas užsakovas?“ Potekstė yra, kad jei pasakai, kad partizanai dalyvavo holokauste, kas yra faktas, tai tu

⁶¹ Lietuvos Respublikos Prezidentas, „Dekretas Dėl Tarptautinės Komisijos Nacių Ir Sovietinio Okupacinių Režimų Nusikaltimams Lietuvoje Įvertinti“, Nr. 1K-1245, 2012. <<https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2017/08/Dekretas-2012-10-16-liet.k.pdf>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶² Tarptautinė Komisija Nacių ir Sovietinio Okupacinių Režimų Nusikaltimams Lietuvoje Įvertinti, „Apie komisiją“ <<https://www.komisija.lt/apie-komisija/>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶³ Lietuvos Respublikos Seimas, „Tautos istorinės atminties įstatymo projektas“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.429103>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶⁴ Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas, „Dėl „Lietuvos Respublikos Tautos Istorinės Atminties Įstatymo“ projekto (XIP-4631(2))“ <http://briai.ku.lt/downloads/Del_LR_Tautos_istorines_atminties_istatymo_projekto.pdf> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶⁵ ELTA, „Seimo vicepirmininkė žada aiškintis situaciją Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre“ <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1332576/seimo-vicepirmininke-zada-aiskintis-situacija-gyventuju-genocido-ir-rezistencijos-tyrimo-centre>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶⁶ Atviras laiškas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro generaliniam direktoriui prof. dr. Adui Jakubausku <<https://www.bernardinai.lt/atviras-laiskas-lietuvos-gyventuju-genocido-ir-rezistencijos-tyrimu-centro-lggrtc-generaliniam-direktoriui-prof-dr-adui-jakubauskui/>> [Žiūrėta 2021 05 16].

⁶⁷ Justinas Dementavičius, „Atminimo dienos ir Lietuvos politiškumo istorijos politika“ Kn. Raimundas Lopata et al., *Valstybė ir istorija*, Vilnius, 2014. p. 171-172.

*griauni valstybingumą.*⁶⁸“ Minėtas A. Terlecko teiginys atsispindi ir kitų istorikų pasisakymuose, kuriuose atsiskleidžia degraduojančios viešosios erdvės požymiai: „*Mes truputėlį pažengėm atgal, man atrodo, prieš 10-15 metų turėjom geresnę situaciją. Nevyko tokie žiaurūs karai, nebuvo tokio matymo, prasidėjo kryptingas melas, visur pradėdi išvelgti, „ką jis nori pasakyti, kas už jo stovi“.* Tai yra labai žiaurus dalykas. [...] tai kažkuria prasme informaciniai karai prislopina laisvas diskusijas – mes nebepasitikim vieni kitais, tas nėra gerai, matom stovyklas, manau žengėm kelis žingsnius atgal ir tokios neapykantos, kaip dabar, nebuvo ir ji dabar atsiranda. Pasauly atsiranda vienos tiesos stūmimo tendencija bet kokiomis sąlygomis.⁶⁹“; „*Kas yra XXI a. valstybė? Kai pasižiūri į Ameriką su Trump‘u, Biden‘u ir BLM, tai neatrodo, kad tai yra diskusija, o vėl susipriešinusių, tai, kas įsivaizduojama, kad yra viešoji erdvė, kur vyksta klasikinė diskusija, tai to mažėja, ne tik Lietuvoj. Bet Lietuvoj yra su tuo problema, to pakantumo. Jau buvo pradėjus gerėt viešoji erdvė, 2010-ieji, jau buvo tarsi visai neblogai, ir reikėjo čia tiek 2014-iems atsitikt. Putinas daugiau laimėjo ne kiek Krymą, kiek sumaištį aplinkui visose respublikose. Čia jam didesnis laimėjimas.*⁷⁰“ Istorijos, kaip informacinio karo įrankio pasitelkimo sustiprėjimą *podonbasiniu laikotarpiu* istorikas sieja su įvykiais Ukrainoje⁷¹. Šiuo atveju, įmanoma kalbėti apie mažos valstybės ontologinį nesaugumą, iš kurio kyla stiprios istorijos politikos ir aiškaus didžiojo pasakojimo / nacionalinio naratyvo poreikis. Minėti aspektai plačiau bus aptarti vėlesniuose poskyriuose.

Kalbant apie istorijos ir politikos simbiozę natūraliai kyla klausimai dėl politinių pažiūrų įtakos rašant ir perrašant istoriją, dėl objektyvumo istorijos moksle galimybės, istorijos ugdomų vertybių bei naudos valstybei – informantų santykis su minėtais aspektais plačiau bus aptartas kituose šio skyriaus poskyriuose.

⁶⁸ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

⁶⁹ Valdas Rakutis, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

⁷⁰ Valdemaras Klumbys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 25 d.

⁷¹ Valdemaras Klumbys, „Laiškas redaktorei“ *Naujasis Židinys-Aidai*, 7, 2020. p. 1.

3.1. Politinės pažiūros istorijos rašymo procese

Istorijos mokslas turi labai ryškiai išreikštą žmogiškąjį dėmenį, kuris yra nebūdingas pvz. tiksliesiems arba gamtos mokslams, tad natūralu, jog istoriko asmenybė, pasaulėžiūra, taigi ir vertybinės nuostatos bei politinės pažiūros, vienokiu ar kitokiu būdu veikia praeitį tyrinėti pasirinkusius mokslininkus. Informantų teigimu, politinės pažiūros yra tapusios integralia istorijos rašymo dalimi, kurios neįmanoma išvengti – įmanoma tai sąmoningai priimti.

Svarbu yra suprasti, kaip tokio šališkumo poveikį vertina patys istorikai, kadangi jie yra tie, kurie tiesiogiai susiduria su politinių pažiūrų įtaka savo darbe. Į politinių pažiūrų arba asmeninių vertybių poveikį istorijos rašymo procese informantai žvelgia dvejopai – dalies informantų manymu, asmeninės nuostatos potencialiai gali tapti istorijos rekonstravimą bei tiesos paieškas apsunkinančiu faktoriumi, iš kitos pusės, politinių pažiūrų ir vertybinių nuostatų įtaka gali būti suvokiama kaip istoriografiją turtinantis veiksnys.

Kalbant apie politines pažiūras kaip kliūtį praeities tyrinėjime reikėtų atkreipti dėmesį į tai, jog politinės pažiūros gali nulemti istorijos klastojimą – tai gali pasireikšti faktų, netelpančių į istoriko pasaulėžiūrą bei tiriamo laikmečio / įvykio interpretaciją, ignoravimą. M. Jakulio manymu tokiu atveju, iškyla ne tik etinis, bet profesinis klausimas: „*Kartais gali pasirodyti iš radikalesnių autorių, kad tai net nėra suvokiama kaip problema, nes jų tikslais, kartais atrodo, yra ne kažką suprasti, ne suvokti, kodėl taip buvo arba kas tai buvo, arba kodėl vienas ar kitas politinis veikėjas elgėsi vienaip, o ne kitaip; o apginti, iškelti ant pjedestalo, uždėti herojaus etiketę, tai kyla profesinis klausimas – kas čia yra daroma?*”⁷² M. Jakulis daro labai aiškų perskyrą tarp tiesos ir naudos siekio. Jeigu istorikas prioritetą suteikia pastarajam, iškyla klausimas dėl jo teisės vadintis istoriku. N. Šepečio teigimu, naudos siekimas yra natūralus, tačiau tokiu atveju svarbu, jog tai nebūtų pateikiama kaip tiesos paieškų rezultatas – „*svarbiausia, kad vadintųsi savo vardais, kad nebūtų taip, kad tas, kuris užsiima nauda sakytu, kad ieško tiesos, ar atvirksčiai, kad tas, kuris užsiiminėja faktų kapstymu, sakytu, kad darau didžiulę naudą žmonijai.*”⁷³

A. Terlecko teigimu, politinių pažiūrų įtaka savai nebloga, tačiau tokiu būdu tyrinėjama istorija turi tam tikrą ribotumą – „*jeigu tu priimi marksistinę teoriją kaip tikrovės pagrindą, per kurią tu supranti tą tikrovę, tai reiškia, kad tos tavo pažiūros gali tave įstatyti į tam tikrus rėmus, bet tai nereiškia, kad tavo darbai bus beprasmingi.*”⁷⁴ Tai galima interpretuoti dvejopai: viena vertus, politinės pažiūros riboja įmanomus praeities aiškinimo būdus, tačiau iš kitos pusės – politinių pažiūrų

⁷² Martynas Jakulis, interviu su autoriumi, Microsoft Teams platforma, 2021 kovo 14 d.

⁷³ Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

⁷⁴ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

įtaka gali būti įvardijama kaip teigiamas reiškinys, kadangi tokiu būdu rašoma istorija turtina historiografiją ir įgalina skirtingus kalbėjimo apie istoriją būdus / pjūvius.

N. Šepečio manymu, humanitariniuose tyrimuose bet kokios pažiūros turi būti maksimaliai kontroliuojamos (jų neturi būti atsisakyta visiškai) – istorikui turi rūpėti tai, ką jis tiria, tad politinės pažiūros arba vertybinės nuostatos padeda mokslininko dėmesį nukreipti į jam rūpimus klausimus: *„Iš esmės, humanitarinis tyrimas, ne tik istorinis, bet ir filologinis, filosofinis. Jis labai panašus į tarpasmeninį bendravimą. Visada reikalingas angažuotumas, asmeniškumas ir tam tikras savęs suvaržymas. Todėl labai svarbu, kad istorinis tyrimas turėtų vieną būtiną sąlygą, kurią Nietzsche yra labai gražiai įvardinęs – turi rūpėti dalykas, kuriuo užsiimi. Jei nerūpės, tai nuostatos, vertybės, interesai labiau veiks, jei labiau rūpės, tai mokėsi tiek apriboti, kad jos esmingai tavo išvadų ir įžvalgų nepaveiktų, arba padėtų pasiekti rezultatą, tu juos pajungsi siekimui išsiaiškinti, kaip buvo.⁷⁵“* Asmeninio susidomėjimo bei angažuotumo svarbą mini ir A. Terleckas: *„man atrodo, kad ateistai dažniausiai nesiims tyrinėti Bažnyčios istorijos, jiems tai neįdomu, nebent iš noro demonizuoti, bet tada jau bus ne tyrimas, o kažkokia propaganda.⁷⁶“*

Atliktų interviu pagrindu galima teigti, jog istorijos rašymo procese asmeninių vertybių ar politinių pažiūrų įtakos išvengti nepavyks – *„bandant sukurti rišlų tekstą, iš esmės neįmanoma išvengti vienokių ar kitokių savo pasaulėžiūrinio, politinio įsitikinimo išraiškos, savo rašomame, kuriamame tekste.⁷⁷“* Visi informantai šiuo klausimu sutaria, tačiau svarbu yra suprasti ir reflektuoti savo pažiūras bei jų daromą įtaką: *„nebūtų žmogus, jei nebūtų subjektyvus, tai jis būtų Dievas tada. Su tuo reikia kažką daryt. Nes tada ir pasidarysi toks, kuriam reikia istorijos politikos valstybinės ir panašiai. [...] Bet tai ne istoriko, o politiko pozicija. Žiūrint į istoriko poziciją, nepaisant to, kad objektyvumo negalima pasiekti, vis tiek reikia stengtis būt mažiau šališku ar bent jau savo šališkumą reflektuot. Savo patirties, emocijų, santykio su istorijos klausimu, nuolatinė savęs refleksija, kaip žmogaus ir kaip istoriko, kad tu suvoktum, kokią įtaką tavo pažiūros daro tyrimui.⁷⁸“* Šis V. Klumbio teiginys parodo, jog interpretacijų pliuralizmas istorikų nėra suvokiamas kaip problema – vieningas istorijos traktavimo būdas, anot istoriko, yra politikų prerogatyva. Šioje vietoje atsiranda netipinis vaidmenų apsiskeitimas tarp mokslo, kuriame įprastai negali būti kelių tiesų vienu metu, ir politikos, kuri įprastai pasižymi požiūrių įvairumu. Panašu, jog tai vyksta dėl istorijos mokslo specifikos – jame ryškiai išreikšto žmogiškojo dėmens, neišvengiamo šališkumo bei metodologiškai problemiško tiesos ieškojimo proceso. Šis *apsivertimas* turėtų būti suvokiamas kaip politikų ir istorikų veikimo skirtingose plotmėse išdava – derėtų padaryti skirtį tarp istorijos mokslo ir politikos veikiamos /

⁷⁵ Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

⁷⁶ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

⁷⁷ Vytautas Volungevičius, interviu su autoriumi, Vilnius, 2021 balandžio 5 d.

⁷⁸ Valdemaras Klumbys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 25 d.

reguliuojamos istorinės atminties. Istorijos tikslu yra laikytinas istorinės tiesos pažinimas, pasitelkiant istorijos mokslo instrumentus, tuo tarpu atmintis iš savo prigimties yra subjektyvi ir vertybiškai įkrauta⁷⁹.

Kai kurių informantų nuomone, pažiūras reikėtų deklaruoti, kadangi tokiu būdu yra įmanoma išvengti pretenzijos į neįmanomą interpretacijos objektyvumą. A. Bumblauskas mini, jog tokiu būdu išvengia atsakomybės už savo šališkos interpretacijos traktavimą kaip objektyvios tikrovės, kuri pagal J. Rūsen'ą, neegzistuoja: „reikia deklaruot. Kad aš šneku iš lietuvių pozicijos arba iš Lietuvos. Net tekstus kai kuriuos esu rašęs ukrainiečiams – žvilgsnis iš Vilniaus. Nenoriu būt atsakingas už tą objektyvią [realybę – E. T.]⁸⁰.“ Tokios nuomonės laikosi ir R. Čepaitienė, išsakydusi mintį, jog „kartais geriau iš anksto sąžiningai deklaruoti savo pažiūras, nei kad jas dengti, slėpti, apsimesti nešališku.⁸¹“ Šioje vietoje verta prisiminti N. Šepečio pastabą, jog taip pat yra svarbu aiškiai deklaruoti, kas yra daroma – ar konkretus istorinis tyrimas yra tiesos paieškos, ar naudos siekis.

Tam tikras šališkumas istorijos rašymo procese yra neišvengiamas, tačiau skiriasi istorikų požiūriai į tokių tyrimų rezultatus: istoriko pasaulėžiūros veikiamas tyrimas gali virsti istorijos klastojimu, tačiau tuo pačiu, atliktas sąžiningai, gali praturtinti istoriografiją papildomais žiūros į istoriją pjūviais. Istorikui yra svarbu suprasti ir reflektuoti savo pažiūras, kai kurių istorikų manymu – jas taip pat ir deklaruoti. Politinių pažiūrų įtaka istorijos moksle sukuria erdvę diskusijai, kuri gali būti suvokiama kaip procesas, padedantis priartėti prie objektyvumo, kuris reikalauja platesnio komentaro.

⁷⁹ Joanna Swacha, „Pamięć zbiorowa a nauka historyczna” Kn. Andrzej Paweł Bieś (sud.), *Pamięć, historia, polityka*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012. p. 260.

⁸⁰ Alfredas Bumblauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 19 d.

⁸¹ Rasa Čepaitienė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 16 d.

3.2. Objektyvumas kaip ideologinė fikcija

Viename iš savo tekstų, V. Radžvilas išsakė mintį, jog nešališko, taigi objektyvaus, eksperto, pozicija istorijos moksle yra ideologinė fikcija⁸². Šis teiginys buvo įtrauktas į klausimyną, kadangi jo taikinyje atsiduria ne tik istorijos mokslas, kuris tokiu būdu gali būti diskredituotas, tačiau abejotinu tampa ir istorikų, kaip ekspertų, patikimumas. Iš dalies objektyvumo problematika buvo aptarta kalbant apie politinių pažiūrų ir asmeninės vertybių sistemos poveikį istorijos rašymui, tačiau šiame poskyryje daugiau dėmesio bus skiriama objektyvumo galimybei *per se*. Istorikai, kalbėdami apie politinių pažiūrų veikiamą istoriko darbą iš esmės nusakė objektyvumo istorijoje problemišumą, tačiau interviu metu paaiškėjo, jog objektyvumas, su tam tikromis išlygomis yra įmanomas; prasminga yra padaryti perskyrą tarp faktų bei interpretacijų – istorija, kaip mokslas, turi atitinkamus tyrimų metodus, kuriuos taikydami istorikai šaltinių (faktų) pagalba rekonstruoja praeities įvykius (interpretacija). N. Šepečio manymu, bet koks humanitarinis tyrimas, tame tarpe ir istorinis, yra panašus į tarpasmeninį bendravimą, o objektyvumas galimybė istorijoje bent dalinai egzistuoja: „*Vis tiek daugiau mažiau čia yra sveiko proto momentas, nėra panašus į matematinį įrodymą, bet nėra išgalvotas dalykas. Galim sakyti, kad joks ginčas neįmanomas buityje išspręsti, nes visos situacijos yra interpretacijos dalykas, bet jei ginčijiesi dėl to, kur daiktas yra, visada gali paimti ir įrodyti, kad daiktas yra vienoje ar kitoje vietoje.*“⁸³

Informantų nuomone, faktų lygmenyje objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė egzistuoja, tačiau kai yra pereinama prie faktų interpretavimo, ji į objektyvumą pretenduoti negali: „*mano supratimu, beveik neegzistuoja faktai, kaip gryni dalykai, dažniausia jie funkcionuoja interpretacijose. Bet šiuo atveju, jei mes užduodame klausimą istorikui, kada įvyko koks nors Vorkšlos mūšis ir jisai atsako, labai paprastai vienu sakiniu pasako datą, vietą, tai šiuo atveju mes galėtume sakyti, kad taip, istorikas sudalyvavo kaip ekspertas, atsakė kaip ekspertas ir jo pateiktoje informacijoje neglūdi jokia kažkokia tai užslėpta ideologinė superstruktūra, bet tuo atveju jeigu mes jau kryptame į kažkokių sudėtingesnių dalykų, jeigu mes klausiamo, kokią įtaką turėjo Mindaugo krikštas, tai šiuo atveju iš istoriko atsakymo galėsime pamatyti ideologines, vertybines nuostatas. Jau prasideda interpretacija ir šiuo atveju labai tikėtina, kad tame dalyke bus užkoduota savojo gyvenamojo laiko vertybinės kažkokios nuostatos, būtent orientacija laike ir erdvėje. [...] aš galvoju, kad iš esmės į sudėtingesnę klausimą beveik neįmanoma pateikti atsakymo, po kuriuo neslypėtų tam tikros pamatinės, teorinės, pasaulėžiūrinės paties istoriko prielaidos.*“⁸⁴

⁸² Vytautas Radžvilas, „Vietoj pratarmės: istorinė „atskaitos bendruomenė“ ir anoniminė istorijos politika“ Kn. Vytautas Radžvilas et al., *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011. p. 28.

⁸³ Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

⁸⁴ Vytautas Volungevičius, interviu su autoriumi, Vilnius, 2021 balandžio 5 d.

Šiame etape yra prasminga grįžti prie pamatinio klausimo: kas yra istorikas? Darant perskyrą tarp faktų ir interpretacijos atsiranda tam tikra problema – praeitame skyriuje informacijos prieinamumo kontekste buvo aptarta, jog informaciją / faktus renkantis asmuo nėra istorikas – istoriko ekspertizė atsiskleidžia per darbą su faktais, jų suvokimą platesniame kontekste, jų interpretacijas bei jungimą į vientisą pasakojimą. „*Be konteksto, faktus žiūrinėjantis žmogus nėra istorikas, o antikvaras.*”⁸⁵ – panašu, kad objektyvumas istoriko atveju yra įmanomas tik tada, kai jis veikia kaip antikvaras ir operuoja sukauptais faktais. Jei tai būtų tiesa, istorikų cecho neišvengiamai laukia egzistencinė krizė, kadangi nuo klausimo „ar egzistuoja objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė?“ logiškai galima pereiti prie „ar tam, kad būtų galima gauti objektyvią ekspertinę nuomonę, reikalingi istorikai?“ Absolutus objektyvumas interpretacijose yra nepasiekiamas, tačiau interviu metu išryškėjo papildomas objektyvumo aiškinimo būdas – santarvinis objektyvumas, reikalaujantis tam tikrų išlygų: „*Štai kodėl aš laikaisi Rūsen'o principo, kad dabar nebeegzistuoja Ranke's tipo, vokiečių klasiko Objektivität, egzistuoja Konsensusobjektivität – sutartinis objektyvumas, kad tiesa ir yra dialoge tarp dviejų istorikų arba poliloge. Kaip tuo momentu sugalvojama, tai ir yra objektyvumas.*”⁸⁶ Objektyvumą, kaip bendruomeninį konsensusą mini ir L. Jovaiša. Jo manymu, šis konsensusas ilguoju laikotarpiu yra pasiekiamas per diskusijas. Anot V. Savukyno, kiekviena visuomenė turi nusistatyti savo santykį su praeitimi, tad natūralu, jog nors faktai yra pastovūs, interpretacijos yra dinamiškos: „*Bet iš principo ar objektyvią istoriją galima parašyti? Na, mes jos neturim, nes tada būtų vieną kartą parašyta objektyvi istorija ir liktų kaip akmeny iškalta ir viskas, tada istorikams jokio darbo nėra, o istorija rašoma, perrašoma. Kodėl? Todėl, kad kiekviena karta, epocha, kaip nori, taip pavadina.*”⁸⁷

Panašu, jog istorijos aiškinimo būdas, tam tikra prasme, priklauso nuo istoriko gyvenamojo laiko bei problemų, su kuriomis susiduria visuomenė arba klausimų, į kuriuos istorikai, būdami visuomenės dalimi, ieško atsakymų praeityje – K. Petrauskės nuomone, „*kiekvienas istorikas ir kiekviena istoriko knyga daug daugiau pasakoja apie istoriką ir apie šiandieną, nei apie istoriją.*”⁸⁸ Pastovias ir nekintančias išvadas atmeta ir R. Petrauskas: „*Negalima galvoti, kad istorikai yra epistemologiškai naivūs, galimos įvairios interpretacijos ir nėra nemirtingų išvadų. Istorikai mirtingi – tai, ką mes dabar rašome, ateis kita karta ir kitaip žvelgs į tuos dalykus.*”⁸⁹

Informantų samprotavimuose apie objektyvumo galimybę istorijos rašymo procese esminių konfliktų išvelgti nepavyksta – objektyvumas egzistuoja faktų lygmenyje, tačiau interpretacijose

⁸⁵ Rūta Miškinytė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 11 d.

⁸⁶ Alfredas Bumblauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 19 d.

⁸⁷ Virginijus Savukynas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 20 d.

⁸⁸ Kristina Petrauskė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 13 d.

⁸⁹ Rimvydas Petrauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 2 d.

objektyvumas yra labiau filosofinė siekiamybė, kadangi tiesos pažinimas šiame lygmenyje yra metodologiškai problemiškas ir žmogiškojo dėmens išvengti yra neįmanoma – šis aspektas ir įmanomi sprendimo būdai jau buvo aptarti praeitame poskyryje. Iš esmės, galima teigti, jog Lietuvos istorikai tik iš dalies sutinka su Leopoldu von Ranke's – jie sutinka, jog faktai egzistuoja nepriklausomai nuo istoriko sąmonės, tačiau atmeta galimybę rašyti remiantis *wie es eigentlich gewesen* principu⁹⁰. Informantų pasisakymai apie objektyvumo problematiką istorijos rašymo procese bei jų įžvalgos yra reikšmingos kalbant apie politikų diktuojamą vieningo naratyvo poreikį, tai plačiau bus aptarta kituose šio skyriaus poskyriuose.

⁹⁰ Jūratė Baranova, *Istorijos filosofija*. Vilnius: VPU Leidykla, 1997. p. 24.

3.3. Vertybių ugdymas bei propaganda

Politikos filosofų tekstuose dažnai yra sutinkamas teiginys, jog istorinis pažinimas turi tarnauti praktiniams visuomenėms poreikiams – V. Radžvilo manymu, tai gali būti pasiekta tik tada, kai egzistuoja „tiltas“ tarp fakto ir vertybės⁹¹, priešingu atveju, istorija yra faktų kratynys, nepateisiantis jai keliamų ugdymo reikalavimų bei valstybės suteikiamo finansavimo.

Istorikų nuomones vertybių ugdymo pasitelkiant istoriją atžvilgiu galima skirstyti į keletą grupių. Visų pirma reikėtų dėmesį sutelkti ties „vertybės“ sąvokos problemišku – „*man atrodo, Aurimas Švedas kažko panašaus yra Edvardo Gudavičiaus paklausęs. Atsakysiu taip – o kas yra vertybė? [...] Laisvė, ar dar kažkas? Gudavičius atsakė, kad sovietmečiu jam tušinukas buvo vertybė, nes seniau rašydavo plunksna ir visada rankas išsitepdavo ir sąsiuvinius suliedavo, o kai atsirado tušinukas, gyvenimas pasidarė patogesnis.*“⁹² Neturint aiškaus „vertybės“ apibrėžimo, yra sudėtinga kalbėti apie tai, su kokiomis vertybėmis „tiltu“ turėtų būti jungiami faktai. Iš tokio samprotavimo būdo galima kildinti požiūrį, jog istorija neprivalo ugdyti vertybių – dalis informantų tokią nuomonę išsakė: „*Aš sakyčiau, kad neprivalo istorija jokių vertybių ugdyti. Nebent mes suvokiame patį supratimą, gebėjimą suvokti, kaip vertybę, kas man atrodo, būtų labai puiki vertybė, žymiai geresnė už bet kokius parodomuosius patriotizmus ir visus kitus dalykus. Jeigu istorija ugdo sugebėjimą suvokti, suprasti, ir tai yra vertybės – tada taip, tas yra labai gerai. Bet jeigu istorija suvokiama, kaip ugdanti vertybes, tokias kaip patriotizmas, tai aš nežinau, kiek tai yra gerai ir man atrodo, kad istorija puikiai gali apsieiti be patriotinio ugdymo tikslo.*“⁹³ Istorija, kaip įrankis ugdymui, dalies informantų nuomone, turi būti pasitelkiama ne patriotizmo ar kitokio kolektyvinio identiteto formavimui – „*sąmoningas, atsakingas žmogus yra daug svarbiau, nei išugdytas. [...] Bendras šiuolaikinių valstybių interesas turėtų būti sąmoningi, individualūs, atsakingi piliečiai, o ne grupinis, kolektyvinis, vertybinis identitetas.*“⁹⁴; Rimvydo Petrausko manymu, istorija turi būti pasitelkiama plačiau nei tik vertybiniam ugdymui: „*ne vien apie vertybes yra kalba, yra kalba apie kritiką, kritinį požiūrį į save, į aplinką ir nevengimą sunkių klausimų. Aišku, vertybę galime apibrėžti kaip tiesos sakymą, žiūrint, ką vadiname vertybėmis.*“⁹⁵; A. Terleckas pagrindinį per istorijos pasitelkimą ugdymui siektiną rezultatą įvardija mąstymą: „*Man kaip tik atrodo, istorija turi ugdyti ne kažkokią tautinę savimonę, ne panašius dalykus, o turi ugdyti mąstymą, pačia bendriausia prasme.*“⁹⁶

⁹¹ Radžvilas V. Vietoj pratarinės: istorinė „atskaitos bendruomenė“ ir anoniminė istorijos politika in: Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema, Vilnius : Vilniaus universitetas, 2011. p. 21.

⁹² Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

⁹³ Martynas Jakulis, interviu su autoriumi, Microsoft Teams platforma, 2021 kovo 14 d.

⁹⁴ Nerijus Šepetytis, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

⁹⁵ Rimvydas Petrauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 2 d.

⁹⁶ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

Informantai sutinka, jog istorija tampa ne tik žinių šaltiniu, padedančiu ugdyti žmonių mąstymą, bet ir tam tikrų elgesio / moralės paieškų kryptimi – dalis kalbintų istorikų teigė, jog jei istorija turėtų būti pasitelkiama vertybiniam ugdymui, tos vertybės turėtų būti bendražmogiškos: „*Aš sakyčiau, kad žanriškai gali būti visaip, bet generališkai manyčiau, kad istorija turėtų ne kažkokią politinę programą remti, bet turėti kažką tokio bendražmogiškai svarbaus ar vertybiško, bendrąja ta žmogiškumo ar moralumo ugdymo prasme. Galbūt net tokio kartais žaismingumo, atokvėpio, nežinau, žmonėms tokios rekreacijos intelektualinės. Tarnauti žmogiškumui ir žmonijai. Bet neturėtų būti angažuota, siaurai kažkokiai politinei kryptčiai*⁹⁷.“ Alfredas Bumblauskas pažymi, jog bendražmogiškos vertybės turėtų būti vedančiosios, tad ir tautinis vertybinio ugdymas turėtų būti orientuotas į tai, kaip įmanoma suprasti kitas tautas: „*pagrindinė istoriko vertybė turėtų būt bendražmogiškumas, tai yra turbūt pagrindinis klausimas, kuris neturi tiesioginio ryšio su nacionalizmu. Jei būsim bendražmogiškų vertybių ugdymo pionieriais, tai kelsim klausimą, kaip suprast kitas tautas, kitas bendruomenes ir t.t. [...] Manau, kad vertybių ugdymas yra svarbus, turbūt ir tautinių vertybių gal irgi. Galbūt labiau sakyčiau šiais laikais reikėtų kalbėt apie pilietines vertybes, apie politinį ar pilietinį nacionalizmą, tas nacionalizmas jis bus, kol egzistuoja nacija ir valstybė, čia neišsisuksim*⁹⁸.“ V. Savukyno manymu, vertybių ugdymas ir mąstymas nėra konfliktuojančios arba konkuruojančios kategorijos – viskas priklauso nuo pasitelkiamų pavyzdžių ir jų pateikimo būdo: „*Aš nematau prieštaros tarp vertybių ugdymo ir mąstymo. Tai yra antras dalykas dar gal čia labai turi mąstyti, kritinis mąstymas mokykloje ir t.t., bet aš nematau vadovėliuose kritinio mąstymo ugdymo, sako, mums nereikia tautos istorijos, nes čia pasenęs dalykas, čia kvepia nacizmu ir t.t. Įdėkime kažkokius tai šiaip dalykėlius. Ir čia bus kritinis mąstymas. Čia visiškai nėra jokio kritinio mąstymo. Čia ne mano mintis, antikos filosofo, kam reikalinga pasakoti istorijas, tam, kad tu ugdytum dorybes, sakė Aristotelis ir kiti. Dorybės ne vien yra patriotizmas, tėvynės meilė, bet ir ryžtas, drąsa. Čia istorija pateikia daug pavyzdžių, aš manau, kad šitos vertybės nepaseno nuo antikos laikų ir kaip tik reikalingos ir istorija, tai yra skrynia, kur gausybė yra nutikusių įvykių, nutikusių istorijų, kur mokiniai apie jas turėtų sužinoti, pasvarstyti, tada ir kritinis mąstymas ir savarankiškas mąstymas ugdytųsi kartu ir tam tikros vertybės.*⁹⁹“

Rasa Čepaitienė teigia, jog jai istorijos, kaip moralės mokytojos vaidmuo yra priimtinas¹⁰⁰: „*Nesutikčiau su tais, kurie dekonstruoja istorinius pasakojimus kaip mitus, suvokiamus kaip kažkas dirbtinio, išgalvoto, tarkim, didvyrių kultą. Žinoma, galima tai paimti ir dekonstruoti, bet kas toliau? Juk, pavyzdžiui, vaikas paima ir „dekonstruoja“ tėvo laikrodį, bet pabandyk paskui jį vėl sudėti, ar*

⁹⁷ Liudas Jovaiša, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 22 d.

⁹⁸ Alfredas Bumblauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 19 d.

⁹⁹ Virginijus Savukynas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 20 d.

¹⁰⁰ Rasa Čepaitienė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 16 d.

veiks? Aišku, mes galime dekonstruoti melagingus mitus, istoriją, kurios nebuvo, kuri buvo propagandistų sukurta. Bet taipogi galime žavėtis, sekti asmenybėmis, kurių gyvenimo pasirinkimai mus įkvepia elgtis panašiai.¹⁰¹“ Istorikės manymu, siekis viską dekonstruoti neišvengiamai veda prie ciniškos ir nihilistiškai nusiteikusių visuomenės, kurioje išnyksta tauta – atsiranda pavienių individų sankaupa. Šiuo atveju, per vertybių ugdymą bei pavyzdžių istorijoje paieškas galima pereiti prie kolektyvinės tapatybės konstravimo arba palaikymo, kurį istorija įgalina, tačiau šiam klausimui spręsti yra skirtas kitas šio skyriaus poskyris.

Kalbant apie istorijos pasitelkimą piliečių ugdymui arba auklėjimui, neišvengiamai kyla klausimas – kiek plona riba skiria piliečių vertybinį ugdymą nuo propagandos? Informantai išvelgia tam tikrus tokios istorijos keliamus pavojus, kurie yra sunkiai išsprendžiami, tačiau būtinai turi būti svarstomi: „*nereikia siūlyti uždrausti vertybinio ugdymo, bet bendrai pagalvoti apie jo lengvą išverčiamumą į propagandos sklaidos praktikas*¹⁰².“ Kristinos Petrauskės manymu, istoriko reikšmė vertybiškai įkrautos istorijos rašyme yra kertinė – „*tas vertybių kėlimas priklauso nuo pačio istoriko, nes ta istorija gali skatinti tiek sveiką patriotizmą, tiek pateisinti valstybių okupaciją, tai labai priklauso, ką tu nori padaryti su ta vertybe ir faktu*¹⁰³.“ Istorikė pastebi, jog viešojo transporto stotelėse dažnai galima pastebėti istorinius plakatus, Lietuvos vėliavas – tai, anot mokslininkės, yra „*ta pati minkštosios galios propaganda*¹⁰⁴“, tačiau jos tikslas yra ugdyti patriotišką ir nebijančią ginti tėvynės, kartą. K. Petrauskės manymu, žodžio „propaganda“ yra nepelnytai bijoma, kadangi klausimas iš esmės turėtų būti keliamas kitokiu būdu – kam minėtas vertybių ugdymas ir propaganda yra pasitelkiami? Šiuo atveju iškyla pavojus kalbant ne tik apie istorijos panaudojimą, bet ir apie jos santykį su tikrove. Sąmoningai vertybiškai įkrauta istorija, dalies informantų manymu, tolsta nuo tiesos kriterijaus, kuriuo turi vadovautis istorikas: „*Jeigu nori pagrįsti kažkurias vertybes istoriniais faktais, ar tai nėra selektyvus faktų rankiojimas vietoj to, kad tiesiog būtų pažvelgta tiesai į akis?*¹⁰⁵“ Panašią nuomonę išsakė ir V. Rakutis, jo manymu, meluoti arba ignoruoti problemų negalima ir apie jas kalbėti reikia – tiesos kriterijus turėtų būti istorinio pasakojimo pagrindu, tačiau istorijos pasakojimo būdas ir jos siunčiama žinutė turi priklausyti nuo jos adresato – pvz. vienaip istoriją reikėtų dėstyti civiliams, kitaip – šauktiniams bei karininkams, kadangi jų atliekamos funkcijos reikalauja stiprybės bei motyvacijos, kurios galima pasisemti iš praeities; istorijos politika, anot istoriko, yra būtina, kadangi ugdo piliečius, svarbu, kad žmogus iš istorijos galėtų mokytis¹⁰⁶. Joanna Swacha savo straipsnyje, skirtame kolektyvinės atminties ir istorijos mokslo santykio problematikos

¹⁰¹ Ten pat.

¹⁰² Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

¹⁰³ Kristina Petrauskė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 13 d.

¹⁰⁴ Ten pat.

¹⁰⁵ Rūta Miškinytė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 11 d.

¹⁰⁶ Valdas Rakutis, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

aptarimui, pastebi, jog selektyvumas pasireiškia tiek istorijos moksle, tiek kolektyvinėje atmintyje, tačiau tai yra kokybiškai skirtingi selektyvumo tipai – istorijos moksle selektyvumas yra kontroliuojamas, kadangi siekiant kuo geriau pažinti tiriamą praeities aspektą, faktų ir aspektų atsirinkimas yra neišvengiamas ir akivaizdus; kolektyvinės atminties atveju, autorė pastebi žinutės siuntėjo ir gavėjo faktų atsirinkimo mechanizmus – siuntėjo selektyvumas gali būti įvardijamas kaip valstybės veikimas remiantis nustatyta istorijos politikos kryptimi, tuo tarpu gavėjo – faktų, kurie yra svarbiausi grupei, kuriai jis priklauso, internalizavimas¹⁰⁷.

Tyrime dalyvavę istorikai neneigia fakto, jog istorija ugdo visuomenę, tačiau skiriasi jų požiūris į ugdytinas vertybes arba gebėjimus: dalis informantų mano, jog istorija neturi ugdyti jokių vertybių, tik gebėjimą mąstyti, kiti, tuo tarpu, skatintų bendražmogiškų vertybių ugdymą pasitelkiant istoriją, dalis mano, jog tautinių vertybių ugdymas per istoriją padeda išvengti cinizmo / nihilizmo. Apibendrinant istorikų nuomones, galima teigti, jog informantų pasisakymai pasiskirsto pagal 2 iš 3 F. Nietzsche' s išvardintų istorijos rūšių: monumentalioji, kuriai galima priskirti požiūrį, jog istorijoje galima ieškoti sektinų pavyzdžių; bei kritinė, kuriai priskirtinas požiūris, jog mąstymas bei kritiškas požiūris į save, savo atstovaujama grupę, yra ugdytina savybė. Antikvarinės istorijos apraiškų kalbant apie vertybių ugdymą ieškoti neverta, kadangi ji yra sietina su konkrečiu žinojimu vardan žinojimo, su praeities išsaugojimu, be jokio impulso įkvėpti arba išlaisvinti. Kalbant apie piliečių ugdymą pasitelkiant istoriją, neišvengiamai iškyla didžiojo pasakojimo klausimas, kuris yra glaudžiai susijęs su valstybės piliečių tapatybės kūrimu / stiprinimu / modifikavimu, ir kurio konstravimo poreikis istorikų yra vertinamas nevienareikšmiškai.

¹⁰⁷ Joanna Swacha, „Pamięć zbiorowa a nauka historyczna” Kn. Andrzej Paweł Bieś (sud.), *Pamięć, historia, polityka*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012. p. 262.

3.4. Nacionalinis naratyvas

Istorijos politikos kontekste dažnai yra keliama nacionalinio naratyvo nebuvimo problema – internetinėje žiniasklaidoje nacionalinio naratyvo koncepcija yra pakankamai gausiai kritikuojama, tačiau netrūksta ir kritikos dėl jo nebuvimo; šis klausimas buvo nagrinėjamas 2021 m. kovo 3 d. Laisvės kovų ir istorinės atminties komisijos posėdyje, kuriame komisijos pirmininko buvo paaiškintas ir pabrėžtas tokio naratyvo būtinumas¹⁰⁸. Alvydas Nikžentaitis savo straipsnyje išsako mintį, jog yra mažai tikėtina, kad visi visuomenės nariai galėtų identifikuotis su vienu didžiuoju pasakojimu (tai priklauso ne tik nuo praeities vertinimo, tačiau ir nuo priklausymo tam tikrai bendruomenei kriterijų suvokimo, kurie apima ne tik praeitį, bet ir pvz. kalbą, šeimos papročius ir t.t.), tačiau istorikas teigia, jog šiuo atveju yra svarbus ne susitapatinimas su minėtu didžiuoju pasakojimu, o nesipriešinimas jam, jo toleravimas¹⁰⁹.

Galima teigti, jog šis aspektas yra esminis, kalbant apie kylančią įtampą tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei – kalbant apie nacionalinį naratyvą aiškiausiai atsiskleidžia du pagrindiniai poliai: tiesa ir nauda. Ankstesniuose poskyriuose buvo aptartos kliūtys, su kuriomis istorikai susiduria istorijos tyrinėjimo ir rašymo procese: politinės pažiūros, asmeninės nuostatos ir iš esmės – absoliutaus objektyvumo galimybės nebuvimas. Istorikai įvardijo, jog objektyvumas yra įmanomas faktų lygmenyje, tačiau jungiant faktus į rišlų pasakojimą, išvengti tam tikrų nuostatų poveikio nėra įmanoma. Nacionalinio naratyvo kūrimo skatinimo atveju atrodo, jog valstybės imperatyvo vaidmuo yra labai aiškus, tačiau čia galima išvelgti papildomą problemą – viename iš savo straipsnių Justinas Dementavičius pastebi, jog politikų intervencija į visuomenės atminties formavimą yra matoma ir vertinama tik tuo atveju, kai minėtos intervencijos tikslas yra tautinės atminties konstravimas – tokiu būdu politiškumas yra sutapatinamas su tautiškumu ir tuomet yra vertinamas remiantis vertintojo ideologinėmis nuostatomis; politologas teigia, jog „nedešinieji ir netautiniais argumentais priimami sprendimai dėl atminimo principų traktuojami kaip nepolitiniai ir nepažeidžiantys istorijos disciplinos bei „laisvai“ besiformuojančios visuomenės atminties“¹¹⁰.

Keli informantai išsakė mintį, jog ne iki galo supranta, ką žymi nacionalinio naratyvo sąvoka: „Man atrodo, kad tai yra sąvoka, kurios turinį mes intuityviai suvokiame, bet jeigu pamėgintume tai kaip nors moksliskai užčiuopti, paaiškėtų, kad ten nėra jokio turinio. Propagandinė visovė, klišės. [...] Lyg ir tas daiktas yra, bet kai pradedi ieškoti, jį ne taip lengva užčiuopti. Facebook'o patvoriuose

¹⁰⁸ 2021-03-03 Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos posėdis, <<https://www.youtube.com/watch?v=bn1p5nLN5J8>> [Žiūrėta 2021 05 16]

¹⁰⁹ Alvydas Nikžentaitis, „Istoriko misija ir jo santykis su istorijos politika“ Kn. Raimundas Lopata et al., Valstybė ir istorija, Vilnius, 2014. p. 44.

¹¹⁰ Justinas Dementavičius, „Atminimo dienos ir Lietuvos politiškumo istorijos politika“ Kn. Raimundas Lopata et al., Valstybė ir istorija, Vilnius, 2014. p. 170.

*gali rasti žmonių, kurie aiškiai atsakys, kas tai yra, bet normaliam lygmeny – man atrodo, kad tai yra labai probleminė sąvoka.*¹¹¹“ Panašu, jog nacionalinio naratyvo sąvoka, tam tikra prasme, tampa tuščiu signifikantu, kuriame susikerta patriotinis bei propagandinis diskursai. Nors nacionalinis naratyvas arba tautinis pasakojimas, turėtų atlikti socialinių klijų funkciją, padėti sukurti arba palaikyti tapatybę, tačiau nėra aišku, kas tampa tuo aspektu, kurio pagrindu norima jungti skirtingas grupes – informantų nuomonės dėl to, kas turėtų būti to pasakojimo pagrindu, taip pat skiriasi. Rasa Čepaitienė teigia, jog nacionalinis naratyvas yra nukreiptas ne į etninę, o į politinę tautą, tokiu būdu lemiamu kriterijumi tampa ne etninė kilmė, o lojalumas valstybei.

Dalis istorikų nacionalinio naratyvo įtvirtinimo siekį vertina neigiamai – straipsnyje „Istorijos politika ir istorinė atmintis“ Rimvydas Petrauskas savo poziciją vieningo naratyvo atžvilgiu paremia cituodamas Nobelio literatūrinės premijos laureatą Elias Canetti: *„Nemanau, kad atmintį reikia spausti, kamuoti, engti ar veikti gerai apskaičiuotomis vilionėmis, aš lenkiuosi atminčiais, kiekvieno žmogaus atminčiais. Noriu, kad ji liktų nesužalota, kaip dera žmogui, egzistuojančiam dėl savo laisvės, ir neslepiu pasidarygėjimo tais, kurie leidžia sau tol daryti chirurgines intervencijas, kol ji supanašėja su visų kitų atmintimi. Teoperuoja jie kiek užsigeidę – nosis, lūpas, ausis, odą, plaukus, teįstato prireikus kitos spalvos akis ar svetimas širdis [...], tegul čiupinėja, ramsto, gludina, lygina, bet atmintį tepaliekia ramybėje.*¹¹²“

Rasos Čepaitienės manymu, istorija žmogui yra reikalinga kaip priešnuodis ciniškumui arba nihilizmui – jos pagalba formuojamas kolektyvinis identitetas padeda žmogui pasijusti didesnės visumos dalimi – *„Tam ir reikalingas istorinis tautos pasakojimas, kuris individui leidžia pasijusti kažko didesnio ir kilnesnio dalimi ir pagrindžia, kad tas kažkas objektyviai egzistavo praeityje kaip mūsų genetiniai protėviai, jų palikta kultūra, paveldas, ir kad tai mus veikia iki šiol, taipogi leidžia mums geriau suvokti ir dabartį, mus pačius, tai, kas mes esame. Net tie keliaujantys, kitur gyvenantys, emigravę tautiečiai jie vis tiek ieško esmės, atsakymo į klausimą, kas jie yra. Ir dažnai tai pasireiškia bandymais grįžti prie šaknų, tėvų gimtosios vietos, senelių istorijų. Pavyzdžiui, kodėl jaunimas važiuoja į „Misiją Sibiras“? Kad pamatytų vietas, kur gyveno ir kentėjo jų artimieji. Tai labai asmeniškai išgyvenimai, bet jie mus susieja su ta platesne atminties bendruomene, su tauta, su politine bendruomene, leidžia rasti atsakymą, kodėl mes esam tokie, o ne kitokie.*¹¹³“

Kitoje pusėje atsiduria požiūris, jog vertybiškai / ideologiškai įkrautas didysis pasakojimas gali sukelti priešingą reakciją – ne nugalėti ciniškumą, o jį sukelti: *„Aš pavyzdžiui su studentais kai*

¹¹¹ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

¹¹² Rimvydas Petrauskas, „Istorijos politika ir istorinė atmintis“ <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rimvydas-petrauskas-istorijos-politika-ir-istorine-atmintis.d?id=86488875>> [Žiūrėta 2021 05 16]

¹¹³ Rasa Čepaitienė, interviu su autore, Zoom platforma, 2021 kovo 16 d.

šneku, kai kurie jau sako – mums jau bloga, nuo tokios istorijos, nuo patriotizmo diegimo per istoriją. Aišku, čia šneka istorikai. Bet ateis laikas, kai ir kitiems nusibos. Kartojami tie patys dalykai ir neveikia, naratyvas šausis sau į koją, nes nebeveiks. Kai kurį laiką veikė, Ukraina kai buvo, staigiai, tikrai buvo grėsmė, perbalę vaikščiojo kai kurie kolegos. Tai galima suprast, tada reikia jau visiem kažkaip. Bet kai matai, kad ten nieko nėra realiai, būtinybė atkrenta vientiso naratyvo, ciniškai visuomenė pradės žiūrėt ir viskas¹¹⁴.“ V. Klumbio pasisakymas leidžia suprasti, jog vieningas naratyvas yra reikalingas politinių grėsmių akivaizdoje, kai reikia visuomenę sutelkti, tačiau kasdieniame gyvenime / įprastomis sąlygomis, jis yra potencialiai atgrasus. Panašų pavyzdį pasitelkia ir N. Šepetys, kalbėdamas apie literatūros dėstymą: „Juo labiau, tikrai mes turime problemą, matome mokyklą, matome, kad yra viena vertus istorijos mokymas yra į faktografiją ir perkrovimą informacijos orientuotas, kita vertus, turime lietuvių kalbą ir literatūrą, kuris yra labai, sakytum, įsivaizduojama vertybiškai, bet iš tikro ideologiška. Matom didelį atstūmimą iš žmonių, kurie baigia lietuviškas mokyklas, didžiulį nenorą ką nors su ta lietuvių kalba turėti, manau, kad tas pats rusų ir lenkų mokyklose, čia viso regiono problema, gimtųjų kalbų mokomasi kaip prieš šimtą dvidešimt metų, to neturėtų būti¹¹⁵.“

Dalies istorikų manymu, jau baigėsi laikotarpis, kai istorijos reikėjo tam, kad ji būtų atgimusios valstybės, visuomenės tapatybės kertiniu akmeniu – „Jei manęs asmeniškai kažkas paklaustų, kiek jis yra reikalingas, tai atsakyčiau – kažkiek. Tikrai tai nėra kažkoks lemiantis dalykas, man atrodo, kad jau išgyvenome tą fazę, kai reikėjo istorijos tam, kad ji kurtų kažkokią bendrą atgimusios valstybės, visuomenės tapatybę.¹¹⁶“ Dalis informantų išsakė mintį, jog toks naratyvas yra neišvengiamas, tačiau reikia jį konstruoti sąmoningai, priešingu atveju, šis vakuumas bus užpildytas tokiu turiniu, kuris gali būti nepriimtinas: „Visuomenė be kolektyvinių naratyvų nelabai gal ir sugebėtų. Geriau kultivuoti tą darželį, negu leisti piktžolėms augti.¹¹⁷“

Nacionalinio naratyvo poreikis bei raginimas įsitraukti į informacinius karus patvirtina dalies istorikų nurodytą ryšį tarp valstybingumo ir istorijos, kuris Lietuvos atveju yra labai stiprus. A. Terleckas teigimu, iš istorijos kylantis Lietuvos valstybingumo suvokimas yra svarbus, tačiau su juo atsiranda ir tam tikros problemos: „kažkurioj vietoj tai pradeda ir trukdyti istorijai vystytis. Jeigu tu visą laiką bijosi kritiškumo tam tikro, juodų dėmių istorijoje, ir tavo valstybingumas yra grindžiamas tik istorija, tai labai lengvai pasidaro toks valstybingumas pažeidžiamas.¹¹⁸“ Minėtas tarpusavio ryšys neleidžia kritiškai pasisakyti apie istorinius įvykius be kaltinimų griauinant valstybingumą:

¹¹⁴ Valdemaras Klumbys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 25 d.

¹¹⁵ Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

¹¹⁶ Martynas Jakulis, interviu su autoriumi, Microsoft Teams platforma, 2021 kovo 14 d.

¹¹⁷ Liudas Jovaiša, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 22 d.

¹¹⁸ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

„jeigu kažkas kritiškai pasisako apie kokius nors istorijos etapus, net nesvarbu, kad tas pasisakymas yra paremtas faktais, nekalbu apie ekstremalius propagandinius atvejus, bet šiaip, kokią nors kritišką mintį išsako apie istoriją, iškart visuomenei kyla noras prieštarauti ir ginčyti, maždaug „o kokia jūsų intencija taip sakyti, kas jums iš to, kas užsakovas?“ Potekstė yra, kad jei pasakai, kad partizanai dalyvavo holokauste, kas yra faktas, tai tu griauai valstybingumą. [...] Pasižiūri į JAV istoriją – bomba ant Nagasakio ir Hirošimos nediskredituoja kažkokio ten valstybingumo, kodėl karas Vietname, toks neigiamas ir beprasmis, rasinė segregacija egzistavusi nediskredituoja valstybingumo. Man atrodo, ten istorija yra laisvesnė.¹¹⁹“ Šią problemą išvelgia ir V. Klumbys, istorikas kelia probleminius klausimus, kurių pagalba parodo jog, tam tikra prasme, istorijos yra bijoma; su šia baimė istorikas asmeniškai susidūrė jau anksčiau minėtos LGGRTC susiklosčiusios situacijos metu: „bijoma, kad išplauks „netinkami“ faktai ar bus išsakyta kažkieno (kieno?) supratimu netinkama nuomonė. Lygiai taip pat ir su ta Centre jau daugiau nei metus užstrigusia knyga su „netinkamais“ faktais. Žmonės gaišo laiką, dirbo darbą, jiems už tai valstybė mokėjo algą, galų gale – knygą ir užsakė valstybė. Profesionalai tikrino ir pertikrino faktus – na netelpa jie į tą istorinį vaizdinį, kurį mes norėtume turėti. Ir ką dabar daryti? Užsimerkti, kad tų faktų nėra? Iki kelerių metų delnais akis užsidengęs vaikas mano, kad jo niekas nemato? Atkurta Lietuvai jau gerokai daugiau, o baimės – vis dar kūdikiškos¹²⁰“. Jau anksčiau minėtas mažos valstybės ontologinį nesaugumas, susijęs su geografine padėtimi bei politinėmis įtampomis, iš kurio kyla stiprios istorijos politikos ir aiškaus didžiojo pasakojimo / nacionalinio naratyvo poreikis šiuo atveju, gali būti įvardijamas kaip esminis, kadangi yra išvelgiamas tiek nacionalinį naratyvą palaikančių, tiek jam besipriešinančių: „mes turim suprasti, kokioj esam geografinėj erdvėj, nes kartais kopijuojam kažkokių kitų šalių problematiką, tikslus, o tuo tarpu mes gyvenam čia, mūsų geografinė padėtis nepasikeitė, jei kokiems austrams pavojų didelių ir nėra, tai mes gyvenam tarp Kaliningrado ir Baltarusijos. Natūraliai būsimė panašesni į Izraelį, negu į Austriją, reikia žinot savo krašto specifiką.¹²¹“ Svarbu yra pastebėti, jog šio nesaugumo apraiškos dažniausiai pasireiškia politinio diskurso rėmuose, iš kurio persismelkia į istorikų darbą. Remiantis informantų pasisakymais, galima teigti, jog istorikai nėra suinteresuoti dalyvavimu informaciniuose karuose – tai yra politikų istorikams primetamas vaidmuo.

Anot buvusio Laisvės kovų ir istorinės atminties komisijos pirmininko V. Rakučio, nacionalinio naratyvo yra bijoma, kadangi ši samprata yra klaidingai suvokiama – kalba eina apie visais laikais egzistavusį pasakojimą, kuris padeda visuomenei geriau suprasti kas ji yra, iš kur atėjo

¹¹⁹ Ten pat.

¹²⁰ Valdemaras Klumbys, „Istorijos baimė (I)“ <<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1351170/valdemaras-klumbys-istorijos-baime-i>> [Žiūrėta 2021 05 16]

¹²¹ Valdas Rakutis, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

ir kokie istoriniai įvykiai jai yra svarbiausi. Posėdžio metu buvo išsakyta mintis, jog šis naratyvas egzistuoja nepriklausomai nuo to, ar yra įvardijamas, tad valstybė turi aktyviai įsitraukti į jo formavimą, kadangi priešingu atveju – tai padarys kas nors kitas. Istorikas daro perskyrą tarp istorijos žinovų bei istorijos „vartotojų“, kuriems nacionalinis naratyvas turėtų atsakyti į labai konkrečius klausimus, susijusius su jų vykdomomis funkcijomis, pvz. ar reikia kelti vėliavą, ar ne? Vartotojai ir vykdytojai – krašto apsaugos, švietimo, užsienio reikalų sistemos; akademikams nacionalinis naratyvas nėra reikalingas, kadangi jie savo pažiūras formuoja šaltinių bei mokslinės literatūros pagrindu. Buvo pabrėžiama, kad nacionalinis naratyvas yra „gyvas“ ir turi būti nuolat peržiūrimas – tai turėtų būti naujų istorinių tyrimų rezultatų bei politinio gyvenimo rezultatas: Mintį apie nacionalinio naratyvo „pajudinamumą“ išsakė ir istorijos mokytoju dirbantis L. Kudijanovas, kuris būdamas švietimo sistemos dalimi, anot V. Rakučio, turėtų būti laikomas istorijos „vartotoju“: „*Kai yra didysis naratyvas, jis pastato gaires, kurios apipintos tam tikrais klausimais, tai yra neišvengiama, bet tuo pačiu, kuomet yra laisva šalis, mes turime galimybę jį kvestionuoti, čia man atrodo yra didžiausia vertybė, kad mes nesame apriboti įtikėti juo ir net jeigu mes kalbame apie mokyklą ir mokyklų švietimo sistemoje einantį tą didįjį naratyvą, tai man atrodo, yra šiek neįsigilinama iki galo – daug kas įsivaizduoja, kad jis mokykloje yra iš viršaus nuleistas ir mokytojai neturi galimybės jo pajudinti, kad toks, kokį pasakė, toks ir yra. Čia iš tikrųjų yra netiesa. Net ir pagal programas, kurios yra dabar, pačios kvestionuotinos, pačias galima taisyti, labai džiugu, kad Vilniaus Universiteto istorikai, kaip Norbertas Černiauskas, Akvilė Naudžiūnienė prisidėjo prie naujo projekto kūrimo, kuris dar labiau atlaisvina vadžias ir leidžia dar labiau kvestionuoti tą didįjį naratyvą mokyklose, bet visgi ir dabartinė programa leidžia mokytojui pasirinkti, ar jis viską nori sakyti taip, kaip nuleidžiama iš viršaus, ar jisai gali eiti kažkokiais kitais keliais ir pan.*¹²²“ Pasak Rimvydo Petrausko, istorijos mokymo programos gairės turi egzistuoti, tačiau tai neturi būti apribojama nacionalinio naratyvo, o pritaikoma pagal moksleivių tautybę, gyvenamą vietą bei rūpimus klausimus¹²³.

Skeptiškas požiūris į nacionalinį naratyvą bei kryptingą istorijos politiką gali būti grindžiamas išstumiančiu tautinio naratyvo poveikiu kitų (po tautos sąvokos skėčiu nepatenkančių) grupių atžvilgiu, taip pat yra išsakomas susirūpinimas dėl to, kaip visa tai būtų vykdoma – yra baiminamasi pernelyg simplicistinio istorijos pasakojimo, kurio pagalba būtų ugdomi piliečiai: „*Teoriškai nebūčiau prieš, kad valstybė dalyvautų, turėtų sistemingą istorijos politiką, turėtų naratyvą, kurį norėtų įdiegti per švietimą, kitas priemones. Teoriškai aš ne prieš, bet praktiškai, matydamas šiaip, kas dedasi už lango, gyvendamas šioje nuostabioje žemėje, man tai kelia abejonių, kad iš to bus*

¹²² Laurynas Kudijanovas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 8 d.

¹²³ Rimvydas Petrauskas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 balandžio 2 d.

*daugiau žalos padaryta, negu naudos. Bus pateikta labai primityvi istorijos samprata tam tikra, primityvus suvulgarintas turinys.*¹²⁴“ N. Šepetys, kalbėdamas apie vertybių ugdymą pasitelkiant istoriją, išsakė mintį, kuri yra svarbi nacionalinio naratyvo kontekste bei atspindi tokio naratyvo problemišumą: „*Įvykiai buvo labai skirtingi, laikai skirtingi, žmonės irgi skirtingi, kuo to mėginsi įvilkti į bendresnį rūbą, tuo mažiau papasakosi. Įsivaizduokim, filmai, juos irgi galima išversti į kažkokią vertybinę kalbą kiekvieną meno kūrinį, bet tada to kūrinio kaip ir nelieka. Taip ir su istorija, konkretumas ir individualumas yra būtinas*“¹²⁵. Tai ir jau viename iš poskyrių aptarta tiesos ieškojimo per polilogą svarba lemia, jog istorikai dažnu atveju priešinasi vieningo naratyvo primetimui.

Nacionalinio naratyvo sąvoka ir jo įtakos sferos suvokimas yra problemiški, tačiau, jei jis suprantamas kaip rėmas, kurį galima kvestionuoti, keisti, pritaikyti. Tačiau atsiranda kita problema, kuri daliai informantų atrodo rimta ir kelianti susirūpinimą – tyrimų laisvė istorijos moksle. N. Šepečio manymu, nacionalinis naratyvas neturėtų būti valstybės prioritetu, kadangi tai tiesiogiai gali turėti įtakos tyrimų laisvei: „*jeigu atsiras naratyvas, tegu būna, svarbu, kad nebūtų valstybės prioritetas, nes reiškia, už valstybės stovės grupė draugų ir kitus bus stengiamasi užtildyti, ką matome Lenkijoje dabar. Tai nėra nacionalinio naratyvo kūrimas, o susiję su tiesiogiai su laisvų mokslinių tyrinėjimų persekiojimu ir tokiu prievartiniu prielaidų primetinėjimu.*“¹²⁶ Panašu, kad tam didelę įtaką padarė LGGRTC mokslininkų konfliktas su nauja vadovybe. Istorijos politikos veikimo sfera, anot istorikų, turi būti labai aiškiai apibrėžta, kad istorijos tyrinėtojams nebūtų nurodoma „ką jie turi atrasti“, o istorijos tyrimuose akademinė laisvė ir tiesos kriterijus turi būti vedantieji – šią poziciją palaiko visi informantai.

Viename šio skyriaus poskyrių buvo aptariama objektyvumo galimybė istorijos moksle – buvo parodyta, jog objektyvumas yra įmanomas tik su tam tikromis išlygomis, tuo tarpu absoliutus objektyvumas nėra įmanomas; tad yra prasminga užduoti klausimą – kodėl istorikai atsisako priimti minėtą nacionalinį naratyvą ir sakyti tik valstybei patogią tiesą? Visų pirma, reikėtų grįžti prie jau aptarto politinių pažiūrų poveikio istorijos rašymo procesui aspekto – informantai suvokia iš mokslininko pasaulėžiūros, vertybinių nuostatų kylantį interpretacijų ribotumą ir jį vertina kaip neišvengiamybę, kurios dėka yra įmanoma į istoriją žiūrėti skirtingais būdais, tokiu būdu praturtinant historiografiją. Dėl skirtingų požiūrių ir jų jungimo yra įmanomas A. Bumblausko ir L. Jovaišos minėtas santarvinis objektyvumas – nacionalinis naratyvas įtvirtina vieną didįjį pasakojimą, kuris blokuoja istorikams svarbaus tiesos pažinimo būdo – polilogo galimybę.

¹²⁴ Antanas Terleckas, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 15 d.

¹²⁵ Nerijus Šepetys, interviu su autoriumi, Zoom platforma, 2021 kovo 23 d.

¹²⁶ Ten pat.

Panašu, jog įtampa tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei istoriko veikloje yra neišsprendžiama. Vienoje pusėje atsiduria istorikai, kurie tiesos siekį arba ištikimybę tiesai įvardija kaip pagrindinę istoriko priedermę, tačiau tuo pačiu suvokia, jog absoliutus objektyvumas nėra įmanomas; kitoje pusėje atsiduria politikai bei jų diktuojamas nacionalinio naratyvo poreikis, kuris nors ir yra suprantamas, tačiau taip pat ir problemiškas, kadangi tokio naratyvo santykis su tikrove visada bus tik dalinis – jis neišvengiamai turės apsiriboti viena atskaitos bendruomene. Nuomonių pliuralizmas istorijoje, daugumos informantų nuomone, turi būti išsaugotas, kadangi vieningas istorijos traktavimas gali būti suvokiamas kaip žalingas visuomenei bei demokratinei santvarkai. Apibendrinant, galima būtų teigti, jog pagrindinė problema, su kuria yra susiduriama, yra istorijos, kaip tikslojo mokslo, sugebančio pateikti vieną tiesą, traktavimas; tyrimo metu išsakytos istorikų mintys parodo, jog istorijos moksle objektyvumas yra įmanomas tik su išlygomis, tad kelių skirtingų žiūros kampų / interpretacijų koegzistavimas istorikams nekelia problemų, ko negalima pasakyti apie politikus, kuriems istorijos ir jos pagalba stiprinamos atminties reikia tam, kad galėtų pagrįsti tam tikrą ateities viziją arba priimamą sprendimą¹²⁷.

¹²⁷ Marcin Zaborski, „Polityczny wymiar pomników i miejsc pamięci” Kn. Andrzej Paweł Bieś (sud.), *Pamięć, historia, polityka*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012. p. 369.

Išvados

Istoriko vaidmuo, misija ir atsakomybė, be praeities tyrinėjimo, yra susiję su dviem pagrindiniais dalykais – informacija ir visuomene. Atsidurdamas tarp šių dviejų, jis turi padėti visuomenei informaciją perteikdamas, paaiškindamas arba nurodydamas idėjų genezę. Istoriko veikla yra neatsiejama nuo komunikacijos su mokslo bendruomene bei reiškimosi viešojoje erdvėje. Tam tikra prasme, galima būtų teigti, jog gyvenimo mokytojo vaidmuo, istorikų nuomone, yra labai svarbus, kadangi yra tiesiogiai susijęs su visuomenės tapatybe bei nuomonės formavimu. Tačiau tai yra laipsnio klausimas, kadangi istorikai dažnai daro perskyrą tarp istorijos mokslininkų bei istorijos populiarintojų, kuriems galioja skirtingi kriterijai. Nepaisant to, jog dauguma informantų istorikų komunikavimą įvardijo kaip svarbų aspektą, tačiau svarbu pabrėžti, jog tai nėra istorikui privaloma veikla – tai priklauso nuo paties mokslininko ir jo savosios misijos suvokimo.

Istorikų komunikaciją Lietuvos viešojoje erdvėje istorikai vertina teigiamai – praeities tyrinėtojai viešojoje erdvėje yra matomi ir girdimi, tačiau yra tam tikrų struktūrinių problemų, kurios trukdo mokslininkams aktyviau į ją įsitraukti – problemos vertinant mokslinę veiklą. Istorijos populiarinimo, kuris gali būti įvardijamas kaip humanitarinių mokslų taikomasis aspektas, poveikis / efektyvumas yra sunkiai pamatuojamas ir įtrauktas į mokslininkų atestacinę tvarką, tad dėl finansinių prižasčių istorikai dažnai yra priversti likti *dramblio kaulo bokštuose*.

Kaip kliūtį komunikacijoje su plačiąja visuomene galima įvardinti ir moksliniuose straipsniuose, monografijose vartojamą žodyną bei mokslinį aparatą, kurie apsunkina tokių tekstų skaitymą asmeniui, esančiam už akademijos ribų – visuomenė labiau noriai renkasi istorinius romanus, istorinius filmus / serialus arba kitokią kultūrinę produkciją dėl to, jog istorija joje yra pateikiama suprantama kalba bei patrauklia forma. Tai sukuria papildomas problemas visuomenės įsivaizdavime apie istoriją. Populiarioji kultūra yra paveiki ir prieinama, tačiau jai negalioja griežti moksliniai standartai, tiesos kriterijus, tad neišvengiamai tai iškreipia visuomenės suvokimą apie praeitį. Istorikų nuomone, tai yra normalu, kadangi populiariosios kultūros produktų kūrėjų laisvės negalima riboti, tačiau svarbu yra ir tai, kad minėtieji produktai nebūtų pristatomi kaip pretenduojantys į istorinę tiesą.

Atliktų interviu pagrindu galima teigti, jog politinės pažiūros yra integrali istorijos rašymo dalis, tačiau skiriasi jų daromos įtakos vertinimai – iš vienos pusės tai yra įvardijama kaip istorijos rekonstravimą bei tiesos paieškas apsunkinantis faktorius, kadangi tai gali nulemti istorijos klastojimą arba faktų, netelpančių į istoriko pasaulėžiūrą, ignoravimą. Informantai sutaria, jog asmeninių vertybių ar politinių pažiūrų įtakos išvengti nepavyks, tačiau svarbu yra suprasti savo pažiūras, kai kurių nuomone, jas deklaruoti tam, kad būtų išvengta pretenzijos į neįmanomą interpretacijos

objektyvumą. Iš kitos pusės – politinių pažiūrų įtaka yra įvardijama kaip teigiamas reiškinys, kadangi tokiu būdu rašoma istorija turtina historiografiją ir įgalina skirtingus kalbėjimo apie istoriją būdus / pjūvius. Istorikui turi rūpėti tai, ką jis tiria, tad politinės pažiūros arba vertybinės nuostatos padeda mokslininko dėmesį nukreipti į jam rūpimus klausimus.

Istorikai sutinka, jog istorija ugdo visuomenę, tačiau išsiskiria jų įvardijamos per istoriją ugdytinos vertybės arba gebėjimai: vieniems yra svarbios tautinės, kitiems – bendražmogiškos vertybės, dalies informantų manymų, istorija neturi ugdyti jokių vertybių – tik mąstymą.

Objektyvumas, nors ir ribotas, istorikų nuomone, yra įmanomas – faktų lygmenyje objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė egzistuoja, tačiau kai yra pereinama prie faktų interpretavimo, jis į objektyvumą pretenduoti negali. Istorijos moksle, kuriame žmonės žmonėms kalba apie žmones, emocinis / vertybinis dėmuo yra stiprus, tad nėra įmanoma kalbėti apie vienintelę ir objektyvią istoriją. Šiame kontekste išryškėja netipinis vaidmenų *apsivertimas*, kai moksle vienu metu gali koegzistuoti kelios tiesos, tuo tarpu politikams dažnai reikia vienos tiesos, kuria būtų įmanoma pagrįsti priimamus sprendimus arba vykdomą politiką.

Politiką ir istoriją, informantų teigimu, sieja abipusis ryšys – istorija gali veikti politiką ir *vice versa*. Politikos intervencija į istorijos tyrimus yra neišvengiama, kadangi būtent politikai sprendžia apie tai, kokie istorijos tyrimai yra prioritetiniai, jų žinioje yra tyrimų finansavimo klausimų sprendimas. Svarbu yra pabrėžti, jog valstybė, nors ir formuoja istorijos politiką, užsako istorijos tyrimus, tačiau negali užsakyti jų rezultatų – tyrimų srityje istorikai turi turėti autonomiją / akademinę laisvę, kurios riboti negalima. Valstybinės istorijos politikos kontekste dažnai minimą nacionalinį naratyvą ir jo poreikį, istorikai vertina nevienareikšmiškai – tai yra susiję su keletu pagrindinių faktorių: nacionalinis naratyvas pateikia redukuotą istorinę tikrovę, kurios santykis su tiesa yra tik dalinis. Nacionalinis naratyvas gali būti pavojingas akademinėi tyrimų laisvei, kadangi potencialiai gali būti nutylimi valstybei nepatogūs istoriniai faktai. Iš kitos pusės – bendras istorinis pasakojimas yra svarbi valstybės piliečius jungianti gija, kuri, dalies informantų manymu, yra reikalinga konstruojant bendrą tapatybę, padėsiančią išvengti tautos suyrimo į pavienių individų sankaupas.

Tyrimas parodė, jog istorikai neturėtų būti suvokiami kaip homogeniška grupė, kadangi skiriasi jų suvokimas apie istoriko vaidmenį, tuo pačiu skiriasi ir jų politikos įtakos istorijos rašymo procesui traktavimai. Įtampa tarp tiesos siekimo ir tarnystės valstybei istoriko veikloje yra neišsprendžiama. Visi šiame darbe aptarti aspektai yra problemiški ir nurodo į tai, jog praeitis nėra pilnai pažini – jos rekonstravimo procese neišvengiamai dalyvauja istoriko gyvenamojo laiko realijos, jo politinės pažiūros bei kitokios vertybinės nuostatos, tad yra įmanomos skirtingos praeities interpretacijos, kurių gausoje yra priartėjama prie tiesos. Tarnystė valstybei reikalauja aiškių

atsakymų, kuriuos yra įmanoma panaudoti kuriant vientisą naratyvą – to istorikai, kurių darbo etika reikalauja ištikimybės tiesai, pasiūlyti negali.

Literatūros ir šaltinių sąrašas

Šaltiniai

1. 2021-03-03 Laisvės kovų ir valstybės istorinės atminties komisijos posėdis, <<https://www.youtube.com/watch?v=bn1p5nLN5J8>> [Žiūrėta 2021 05 16]
2. Atviras laiškas Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimų centro generaliniam direktoriui prof. dr. Adui Jakubausku <<https://www.bernardinai.lt/atviras-laiskas-lietuvos-gyventoju-genocido-ir-rezistencijos-tyrimu-centro-iggrtc-generaliniam-direktoriui-prof-dr-adi-jakubausku/>> [Žiūrėta 2021 05 16]
3. Delfi, „Nausėda: kviečiu laikytis moratoriumo istorinės atminties trynimui“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nauseda-kvieciu-laikytis-moratoriumo-istorines-atminties-trynimui.d?id=81862619>> [Žiūrėta 2021 05 16]
4. ELTA, „Seimo vicepirmininkė žada aiškintis situaciją Gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centre“ <<https://www.lrt.lt/naujienos/lietuvoje/2/1332576/seimo-vicepirmininke-zada-aiskintis-situacija-gyventoju-genocido-ir-rezistencijos-tyrimo-centre>> [Žiūrėta 2021 05 16]
5. Gailė Jaruševičiūtė, „Nikžentaitis: Lietuvoje kylantys konfliktai dėl istorinės tapatybės yra „normalybės“ išraiška“ <<https://www.delfi.lt/news/daily/lithuania/nikzentaitis-lietuvoje-kylantys-konfliktai-del-istorines-tapatybes-yra-normalybes-israiska.d?id=83746799>> [Žiūrėta 2021 05 16]
6. Lietuvos nacionalinis istorikų komitetas, „Dėl „Lietuvos Respublikos Tautos Istorinės Atminties Įstatymo“ projekto (XIP-4631(2))“ <http://briai.ku.lt/downloads/Del_LR_Tautos_istorines_atminties_istatymo_projekto.pdf> [Žiūrėta 2021 05 16]
7. Lietuvos Respublikos Prezidentas, „Dekretas Dėl Tarptautinės Komisijos Nacių Ir Sovietinio Okupacinių Režimų Nusikaltimams Lietuvoje Įvertinti“, Nr. 1K-1245, 2012. <<https://www.komisija.lt/wp-content/uploads/2017/08/Dekretas-2012-10-16-liet.k..pdf>> [Žiūrėta 2021 05 16]
8. Lietuvos Respublikos Seimas, „Lietuvos Respublikos Lietuvos Gyventojų Genocido Ir Rezistencijos Tyrimo Centro Įstatymas“, Nr. I-242, 1993. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.5561>> [Žiūrėta 2021 05 16]
9. Lietuvos Respublikos Seimas, „Nutarimas Dėl Valstybinio Lietuvos Gyventojų Genocido Tyrimo Centro Įsteigimo Ir Lietuvos Respublikos Įstatymo „Dėl Ypatingos Reikšmės Archyvų Išsaugojimo“ Įsigaliojimo Tvarkos“, Nr. I-3021, 1992. <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/TAIS.1827>> [Žiūrėta 2021 05 16]

10. Lietuvos Respublikos Seimas, „Tautos istorinės atminties įstatymo projektas“ <<https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAP/TAIS.429103>> [Žiūrėta 2021 05 16]
11. Prezidento komunikacijos grupė, „Prezidentūroje vyko Kultūros forumas istorinės atminties tema“ <<https://www.lrp.lt/lt/prezidenturoje-vyko-kulturos-forumas-istorines-atminties-tema/33059>> [Žiūrėta 2021 05 16]
12. Rimvydas Petrauskas, „Istorijos politika ir istorinė atmintis“ <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/rimvydas-petrauskas-istorijos-politika-ir-istorine-atmintis.d?id=86488875>> [Žiūrėta 2021 05 16]
13. Tarptautinė Komisija Nacių ir Sovietinio Okupacinių Režimų Nusikaltimams Lietuvoje Įvertinti, „Apie komisiją“ <<https://www.komisija.lt/apie-komisija/>> [Žiūrėta 2021 05 16]
14. Valdemaras Klumbys, „Istorijos baimė (I)“ <<https://www.lrt.lt/naujienos/nuomones/3/1351170/valdemaras-klumbys-istorijos-baime-i->> [Žiūrėta 2021 05 16]
15. Valdemaras Klumbys, „Laiškas redaktorei“ *Naujasis Židinys-Aidai*, 7, 2020. p. 1.
16. Vasilijus Safronovas, „Kas turi formuoti Tautos istorinę atmintį?“ <<https://www.delfi.lt/news/ringas/lit/v-safronovas-kas-turi-formuoti-tautos-istorine-atminti.d?id=63685004>> [Žiūrėta 2021 05 16]

Literatūra

1. Aleida Assmann, “Transformations between History and Memory”, *Social Research*, vol. 75, no. 1, 2008, 49-72.
2. Andrzej Paweł Bieś (sud.), *Pamięć, historia, polityka*. Kraków: Wydawnictwo WAM, 2012.
3. Aurimas Švedas, *Istoriko teritorija*, Vilnius: Aukso žuvis, 2020.
4. Friedrich Nietzsche, „Apie istorijos žalą ir naudingumą“ Kn. Vytautas Berenis (sud.) *Kultūra ir istorija*, Vilnius: Gervelė, 1996, 43-109.
5. Jonathan Gorman, „Historians and their duties“, *History and Theory*, Theme Issue 43 (December 2004), 103-117.
6. Jūratė Baranova, *Istorijos filosofija*, Vilnius: VPU Leidykla, 1997.
7. Justin Champion, „What are historians for?“, *Historical Research*, vol. 81, no. 211 (February 2008), 167-188.
8. Lukianas, *Dievai, heteros, pranašai* (iš graikų kalbos vertė Leonas Valkūnas). Vilnius: Vaga, 1975.
9. Raimundas Lopata et al., *Lietuvos Istorijos Politikos Gairės. Rekomendacijos istorijos politikos formuotojams*. Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla, 2014.
10. Raimundas Lopata et al., *Valstybė ir istorija*, Vilnius: Vilniaus Universiteto Leidykla, 2014.

11. Theodore Stephen Hamerow, *Reflections on history and historians*. Wisconsin University of Wisconsin Press, 1987.
12. Vytautas Radžvilas et al., *Istorijos subjektas kaip istorijos politikos problema*, Vilnius: Vilniaus universitetas, 2011.

Summary

The Conceptual Role of Historians in Lithuania: Between Truth Seeking and Servitude to the State

Subject thesis is aiming to present the different concepts of historians' role according to Lithuanian historians. The tension between historical truth and political gain in the process of writing and reconstructing history is inevitable, therefore it is important to understand how such tensions are being perceived and resolved by professional historians.

The questionnaire for the qualitative research was developed based on the main conflicting points that are being outlined in the media and theoretical work on history and politics. The aforementioned questionnaire was used to conduct 17 semi-structured, in-depth interviews with Lithuanian historians and the information obtained has been used to answer the main question of the thesis - how do historians perceive their role? This question includes such aspects as: historians' mission / role / responsibility, participation in the public sphere and influence that politics make on the process of history writing (through political views, requirements to foster values in the society, request for a grand narrative).

The subject thesis allows to better understand the tensions between politics and history writing and how those tensions are being perceived and resolved by Lithuanian historians.

The research has shown that the tension between truth seeking and servitude to the state in the work of a historian cannot be solved. All of the aspects that are being discussed in the thesis point out the fact, that it is impossible to reconstruct the past (historical truth) in an unbiased way: historians' worldview, values, political views make an influence on the interpretation of historical facts, therefore different interpretations are possible and acceptable, as the polylogue between different viewpoints is a way to approach the truth. Servitude to the state requires exact answers that could be used in the process of building of a grand narrative - historians, who believe that their professional ethics include loyalty to the truth, cannot participate in such process, as it requires to establish one way of interpreting history, which usually requires omission of facts, that are politically inconvenient.

Priedai

Priedas Nr. 1. Klausimynas

1. Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?
2. Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?
3. Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?
4. Ką manote apie teiginį, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?
5. Istorijos ir politikos santykis – kas Jūsų manymu kam diktuoja gaires ateičiai – politika istorijai ar istorija politikai? Kodėl taip manote?
6. Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu – turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išsprasminta, kol nepadeda ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo?
7. Kaip, Jūsų manymu, atskirti vertybių ugdymą per istoriją nuo propagandos? Kiek plona yra ši riba ar jos nėra?
8. Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar Jūsų manymu ji yra pakankama?
9. Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius – nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?
10. Koks turėtų būti “viešas istorikas”? Kokie bruožai, Jūsų manymu, padeda tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Priedas Nr. 2. Interviu su Alfredu Bumblausku.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-19; laikas: 11:00; trukmė: 1:12:54)

Informantas atsakymus į klausimus apgalvojo iš anksto.

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Labai sudėtingas klausimas. Dėl to ginčijasi, svarsto istorikų pasaulis jau keli šimtai metų ir niekas negali iki galo atsakyti, turėt ta prasme, vieną nuomonę, vienareikšmišką. Istorikas yra ir poetas, ir mokslininkas, turi būti ir astronomas, ir fizikas, tai dėl to yra be galo sudėtinga pasakyti, nes istorija yra turbūt, viena iš nedaugelio universitetinių studijų dalis, kuri užsiiminėja žmonių pergyvenimais. Chemikai nebendruoja su savo molekulėm ar biologai su savo ląstelėm, o istorikas bendruoja su žmonėm ir dėl to jo santykis su visuomene yra šiek tiek kitoks, negu visų kitų mokslininkų. Galbūt, dar bendruoja literatai, humanitarai, bet šiaip istorikų pareiga yra maksimaliai prisiartinti prie žmonių istorijos supratimo. Jeigu to nėra, tai tada istorija tampa nuobodybe. Kas man dažnai taip ir atrodo. Man istorikų tekstai labai dažnai yra nuobodūs ir *vat* dėl to aš mieliau skaitau literatų, filosofų tekstus, kurie yra artimi šiai mano užduotai maksimais. Jeigu istorikas virsta faktų rinkinėjimu, *faktokrapštyste*, empirizmu, tai tada yra bėda. Aš tokios istorijos visai nemėgstu ir man ji neįdomi. Nes man visada kyla abejonių – o kam reikalinga tokia tavo vadinamoji analizė, jeigu tu nekeli sintezės klausimų? Jeigu tu savo reiškinių iškart negretini su kažkuo, tiek laike, tiek erdvėj. Čia ir yra problema. Istorikai, kurie yra iškilūs, sumanūs, labai dažnai tampa visuomenės nuomonės formuotojais. Apskritai, kai pasižiūri į įtakingiausias visuomenės žmones, didelė dalis yra atėjus iš istorijos. Vardiju dabar Antaną Kulakauską, Raimundą Lopatą, Alfonsą Eidintą, Česlovą Laurinavičių. Galiu vardinti, čia bijau ką nors pražiopsot net. Yra žmonės, kurie kuria mūsų visuomenės veidą, mūsų visuomenės nuomonę – pasirodo istorikai. Aišku, ne vien jie, yra kokios nors fizikų diena, fizikai yra taip toli pašokę ir aplenkę daug ką, paaiškėjo, kad fizikai yra ne tik mokslininkai, bet jie moka kūrybingai ir laisvai mąstyti apie daug ką, tai va čia, šiek tiek pavydas fizikų atžvilgiu, nes aš fiziką labai gerbiu, tai mokslas, kuris siekia pažinti visatos paslaptis, tai yra svarbu. Aš nežinau, ar istorija tą gali padaryti, nes yra per daug pririšta prie žmonių, yra *trumpalaikesnė* negu fizikos objektas. Tai šitaip turbūt atsakau.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išsprasmintą, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo? Kaip, Jūsų manymu, atskirti vertybių ugdymą per istoriją nuo propagandos?

Vėl be galo sunkus, metafizinis klausimas. Kartais sakoma propaganda gerąja prasme. *Nu* gal, bet vienaip ar kitaip pas mus dominuoja už faktų krapštymo, metodologinis ir pavadinimas, naratyvinis nacionalizmas. Metodologiškai paprastas pavyzdys – dominuoja lietuvių kalba šiandien, kaip bėpyktų

ten kas nors, kad gal yra anglišku užrašų, bet vienaip ar kitaip, Lietuva yra lietuviakalbė valstybė, nes tai konstitucinė kalba. Tada ieškoma tos lietuvių kalbos praeity ir vargstama. Adolfas Šapoka buvo pasakęs, kad reikia ieškoti lietuvių Lietuvos istorijoje, vien tai yra problema. Tai gal lietuviai buvo kitokie arba lietuvybė kitaip suprantama, apie tai va nebesvarstoma, svarstoma, kaip surast lietuvių kalbą praeity. Toliau yra etninis nacionalizmas, Lietuva tebegyvena XIX-XX a. sandūroj susiformavusiu noru atsiskirt ne nuo Rusijos, kuri buvo pasiglemžusi Lietuvos valstybingumą, o nuo Lenkijos, nuo lenkų kultūros dominavimo ir va tas etninis nacionalizmas tebėra dominuojantis, ir jeigu jau šitaip, tai užmirštam, kad pagrindinė istoriko vertybė turėtų būt bendražmogiškumas, tai yra turbūt pagrindinis klausimas, kuris neturi tiesioginio ryšio su nacionalizmu. Jei būsim bendražmogiškų vertybių ugdymo pionieriais, tai kelsim klausimą, kaip suprast kitas tautas, kitas bendruomenes ir t.t. Tas vertybių klausimas visad yra toks savotiškai pakimbantis ore. Kokias mes vertybes ugdome? Iš kur mes žinome, kodėl mes penktokus jau mokiname partizanų kovų? Tiesą sakant – nežinau, taip gali ir sugadint reikalą. Gali diskredituoti temą, jeigu tu neįdomiai, ne laiku, prastai pateiki. Tai va, tai mano atsakymas yra šiuo atveju toks – vėl neturiu griežto atsakymo, kaip atsakyti į klausimą. Manau, kad vertybių ugdymas yra svarbus, turbūt ir tautinių vertybių gal irgi. Galbūt labiau sakyčiau šiais laikais reikėtų kalbėt apie pilietines vertybes, apie politinį ar pilietinį nacionalizmą, tas nacionalizmas jis bus, kol egzistuoja nacija ir valstybė, čia neišsisuksim. Nacionalizmas bus, kol himnas bus, tautinė vėliava ir t.t. Su šituo reikia susitaikyt, su nacionalizmu mums reikės gyvent, bet sukurt jį, kad jis neprieštarautų Europos idėjai ir bendražmogiškumui, tai va dėl to galvočiau, kad vertybių ugdymas yra svarbus ir dėl to jis man visada yra įdomesnis, negu ta *faktokrapštystė*. Man visada yra įdomiau ne kodėl kas kaip buvo, o kodėl žmonės apie tai taip mąstė. Ir kaip keitėsi mąstymas. Tai tas mano idėjų istorijos lygmuo arba mentalitetų istorijos lygmuo, arba istoriografijos paradigmų lygmuo man svarbiau ir įdomiau.

Neseniai žiūrėjau ateities komiteto posėdį, kurio metu Jūs padarėte perskyrą tarp diegiamo europinio naratyvo arba įsigalėjusio Smetonos šmėklos naratyvo, įvardijote kaip problemą sintezių trūkumą mūsų istorijoje, na bet yra mokslininkų, kurie labai aiškiai tam priešinasi, kad ne, tas europinis naratyvas mus sužlugdys, mūsų požiūrį į istoriją. Kaip manote, kaip be sintezių galėtumėme pažiūrėti iš įvairesnių perspektyvų į mūsų istoriją?

Sintezės, mano tas klausimas yra toks šiek tiek metaforiškas, kadangi aš šiek tiek burbuliuoju, kad analitika yra labai jau garbingas daiktas, netgi *think tanks* 'ų sąvoka pas mus verčiama analitiniais centrais. Tai ne tas pats. Analizė yra suskaidyt reiškinį ir galvot, kad kažkokioj detalėj yra esmė. O sintezės klausimas yra šiek tiek daugiau, ar tu sugebi sudėt veikalus. *Think tanks* 'ų paskirtis yra sulipint generalinę idėją, kuri nėra analitinė, analizės nepakanka. Tai va tą aš visą laiką ir sakau, kad mūsų analitika, ji ir nusileidžia priklausomai nuo dominuojančio naratyvo. Dominuojantis naratyvas

yra Karlo Jungo kažkada suformuluotas kolektyvinis archetipas. Apie jį niekas per daug nemažsto, bet vadovaujasi juo. Iš pasąmonės, čia gal psichologų reikėtų paklaust, išlenda senieji principai. Pvz. dėl lenkų ir lietuvių santykių, 1930-ųjų metų gruodžio, berods Kūčių ar Kalėdų vakarą, Kaišiadorių geležinkelio laukiamajoje aikštėje buvo teisiamas Jogaila. Galit įsivaizduot, kas čia per stebuklas. Mirties bausme pakart. Galvojau čia pokštas, o čia rimtas reikalas buvo, su advokatais ir prokurorais. Dabar idėją konstruoju naujos savo knygos, iš Naujojo Židinio autoriaus Dranseikos pasiskolinsiu idėją, kaip istorikai sukuria laiko mašinas ir nusiunčia nušaut Jogailą. Juokas juokais, bet ta *antijogailinė*, antilenkiška idėja, ji tebefunkcionuoja, aš nesutinku su tais istorikais, kurie sako, kad nereikia mokintis iš Europos, iš Europos reikia mokintis, kaip sugyvent, susitart, kaip Prancūzai su Vokiečiais ir t.t. Mes kitaip neišgyvensim, mūsų yra per mažai, kad globaliai galėtumėm išlikti su naiviais pasakojimais, su kvailais net pasakojimais situacijų, ko dabar pilna. Venesuelos žurnalistei suteiktas garbės daktaras, kuri nemoka nė vienos Rytų Europos kalbos, o ji rašo apie Rytų Europos archeologiją, gotus. Kas čia po perkūnais daros, aukščiausių mūsų akademinų rangų žmonės jai linkčioja galvom, na aš tam prieštarauju. Mano studentas paklausė, ko toks piktas buvot? Dėl to, kad aš nesutinku su Dariumi Kuoliu, kad galima suderint tuos duos naratyvus. Kad kiekvieną jų analizuojant, detalę išskiriam. Kiekviena detalė turi savo antinomiją. Čia logikos elementariai nėra. Istorikai dažnu atveju yra konformistai. Taip, kaip yra Bertolucci filmas *Konformistas*. Prie diktatūrų atsiranda konformizmo fenomenas ir žmonės linkę pataikaut arba nesipriešint. Kas iš to, kai dabar pasižiūri, kretiniškai atrodo Musolinis arba Hitleris. Man netgi Trump'as tą primena, o jiems pataikaut? Už ką? Visa žmonija turi priešintis tokiems lyderiams. Kol to nėra, istorikai labai dažnu atveju, netgi tokia sąvoka kaip tautinė mokykla, atkreipkit dėmesį, kada atsiradusi – Smetonos laikais, kaip pataikavimo režimui mokykla. To neturėtų būt. Lukšienė ištraukė iš rankovės tą sąvoką ir visi toliau kartoja. Kas išaiškino, kas yra tautinė mokykla? Visų pirma, nei matematika, nei fizika nėra tautinės, galima papasakoti biografijas, bet tai nebus gerai, *nu* ar ne taip? Mums reikia galvot, o prie ko čia ta tautinė mokykla. Aš tikiu, kad reikia organizuot, kad istorija ir mokykla kuria bendruomenę, naciją. Didžią mūsų bendruomenę iš trijų milijonų, ar dviejų. Tikiu, kad įmanoma ir reikia daryt, bet kad pabrėžiant, kad tautinė, netikiu. Nes neįmanoma tokios sukurt, mano įsitikinimu. Arba tu tampi konformistu, kolaborantu, pataikūnu ir bailiu. Lietuvoj yra pranešta, kad tai yra labai drąsi šalis, nesukikenu, o paburbuliuoju, man atrodo, kad Lietuva nėra drąsiųjų šalis, Lietuva yra prisitaikėlių šalis. Atgyvenom 500 metų prie baudžiavos nepriklausomybės. Baudžiava panaikinta tik XIX a. vidury prie Aleksandro II. Tada staiga sukūrė Lietuvos Respubliką, didžiuliai pasiekimai davė pagrindą, jeigu ne Vasario 16-oji, neturėtumėm Kovo 11-osios, bet po to dar 50 metų nutrūko tas mūsų sėkmės skrydis, vėl prisitaikymo, aš esu to liudytojas. Pats buvau prisitaikėlis. Iš to *pristaikeiškumo* reikia kažkaip bėgti, mokintis jį įveikt. Pritariu a. a. Arvydui Šliogerui – pagrindinė žmogaus vertybė yra drąsa, jeigu nėra drąsos, visos kitos vertybės nieko nereiškia. Tai va taip.

Istorikui reikia drąsos. Tokia pamoka, lietuvių kilmės mąstytojas, Jerzy's Giedroyc'as buvo pasakęs: pagrindinė Lenkijos istorikų užduotis turi būt *odbrązować*, nuimti laką nuo Lenkijos istorijos. Čia mums pamoka didžiulė, reikia turėt galvot, kad Giedroyc'as taip ir negrižo į Lenkiją, nes sutarė nei su *pilsudskininkais*, nei su *dmovskininkais*. Kai atvyko Brzezinski's, visi buvo nustebę, kad jis norėjo važiuoti į Zalavą prie Pilsudskio gimtinės vietos; Pilsudskio, kaip antikomunisto rolė lieka neįvertinta pas mus iki galo. Giedroyc'as ir su jais nesutarė. Nes Lenkijos užsienio politika turi būti atvira. Timothy Snyder'is puikiai pavadino, galbūt vienintelis toks Rytų Europos žmogus, kurio mintys taip paveikė visą istoriją. Juk Lenkija neišreiškė visoms Rytų kaimynėms jokių teritorinių pretenzijų, būtų išreiškę – būtume turėję Balkanus. Turint galvoj, kad čia ir Padnestrė su Moldova, Kaliningradas, neaiškios sienos tarp Lietuvos ir Baltarusijos, mažų bendruomenių, konfesinių bendruomenių, kiek tik nori. Būtų buvę antri Balkanai. Štai ką reiškia tikro istoriko, šiuo atveju, Giedroyc'ą laikau istoriku, sugebėjimas veikti istoriją. To reikia, aišku, bet reikia būt drąsiu žmogumi.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Ir vėl labai sudėtingas klausimas, bijau vienareikšmiškai atsakyt. Ir taip, ir taip reikia. Bėda, kad istorikai dažnai sako, ai, dar 50 metų nepraėjo nuo archyvo atidarymo. Aš su tuo nesutinku, man yra artimas kultūro-antropologinis požiūris, kad jei neturi šaltinių, pasidarai juos per interviu, klausdamas žmones, kurie yra liudininkai kažko. Antropologinis žvilgsnis labai išplečia, dėl to ir kūrėm programą – Kultūros istorija ir antropologija. Kuri, man atrodo, aš viliuosi, kad daro poveikį, patys istorikai darosi vis įdomesni, įvairesni, grakščiau galvojančys. Bet vienaip ar kitaip, istorikas turi būti aktualijų *specas*. Istorinės minties požiūriu neberekės tavo „po penkiasdešimties metų“, kas iš to, kad pasakysi po to, dabar reikia, tik va čia prasideda problema, kaip neįsivelt į kvailysčių diskusiją, dažnai vyrauja, kaip graikai pasakytų, *doxa* – nuomonė. Tas nuomones grupuot, oi kaip pavojinga, tada tu susiplieki su politikais. Mano požiūris yra toks, kad kiek tik galima, nesivelt į kvailas diskusijas. Reikia išlaukt momento, kai galima pradėt akademiškai diskutuot, bet čia nėra jokie laiko limitai. Aktualumas yra vertybė, mano įsitikinimu, istorikui. Jeigu jis sugeba reaguot į tai, kas yra istorinė kultūra, istorinė atmintis, nes tai yra mūsų dabarties realijos. Jeigu tu į tai nesivelsi, tai kažkas už tave atsakinės, kažkas už tave nuomones reikš, tas *doxas*. Va, kur bėda yra. Dėl to sveikinu ir žaviuosi tais, kurie sugeba iš dabarties problemų išeit su protinga mintim. Ir tas man yra pavyzdys. Aš taip dažnai nemoku, esu per daug karštas, per daug priskaldau malkų ir geriau yra visada patylėt, bet ne dėl to, kad reikia pritari tiems, kurie sako nereikia, čia ne istorija. Ne, iš visko reikia daryti istoriją. Iš bet ko, iš vaikų žaislų, iš automobilių, paminklinių lentų, gatvių vardų ir t.t. Jonas Chodkevičius, turbūt didžiausias visų laikų Lietuvos karvedys, jo vardu gatvė pavadinta kažkur už Zujūnų, kopūstų laukuos, *nu* čia dabar.

Aš piktinuosi, tą atvirai šneku, negalima taip elgtis, žymiausias Vilniaus vaizdo kūrėjas, atpažįsta Vilnių kaip Europinį miestą, kaip mažąją Prahą, pacituosiu Ilją Lemeškin'ą, Jonas Kristupas Glaubicas, jo gatvės apskritai Vilniuje nėra, va tai tokių skylių, kur gali, ten bandai durstyt akis. Apsidairykim, kažkas ne taip yra Danijos Karalystėj.

Ar Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Čia jau paprastas klausimas, Jörn'as Rūsen'as, didysis teoretikas, pagrindė mintį, jog istoriko laikysena nėra bačka, kurioj tupi ir pro joje esančias skylutes stebi pasaulį. Ne ne, istorikas pats pilnas visko, turi pažiūras, etnines, politines, seksualias, net vaikų ar paauglių ir suaugusių žvilgsniai jau skiriasi į istoriją ir turi skirtis, viskas priklauso nuo patirties, apsiskaitymo ir pažiūrų. Tai va, čia jau yra, beveik gali sakyti, banalybė. Atsakymas toks, kad reikia deklaruoti. Kad aš šneku iš lietuvių pozicijos arba iš Lietuvos. Net tekstus kai kuriuos esu rašęs ukrainiečiams – žvilgsnis iš Vilniaus. Nenoriu būt atsakingas už tą objektyvią, jos nėra pagal Rūsen'ą. XIX a. objektyvi realybė yra XIX a. išmislas, kur galvoja, kad istorikas sukaups faktus ir jie bus objektyvūs, taip nebus, nes paaiškėja, kad tu vis tiek kažką ne taip pažiūrėjai, atsiras kitas žmogus, kur tais pačiais faktais grįs kitą mintį, kitą idėją. Ką mes matome, net mūsų regiono historiografijos dialoguose, baltarusiai, rusai, lenkai – disponuoja tais pačiais faktais, bet išvadas gauna visai kitokias. Štai kodėl aš laikausi Rūsen'o principo, kad dabar nebeegzistuoja Ranke's tipo, vokiečių klasiko *Objektivität*, egzistuoja *Konsensusobjektivität* – sutartinis objektyvumas, kad tiesa ir yra dialoge tarp dviejų istorikų arba pililoge. Kaip tuo momentu sugalvojama, tai ir yra objektyvumas. Manau, kad va tas perversmas pas mus kažkiek vyksta. Rūsen'as buvo mūsų svečias jau 1996-aisiais metais, nes man atrodo padarėm tokį neblogą proveržį, ir pats pradėjau kartot tą Rūsen'o vardą ir to nesigailiu. Bet aišku, yra dabar, kas sako – Bumblauskas tik Rūsen'ą cituoja, na gerai, bet kai pažiūriu, kas po Rūsen'o, nu gerai, Assmann'ai, bet ypatingai daugiau neatsirado, Rūsen'as tapo historiografijos revoliucionieriumi pasakydamas, kad istorija yra ne vien tyrimas, kad tai ir teorija ir didaktika, tyrimas jam yra ir analizė, ir sintezė. Bet visų pirma ir teorija, ir didaktika. Kaip tu sugebi sugalvoti santykį su visuomenės istorine sąmone. Čia yra jo proveržis ir visa tai peni mus naujomis idėjom ir naujais atsivėrimais, turbūt taip. Man šiaip įdomiausia yra, kur mes dėsime Ryšardą Gaidį? Kieno jis istorikas? Lietuvos ar Lenkijos? Jis yra Lietuvos, o Bronisław Makowski, arba Bronius Makauskas yra lietuvis nuo Punsko, Varšuvoj, jis man yra Lenkijos istorikas. Elementarus klausimėlis, kodėl aš nenoriu Ryšardo atiduoti? Dėl to, kad įsivaizduoju, kad Lietuvos lenko pozicija yra dialogiška ir su manim kartu, ir kartu išreiškia Lietuvos poziciją. Kodėl atsirado Barbara Stankevič pas mus Nacionalinėj Ekspedicijoj? Dėl to, kad man patinka diskutuoti su lenkėmis – jos ne tik, kad gražios moterys, bet jos yra mūsų partnerės, mūsų Lietuvos visuomenės dalis. Žodžiu, bet kuriuo atveju aš nebijau pasakymo, mokslas

nebūtinai tautiškas, galbūt, bet vienaip ar kitaip istoriko pozicijoje, aš Barbarai kartais sakau, kokia tu lenkė, jeigu tu *fliakų* nemėgsti. Man patinka deklaruot pozicijas, aš sakau, aš esu žemaitis, bet ginčijuosi ir su tais radikalais žemaičiais, tie, kurie ten žada sieną statyt su Lietuva, bet kartu sakau, kad mums, žemaičiams, tos Lietuvos problemos yra iš šono galimos žiūrėt, kaip Simonas Stanevičius sakė: *mačiau Vilnių seną miestą, nuo žemaičių beapsėstą*. Žemaičiai turi pretenziją matyt Vilnių kaip savo sostinę, bet jis jau problemiškas. Tai noriu sakyti, kad visa tai ant istoriko darbo stalo būt turi, pastoviai deklaruot, iš kokių pozicijų prieini. Aš dėl to deklaruuju tą politinių naratyvų skirtumą. Nes aiškiai yra tarp nacionalistinio ir kokio nors socialistinio naratyvo skirtumas akivaizdus. Nacionalistinio visada bus vertybė – tauta, kokio liberalaus, grynai liberalaus, kuriam bus naratyvas pagrindinis – laisvė. Tai visada bus skirtumų ir tada tu lieki – ai, *nu* jis liberalas. Kitaip dialoguoti.

Istorijos ir politikos santykis – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – politika istorijai ar istorija politikai? Kodėl taip manote?

Ir taip, ir taip. Kartais taip, kartais taip. Kaip jau minėjau, politika gali tapti istorijos įkaite, rodo labai įtakingą istorikų vaidmenį politikoj, pvz. ką tik išsiaiškinau, kad Algirdas Brazauskas Izraelyje atsiprašė žydų tautos, idėjos autorius – Alfonsas Eidintas, diplomatas, bet kartu istorikas. Ateities komitete kas vadovauja – Raimundas Lopata. Jis atėjo iš mūsų, bet pasidarė politologu. Daug kas pasidarė politologais, nes ta politologija arčiau dabarties, arčiau aktualijų, arčiau visuomenės. Bet aš taip nemanau iki galo, politologija yra tvarkoj. Koks nors Alvydas Jokubaitis atėjo iš istorijos. Kur bedursi, galima sakyti, kad tokia prasme politika yra istorijos įkaitė. Gal ne vien istorijos, bet ir kitų, ypatingai humanitarų. Nors koks Andrius Kubilius griautų šitą mano tezę, jis iš fizikų atėjęs, bet aš apie fizikus jau pasakiau komplimentus. Bet šiaip, mano įsitikinimu, humanitarų balsas labai svarbus – nes jie konstruoja, o kam ta politika reikalinga. Be humanitarų atsakymų, kam reikalinga, nacijos kūrimui. Valstybė yra tik instrumentas. Tai jeigu šiaip, tai tada istorikų ir humanitarų vaidmuo yra pats svarbiausias, dar svarbesnis negu gamtamokslių. Jie nedirba su visuomene, tie visuomenės reikalai yra svarbiausi konstruojant mūsų bendrabūvį. Mes sukuriame savo didelę šeimą. Tai šiuo požiūriu į pirmą klausimą atsakau, istorija gali padaryti, kad politika turėtų tarnaut humanitariniams klausimams. Visiškai pritariu tiems politikams, kurie sako, kad kultūra nėra laisvalaikio menas, kultūra yra idėja, kuri konstruoja visą mūsų gyvenimą. Tai yra esmė. Be kultūros, idėjų pasaulio, kam reikalingas tas Seimas, ta Kovo 11-oji, valstybė, politika, tai šia prasme kartais istorija tampa kai kuom politikoj, kartais ne, o kartais ir politikai paverčia istorikus kolaborantais, kurie kartoja žodžius, kuriuos nori girdėt politikai. Dar visai neseniai Lietuvos valstybės vadovė klausė patarėjų, ar važiuot į Liubliną švęst Liublino unijos, kas tada buvo, 450-ieji, sakau, jeigu norit nevažiuot, tai pasikvieskit Kauno istorikus, jie tikrai įrodys, kad Liublino unijos nereikia Lietuvai, jei norit važiuot, galim pagrįst, kodėl važiuojate. Ir šiuo požiūriu politikai, ir aš manau, kad nepaklausė, po to lėkė greičiais

iki Liublino, *nu* žodžiu, kažkokia nesąmonė. Mūsų prezidentė mokėjo sugadinti reikalus, tiek su latviais, tiek su lenkais. O su baltarusiais nepataisė. Tai dėl to, drįsčiau manyti, kad kartais politikai *vat* kam pasitarnauja, jie priverčia istorikus kartot jų reikalus. Jiems reikalingas pozicijas. Tiek tęsiasi reikalas su dviguba V. Mariusz'ui Hanzlik'ui, kuris buvo pagrindinis Lenkijos Nato strategas, derybininkas, kuris žuvo Smolenske, kartu su Lech'u Kaczyński'u. Buvau jau beveik garantuotas, kad įvesim, visiems Lietuvos lenkams rūpinimą reikalą, abėcėlę gal net ir vietovardžių vartojimą, man nepatinka, kad niekas nesupranta, kas yra *Rzesza*. Tai yra ir reichas, ir Vilniaus priemiestis – Riešė. Reikėtų rašyti, būtų kultūrinės antropologijos požiūriu prasminga taip užrašyti, nekaltant jau apie vardus ir pavardes, bet niekas nesikeičia, visi bijo, politikai bijo kažkokių nuomonių, nepitaria, o istorikai nedrįsta ginčytis. Tai šiuo požiūriu istorija tampa politikos tarnaitė. Bet tada, kada ji yra kolaboruojanti, pataikaujanti, nebandanti pasakyti tiesos ir t.t. Kur nenori, visur kažkas prisimena. Antrą pasaulinį karą tai vienareikšmiškai, pirmą pasaulinį karą irgi vienareikšmiškai. Kartais mes einame iki to, kad Vienos kongresą prisimenam ir t.t. *Nu* žodžiu, nuo istorijos nepabėgsim. Nori nenori. Tai dėl to istorijos išmanymas yra kartais ne vien toks mokslininkų reikalas. Istorinis mąstymas duoda tau šansą, kad tu bendrauji politikoje jau klodais, kurie yra tavo visuomenės patirtis ir tu tada turi šnekėti kažkokiu būdu, koku būdu suinterpretuosim Kaliningrado istorijos įvykius, ar tai bus mums, pastoviai kartosim, kad reikia rusus išvyti iš ten, koku pagaliu juos išvysim, *nu* ir t.t. Žodžiu, yra problemos didžiulės. Su baltarusiais. Trintis tokia. Lietuviai pradeda rėkti – baltarusiai vagia mūsų istoriją. Jie seniai pavogę, nuo XVI a., kai per Sapiegas pasidarė LDK kancleris Leonas Sapiega. Tas toks kvailas rėkavimas yra apskritai turbūt, aš kartais sakau, kam istorija reikalinga, kad atskirtumėm kvailius nuo nelabai kvailių. Nes tu gana greitai pamatai, kas yra kvailys, nes tu žinai, kad jis šneka be pamato, bet apsiskaitymo, be patirties ir t.t., tai istorija šiuo atveju iš tikrųjų tarnauja tokiam sveikam visuomenės egzistavimui. Principui. Nu tokio, kaip čia sakyti, racionalumo. Istorikas gali prisidurti. Negilinčiau filosofų vaidmens ir kitų humanitarų. Kartais, galima sakyti, visą savo prasmingą gyvenimą paskyriau, kad istorikai turėtų dialogą su filosofais. Filosofų laikysena buvo, kad istorikai esą vargo bitės. Mes su Gudavičium diskutavom, kad sąvokas galim patys sugalvoti, sukūrėm filosofuojančią istoriją. Būtovės slėpiniai buvo to pavyzdys, žmonėms patiko, kad yra ne vieno požiūrio raiška, o kelių, dėl to noriu sakyti, kad istorikas turi maksimaliai būti atsivėręs visuomenei. Maksimaliai. Jeigu jis tik tampa *faktokrapščiu*, tai man ta visiškai yra neįdomu, ir mano seminare yra pagrindinė sąvoka, aš visada diskutuoju, nemėgstu egzaminuoti, kam man klausyti tą, ką aš pats žinau? Man net kaktu sakyčiau, dirbam prie seminarinių darbų ir studentai turi nešti naujas idėjas, faktus, įžvalgas. Kai mes prie šito reikalo, kaip sakyti, išsivartaliojam su šita tema, tai tada ateina ir galimybės, kad istorikas tampa aktualus, jie puikiai žino, pagrindinė mano kategorija – nuobodu, jeigu nuobodu, braukim. Nėra reikalo apie tai toliau kalbėti. Paprastai kartais užtrunka iki poros mėnesių, kol išdiskutuojam, su kai kuriais iškart pavyksta, su kai kuriais ne. Noriu sakyti, kad

istorijos atsivėrimas visuomenei yra nuobodybės įveika. Mes paveldim šitą nuobodybę, pagal Tomą Vaisetą, iš sovietmečio. Iš Stalino laikų perėjom prie nuobodulio visuomenės, ne visiškai buvo nuobodu, nes buvo kokias nors *Hiperbolė*, Vytautas Kernagis, Eimuntas Nekrošius ir Jaunimo teatras. Ant ketvirto tomo, galvoju, ką uždėsiu. Kas bus simbolis nuo Stalino epochos. Galvojau, kad Algirdas Šocikas, kaip daužo fizionomiją Koroliovui Maskvoj. Nes ant trečio tomo dedu kaip Gustaičio ANBO eskadrilė skrenda virš Vatikano. Čia 1934-ųjų metų skrydis per Europos sostines, čia Lietuva apakino visą Europą. Dar prieš Ispanijos pilietinį karą lietuviai skraido su lėktuvais, kurie prilygsta *Messerschmitt*'ams. Noriu sakyti, kad tik šitokiu būdu mąstai, kokių būdu sukabinsi idėją su kažkokiais tai vaizdiniais, nes visuomenė mano įsitikinimu, dar yra nesugalvojusi, kas mums yra ta Vasario 16-osios Lietuva. Faktų kratynys, mažų tyrimų rinktinė, o sintezės / idėjos neturi. Tai sėkmės ar nesėkmės istorija? Aš tai laikau, kad tai yra sėkmės istorija. O po to, lygiai tą patį padarysiu penktam tomui, mūsų sėkmės istorija yra trisdešimtmetis paskutinis. Uždėsiu ant viršelio Meilutyte, kai trispalvė kabo virš Amerikos ir Rusijos vėliavų. Manau, to negalėjo susapnuot net Basanavičius.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Ne, *nu* per daug man nebūna, kažkada kai su Gudavičium darėm „Būtovės slėpinis“, atrodė, neturim konkurentų, o dabar vis dėl to jaunimas subrendo: Norberto Černiausko akcijos, Virginijaus Savukyno, *Džiazuojanti istorija* ir t.t., *nu* pilna. Bijau ką nors, nekartosiu daugiau, ko nepaminėjau, atsiprašau labai. Tai veikia tą. Ir kuo toliau, tuo labiau man įdomesnė, aš nesuspėju žiūrėti per LRT plius. Kiek visko daug. Kaip pagerėjusi televizija yra, kiek informacijos kokios, kartais net atrodo, kad tuoj jau pradės skaudėti galvą. Nes man du kartus teskaudėjo galvą – Vatikane ir Prahoj, nes nesugebėjau apžiot. Tiek informacijos eina atrodo, kaip viską sutalpinti. O norisi, o nesiseka. Man kartais taip atrodo su Lietuvos dalykais. O dar pasaulinės istorijos ateina dokumentikos, *BBC* kokias nors, arba *Viasat History*. Tai žodžiu, mūsų bendruomenė yra pasidariusi produktyvesnė gerokai, prieš trisdešimt metų buvo tokia poetinė dokumentika, žiūri ir nesupranti, ką norėjo pasakyti, dabar to jau nebėra, žmonės moka konstruoti idėją, formuluoti kažkokias tai tezes, kuo toliau, tuo geriau. Ir tas kas buvo tradiciškai vadinimu istorijos populiarinimu, nebetenka prasmės, nes dažnu atveju istorinė dokumentika kuria naujas idėjas, kurių negali pasakyti, kad paėmė iš kažkur ir *papopuliarino*. Pagal rūseniškąjį modelį tai yra tiesa. Bet kuriuo atveju dokumentinis filmas jau yra sintezė, jis negali bendrauti tik su vienu klausimu, jeigu tu su vienu klausimu nueisi pas septintokus, tai jie tave apsvaidys kreidom. Tu turi tą savo idėją paversti tokiu kūnu, kad tai būtų ne vieno piršto chirurgija. Tai va, tai bet kokias dokumentikas šiuo atveju, jeigu yra gera, pretenduoja ne į vieno piršto chirurgiją, bando pamatyti tą visumą, kokias visumas ta detalė atstovauja. Tai va ta prasme mūsų dokumentika pasidarė gerokai turtingesnė ir įvairesnė. Aišku, yra, bet jau čia priklauso nuo istorijos pažinimo

spragų. Dabar su Jakilaičiu konstruojame aštuonių filmų seriją su daktare Genute Kirkiene apie Joną Karolį Chodkevičių, kuris yra užmirštas mūsų karvedys. Kaip tik vakar pasibaigė diskusija, kaip turės atrodyti jo horeljefas Chodkevičių rūmų kieme. Tai va čia net nėra ką populiarint, yra žmogus, figūra, kažkiek knygų yra – aišku, lenkų. Bet tik tiek, irgi nedaug. Tada niekas nežino, kad Chodkevičius Salaspilį laimėjo vien su LDK kariuomene, tebuvo lenkų du šimtai samdinių, o Lenkijoje jis yra pagrindinis kovų su švedais simboliu. Mielieji broliai lenkai, greitai dalinkitės savo istorija kaip tik galite. Kažkuris lenkų istorikas sako, *nu* taip taip, lenkų beveik visai nebuvo, Chodkevičiaus pergalė yra. Tai noriu sakyti, dabar mes tą išskleisim aišku, bet aš tai nevadinu to mokslo populiarinimu, tai yra naujų idėjų konstravimas, kurios praplečia mūsų teatro sceną, pamatom tą istoriją. Kristina Sabaliauskaitė, aišku, puikiai sukūrė tą XVI – XVIII a. istoriją, pereina dabar prie Petro I, bet to akademiniam lygmeny nelabai tebuvo, labai dažnai lietuviams istorija pasibaigia su Vytautu. Vytautas numirė ir ragai. *Nu* gerai, pagal Šapoką dar prisimenam Steponą Batorą, bet jau Chodkevičius tikrai miglose, o ką jau bekalbėt, apie Gegužės 3-osios Konstitucijos epochą, kuri net nėra nežinoma, bet ir priešiška sutinkama ta idėja. Bet ačiū Dievui, šie metai yra Gegužės 3-osios Konstitucijos. 2008 m. mes su Emanueliu Zingeriu pradėjom šitą įpaveldinimo akciją, kartu su Spalio 20-ąja, kurios lenkai nežino. Čia turbūt ir Skverneliui reikia padėkoti, kad 2021 m. yra Gegužės 3-osios Konstitucijos metai. Istorinė atmintis veikia atminties kultūrą, kuri aišku, be politikų neįmanoma.

Istorikų straipsniai žiniasklaidoj – kiek, Jūsų manymu, istorikai aktyviai įsitraukia į diskusijas? Ar kol žurnalistai nepakrapštys, sėdės tyliai?

Kartais tu esi privertas žurnalistų komentuoti kažką. Komentarai šiaip nėra dėkingas žanras. Man labiau patinka dialogas. Nes komentaras, lyg jau tu pasakai kažkokią vieną nuomonę, kaip minėjau. Bet kartais žurnalistai išprovokuoja. O kartais, aišku, istorikai visai neblogai sustartuoja toje vietoje. Kad ir Arvydas Anušauskas, jau dabar kita tema, yra politikas, bet koks Nerijus Šepetys, Tomas Vaiseta, Aurimas Švedas, visur sudalyvauja ir nesakyčiau, kad čia vien žurnalistų reikalas, čia jie patys yra aktyvūs visuomenės nariai. Dėl to ir taip ir taip gali būti. Čia nereikia daryti kažkokio principinio tokios skirties, gali būti ir taip, ir taip. Gali būti sėkmė, gali būti nesėkmė. Kaip Valdas Rakutis, šnekėt apie Škirpą yra šūvis sau į koją. Kad ir kaip gerbčiau profesorių. Nereikėjo šitaip, kažkaip pabandė pasvarstyti. Yra bėda, kad istorikas kai tampa politiku, visi jo pradeda klausyti. Norėčiau, kad Raimundas Lopata nenusišnekėtų, tai to ir linkiu. Politikų žodis yra, šiuo atveju, įtakingesnis, reikšmingesnis. Ne veltui diplomatijoje yra, kad ką gali politikas opozicijoje, to negali pasakyti diplomatas. Tai čia kažkas panašaus. Istorikas jeigu tampa politiku, tai turi būti be galo atsakingas, nes jo visi klauso, o istorikas nebūtinai, gali plepėti, ką nori, ir tai kartais nukenti. Aš irgi gavau lupt kiek nori, už tokį *lapsusą* vieną.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius – nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Kiek aš žinau, tiek vikingų ragai, tiek škotų sijonai, yra XIX a. išradimas, tų tautų atgimimo, moderniųjų tautų formavimosi pasekmė, reikėjo saviraiškos. Šiuo požiūriu. Kodėl aš nemėgstu *fantasy* žanro, nemėgstu visų žiedų vaikų ir visų kitų, niekas neturi reikalo su istorija, kam to reikia, nelabai suprantu, šiuo atveju esu jau XX a. žmogus, o ne XXI a. Bet apskritai paėmus, kad nesąmonių konstravimas turėtų būt už borto, to, apie ką mes šnekam, tai galvočiau vis dėl to. Nereikėtų šnekėt apie pvz. kokią nors gotų teoriją. Kad gotai yra gudai. Nu gal ir būtų kažkaip pagrįsta, bet norėti tapti gotais man yra kažkokia nesąmonė. Tai ko nešvenčiam, kaip gotai užėmė Romą? Išžudė romėnus ir romėnes, ir vaikus net. Ne, aš labiau noriu būt romėnas, geriau seksiu XVI a. Lietuvos mąstytojų teorija, kad mes esam itališkos, romėniškos kilmės ir mes turim devyniasdešimt ar aštuoniasdešimt žodžių, kurie lotyniškai skamba taip pat, kaip ir lietuviškai. Man atrodo, tas nesąmonių dauginimas nėra gerai. Jau 1995 m. padarėm apvalų stalą, ar reikia šnekėt apie Česlovą Gedgaudą, kuriuo tiki daug žmonių, nors ten nėra nei vieno tikro fakto. Kada parodys man nors vieną faktą tikrai įrodytą, aš suvalgysiu tą dokumentą Katedros aikštėj. Arba koks nors Genzelis pareiškė, kad mes turėjom plytų architektūrą vos ne nuo IX a., nu laba diena, atneškit tą plytą, aš pradėsiu graužt ją viešai, Vilniaus vidury. Yra pilna tokių, ir tas va, šiuo atveju *faktokrapštystė* yra pateisinama, jeigu tu sugebėsi išaiškint man tiksliai, kada plyta atsirado, arba kada mes galėjom tapti gotais, arba kokiu būdu galindai galėjo atsidurt gotų eisenoj ir nuvykt iki Galisijos Ispanijoje, kas man atrodo, yra nesąmonė. Ką Luchtanas subombardavo dabar Toporovo koncepciją, kuria buvo patikėjęs Gudavičius, kad galindai yra prūsų gentis, nukeliavusi su gotais į Ispaniją. Paaiškėjo, kad visa ta argumentacija nuo žodžio „gal“. Bet mielieji, lotynų kalboj, *galina* yra višta. Nu ir pasibaigė viskas, ką čia daug kalbėt. Mus supa labai daug tos tokios *fantasy* kultūros. Net per BBC, ateiviai, tos teorijos gyvos, žmonės jomis tiki, kaip ir tiki, kad dinozaurai sukurti, kad suniekintų kreacionizmo teoriją. Pilna tokių ir čia nieko nepadarysi. O kiek sąmokslo teorijų šalininkų. Šioj vietoj istorijos pozityvizmas turi prasme. Čia keičiu savo operą, kur sakau, kurioj vietoj mes negalim susitaikyt – ten, kur istorikas turi faktus ir moka racionalias konstrukcijas suformuot idėjines. Reikia kariaut su nesąmonėm ir reikia eit prie ištakų, išsiaiškint, kaip iš tikrųjų buvo. Bet kaip iš tikrųjų buvo, visad sakau, neturėkit tik vieno piršto. Man nepatinka medikų požiūris, kad aš tą pirštą galiu tvarkyt, o šito jau ne. Man atrodo, kad tai yra ribotumas. Dėl to mes paprastai tarp medikų pasigendam filosofų, kurie matytų žmogų kaip visumą. Man vis tiek išlieka vertybe ne fakto krapštymas, o žmogaus

filosofinė laikysena. Ar tu sugebėsi su tuo savo tyrimu pranešt kažką, kas bus reikšminga visiems. Ne tik humanitarams, bet ir visuomenei. Aš dėl to savo studentus gąsdinu, jeigu padarysi blogą darbą, aš nusiūsiu tave į Šiuolaikinės Mokyklos Centrą, šalia Vrublevskių bibliotekos, pas septintokus, nu ir ką darysi su savo *temele*, ar pravesi pamoką? Ar mokėsi savo bobutei paaiškinti, ką dirbai penkis metus universitete? Kokią prasmę turėjo tas tavo darbas? Tai visur reikalingas, kartais pavadinu sintetinis, kartais filosofinis mąstymas. Tik su tokia istorija mėgstu ir moku bendrauti.

Koks turėtų būt viešas istorikas? Kokie bruožai padeda tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Atsakysiu taip, kaip jėzuitai. Liepdavo įlipt į amboną savo studentams ir sakyti pamokslą. Jeigu blogai girdisi, bloga artikuliacija – 2 iš retorikos ir t.t. Viešas istorikas turi mokėti reikšti mintis įvairiais pavidalais, Mano įsitikinimu, tai ypatingai svarbu. Tie istorikai, kurie puikūs tyrėjai, bet nemoka kalbėti, jie tikrai praranda daugybę argumentų, nes jų neišgirsta. Aš sakyčiau, kuo Vilniaus Universitetas garsėjo – logika ir retorika. Žinojo jėzuitai, kad jų auklėtiniai turės kautis su liuteronais – šalia Švedija, stačiatikiais – šalia Maskva, o už jos Tartarija – islamas. O dar ir Kiniją prisiminė. Viešasis istorikas turi būt jėzuitinio auklėjimo. Turi žinoti, su kuo reikės kautis idėjiškai, dėl to dialogo menas yra kartais nuvertintas pas mus. Jis traktuojamas kaip kažkoks atsarginis, antro plano. Mus oponentai yra pavadinę televiziniiais istorikais, galėtum supykti, bet gal čia komplimentas, jei mokėjom įaudrint žmonių vaizduotes, ne iš vieno esu girdėjęs, parodyti, kad istorija gali būti atvira, dialogiška, gali būt įvairių idėjų, principų ir t.t. Jei mums pavyko, tai pavyko per dialogą. Jeigu tu tik knygą rašai, tai ginčijiesi su historiografija ir neturi dialogo. Knygų skaitymas man didesnė nuobodybė, jei pamatau dialogą. Kokį Gordoną, Ukrainos žurnalistą, kaip jis sugeba klausinėti. Tai tokių pavyzdžių yra. Ir dėl to tas viešasis istorikas turi būt kažkiek artistas. Nieko nepadarysi. Ir dar kitas menas, ne tik retorika. Gal artistas ir perdėtas žodis, bet retorikos meno pavyzdžiai tikrai turi būt. Aš net esu nusipirkęs diską *Žymiausios Pasaulio Kalbos*. Čerčilio kalba ir t.t. Man pasiutusiai įdomu, koku būdu sugebėdavo užvaldyti auditoriją. Tas pats Ciceronas, aišku, pilna ir kretinų, Hitleris mokėjo irgi penkias valandas šnekėti, Stalinas tik tylėdavo. Geri viešieji istorikai yra tie, kurie moka gerai rašyti, ir ne tik akademiniais tekstais, jie moka sudalyvauti taip, kaip Kęstutis Girnius. Kaip politologas, jis yra ir puikus istorikas. Jo partizanų kovos, man atrodo, tebėra nepralenktos, kaip sintezė. Daug kur yra sintezių reikalų, pvz. Gimbutienės *Baltai*, archeologai tiria, tiria, tiria ir nieko daugiau nepadaro. Arba Girniaus knyga, berods, kokio 1958 m., jo doktoratas. Puiki knyga, be archyvų sugebėjo nuostabią sintezę, kaip Suvorovas sugebėjo Antrąjį pasaulinį karą iškrapštinėti. Po to tik Soloninas sugebėjo atrasti naujus šaltinius, tai visi nutilo. Kai šaltiniai surasti, tai dažnai istoriko galvelei to jau pakanka, reikia suinterpretuoti, aišku. Tai Suvorovo ir Solonino santykis labai įdomus. Kas viešasis istorikas, Suvorovas viešasis istorikas, sugebėjo pervesti Antrojo pasaulinio karo istoriją,

sugebėjo įrodyti, kad Stalinas ruošėsi pulti. Kaip sujungė ir apvertė viską. Jis mato visą Antrojo pasaulinio karo burbulą.

Priedas Nr. 3. Interviu su Rasa Čepaitiene.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-16; laikas: 17:00; trukmė: 1:13:50)

Informantė atsakymus į klausimus apgalvojo iš anksto. Ši transkripcija buvo peržiūrėta ir suredaguota informantės.

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Ar kalbate apie akademinį istoriką ar istorijos mokytoją? Istorikas gali veikti įvairiose srityse, jo sklaidos ratas gali būti įvairus ir platus – ir kaip viešasis intelektualas, ir kaip istorinėmis temomis rašantis publicistas, ir kaip mokslo populiarintojas ir t.t.

Jūs save identifikuojate kaip akademinę istorikę?

Taip, kaip akademinę, ir kaip dėstytoją. Dar neseniai prisidėjo ir trečiasis aspektas, mokslo populiarinimo, ar publicisto, reaguojančio į aktualijas, tekstų rašymas. Šitai įvyko man pačiai visiškai neplanuotai ir netikėtai.

Kaip suvokiate savo misiją ir vaidmenį? Ar čia yra toks labai kintantis dalykas, kuris atsiranda atsiradus papildomoms atsakomybėms / įsitraukus į papildomas veiklas?

Galbūt tiesiog buvo momentas, kai pajutau, kad man mano profesijos rėmuose, tiek kaip dėstytojos, tiek kaip akademinės istorikės, kažko trūksta. Nes tie rėmai ten yra gana griežti, yra aiškiai apibrėžta, kas yra mokslas, kas yra mokslinis tekstas, o kas nėra, kaip ir kas yra dėstyimo etika, kokio pobūdžio turi būti tavo kalbėjimas universiteto auditorijoje, kaip perteiki istorines žinias. Dėstyimas artimai susijęs su akademinė istorija, nes dėstydamas iš dalies perteiki tuos tyrimus, kuriuos pats atlieki, gali jais kūrybingai remtis. Tai štai, man šitame mokslo ir mokymo lauke, nors jis man labai patinka, įprastas, geras formatas, laikui bėgant kažkaip pradėjo trūkti šiek tiek daugiau laisvės, būtent laisvesnės saviraiškos, nes pastebėjau, kad jau kuris laikas pradėjo griežtėti rėmai, kuriuose veikia akademinis istorikas. Šita sritis buvo pradėta labiau formalizuoti, biurokratizuoti, tad, jei anksčiau dar buvo daugiau laisvės ką ir kaip tyrinėti, į ką telkti dėmesį, kaip formuoti savo pozicijas vienu ar kitu klausimu, tai pastaruoju metu „žaidimo taisyklės“ labai sugriežtėjo, iki tokio lygio, kad, pvz., dabar nepakanka susiplanuoti savo darbų metams į priekį, tu jau turi labai konkrečiai nurodyti temas, straipsnių pavadinimus ir netgi tų straipsnių apimtį autoriniais lankais. Tačiau kai atlieki tyrimą, juk negali žinoti, kokios apimties bus galutinis rezultatas, ar išeis tik straipsnis, ar visa knyga, o mokslo administratoriai jau dabar verčia, reikalauja konkrečiai tai numatyti. Gal dėl mano charakterio savybių šie suvaržymai man ne visai priimtini, aš jiems formaliai paklūstu, padarau, ką liepiama, bet išlieka toks vidinis nepasitenkinimas, kas ir paskatino ieškoti ir kitokių saviraiškos būdų. Kita vertus, tas mano išėjimas į tokį viešesnį kalbėjimą, rodant iniciatyvą pačiai, o ne tik, kaip būdavo anksčiau,

atsiliepiant į pakvietimą eksperto vaidmenyje pakomentuoti televizijai, radijui ar spaudai, buvo susijęs ir su viešojoje erdvėje kintančiu ideologiniu klimatu. Kai vis labiau pradėjau pastebėti, kad atsiranda ir griežtėja rėmai, apie ką galima kalbėti, apie ką negalima kalbėti, apie ką reikia kalbėti tam tikru būdu, o jei kalbėsi kažkaip kitaip, bandysi svarstyti viešai nutylimas puses, kalbėti atvirai, ką galvoji, susidursi su tam tikrais ribojimais, nesupratimu, panieka, net gali nukentėti. Momentas, kai pamačiau, kad tas ideologinis spaudimas yra, ir kai galiausiai pati su tuo susidūriau, mane ypatingai šokiravo. Ir mano reakcija tada buvo toks labai stiprus pasipriešinimas, maištas prieš žodžio laisvės varžymus, prieš cenzūrą, ir tada aš pradėjau rašyti tai, ką galvoju nepaisant nieko. Viskas prasidėjo nuo to, kad patyriau cenzūrą *delfi.lt*, kur iki tol buvau be problemų paskelbusi penkis tekstus ir staiga netikėtai mane ten nustojo publikuoti. Be jokių paaiškinimų, tiesiog tyla, nulis reakcijos į atsiunčiamus tekstus. Supratau, kad patekau į jų juoduosius sąrašus. Tai įvyko man itin skausmingu momentu, kai Vilniaus universitete patyriau mobingą, dėl ko buvau priversta iš ten išeiti. Mano straipsnis, kuriame aprašiau susiklosčiusią situaciją, buvo nusiųstas *delfi*, ir staiga man apskritai užsidarė durys į ten. Tuomet aš nusprendžiau nebesisiūlyti jokiai kultūrinei spaudai, pradėjau tiesiog rašyti į *facebooką*. Rašiau tai, kas man atrodė svarbu, dabartinio gyvenimo temom, tiek istorinėm, tiek neistorinėm, siejant savo, kaip istorikės sovietologės žinias su dabarties politinio ir ne tik lauko analize, derinant mano akademinę specializaciją su momentinėmis dienos įžvalgomis. Tam padėjo ir mano kaip dėstytojos, kaip keliautojos, nes nemažai keliauju po buvusią sovietinę erdvę, patirtis ir įspūdžiai. Šiuose įrašuose dažnai ieškau sąsajų tarp sovietinės ir posovietinės visuomenės būklės. Tai toks mano specifinis viešojo veikimo būdas, išėjimo į tą publicisto kelią, variantas. Aš nežinau, kitiems gal kitaip tai įvyksta, bet man tai buvo labiau susiję su pasipriešinimu marginalizacijai, kurią asmeniškai patyriau.

Jus reikėtų įvardinti, kaip istorikę / visuomenės veikėją / viešąją kalbėtoją. Turbūt tokia būtų Jūsų misija, kokią jūs pati suvokiate?

Tiesą sakant, net nežinau, kaip apibūdinti. Kai pradėjau rašyti *Facebook'e*, tai buvo toks labiau kalbėjimas į tuštumą, tad labai nustebau, kai gretai atsirado žmonių, kurie pradėjo į šituos įrašus labai palankiai reaguoti, skatino tęsti. Buvo keista. Man atrodė svarbu tiesiog rašyti tai, ko aš pati nerasdavau viešojoje erdvėje, kalbėti atvirai ir neveidmainiaujant, atsikračius baimės „ką kiti pasakys“, bet ir nesiekiant kažkokio populiarumo, nepataikaujant skaitytojams, juolab negalvojant apie kokią nors kultūrinę misiją. Tai pradžioje buvo lyg kalbėjimas į niekur, gal savotiška psichoterapijos forma tuo labai sunkiu gyvenimo momentu, kai apskritai iškilo akademinio darbo prasmės klausimai, nes net norėjosi viską mesti, keisti profesiją. Paskui buvo tas atliepas iš žmonių per komentarus, žinutes *messengeryje*, galiausia tas atliepas atėjo ir iš tikrovės, kai eini gatve ar esi kokiam renginyje ir staiga kažkas prieina ir sako: „aš jus skaitau, man patinka“. Tai tas man buvo

netikėta, nuostabu ir keista. Be to, mažieji, neoficioziniai, tinklapiu pradėjo prašyti teisės publikuoti tuos įrašus. Rezultate dabar gimsta iš šitų tekstų sudaryta knyga.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Aš iškart norėčiau pabrėžt klasikinį supratimą, kuo užsiima istorikas – tai darbas su šaltiniais, pirmiausia – archyviniais šaltiniais. Šiuo atveju jokio betarpiško reagavimo į aktualijas negali būti, tu dirbi su šaltiniais, kuriems mažiausiai 25-50 metų. Bet egzistuoja ir istorinių tyrimų sritis, susijusi su šiais laikais nepaprastai paplitusia istorinės atminties tyrinėjimo erdve, ir kadangi aš toje srityje irgi iš dalies specializuojusi, atsiranda galimybė prisiliesti ir prie istorinės politikos, kultūrinės atminties aktualijų, dabarties kultūrinių karų viešojoje erdvėje, kurie būtent susieja istoriją su dabartimi, nes kitaip, paprastai istorikai su dabartimi, dabarties reiškiniais arba neturi jokios tiesioginės sąsajos, arba jei ir turi, tai stengiasi jos išvengti, nes, pavyzdžiui, politinis angažavimasis laikomas neobjektyviu, šališku veikimo būdu, tad daug kam kliūva.

Koks turi būti istoriku santykis su atmintimi, nes tai yra pakankamai subjektyvus dalykas? Kaip istorikas turi tame veikti, ar tie konfliktai yra neišvengiami? Gal kaip tik ir reikia ištraukti, kol neliks gyvų atminties liudijimų ir bus galima dirbti su archyviniais šaltiniais, kurie emocijų neturi?

Sakyčiau, ir ką rodo dabartinės tendencijos, XX a. tiriantys geri istorikai remiasi ne vien tik archyvais, aišku, jeigu yra galimybė, remiasi ir gyvų žmonių liudijimais. Kuo įvairesni tie šaltiniai ir liudijimai, per juos perteikiami požiūriai į tą konkretų reiškinį ar praeities epizodą, tuo geriau. Nes dėl savo profesinės etikos tu negali užsiangažuoti, nes tapsi tendencingas ir nepatikimas. Tačiau svarbu pastebėti, kad tai gana slidus reikalas, nes esmė ta, kad, viena vertus, mes, kaip piliečiai, matyt, ir negalime išvengti ideologinio, politinio ar pan. angažavimosi, tačiau kita vertus, kaip mokslininkai esame priversti laikytis vertybiškai neutraliai, arba bent deklaruoti neutralumą. Visgi manyčiau, kad šiuo atveju mūsų sąžiningumas, profesinė etika reikalautų vidurio kelio, t.y., išlaikant ir savo asmeninį požiūrį, kartu pateikti ir kitus galimus požiūrius į tą tiriamą reiškinį. Neprimesti skaitytojui vieno kurio požiūrio, o remtis argumentais ir įrodymais. Nesakau, kad atviras angažavimasis visada yra blogai, nors jis dažnai iššaukia stiprią akademinę polemiką, tas irgi yra gerai, prisiminkim, kaip, pavyzdžiui, buvo stipriai sureaguota į pirmąją Nerijos Putinaitės knygą „Šiaurės Atėnų tremtiniai“, kurią laikau aiškiai proeuropietiška politiška angažuota. Ji sulaukė daugybės recenzijų, specialistų, kurie tyrinėja J. Basanavičiaus epochą, reakcijų, nes jie knygoje rado ir parodė daugybę klaidų, anachronizmų, pritempinimų, bet tai leido ir aktualizuoti temą. Aišku, pageidautina, kad gavęs

pelnytos kritikos autorius ateityje į ją atsižvelgtų. Bet, kita vertus, turi būti tai, ko labiausiai pasigendu ir ko ypač trūksta pastaruoju metu, tai būtent dialogas tarp skirtingų pozicijų, skirtingų istoriografinių mokyklų, skirtingų metodologijų atstovų, dialogas netgi apie tuos pačius reiškinius, kai gali juos iš įvairių kampų pačiupinėti ir prie jų prieiti iš įvairių perspektyvų. Bet teigti, kad štai atsėdi prie stalo ir rašai visiškai objektyviai, objektyvią istoriją, tai irgi yra iliuzija, tą seniausiai postmodernistai įrodė. Tad kartais geriau iš anksto sąžiningai deklaruoti savo pažiūras, nei kad jas dengti, slėpti, apsimesti nešališku. Nebent istorikas iš tikro griežtai prisilaiko istoristinės tradicijos – šneka vien šaltiniai, matome didžiules *paklodes* nuorodų, autoriaus lyg nebelieka. Tada lyg ir atsiribojama nuo tos politikos, ideologinio angažavimosi, bet, kita vertus, tas tekstas tada pasidaro nuobodus ir net nebepaskaitomas... Tačiau jeigu istoriko tekstas yra pagaulus ne tik žinių perteikimo prasme, bet ir papasakota įdomia istorija, kai pats siužetas yra įdomus arba įdomiai perteiktas, net jeigu mūsų vertinimai ne visada sutampa su autoriaus vertinimu, su tuo, kaip jis daro išvadas, kaip apibendrina, iš viso, ką supranta ar pabrėžia, mes tada gerbiame jo požiūrį kaip turintį teisę egzistuoti, bet tada ir atsiranda erdvė mokslinei polemikai. Aš tai vertinu pozityviai.

Tai turbūt sutiktumėte su teiginiu, kad objektyvi ekspertinė istoriko nuomonė yra iš esmės ne daugiau, nei ideologinė fikcija?

Nesutikčiau, kaip tik sakyčiau, kad kai kuriais klausimais būtent reikia patikimų, patikrintų žinių. Tarkime, buvo R. Vanagaitės skandalas ir kilo klausimas, ar A. Ramanauskas-Vanagas buvo sovietų slaptųjų tarnybų užverbuotas, buvo NKVD agentas, ar jis dalyvavo Holokauste, ar ne? Ir istorikai, remdamiesi šaltiniais, atsakė vienareikšmiškai, kad ne ir ne. Šiuo atveju, ekspertinės žinios leido išvengti įvairių samprotavimų, abejonių, kurias Vanagaitė ir visa šita publika bandė tuomet eskaluoti, kad gal taip, o gal ir ne, kad sukeltų įtarimą, abejonę, suduotų smūgį jo reputacijai. Šioje istorijoje būtent istorikų žodis leido visą šitą reikalą sustatyti į vietas. Tad nesakyčiau, kad istorinis pasakojimas visada yra ideologinė fikcija, ne, kai kuriais atvejais atsakymas būna vienareikšmis. Arba kaip Jono Noreikos atveju, jeigu turi visumą šaltinių ir vertinimų, tai tu bent jau gali daryti prielaidą, kad yra taip, o ne kitaip. Kad jis nebuvo Holokausto vykdytojas. Netgi, kad atvirksčiai, gelbėjo žydus. Šimtu procentų negali tvirtinti, nes daugelis liudininkų jau yra mirę, o dalis istorikų laiko jį nusikaltusiu, dalis nelaiko. Bet imkime, pavyzdžiui, kunigo J. Borevičiaus liudijimą JAV teismui apie J. Noreiką kaip žydų gelbėtojų tinklo organizatorių. Vieni istorikai iš karto atmetė šį šaltinį net nesigilinę į jį, nes jis netiko jų išankstinei koncepcijai, bet kiti į jį pažiūrėjo labai rimtai. Šaltinis yra ir jis nuo mūsų nuomonių ir vertinimų niekaip nepriklauso, tad reikėtų kelti klausimą apie jo autentiškumą ir pagrįstumą, jį kruopščiai tirti, o ne iš anksto atmesti. Šiuo atveju reikšminga tai, kad šis šaltinis pasirodė 1984-ais metais, keli dešimtmečiai iki dabartinių kultūrinių karų „dėl lentos“ ir nėra niekaip jų įtakotas. Kita vertus, Borevičius liudijo apie Noreiką, kai jo seniai nebebuvo gyvo, tad negalėjo

jam niekaip nei padėti, nei pakenkti. Tai aš tiesiog sakyčiau, kad kai kuriais atvejais, kur galime būt užtikrinti, tarkime, kur istoriniai liudijimai ir šaltiniai gali būt kaip pagrindas teismiam nuosprendžiui - buvo ar nebuvo asmuo nusikaltėliu, būtent kruopštus istorinis tyrimas leidžia atsakyti į šį klausimą. Bet kitais atvejais, kur nėra taip aišku, kur trūksta šaltinių ir liudijimų, sakyčiau, reikėtų remtis klasikiniu nekaltumo prezumpcijos principu – geriau nenuteisti kalto, negu nuteisti nekaltą. Bent jau šiuo konkrečiu atveju, kalbant apie Joną Noreiką, kai kurie istorikai, besiginčydami tarpusavyje, deja, peržengė šią etinę ribą.

Jeigu kalbame apie simbolius viešojoje erdvėje – yra daiktas, konkretus, kas nėra kažkokia abstrakti idėja, yra konkretus daiktas, turbūt yra paprasčiau išdiskutuoti prieš jį pastatant, negu jį nuimant, ypač jeigu tai yra prieštarigai vertinama asmenybė, yra labai skirtingos istorinės atmintys. Jeigu viena grupė sako, kad juos tai žeidžia, kita sako – ne, čia mums kaip tik yra svarbus asmuo. Kaip, Jūsų manymu, turėtų vykti diskusija?

Aš manau, kad jeigu kalbame apie įamžinimo praktikas, konkrečiai paminklais ir atminimo lentomis, yra nusistovėjusios biurokratinės procedūros, yra savivaldybėse sukurtos ekspertų grupės, kurios, esant reikalui, pasitelkdamos papildomus ekspertus, prieš priimant sprendimą statyti paminklą ar pagaminti atminimo lentą ar suteikti gatvėvardį, pirmiausia ir atlieka toki visapusišką parengiamąjį asmens ir jo nuopelnų vertinimą. Kalbant konkrečiai apie Jono Noreikos atvejį, toks tyrimas buvo atliktas, jis ir iki šiol yra pripažintas kariu savanoriu, jo statusas juridškai niekaip nebuvo kvestionuotas. Tad jeigu atsiranda piliečių grupė, kuri kvestionuoja šio asmens reputaciją ir nuopelnus, egzistuoja civilizuotas kelias kreiptis į ekspertus, kad dar sykį patikrintų, galbūt atsirado kokių naujų įrodymų, duomenų, leidžiančių persvarstyti jo atminimo „bylą“, galu gale galima kreiptis į teismą ar kitas atitinkamas institucijas, kad nustatytų tiesą. Ir tik tuomet būtų galima priimti vienoki ar kitoki sprendimą. J. Noreikos atveju to nebuvo padaryta, vietoj to pradėtas „lentų“ karas... Tai gana keista, ypač žinant, kad nacių okupacinės vadovybės atstovai Šiaulių regione, kurie kurį laiką buvo tiesioginiai Noreikos viršininkai, po karo Vokietijoje buvo teisiami ir išteisinti, o Noreika iki šiol tam tikros publikos kaltinamas. Čia plati tema, bet jeigu pažiūrėtume, kaip tarptautinėje arenoje interpretuojama antisovietinių lietuvių kovotojų atmintis, nepagrįstai, be jokių įrodymų, susiejant juos su Holokaustu, galima sakyti, kad tai informacinio karo prieš Lietuvą dalis, bet kartais pati Lietuva neturi politinės valios tam pasipriešinti. Noriu pabrėžti, kad aš nekalbu apie tikrus, įrodytus Holokausto nusikaltėlius, istoriko darbas ir yra atskirti vienus nuo kitų. Neseniai buvo atvejis, kai vienas mano kolega Lietuvos istorijos institute parengė istorinę pažymą apie konkretų partizaną su labai solidžiais įrodymais, kad jis iš tiesų buvo žydšaudys, ta pažyma buvo parengta žydų bendruomenės pirmininkės prašymu. Ji oficialiai kreipėsi į institutą, kolega profesionaliai atliko savo darbą, institutas pateikė pažymą, tad sakau, kad kartais nereikia pulti iš anksto sakyti *taip* arba *ne*,

geriau, kol nėra pagrįstų įrodymų, laikytis nekaltumo prezumpcijos. Ir sakyti *taip* arba *ne* tik gavus aiškius ir nekvestionuojamus istorinius įrodymus.

Kalbame apie Noreikos lentos atvejį, kaip konkretų materialų daiktą, kuris yra ir kelia diskusijų, bet iš kitos pusės, turim visai netoli erdvę, kurioje kol kas nieko nėra ir nieko negali atsirasti lygiai dėl tų pačių priežasčių, kad nerandame bendros kalbos, kalbu apie Lukiškių aikštę – reikia Vyčio, nereikia Vyčio, reikia kalvos, nereikia kalvos. Kur matytumėte mūsų problemą, kodėl labai daug kalbame, labai mažai klausome ir galiausiai nieko nepadarome?

Šaknys yra gilios, šaknys net labai toli nuo Lukiškių aikštės, bet aikštė, manyčiau, yra kaip vienas iš šitos problemos simptomų. Problema, mano supratimu, yra kolizija, kuri kyla tarp dviejų istorijos sampratų, kurios susiplaka ir įklampina Lietuvą į nesibaigiantį vertybinį chaosą. Viena vertus, yra nacionalinės istorijos pasakojimas, kuris formavosi tarpukariu, prisiminkim A.Šapokos istoriją, sovietmečiu jis buvo grubiai perinterpretuotas sovietine maniera ir ženkliai pakoreguotas šį tą paliekant, daug ką nuslepiant, ir kuris atgimė su Sąjūdžio epocha. Šis pasakojimas lietuvius patalpina į Lietuvos istorijos centrą. Ir yra kitas pasakojimas, sakyčiau, labiau susijęs su eurointegraciniais procesais, atsiradęs Lietuvoje jų pasėkoje, tai vadinamasis kosmopolitinis, post-nacionalinis istorijos pasakojimas, kuris yra gimęs pokarinėje Vokietijoje, kaip denacifikacijos pasekmė. Kai gimė J. Habermaso ir kitų vokiečių intelektualų požiūris, iš esmės diskvalifikuojantis nacionalizmą kaip terminą ir reiškinį, jį prilyginant nacizmui, ką mes matome vykstant ir mūsų viešojoje erdvėje iš kairiųjų stovyklos pusės. Ir būtent šių dviejų pasakojimų susidūrimo ir matyčiau Lietuvoje kylantį ir iki šiol neišsprendžiamą ideologinį konfliktą. Nes, žiūrint iš europinio pasakojimo, tampančio esminiu besivienijančios Europos pagrindu, Holokaustas yra laikomas didžiausiu žmonijos istorijoje nusikaltimu, tad dalykai, kurie vyko nacių okupacijos metu, matomi būtent per šitą prizmę. Todėl manau, kad visa ta kolizija dėl mūsų laisvės kovotojų, ar jie dalyvavo, ar nedalyvavo Holokausto nusikaltimuose, buvo nacių kolaborantai ar nebuvo, kyla iš šito pasakojimo primetamo spaudimo ir jo vidinės logikos, nes jame, kaip minėta, nepaliekama vietos nacionalinei perspektyvai, į ją žiūrima labai įtariai. Šis kosmopolitinis pasakojimas šiandien yra aktyviai integruojamas į mūsų viešąją erdvę, tam tikru būdu *įvidujinamas* kai kurių intelektualų, kai kurių politikų, valdančiojo elito ir rezultate mes matome stiprėjant koliziją tarp šitų dviejų pasakojimų. Nes pirmasis pasakojimas bent kol kas irgi yra dar ganėtinai stiprus dėl to, kad yra antsovietinio pasipriešinimo veteranų, politinių kalinių, tremtinių atminties bendruomenės, ir kad apskritai postsovietinė Lietuva formavosi remdamasi būtent šiuo nacionaliniu pasakojimu, juo grindė savo teisę į suverenitetą. O iš išorės ateinantis eurointegracinių reikmių nulemtas pasakojimas visiškai kitaip dėlioja prasmes ir vertybes. Šitame antrame pasakojime praktiškai nebelieka sovietinės okupacijos, arba ji nustumiami kažkur tolyn, pavyzdžiui, visose diskusijose dėl mūsų minimų personažų (Škirpos, Noreikos ir t.t.), pastebėkite,

kažkodėl nelieka pirmosios sovietinės okupacijos konteksto. Sudaromas įspūdis, kad štai ateina vokiečiai, kyla karas, Lietuva, *kaip valstybė*, vykdo genocidinę politiką savo piliečių žydų atžvilgiu, kas yra visiškas nonsensas, neatitinka istorinės tikrovės, ir tada išeina, kad kai kurie žmonės yra kalti, atsakingi už nusikaltimus ir t.t., o kitų kaltė ir kolaboravimas su kitu okupaciniu režimu privalo likti nutylėtas, nes tai jau nepolitkorektiška. Tuo nenoriu pasakyti, kad Lietuvoje nebuvo žmonių, įsipainiojusių į kolaboravimą su naciais ir nusikaltimus prieš žmogiškumą, anaipol ne, bet šitie dalykai yra ištirti ir pakankamai gerai žinomi, Holokausto istorija Lietuvoje yra gerai žinoma, bet veikėjai, kurie laikosi šito antrojo pasakojimo, kartais užmerkia akis į istorinę tiesą ir varo vien šitą liniją, kuri labai naudinga žmonėms, kurie turi ką nutylėti kalbant apie sovietinį laikotarpį, kurie patys turi šaknų su sovietiniais kolaborantais per tėvus ar gimines, kurie irgi darė nusikaltimus prieš Lietuvos visuomenę. Ir tuomet gauname tokią atminties disproporciją, kai Holokausto tragedija uždengiama sovietinių nusikaltimų tragedija, jie tampa konkurenciniais pasakojimais užuot vienas kitą papildę. Toks požiūris, sakyčiau, yra labai veidmainiškas ir iškreipiantis tikrąjį vaizdą, nes jis yra žymiai komplikutesnis nei mums primeta antrasis pasakojimas. Todėl ir atsiranda pasipriešinimas iš žmonių, kurie tiesiog ieško istorinės tiesos, ir nebūtinai yra kaip nors politikai angažuoti ar trokštantys sau naudos, bet jie mato tas manipuliacijas istorija, kai vieni personažai keliami ant pjedestalo ar apdovanojami ordinais, bet kitų nusikaltimai yra labai išpučiami arba, priešingai, nutylimi, ir tada gauname kreivų veidrodžių pasaulį. Kadangi mūsų politinis elitas skuba remtis tuo antruoju kosmopolitiniu pasakojimu, kaip Vilniaus mero laikysena Škirpos ar Noreikos istorijose ir pan., tai sukelia dalies visuomenės, ypač nuketėjusių nuo sovietų režimo, atsakomąją reakciją. Tačiau sakyčiau, kad tas visuomenės pasipriešinimas manipuliacijomis istorija šiandien jau pareikalauja tam tikros drąsos, kadangi tu jau turi eiti prieš politinę konjunktūrą, prieš dominuojančią ideologinę tendenciją, gali nukentėti, gali būti marginalizuotas, būti apšauktas nacių, gali susidurti su vienokiomis ar kitokiomis sankcijomis, bet tai jau asmeninis kiekvieno pasirinkimas, ar tu tai darai, vardan ko tu tai darai, ar lieki tam abejingas, o gal priešingai, plauki pasroviui ir semi iš to sau naudą.

Nacionalinis naratyvas, turbūt XXI a. yra kiek problematiškas, kadangi yra nukreiptas į vieną, konkrečią grupę – tautą.

Čia sakyčiau – politinę tautą.

Politinė tauta, turbūt šiuo atveju apimtų ne vien lietuvius kaip etninę tautą, bet ir lenkus, žydus ir t.t., bet vis tiek lietuviai atsiduria viso to pasakojimo centre ir dažnai nelieka vietos kitoms atmintims. Šiais laikais žmonės jau kaip ir nėra prikaustyti, galima sakyti prie tos vietos, kur gyvena, ir mūsų, galbūt, tautinė sudėtis ir politinės tautos, keičiasi. Kam, Jūsų manymu, ir dėl ko reikalingas konkrečiai tautinis pasakojimas? Kiek jame yra vietos kitų grupių atminčiai?

Aš tada Jūsų paklausčiau, kas jūsų nuomone apibrėžia politinę tautą? Kokios savybės būdingos politinei tautai?

Manau, kad visų pirma, galimybė pilnateisiškai dalyvauti savo valstybės gyvenime.

O, pavyzdžiui, lojalumas savo valstybei, ištikimybė savo politinei bendruomenei? Konfliktų atvejais, ypač karinių konfliktų atvejais, žmonės, kurie nesilaiko lojalumo valstybei kaip tik lengvai ir pasiduoda, pradeda bendradarbiauti su okupacinėmis jėgomis, štai kur yra bėda. Tarkim, kalbant apie pokario partizanus, manau, pas juos dominavo pareigos paradigma, o ne dabarčiai būdinga teisių paradigma. Prisiminkime kad ir partizano J. Paliūno-Ryto imperatyvą – „Atiduok tėvynei, ką privalai“. Apie jokiais teisėmis čia nekalbama. Vėlgi grįžtu prie lojalumo klausimo, bet kalbant apie kitataučių integravimą į nacionalinį pasakojimą, tai, žinoma, priklauso nuo šio pasakojimo turinio. Jeigu kalbam apie LDK laikus, nemanau, kad čia didelių problemų kiltų integruoti kitataučius į didįjį nacionalinį pasakojimą – visi esame šios daugiatautės, daugiakonfesės valstybės palikuonys. Žinoma, gali būtų problemiščiau kalbant apie tarpukarį, kai dominavo nacionalistinė, *tautininkiška* tautos samprata, pati lietuvių tauta kaip moderni buvo nukalta tarpukariu, tuomet pirmiausia buvo sprendžiami jos konsolidavimosi uždaviniai. Tad kitataučiai buvo integruojami arba atstumiami būtent šituo pagrindu. Nacionalizmas turi savų niuansų, jis neišvengiamai nubrėžia ribas, tad konkrečiam asmeniui tenka spręsti, kurioje pusėje būti. Bet kalbant apie tą pasakojimą, kurį mes turėjome iki eurointegracijos laikotarpio, kuris galbūt pasibaigė 2004 metais, įstojus į Europos sąjungą ir NATO, sakyčiau, šis tautinis pasakojimas nuo Sąjūdžio epochos buvo plėtojamas įjungiant ir naujus siužetus. Ta pati LDK istorija buvo sovietmečiu labai tendencingai ir siaurai tyrinėjama, tad nepriklausomybė davė tikrą naujų tyrimų bumą, atsirado daugybė naujų aspektų, daug asmenybių, reiškinių buvo įvesta į istorinę apyvartą. Lygiai tas pats lituanizacijos procesas pastebimas ir kalbant apie kitus laikotarpius, kai pamažu pradėjome atrasti lietuvius veikėjuose, kurie jau nebekalbėjo lietuviškai, bet pozicionavo save kaip lietuvius, tarkim kaip T. Kosciūška, kur yra jo ranka užrašyta, kad aš esu lietuvis, nors jis lietuviškai nemokėjo, kas siaurai kalbiniu požiūriu tautą apibrėžiančiam nacionalistui būtų visiškai nepriimtina, nes jei žmogus nemoka lietuvių kalbos, jis automatiškai nelietuvis. Kita vertus, pasakojime atsiranda vietos ir Lietuvai lojaliems etninėms bendrijoms ar jų atstovams. Matyt, esama koreliacijos tarp to, kaip kitataučiai randa sau vietą šitame nacionaliniame pasakojime, tad randa vietą ir dabarties visuomenėje. Didelių konfliktų čia neįžvelgčiau, konfliktai nebent sąmoningai, dirbtinai pradedami eskaluoti būtent eurointegracijos kontekste, kai imamos vis labiau pabrėžti mažumų teisės, Lietuvoje irgi, ypač pastaruoju metu, ypatingai įsigali teisių paradigma. Šios grupės siekia pabrėžti savo išskirtinumą, nori gauti sau kažkokių privilegijų likusios visuomenės dalies sąskaita, tad ima save pozicionuoti kaip tikras ar menamas aukas ar nuskriaustuosius, reikalingas paramos ir palaikymo, o kai kurie politikai ypač pamėgo manipuliuoti

šitais tautiniais ar kolektyviniais jausmais. Tai čia toks dvipusis procesas, susijęs su tuo, kiek valstybėje sudarytos sąlygos kultūrų įvairovei puoselėti, ir integruotis į politinę bendruomenę, su visomis jos teisėmis ir pareigomis. Tačiau, sakyčiau, šiandien gyvenam tokioje apverstoje situacijoje, kai jau tenka ginti lietuvius. Aš net vieną savo publicistinį tekstą esu pavadinusi „Mažumų valstybė“. Jame remiuosi konkrečiu atveju, kai pernai buvo išniekintas Jono Basanavičiaus kapas, bet apie tai žiniasklaidoje beveik nebuvo girdėti, paminėta gal viena eilute policijos suvestinėse. Aš kėliau tada klausimą, kas būtų buvę, jeigu būtų išniekintas kokio žymaus politinio veikėjo nelietuvio kapas? Manau, tada ir mūsų politikai, ir visuomenė, ir kultūros elitas, intelektualai būtų reagavę žymiai aštriau ir girežčiau. Man pikta ne dėl to, kad aš lietuvi, bet dėl to, kad nebeveikia konstitucinis piliečių lygiateisiškumo principas. Piliečiai, kaip politinė tauta yra suardoma, subyra į grupes, kurios kovoja vienos su kitomis dėl didesnės pyrago dalies, ir nelieka jas vienijančių klijų, kuriais ir galėtų būti modernusis nacionalizmas, grįstas tam tikru pasakojimu, kuriame visi rastų sau vietos, ir kur visi žino savo teises, pareigas ir nemanipuliuoja kitais, kad gautų sau daugiau bonusų. Kalbant apie idealų skirtingų etninių bendruomenių sugyvenimą, jį siečiau su grįžimu prie Konstitucijoje parašytų visų lygybės prieš įstatymą principų. Kadangi mes matome nuolat pažeidinėjant konstitucinį piliečių lygiateisiškumo principą, prisidengiant menamų teisių gynimu, man tai labai nepatinka, nes nemėgstu veidmainystės.

Istorijos ir politikos santykis – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – politika istorijai ar istorija politikai? Nes jau šiek apie politiką užsiminėjau, istorijos, kaip politinio įrankio pasitelkimas, kiek yra būtinas, pateisinamas arba ne. Kokie Jūsų pasvarstymai?

Aš sakyčiau, kad turėtų būtų vienareikšmiškai išsaugotas istorinio tyrimo autonomiškumo principas, kad istorikai kaip profesionalų bendruomenė galėtų ir toliau sau leisti tirti tas temas ir problemas, kurios jiems atrodo svarbios, keldami tokius klausimus, kurie jiems atrodo svarbūs, ir nebijoti politikų ar mokslo biurokratų kišimosi, cenzūravimo, represijų ar panašiai, kas, deja, jau vyksta, prisiminkime kad ir V. Rakučio atvejį. Aš jį traktuočiau būtent šia prasme, kaip išpuolį prieš akademinę laisvę, nors jis yra ne vienintelis istorikas, nukentėjęs dėl šių, su Holokaustu susijusių temų iškėlimo. Reiškia, mes jau susiduriame su labai stipriu politikos įsiveržimu į istorinių tyrimų autonomijos sferą. Netgi ne politikos, o sakyčiau, istorijos mitologijos įsiveržimą ir ideologinį spaudimą, kai atsiranda temos, siužetai, bendruomenės, grupės, pavardės, kurios *a priori* negali būti niekaip kitaip traktuojamos, tik tam tikru būdu. O jeigu istorikas parašytų kitaip, jis nukentės, ir visi tyliai jau tai supranta. Bet grįžtant prie politinės tautos temos, kalbant apie tuos pačius žydus, apie Holokausto prielaidas, keturiasdešimtųjų metų situaciją, mane visada stebindavo, kai būdavo pabrėžiama, kad štai turime atrasti žydus kaip mūsų bendrapiliečius (kas yra tiesa), nes tai gana hermetiška, bet įdomi, vertinga kultūra, tad reikia ją pažinti ir vertinti, bet kita vertus, mums visiškai yra uždrausta kelti klausimą –

jeigu žydai buvo ir yra lygiateisiai mūsų bendrapiliečiai, tai ar kai kurių žydų elgesys 1940-1941 metais, per pirmąją sovietų okupaciją ėmus kolaboruoti su sovietais nenusižengia pilietiškumo ir lojalumo valstybei principui, paprastai tariant, nėra valstybės išdavystė, tapati lietuvių, kolaboravusių su naciais ar sovietais padarytai valstybės išdavystei? Šitas klausimas, pasirodo, šiandien yra visiškai tabu, tu negali jo viešai kelti. Mano supratimu, šis pavyzdys parodo, kaip yra pažeidžiama istoriko autonomija įsiveržiant į jo darbo lauką ir diktuojant, kas galima ir kas negalima. Manychiau, kad tyrimai šiuo atžvilgiu turėtų būti laisvi ir remtis tik sveiku protu ir profesionalia diskusija bei polemika. Kurios padėtų specialistų nuomos laisvai reikšti ir argumentuoti nugalinti, galiausiai galbūt pasiekiant tam tikrą konsensusą, o ne, remiantis išoriniu spaudimu ar represijų baime, būti primetamos nuspalvintos tik tam tikra spalva. Bet kita vertus, kalbant apie istorijos politiką, čia, aišku, gal aš banaliom klišėm kalbėsiu, bet ypač stiprėjant Rusijos agresijai regione, ji turi būti pas mus aktyviai formuojama kaip tam tikras valstybinės svarbos reikalas, ko, deja, aš kol kas nematau. Kai kurie istorikai, bijodami politikų kišimosi į jų autonomiją, sako, kad jos nėra nereikia. Mano pozicija būtų visiškai už istorikų autonomiją tyrimo srityje, bet taipogi už valstybinę istorijos politiką toje srityje, kur valstybė privalo nustatyti tam tikras gaires, tam tikrus orientyrus, galų gale net to nacionalinio pasakojimo, apie kurį mes kalbėjom, rėmus kaip politinę visuomenę vienijantį veiksnį, kuris turi būti įtvirtinamas edukacinėmis priemonėmis, per švietimo sistemą, per viešąsias diskusijas, per kultūrinę diplomatiją, taipogi ir tarptautinėje arenoje ginant šalies reputaciją nuo šmeižtų, neigiamų valstybės įvaizdžio formavimo pastangų, kas šiuo metu, deja, yra apleista. Turėtų šitie dalykai būti labai aiškiai apibrėžti. Dabar tai dažnai būna labai keistai suplakama, lyg istorikai gina savo autonomiją, bet ir nemato, kad patys užsideda cenzūrą, apie ką negali kalbėti ar ko negali tirti. Kita vertus, tos istorijos politikos lyg ir nėra, lyg ir nereikia. Rezultate gaunasi nelabai gražūs dalykai.

Seime buvo įregistruotas Tautos istorinės atminties įstatymo projektas. Tai kaip manytumėt, ar toks teisinis apibrėžimas, kad įstatymu reikia tą politiką apibrėžti, ar visgi yra reikalingas, ar braunasi į istoriko autonomiją?

Kiek mačiau to įstatymo ankstesnius projektus, istorijos politikos laukas ten buvo labai siauriai traktuojamas, tarkim pabrėžiant atmintinas datas, bet kažkuris iš tų projektų numatė steigti atitinkamą istorijos politikos formavimo instituciją. Aš irgi pasisakyčiau už tai, kad įstatymu visko griežtai nereikia reglamentuoti, o ir neįmanoma, gali būti situacijų, kur visko nenumatysime, bet kartu turi būti gal ne kiek ekspertų taryba, kiek atitinkama institucija, kuri tuo nuosekliai užsiimtų, ką, pavyzdžiui, turi kaimyninės šalys, tokios kaip Lenkija, Ukraina ir pan., kurios kryptingai formuoja savo istorijos politiką ir labai aiškiai nubrėžia tuos riboženklis. Tikriausiai žinote atvejį Lenkijoje, kai buvo bandyta iš išorės primesti diskursą apie „lenkų konclagerius“? Jie tada labai griežtai reagavo, priėmė įstatymą, kuris yra veidrodinis Holokausto kriminalizavimo įstatymui. Aš nesu tikra, ar

reikėjo ir Holokausto kriminalizavimo įstatymo. Galbūt tai galima spręsti ne baudom, ne represijom, galų gale, jei žmogui norisi sakyti, kad Holokausto nebuvo, tai ką darysim, kiekvieno durniaus gi neužčiaupsim. Maža kas ką sako, svarbu, kad tai nebūtų plečiama į viešumą, kad nepatektų į mokyklų programas, netaptų tendencija *melagienas* platinti oficialiu valstybės lygmeniu. Turi būti sukurtas kažkoks mechanizmas, turi būti analizuojamos ir, jei pasirodytų tinkamos, perimamos tam tikros kaimynų patirtys, „gerosios praktikos“. Iškylančios konkrečios problemos turi būti sprendžiamos konkrečiai, bet remiantis ir aiškiai apibrėžtais bendraisiais principais. Galų gale tų principų kiekvienai situacijai mes nenumatysim, bet jie turi būti pakankamai aiškūs, kad mes tarptautinėje arenoje giname savo valstybės interesą nuo melo ir nepagrįstų šmeižtų. Turi būti aiškiai transliuojama, kad mes nebijome tiesos, net jeigu ji nėra mums paranki, kad, pavyzdžiui, kai kurie partizanai iš tikro buvo žydšaudžiai, bet tuomet aiškiai keliamo klausimą istorikams – kokia buvo šito reiškinio imtis? Tiesa labai svarbu, nes nepasirengus kovoti propagandiniuose karuose akiai neigiant kaltinimus jų nė neištyrus, neatsirenkant pelų nuo grūdų, neturint pagrįstos informacijos, atrodo paprasčiausiai kvaila. Taigi nereikia bijoti tiesos, kad ir kokia ji būtų nemaloni, bet kartu ginti ir valstybės interesą ten, kur tai yra būtina. Tačiau tai atvejais, kai kurie veikėjai aiškina, kad esą visa lietuvių tauta yra antisemitai ir žydšaudžiai, arba kad esą tai Lietuvos valstybė vykdė Holokaustą – tai yra nonsensas, ir tokie dalykai turėtų būti vienareikšmiškai užkardomi.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu, turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išsprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Koks Jūsų požiūris į tai, kad viena iš pagrindinių istorijos paskirčių yra vertybių ugdymas?

Čia absoliučiai klasikinė aksioma, žinoma iš senovės Graikijos, Romos – *istorija yra gyvenimo mokytoja*. Bet giliau pakapsčius ką reiškia šitas posakis, atrastume, kad ir senovės graikai, ir romėnai, rėmėsi vieningos ir nekintamos žmogaus prigimties samprata ir būtent tuo grindė galimybę mokytis iš istorijos, praeities žmonių gerų ir blogų darbų. Jeigu kažkada praeityje žmonės elgėsi didvyriškai arba niekingai, tad net jeigu mus su jais skiria skirtingos, istorinės kaitos nulemtos, aplinkybės, visgi esama ir bendrybių. Mes vis dar galime mokytis iš jų ir atitinkamai elgtis, nes jie sprendė panašias į mūsų moralines dilemas. Taigi istorijos, kaip tam tikros moralės mokytojos vaidmuo man yra priimtinas. Nesutikčiau su tais, kurie dekonstruoja istorinius pasakojimus kaip mitus, suvokiamus kaip kažkas dirbtinio, išgalvoto, tarkim, didvyrių kultą. Žinoma, galima tai paimti ir dekonstruoti, bet kas toliau? Juk, pavyzdžiui, vaikas paima ir „dekonstruoja“ tėvo laikrodį, bet pabandyk paskui jį vėl sudėti, ar veiks? Aišku, mes galime dekonstruoti melagingus mitus, istoriją, kurios nebuvo, kuri buvo propagandistų sukurta. Bet taipogi galime žavėtis, sekti asmenybėmis, kurių gyvenimo pasirinkimai mus įkvepia elgtis panašiai. Manau, kad taip, galbūt nesąmoningai, elgiamės ir Jūs ir aš, tai natūraliai

yra mūsų prigimtyje. Kita vertus, šiaip postmodernizmo laikais esame linkę viską dekonstruoti. Tokiu būdu viskas pasidaro sąlygiška, nulemta interesų, atsiranda cinizmas, net nihilizmas, visiškai nebelieka vietos moralinių vertybių ir pilietinių dorybių ugdymui. Gyvename labai pragmatiškame ir ciniškame pasauly, kuriame žmonės siekia labai siaurų egoistinių tikslų, savo poreikių patenkinimo ir tuomet visuomenė, tauta, bendruomenės suyra į pavienių individų sancaupas ar interesų grupes, kurios kovoja tarpusavyje dėl resursų ar statuso. Tam ir reikalingas istorinis tautos pasakojimas, kuris individui leidžia pasijusti kažko didesnio ir kilnesnio dalimi ir pagrindžia, kad tas kažkas objektyviai egzistavo praeityje kaip mūsų genetiniai protėviai, jų palikta kultūra, paveldas, ir kad tai mus veikia iki šiol, taipogi leidžia mums geriau suvokti ir dabartį, mus pačius, tai, kas mes esame. Net tie keliaujantys, kitur gyvenantys, emigravę tautiečiai jie vis tiek ieško esmės, atsakymo į klausimą, kas jie yra. Ir dažnai tai pasireiškia bandymais grįžti prie šaknų, tėvų gimtosios vietos, senelių istorijų. Pavyzdžiui, kodėl jaunimas važiuoja į „Misiją Sibirą“? Kad pamatytų vietas, kur gyveno ir kentėjo jų artimieji. Tai labai asmeniškai išgyvenimai, bet jie mus susieja su ta platesne atminties bendruomene, su tauta, su politine bendruomene, leidžia rasti atsakymą, kodėl mes esam tokie, o ne kitokie. Yra ir kitokios bendruomenės, su kitokia istorija ir kultūra, ir ta įvairovė yra graži, bet ji nulemta skirtingų istorinių aplinkybių.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Sakyčiau, kad bendra tendencija, bent jau kalbant apie akademinę istoriją, ta, kad istorikai dažniausiai nėra suinteresuoti viešąja komunikacija. Jie užsiima savo tyrimais, juos publikuoja, ir jiems dažniausiai to pakanka. Jiems menkai rūpi, koks bus jų atgarsis visuomenėje. Turiu omeny, kad biurokratinis spaudimas, kurį minėjau pradžioje, nelabai leidžia laisvai veikti, nes jeigu tu laisvai reikšiesi viešojoje erdvėje, tai jau turi turėti arba tam tikrą statusą, kuris tave apsaugo nuo galimų išpuolių ir spaudimo, arba būti kažkoks autoritetas savo srityje, kurio klauso kaip eksperto, arba turėti tam tikro avantiūrizmo, arba sąmoningai siekti viešojo intelektualo statuso ir karjeros. Bet didžioji dauguma istorikų šiais dalykais neužsiima, susitelkia į kitus dalykus ir tada jau į tą viešąją erdvę išeinama tik kuomet į tave kreipiasi žurnalistai, pakviečia į laidą, radiją, televiziją ar spaudą, bet patys istorikai šitų kontaktų dažniausiai neieško ir jų neinicijuoja. Tačiau jei istorikas visgi išeina į viešumą ir jeigu, tarkim, jam tai patinka, įdomu, jis turi iškalbą, charizmą, publika palankiai reaguoja, kartais užsikabinama už šitų dalykų, taip istorikas tampa labiau žinomas, gali užsiimti istorinių žinių populiarinimu, gauti tam tikrų socialinių, žinomumo, bonusų, bet tai veikia išimties, nei taisyklė. Dažniausiai istorikus matomais padaro televizija. Socialiniai tinklai vis tiek yra labiau didelis kaimas. Jeigu esi žinomas *Facebook'e*, dar nereiškia, kad esi žinomas plačiau, tol, kol tavęs neparodo per televizorių. Medijų vaidmuo yra labai svarbus.

Dėl minėtų administracinių aplinkybių istorikai nėra suinteresuoti istorijos populiarinimu, tačiau, kai ištinka informacinės krizės susijusios su istoriniais klausimais, jų staiga prireikia. Kad ir ta situacija su Vanagaite, kai patys istorikai iš pradžių net nereagavo, kai ji paskleidė melus apie Vanagą ir tik pakalbinti žurnalistų sudėliojo istorinės tiesos akcentus, užkirto kelią tolesnėms „abejonėms“ ir „svarstymams“. Toks atsiribojimas nuo viešo kalbėjimo, sakyčiau nėra labai gerai, nes jeigu visuomenė matytų daugiau įvairiomis temomis pasisakančių istorikų, o ne tuos kelis etatinius, girdėtų daugiau jų ginčų, pastebėtų, kad esama skirtingų idėjinių stovyklų, historiografinių mokyklų, net skirtingų interesų grupuočių, net jeigu tai būtų aršūs, bet nuoširdūs ir profesionalūs ginčai įvairiais klausimais, dažniau rodomi per televiziją ar radiją, manau, žmonėms būtų pakankamai įdomu ir jie tokiu būdu įgytų daugiau žinių ir supratimo apie praeitį. Mano studijų laikais A. Bumblausko vedama laida „Būtovės slėpiniai“ buvo toks istorijos populiarinimo fenomenas, tad kažko panašaus viešojoje erdvėje dabar labai trūksta.

Minėjote, kad tiems viešiesiems istorikams, intelektualams reikėtų to nutrūktgalviškumo, charizmos. Čia kaip tik iš dalies atsakėte į vieną iš mano klausimų, koks turėtų būt tas viešas istorikas ir kokie bruožai turėtų padėti tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui. Ar turėtumėte dar pastabų, koks tas istorikas, kaip viešasis intelektualas, turėtų būti?

Sakyčiau, didžiulė pagunda istorikui yra įtikėjimas, kad jis viską žino. Kai tokį viešą istoriką pradeda klausinėti iš įvairiausių sričių, ir jis mėgina vaizduoti žinovą, gaunasi *lapsusai*, kurie diskredituoja istoriją. Nereikia pulti į kraštutinumus, kad tu viską gerai išmanai, ar, priešingai, kad tu gerai išmanai tik savo darželį, kurį krapštai. Sakyčiau, visuomenei reikia tokio laisvesnio kalbėjimo žanro, ne ta prasme, kad taukštum apie bet ką ir bet kaip, ne. Turiu omeny tai, ką intuityviai pati sau esu atradus kaip daugeliui priimtina maniera labiau sieti kolektyvinę patirtį, ar kažkokius istorinius siužetus su dabartimi, mūsų visų išgyvenama patirtimi, net asmeninėmis istorijomis. Taip išlaikai kuklumą, kad nesi pasaulio bamba ir neišmanai visko, nesi vaikščiojanti *Vikipedija*, bet kartu parodai ir kokios sritys tave jaudina ne tik kaip tyrėją, bet ir kaip pilietį, kuriose galbūt netgi jautiesi pažeidžiamas ir per tą savo pažeidžiamumą išeini į ten, kur ir kiti žmonės jaučiasi pažeidžiami ir į tai atsiliepia. Kas, kalbant apie mano pačios istorinę publicistiką, mane nustebino, tai faktas, kad skaitytojai labai nuoširdžiai atsiliepia atpažinę kažką, kas jaudina ir rūpi ir jiems, taip pat tiesos troškimą be kažkokio materialaus suinteresuotumo, matant, kad tuo nesieki jokios garbės ar statuso. Manau, kad žmonės yra ištroškę tiesos, ir net jei istorikas, kaip ir bet kuris iš mūsų, gali suklysti, abejoti, nesijausti užtikrintas savo vertinimuose, bet parodys tą troškimą ir kartu su žiūrovu, skaitytoju, ieškos tiesos, mano supratimu, tai būtų pati garbingiausia laikysena. O ne tai, kad apsimeti kuo nesi, užsidėti kažkokią kaukę ir vaidinti kažin ką. Labai greit tokios kaukės nuplėšiamos. Publika lengvai pajunta *falšą*.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją istorinius įvykius. Tokiu būdu reprodukuojamos tam tikros klišės. Ar istorikas turi tokius dalykus arba nesusipratimus taisyti? Gal tam tikros klaidos yra atleidžiamos?

Jeigu istorikas iš tikrųjų yra profesionalas toje temoje ar srityje ir moka plačiai publikai įtraukiančiai tai paaiškinti, tai gali būti labai įdomu ir naudinga. Ne tam, kad kaip nors atmestų ar paneigtų tą istorijos populiarinimo kūrinį, o kad per jį sužadintų auditorijos smalsumą pasidomėti, kaip gi ten iš tikrųjų yra. Parodytų, kiek istorijos žinojimas yra rekonstruojamas, dekonstruojamas ir perkonstruojamas. Tada jau pats žiūrovas ar klausytojas tam tikra prasme gali būti įtraukiamas į tyrimą. Kaip plačioji visuomenė galėtų dalyvauti istorijos pažinimo procesuose? Ne vien klausytis protingų galvų, kalbančių iš televizoriaus sausais sudėtingais moksliniais terminais. Žinote, kartais pasitaiko ta medinė kalba, istorikai kartais ne tik prastai šneka, bet ir prastai rašo. Nesakau, kad populiariosios kultūros laukas turėtų reikšti kažkokį istorinių žinių suvulgarinimą, išdarkymą. Prisiminkime, pavyzdžiui, Rūtos Šepetys romaną ir jo pagrindu sukurtą filmą, kurio kritikai pelnytai sako, kad tai buvo gana primityvus tremties atvaizdavimas, vietoj netgi vulgarizuotas, arba kad tai dramatiškai istorijai buvo uždėti rožiniai akiniai. Bet skaičiau jos interviu ir man sudarė įspūdi, kad tai nuoširdus žmogus, žinoma, jokia ne deportacijų istorijos specialistė, bet ji pabandė padaryti ir padarė tą temą žinomą pasauliniu mastu, ir tai yra jos nuopelnas. Nors mes čia galime sakyti, kad knygoje kai kas neatitinka istorinės tiesos, gal net yra nesąmonė, bet galbūt mums tik reikia kito kūrinio apie tremtį, kur tie dalykai būtų parodyti subtiliau ir jautriau. Pavyzdžiui, neseniai skaičiau Eglės Gudonytės romaną „Karta nuo Sibiro“. Skaitai, juokiesi, net žvengi, ir po akimirkos verki – istorija papasakoja nepaprastai vaizdžiai. Aš manau, kad jeigu kokį paauglį palies Šepetys knyga ar filmas ir jis toliau domėsis ta tema, kodėl gi ne? O kitas, daugiau išmanantis žinovas pasakys, va, čia nesąmonė, pabaksnos į klaidas. Skirtingiems adresatams skirtingos žinutės. Kodėl negali tie dalykai apskritai būti? Ypač kai mūsų populiariosios istorijos laukas yra gana siauras. Tad istorikai jame gali dalyvauti ir kaip konsultantai, padedantys kuriant šituos kūrinius, nes ir pati Šepetys, kiek žinau, konsultavosi su temos specialistais ir kaip viešieji polemistai, ir kaip kritikai.

Priedas Nr. 4. Interviu su Martynu Jakuliu.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Microsoft Teams platforma; data: 2021-03-14; laikas: 12:00; trukmė: 1:07:30)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Aš gal žiūrėčiau taip paprastai, tiesą sakant – tai yra žmogus, kuris tyrinėja istoriją ir gali komentuoti tam tikrais aktualiais klausimais. Čia visą laiką mes susiduriame su tokia dvejopa, o gal ir trejopa, galima sakyti, veikla, nes viena vertus mes tyrinėjame, dalis mūsų dėsto, ugdo naujus tyrinėtojus, ir trečia – mes kalbame viešumoje. Aišku, ne visi dažnai, bet vis dėlto kalbame pačiais įvairiausiais klausimais. Čia ypač, su kuo aš pats susidūriau dabar, tai kai kilo pandemija, buvo tikrai ne vieną kartą į mane kreiptasi su prašymu pakomentuoti ką nors apie marą arba kitas epidemijas, buvusias praeityje, ir bandyti surasti kažkokį santykį su dabartimi ir pabandyti kažkaip paaiškinti ir suprasti, su kuo mes dabar susiduriame. Čia toks įprastas dalykas – kai kažkas kyla, visą laiką žmonės ieško kažko, kas buvo prieš tai, tarsi bandydami kažką giliau suprasti, bet ne visą laiką taip būna. Bet iš esmės – sakyčiau, kad tai yra dvejopa, o gal ir trejopa ta veikla; bet visų pirma – istorikas yra tas, kuris tyrinėja, ne tas, kuris renka faktus, kaip kad dažnai visuomenėje yra įsivaizduojama, bet tas, kuris tiria, naudodamasis tam tikrais metodais, kritiškai žiūrėdamas į savo tas tyrinėjamas problemas ir panašiai. Matyt taip, bet aišku – tai visada yra tas sudėtingas klausimas „kas esi?“, bet tikriausiai taip.

Tas faktų rinkimas, tam tikra prasme, turbūt paverčia mokslininką antikvaru?

Tam, kad galėtum rinkti faktus, nereikia aukštojo išsilavinimo. Reikia kažkokių įgūdžių, bet išsilavinimo arba istoriko diplomo tam, kad rinktum faktus, tikrai nereikia. Ir tą labai gerai parodo, dabar gal šiek tiek silpniau veikiantys šitie verslai dėl visų uždarymų, bet iki tol tikrai *bujoję* genealoginių medžių sudarymo verslai, kur tikrai daugelis žmonių nėra nei tyrinėtojai, nei istorikai, o žmonės, kurie žino, kaip tai daryti ir jie atlieka būtent tą renkamąjį darbą, bet interpretacija, kritiškas suvokimas, konteksto matymas jau reikalauja specifinio išsilavinimo. Tie visi ginčai dėl LGGRTC, arba kas yra istorikas, kas nėra istorikas, ir matosi, kaip susikerta, iš esmės, dvi vizijos – viena vizija yra, kad čia vos ne turi kurti valstybinį / tautinį naratyvą ir kariauti informacinius karus, kad ir kas tai bebūtų. O kita vizija yra ateinanti iš profesionalų, apie tai, kas yra tas istorijos tyrinėjimas apskritai. Ne fakto radimas, perrašymas ir išmetimas į orą, o fakto suvokimas kontekste ir daro istoriką istoriku – sugebėjimas turėti kritinį santykį turėti su faktu, kaip tokiu, ir sugebėjimas iš to fakto kažką daugiau pasakyti.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Man, kaip kur kas senesnius laikus tyrinėjančiam, čia gal net ir nėra itin aktualus klausimas, labiau gal skirtas sovietmečio tyrinėtojams; bet aš sakyčiau, kad yra svarbi ta distancija, išlaukimas, man atrodo, yra svarbus, nes komentuoti dabar vykstančius dalykus, man atrodo, geriau gali politologai arba sociologai, kurie su tuo susiduria. Taip, mes irgi galime prisidėti, suteikti tam tikrą perspektyvą – *longue durée*, galima sakyti, na, ilgalaikę tokią perspektyvą, pvz. kaip tam tikras reiškinys, kurį norima tyrinėti, evoliucionavo, kaip buvo prieita prie to, bet kai viskas dar vyksta, kol viskas dar karšta, man atrodo, kad tai yra šiek tiek kitų mokslų atstovų reikalas komentuoti, o istorikui, man atrodo, visą laiką yra svarbi distancija, chronologinė distancija. Dėl to, gal net ir kai yra ginami mūsų fakultete darbai iš 1990-ųjų, kai kurie – per 2000-uosius persirite, tai visą laiką buvo toks truputį keistas jausmas. Aš suprantu, mes kalbame apie praeitį, bet ta praeitis yra tokia nauja, kad kartais pagalvoji – ar šitoj srity reikia apie tai kalbėti? Nes dažnai tai būna labai politologinės temos, pvz. integracija į NATO – aš suprantu, jau praėję yra daugiau nei 20 metų nuo tos integracijos (ne įstojimo) pradžios, bet man tai atrodo labai nauji dalykai ir tos distancijos man vis pritrūksta, bet gal čia tik man taip atrodo, gal *naujaamžistams*, tiems, kurie užsiima istorijos tyrinėjimais po II Pasaulinio karo, tai jiems gal atrodo kaip savaime suprantamas dalykas, kad reikia komentuoti ir dirbti su karštais klausimais. Mums, kaip *early modern 'istams*, tai negresia ir visiškai nėra aktualu, tikriausiai.

Gal ir yra paprasčiau – yra konkretus šaltinis ir nėra gyvų atminties liudijimų, kurie visada žmogui yra artimesni, bet neišvengiamai – subjektyvūs ir keliantys daug konfliktų.

Taip, tą santykį su gyvų žmonių atmintimi geriausiai ir atspindi tikriausiai partizaninio karo tyrinėjimai, sovietmečio tyrinėjimai ir t.t. Nes ten visą laiką atsiras žmonių, kurie sakys – „nu taip negali būti“ ir bus tuo visiškai įsitikinę, muš galva į sieną, nes jie jaučiasi tai patyrę savo kailiu ir dėl to mano, kad jie žino. Bet čia mes priartėjame iš esmės prie tokios dinosauro problemos, kad apie dinosaurus gali rašyti tikrai dinosaurai, man atrodo, Umberto Eco kažką panašaus yra sakęs. Kartais klausia istorikų – „o kokiam laikotarpy norėtum gyvent?“. O koks skirtumas? Tarsi norėtum viduramžiais gyvent, nes ateitum jau su išankstiniu žinojimu ir viską suprastum. Nu ne, taip nėra. Ir tas santykis su XX a. antrosios pusės istorija irgi yra labai problemiškas būtent dėl to, kad yra daug asmeninių naratyvų. Ir tada istoriko tikslas yra tuos asmeninius naratyvus atpažinti – kad tai yra asmeninis naratyvas, kad tai yra asmens, žmogaus patirtys ir su tomis patirtimis kritiškai dirbti. Aš manau, kad yra tikrai sėkmingų istorikų Lietuvoje, kurie tai puikiai daro. Nesakau, kad čia yra kažkas blogai, tik tiek, kad skirtingi laikotarpiai kelia skirtingus iššūkius.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Kad yra jau tapusios, tai tuo aš neabejoju. Nesakau, kad tai yra visuotinas dalykas, bet šiaip, labai matosi. Gal vardais ir pavardėmis nevardinsiu, bet tikrai yra pavyzdžių pakankamai, kai labai aiškiai matosi, kaip persidengia asmeninės politinės nuostatos, nebūtinai radikalias, ir tekstas. Ir kaip tame tekste / tyrime yra atpažįstamos tos nuostatos – aš tą pastebiu, nesakau, kad tai yra visuotinas dalykas, jokių būdu. Aišku, ta istoriko objektyvumo problema, kaip Ranke sakė, nusimesti visą savo asmeniškumą ir palikti save pliką prieš istorijos procesą, tai aišku, kad tai yra aktuali problema, bet ar tai yra savaimė blogai? Irgi negaliu tiesiai šviesiai pasakyti. Ar to reikėtų vengti? Man atrodo, kad reiktų žiūrėti taip, kad nepradėtų žmogus dėl savo politinių pažiūrų, nebežiūrėti iš tam tikrų perspektyvų. Jeigu jam jo politinės pažiūros trukdo, vadinasi tai yra problema, nes galima būti kokių nori politinių pažiūrų, bet puikiai tyrinėti istoriją. Mes dažniausiai juk nežinome, kai skaitome knygas, už kokią partiją balsuoja vienas ar kitas žmogus. Priklauso nuo autoriaus. Jeigu kalbame apie vakarietišką historiografiją, visi žino, kad Carlo Ginzburg'as nuo jaunumės skaitė Gramscį ir buvo kairysis. Apie daugelį kitų vakariečių istorikų tą žinome, bet kartu negalime išvengti jų indėlio. Taip, jų politinės pažiūros veikia jų tyrinėjimus, pvz. Eric'as Hobsbawm'as irgi, mes visi žinome – Didžiosios Britanijos komunistų partijos narys, visą gyvenimą uolus komunistas ir matosi iš jo tyrinėjimų, kad jis yra kairysis, tas jaučiasi, bet ar tai yra savaimė blogai? Nežinau, man kartais atrodo – kaip ir nieko tokio, bet kita vertus, mes turime tokius autorius kaip David'as Irving'as, kuris buvo radikalus dešinysis ir klastojo istoriją – neigė Holokaustą ir panašiai. Čia labai slidi riba tarp politikos ir istorijos bei kur yra ta riba peržengiama. Man atrodo, kad čia esminis klausimas yra – jeigu jau pradeda trukdyti ir pradeda žmogus klastoti tam, kad pagrįstų savo kažkokias politines aspiracijas, tai tada tai yra problema. Jeigu mes iš teksto to per daug nematome ir jeigu politinės pažiūros tikrai nukreipia tyrinėti tam tikrus dalykus, domėtis, pvz. kairiuosius nukreipia domėtis *apačių* istorija, dešiniuosius – labiau elitų ir t.t. Aš čia problemos nematyčiau, problema yra tada, kai pradeda nepastebėti tam tikrų reikšmingų dalykų, kai dingsta kritiškumas dėl politinių nuostatų.

O kaip įmanoma spręsti potencialiai kylančius vidinius konfliktus? Ar tik įmanoma juos tik sąmoningai pastebėti? Kaip ir minėjote – kartais žmonės net nemato to. Ar čia labiau būtų kiekvieno sąžinės reikalas?

Aš žiūrėčiau, tiesą sakant, kaip į sąžinės reikalą, bet kartu kaip ir į profesinį klausimą. Jeigu numojama ranka į tuos esminius konfliktus ir nebandomi jie spręsti, ir tiesiog einama pagal savo politines nuostatas, tai kyla ne tiek sąžinės, o profesinis klausimas – „ką tu čia darai?“ Ar tu tyrinėji istoriją, ar kuri romantizuotą naratyvą? Apie ką nori, ar tai būtų Vytautas Didysis, ar Kazys Škirpa, ar dar kas nors. Man atrodo, kad tai yra nebe etinis, o profesinis klausimas. Jeigu iškyla kažkokių tokių

problemų, tai juos reikia identifikuoti ir suvokti, kad tai yra problema, visų pirma. Kartais gali pasirodyti iš radikalesnių autorių, kad tai net nėra suvokiama kaip problema, nes jų tikslais, kartais atrodo, yra ne kažką suprasti, ne suvokti, kodėl taip buvo arba kas tai buvo, arba kodėl vienas ar kitas politinis veikėjas elgėsi vienaip, o ne kitaip; o apginti, iškelti ant pjedestalo, uždėti herojaus etiketę, tai kyla profesinis klausimas – kas čia yra daroma?

Minėjote, kad tos vertybinės / politinės nuostatos jau yra tapusios istorijos rašymo dalimi, tad koks būtų Jūsų santykis su teiginiu, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Priklauso nuo istoriko, tikriausiai. Tam tikra prasme – taip, tikriausiai reikėtų su tuo kažkiek sutikti, kad nėra absoliutaus objektyvumo. Mes bandomė prie jo priartėti, aišku, labai skirtingai yra suvokiamas tas objektyvumas, tai irgi yra svarbus klausimas, nes vienam objektyvumą sukuria faktai išdėlioti keturiuose skirtinguose šaltiniuose ir patvirtinantys tam tikrą teiginį, kitas objektyvumo šaknų galbūt ieškos kiek kitur ir kažkiek kitaip žiūrės. Tai labai priklauso nuo to, kaip apskritai yra suvokiamas istoriko darbas – ar tai yra faktų rinkėjas, faktų, kaip įrodymo savaime, ar tai yra faktų interpretavimas kontekste. Čia gal tada ir atsiskleidžia tas šito santykio su ekspertine nuomone ir objektyvumu daugiaprasmiškumas. Tam tikra prasme – taip, man atrodo, kad tai yra kažkiek fikcija, nes mes šiaip ar taip gyvename kažkokioj visuomenėj ir susiduriame su daugybe įvairiausių poveikių – galime pradėti nuo to, kas medijoje dabar *trendina*, baigiant savo ekonomine padėtimi. Kartais mes galbūt to net nereflektuojame, kas mus veikia ir veikia mūsų objektyvumo įsivaizdavimą, mūsų ekspertinę nuomonę ir t.t. Bet kartu, man atrodo, kad istorikai turi teisę kalbėti kaip ekspertai, jie turi tokią teisę, nes jie žino, kaip yra tyrinėjama istorija, kaip yra užduodami klausimai, kaip bandoma rasti atsakymą į tuos klausimus.

Istorija ir politika, ta riba, kaip jau minėjote, yra labai slidi, bet kaip manote – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – politika tampa istorijos įkaite ar istorijos mokslas tampa politikos įrankiu, tarnu?

Ką matau dabar, tai, kad yra norinčių, kad istorijos mokslas būtų politikos įrankis. Čia Rakučio visi pasisakymai apie vieną ir nekintantį, amžiną tautinį naratyvą, man atrodo, yra pats geriausias pavyzdys tokio noro ir tokios intencijos, ir, man atrodo, tai niekaip neturėtų būti priimtina niekam. Mes negyvename kažkokioje totalitarinėje ar autoritarinėje valstybėje, kur yra būtinas kažkoks naratyvas, kad mes įsitrauktume į kažkokius mistinius informacinius karus, kautumėmės visuose frontuose, nes tada beliktų klausti – „tai ką mes čia veikiame dabar?“ Ar mes bandom suprasti ir tyrinėjam, ar mes konstruojam kažkokį pasakojimą ir tiek? Esame tokie dvaro istorikai, iš esmės, kaip tie, kur Goštauto laikais dvare rašė metraščius ir juos rašė taip, kaip reikėjo, kad juose atsispindėtų

būtent tokia pozicija, kokios reikia, o ne taip, kaip buvo. Kai tyrinėji, tai vis tiek, tu turi tam tikrą savą požiūrį, tad tas diktavimas iš valstybės pusės, man atrodo, yra visiškai netoleruotinas. O kartu aš manau, kad istorija politikos irgi pernelyg neveikia, bent jau aš taip žiūrėčiau. Taip, yra pasigautos tam tikros klišės, tam tikri herojiški epizodai, yra tokių, taip. Jie pasigauti ir iš jų yra, tam tikra prasme, daroma politinė kalba. Aš politologijos neišmanau, bet kažkoks santykis tarp to yra. Nežinau, kad to neturėtų būti, ta prasme, kad istorija neturėtų būti paversta įrankiu politikai, tai aš dėl to visiškai neabejoju, kad to tikrai neturėtų būti, jokių būdu – jokioj normalioj pasaulio šaly to nėra ir neturėtų būti. O kad istorija diktuočių politiką, tai galvočiau, kad diktuočių irgi nieko neturi, nes politika ir istorija vis tiek, tai yra du skirtingi visiškai dalykai, bet būtų gerai, kad politikai prieš kalbėdami galbūt galėtų kartais kažką paskaityti arba pasikonsultuoti. Aš žinau, kad lyg ir tas yra daroma kartais, yra kreipiamasi Lietuvos tam tikros politinės struktūros, jeigu gerai atsimečiau, čia bijau suklaidinti, bet man atrodo, kad ir į Institutą kartais kreipiasi, parengti kažkokią prezentaciją apie pvz. dviejų šalių tarpusavio santykius, pvz. nuo tarpukario iki šių dienų, jeigu yra kažkokia proga. Bet ar tai galima pavadinti poveikiu politikai, tai vargu. Istorija niekam neturi būti kažkoks įrankis, bet tiesiog, būdas suprasti kažką daugiau. Aš galbūt taip žiūrėčiau.

Bet valstybės rankos turbūt mes neišvengsime, pvz. per finansavimą tai vis tiek pasireiškia, bet kai buvo Seime registruotas Tautos istorinės atminties įstatymo projektas, tai sulaukėme pakankamai gausios istorikų reakcijos. Kaip Jūs manote – didysis valstybės naratyvas, nors ir išstumiantis tam tikras grupes, veikia kaip socialiniai klijai. Tai galbūt jis yra reikalingas ir kiek istorikai trukdo jam?

Jei manęs asmeniškai kažkas paklaustų, kiek jis yra reikalingas, tai atsakyčiau – kažkiek. Tikrai tai nėra kažkoks lemiantis dalykas, man atrodo, kad jau išgyvenome tą fazę, kai reikėjo istorijos tam, kad ji kurtų kažkokią bendrą atgimusios valstybės, visuomenės tapatybę. Ir jau vien tai, kokiomis įvairiomis temomis dabar rašo istorikai, tai, man atrodo, labai gerai parodo, kad po truputį buvo atsitraukta nuo to didžiojo pasakojimo, nuo valstybės, valstybingumo tyrimų ir t.t. Nors visą laiką išlieka tam tikra grupė tyrinėtojų, kurie domisi tuo ir tai visiškai suprantama – tai yra viena kertinių temų. Apskritai, politinė istorija, neatsimečiau, kas yra sakęs, bet yra iš esmės – istorijos mokslo stuburas. Aš asmeniškai žiūrėčiau kitaip, aš sakyčiau socialinė istorija, bet kartu reikia sutikti, kad Lietuvoje tai tikrai, politinė istorija yra, galima sakyti, privalomas elementas. Bandant atsakyti į klausimą, kaip čia yra su tuo nacionaliniu / tautiniu naratyvu, tai net nežinau, ką atsakyti. Tai yra dalykas, kurio mes turbūt neišvengsime. Mes net kai tyrinėjame socialinės istorijos klausimus, pvz. vaikystę. Atrodo – kuo tai yra susiję su nacionaliniu pasakojimu, tauta, valstybe ir t.t.? Bet labai susiję, nes tie palikti gatvėje vaikai yra ugdomi institucijose pagal tam tikrą modelį ir t.t. Mes to

negalime išvengti ir turime turėti omenyje, bet susikoncentruoti vien į tai, tai būtų absurdas. Ir tai visiškai nuskurdintų mūsų ir taip labai jauną istoriografiją.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu – turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo? Kaip, Jūsų manymu, atskirti vertybių ugdymą per istoriją nuo propagandos?

Labai geras klausimas. Aš sakyčiau, kad neprivalo istorija jokių vertybių ugdyti. Nebent mes suvokiame patį supratimą, gebėjimą suvokti, kaip vertybę, kas man atrodo, būtų labai puiki vertybė, žymiai geresnė už bet kokius parodomuosius patriotizmus ir visus kitus dalykus. Jeigu istorija ugdo sugebėjimą suvokti, suprasti, ir tai yra vertybės – tada taip, tas yra labai gerai. Bet jeigu istorija suvokiama, kaip ugdanti vertybes, tokias kaip patriotizmas, tai aš nežinau, kiek tai yra gerai ir man atrodo, kad istorija puikiai gali apsieiti be patriotinio ugdymo tikslo. Dabar mes galime pažiūrėti į tai, kokios išeina knygos: ar apie LDK, ar apie XIX a., ar apie XX a., man atrodo, kad tai jau nebėra daroma, didžiąja dalimi, tai yra retenybė, iš esmės, kad kažkas kalbėtų apie herojišką kovą ir t.t. Net ir tas pats partizanų naratyvas, kuris ilgą laiką buvo toks, ir aš visiškai suprantu, kodėl jis toks buvo. Paskutinės disertacijos ar kiti tekstai, man atrodo, labai gerai parodo, kad jau yra įvykęs tam tikras lūžis ir yra žiūrįma į tai, kaip į istorinį reiškinį. Tai yra tyrinėjama, o nėra bandoma pateikti kažkokį herojišką pasakojimą apie mirtį ir pasiaukojimą. Taip, mes visi tai suprantame, kad ten taip buvo, bet kartu, paskutiniai tyrinėjimai labai gerai parodo, kad tai yra labai įdomi ir aktuali problema, ne tik kalbant apie Lietuvą ir jos tautinę savivoką, bet kartu ir mokslinę prasmę įdomi problema. Nuo tų, aš sakyčiau, paviršutiniškų / parodomųjų vertybių ten yra visiškai atsiribota ir tai yra, mano nuomone, labai teigiamas dalykas. Bet kartu aš pastebiu, kad, aišku, ne visą laiką užtenka laiko perskaityti tuos tekstus, bet tų tekstų, kuriuose būtų labai akivaizdžiai siejama istorija ir tos patriotiškos, kartais gal ultrapatriotiškos vertybės, tai jų tikrai netrūksta irgi. Jos turi teisę egzistuoti, kaip ir beveik viskas turi teisę egzistuoti demokratinėje visuomenėje, bet kartu, man atrodo, toks rašymas nėra pavyzdys to, ką turėtų daryti istorikai.

Gal tą lūžį iš dalies nulėmė ir Ivaškevičiaus kūryba?

Gal, aš, tiesą sakant, nežinau, bet gali būt. O gal, aš sakyčiau, ir apskritai, jau distancija ilgesnė atsiradusi. Visiškai suprantama, kodėl 90-ųjų pradžioje žmonės rašė taip, o ne kitaip, nes buvo daug gyvų liudytojų pasakojimai ir jie veikė, tikrai, o ir ta distancija pernelyg trumpa. Taip, Ivaškevičius, ir apskritai – daug kalbėjimo viešumoje apie tai, man atrodo, prisidėjo prie to lūžio. Į tam tikrus dalykus buvo pradėta žvelgti šiek tiek nuosaikiau, mažiau liko to tokio jausmingumo. Aš nesakau, kad istorikas neturi būti empatiškas. Jis turi būti empatiškas, bet jis turi kritiškai suprasti, kad jis yra

empatiškas, o ne tai, kad jis čia atrado kažkokį tiesos kelią ir panašiai. Jis turi suvokti, koks yra jo santykis su objektu. Čia ne tik istorikams tai yra svarbu, bet ir literatūrologams, kurie tyrinėja kažkokio autoriaus kūrinį. Viską matyti kontekste yra svarbiausia. Taip, kartais atrodo, iš tiesų, kad pvz. koks nors Lietuvos tarpukario profesorius yra unikalus. Bet ar tikrai? To klausimo reikia ir, man atrodo, kad kai pažiūrima į bendresnį to meto Europos kontekstą, į tą pačią Lietuvą plačiau pasižiūrima, tada ir ateina tas suvokimas, kad gal jis nebuvo unikalus, jis buvo savo laikotarpio / epochos žmogus. Tai yra dar vienas dalykas, kas skiria istoriką nuo tokio šiaip faktų rinkėjo, kad suvokiamas yra epochiškumas, kad žmogus yra tam tikros visuomenės produktas. Ką aš ir dirbdamas su studentais stengiuosi visą laiką išryškinti – tarkim, jeigu paimam Šapoką. Atrodo, kad nėra ten ką skaityti. Bet skaitant Šapoką, visą laiką reikia turėti omeny, kad jis rašė tarpukariu ir kaip tai veikė jo santykį su Lenkija ir lenkais, kaip tokiais, jei net jis kalba apie XVI a. ar XVII a., bet tai, kad jis rašė tarpukariu, veikė jo santykį su praeities lenkais. Tai čia labai svarbūs klausimai, man atrodo.

Čia tada reikėtų metaistorija užsiimti, ar ne?

Tam tikra prasme – tikriausiai taip. Bet man atrodo, kad čia yra elementarus kritiškumas, suvokimas, kad žmogus nėra kaip vienetas, bet kaip visuomenės produktas. Mes esame šios visuomenės ir šios epochos produktai, to mes negalime išvengti. Bet reikia turėti santykį su epocha ir su visuomene, suvokti, kaip viskas vyksta ir kodėl viskas vyksta.

Suvokti, kad praeitis yra kita valstybė ir ten viskas yra daroma kitaip. Pereikime prie komunikacijos – minėjote, kad istorikai visgi kalba viešojoje erdvėje, kad yra jų poreikis ir t.t. Bet iš esmės – istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Kažkada buvo taip, kad buvo labai proginė, bet dabar, sakyčiau, ji yra visiškai pakankama. Prieš kelias dienas man teko kalbėtis su keliais žmonėmis apie istoriją medijoje ir tik tada susimąščiau – kiek yra daug laidų, kuriuose kas savaitę yra kalbama apie pačius įvairiausius dalykus: jei per radiją, tai Aurimo Švedo *Istoriko teritorija*, yra *Džiazuojanti istorija*, per televiziją *Istorijos detektyvai*, *Daiktų istorijos*, *Istorijos perimetrai*, vien 5 tokios laidos, kuriose dažniausiai dalyvauja akademikai, plus dar yra laidų, aišku, tokių keistų, nors nežinau, tiesą sakant, ar jos tebeegzistuoja, bet buvo *Kitokia Lietuva* Kęstučio Pūko ir kitokie panašūs projektai, taip galima pavadinti. Man atrodo, ta komunikacija šiuo metu yra tikrai pakankama, ji nėra proginė. Aišku, kai būna kažkokia proga, tai be abejo – kažką pakalbina. Vasario 16-ąją pakalbina ką nors apie Nepriklausomybės aktą. Aišku, kasmet kartojasi tas pasakojimas, nes kiek galima apie tą patį kalbėti, nors čia ir žurnalistų, matyt, problema šiočia tokia, kad nelabai sumąsto kažkokių įdomesnių klausimų, iš naujų perspektyvų ar panašiai. Kovo 11-ąją pakalbina, Liepos 6-ąją, per Žalgirio mūšio dieną, Liublino unijos dieną ir t.t.

Tos proginės komunikacijos būna ir tai yra visiškai suprantama, bet kartu, reikia turėti omenyje, kad ištikus metus, kiekvieną savaitę, bet kuris žmogus gali pasižiūrėti arba išklausyti 2-3, o gal 4 laidas, skirtas tik istorijai ir tose laidose bus nagrinėjami patys įvairiausi klausimai, jau iš esmės niekaip nebesisiejantys su tautiniu naratyvu, patriotizmo ugdymu ir t.t.: vienoje laidoje bus pasakojama apie mėsos kombinatus sovietmečiu, kitoje – apie Grigaliaus kalendoriaus įvedimą Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje, trečioje laidoje bus pasakojama apie kokį nors istoriką, tarkim Šapoką. Dar niekas tokios laidos nepadarė, o gaila. Bet ta įvairovė bus labai didelė ir, man atrodo, kad tai labai gerai parodo, kad komunikacija šiuo atveju yra visiškai pakankama. Plius dar yra tinklalaidės – pvz. *Ko tyli istorikai?* Vilniaus Universiteto istorikų rengiamas, tikrai, man atrodo, labai sėkmingas *podcast*‘as, daug sulaukiantis klausytojų, VDU irgi turi savo *Praeities režius*, tai sakyčiau, kad komunikacija yra tikrai pakankama ir gera. Gal iš pačių istorikų perspektyvos galėtų būti daugiau toėjimo į viešumą savo iniciatyva, bet kartu, man atrodo, tai lemia tam tikri struktūriniai veiksniai – reikia kažkokiu būdu uždirbti duoną, dėstyti, rašyti tekstus ir ne visą laiką pakanka laiko istorijos populiarinimui.

Galbūt ta komunikacija yra labiau visuomenėje esančios paklausos išraiška, o ne tiesiogiai kyla iš pačių istorikų iniciatyvos?

Aš, tiesą sakant, nežinau kiek tai atspindi paklausą, nes jei pagalvotume apie tai, kas rengia tas laidas, tai nemažą dalį jų rengia istorikai, kurie yra akademijoje – Aurimas Švedas, Jurgita Verbickienė, Rimvydas Laužikas, Virginijus Savukynas. Tai, kad šie žmonės yra iš akademijos, jie nėra žurnalistai, tai man ir kelia klausimą – ar tai yra paklausos atspindys? Man atrodo, tai jų pačių įsivaizdavimą atspindi apie tai, kas gali būti aktualu visuomenei. Kokia galėtų būti visuomenės paklausa, tai man sunku būtų įsivaizduoti, tiesą sakant; tikriausiai nemažai būtų būtent tokio noro, papasakoti apie šlovingus dalykus, nors negaliu taip nuvertinti visuomenės, kad taip primityviai žiūrėtų.

Turbūt jau nuo auditorijos amžiaus priklausytų. Jaunimui kiek kitokie dalykai įdomūs.

Džiazuojanti istorija yra geras pavyzdys, tarkim, buvo visa laida skirta istoriniams žaidimams, tame tarpe ir *The Witcher*, apie kurį kalbėjo Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto mokslininkė, Asta Skujyte-Razmienė. Ji tikrai labai matosi, kad domisi tais dalykais, ir ne tik *Witcher*‘į žaidusi, bet ir kitus, kurie yra susiję su LDK, pavadinimų neatsimenu, bet yra jau žaidimų, kur gali būti Jonušo Radvila ir *varyti* į mūšį ir t.t. Tai, man atrodo, gerai parodo, kad tie, kas rengia tas laidas, nesusikoncentruoja į labai kažkokių elementarius klausimus. Tas požiūrio platumas ir leidžia pateikti visuomenei tokį įvairesnį tos istorijos paveikslą, kad tai nėra vien tik Vytauto karūnos, Vytauto kapo ar dar vieno Vasario 16-osios akto egzemplioriaus paieškos.

Istorija, kaip pramoga. Yra visai nemažai užsienyje laidų – youtube populiarus lenkų *Historia Bez Cenzury*, kuriame pakankamai drąsiai juokaujama apie istorinius ir politinius veikėjus ir t.t. *Drunk history* arba *Cunk on Britain*. Kaip galvojate, istorija, kaip kažkas, kas sukelia juoką – kiek tai yra paklausus dalykas? Ar mūsų visuomenė būtų tam pasiruošusi?

Apie tai vis mažiau žiūrėdamas *Drunk history*, nes ten iš nieko nėra tyčiojamasi, ten yra papasakojama tam tikra istorija, pvz. Gegužės 1-osios pirmą demonstraciją, skrydį į Mėnulį ir t.t. ir aš, bent jau, tame nieko nepagarbaus nematau, bet dėl Lietuvos visuomenės truputį turiu tam tikro nerimo. Ta istorija, tokia, kokia ji yra pateikiama toje pačioje mokykloje ir kaip apie ją yra kalbama viešumoje, man atrodo, kad ji sukuria tam tikrą aurą ir tam tikrą tokią baimę pasižiūrėti su humoru. Nors, man atrodo, to labai reikia – ir *Valstybinio Tautos Fronto post 'ai* apie Sobieskį ir jo žygį į Vieną arba ATR mūsų su maskvėnais ir t.t., man atrodo, parodo, kad yra publika, kuri tą priimtų, bet kartu, aš neabejoju, būtų ir žiauraus pasibaisėjimo, gal net peticijų, kas dabar yra populiaru ir t.t. Būtų, man atrodo, nevienareikšmiškai suprantamas toks projektas, kuriame būtų bandoma su humoru į kažką pasižiūrėti, išskyrus patį istorinį humorą, kaip tokį. Tarkim būtų skaitomi tarpukario anekdotai ir bandoma iš jų kažkaip juoktis, nors aš kiek esu skaitęs, tai nėra labai juokingas dalykas. Mediniai, visiškai mediniai. Nebent būtų projektas, kuriame būtų bandoma pažinti juoką skirtingose epochose, nes yra ir iš XVIII a. likusių pajuokavimų, iš XIX a. įvairių tautybių. Tai čia galėtų būti nebent toks projektas, kuriame būtų bandoma kalbėti apie juoką skirtingose epochose, bendruomenėse ir panašiai. Bet ar būtų galima pvz. kalbėti kažkaip komiškai ir saugiai Lietuvoje apie pvz. Vytauto karūną? Nežinau, man atrodo, kad daliai visuomenės būtų gerai ir sakytu, kad viskas puiku – įtariu, kad tai būtų jaunesnioji visuomenės dalis, daliai visuomenės būtų, matyt, skaudu. Yra tam tikri dalykai, kurie tam tikriems žmonėms atrodo neliečiami. Reiktų pasidomėti, kaip pvz. buvo sureaguota į *Šventinio Bankucheno Lietuvos istorijos repą*, ar buvo kažkokių neigiamų reakcijų. Nors ten nieko įžeidaus nebuvo.

Koks turėtų būti viešas istorikas, istorikas medijose? Kokie bruožai, Jūsų manymu, padeda tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Vienas iš svarbiausių bruožų – akiračio platumas, kad tai nebūtų *vieno klausimo žvaigždė*. Jis būtų *nerelevantiškas* ir greitai dingtų, nes tas žinių ciklas yra nuolat besikeičiantis ir aktualūs klausimai kasdien yra vis kiti. O kitas – įtaigi iškalba, kad žmogus mokėtų įtaigiai kalbėti, neišsileisdamas į smulkias ir labai specifines detales, kad mokėtų konstruoti žinutę, aiškiai kalbėti ir pateikti savo teiginius, bet kartu, viešam istorikui, kaip ir bet kokiam viešam mokslininkui, yra svarbu turėti santykį ir suvokti, kokie visuomenėje vyrauja įsitikinimai vienu ar kitu klausimu. Kitaip tariant – kad jis pasinaudodamas savo žinojimu, galėtų kvestionuoti tam tikrus svarbius mitus, nes Lietuvos

visuomenėje, man atrodo, tų mitų yra tikrai daug, jų netrūksta ir viešai kalbančio istoriko vienas iš tikslų, gal net vienas iš pagrindinių tikslų, turėtų būti tų mitų kvestionavimas.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius. Pvz. vikingų raguoti šalmai bei kiti nesusipratimai, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Aš pats su studentais per paskaitas kalbėdamas kartais net ir paminiu serialus, pvz. *Vikings*, kuriame yra neblogai padirbėta istorikų – yra tam tikrų viduramžių gyvenimo elementų, kurie yra patraukliai pateikti ir priverčia mus mąstyti apie tam tikrus dalykus – pvz. karalius išduoda privilegiją, bet jos nepasirašo, o antspauduoja, nes jis nemoka rašyti. Tai, man atrodo, yra svarbus dalykas, kuris mus priverčia mąstyti apie tai, kas yra ta visuomenė – kas moka rašyti, kas nemoka rašyti, ir tai mus įveda į tokį platų klausimų mišką, kuriame mes vėlgi, nagrinėjame visai kitas problemas. O ar turi taisyti istorikas? Net nežinau, tam reikia, visų pirma, labai daug laiko: pažiūrėti visą filmą ir ne kartą, susirašyti kur ir kas buvo ne taip, tada susirasti knygose puslapius, kuriuose parašyta, kad buvo kitaip, savo tyrimais pasiremt ir t.t. Žinau, kad taip daro, apie tuos pačius *Vikings* yra parašytas ne vienas tekstas, kur yra surinktos visos klaidos, yra *youtube* kanalas *History Buffs*, kur istorikas nagrinėja istorinius filmus ir rodo, kur buvo kokie neatitikimai arba kaip tik labai gerai kažkas atskleista ir panašiai. Aš sakyčiau, kad kažkoks santykis su šia visa kultūrine produkcija turi būti, bet ar mes, kaip istorikai, galime reikalauti monografinio tikslumo iš to? Nemanau, tiesą sakant; pvz. ar galime rašyti apie *Silva rerum*, kaip apie kažkokį mokslinį tekstą? Man atrodo, kad tikrai ne ir to tikrai nereikia, nes tai yra istorinis romanas, kurio esmė yra pasakoti literatūrinę istoriją, o ne atskleisti baroko ar apšvietos epochą. Aš pats, tais dalykais vis pasidomiu, bet man, tiesą sakant, nekyla noras sėsti ir rašyti, kad kažkas kažką ne taip padarė ir t.t. Problema yra visai kita, man atrodo, problema yra ta, kad kaip visuomenė priima istorinius romanus ir istorinius serialus? Aš apie Sabaliauskaitės knygas esu tikrai ne kartą girdėjęs ir matęs *Facebook'o* komentaruose ir panašiai, kad žmonės jos knygas suvokia ne kaip istorinius romanus, o istorinius tekstus, kuriuos skaitant būtų galima sužinoti kažką. Tai čia, man atrodo, yra esminė problema. Ne tai, kad istorikas neparašo recenzijos ir neišrenka klaidų, o tai, kad visuomenė kažkodėl nesupranta, kad tai yra romanas, kad tai, kas buvo nutylėta ir tai, ko mes nematome šaltiniuose, yra autoriaus arba autorės išmonė.

Bet gal tai yra akmuo į istorikų daržą? Istorikų tekstai yra paprastam žmogui nepaskaitomi ir tenka rinktis suprantamesnius.

Man atrodo, kad vėlgi ateiname prie jau prieš tai aptarto klausimo, prie tam tikrų struktūrinių problemų. Per mokslininkų atestaciją universitete, mokslo populiarinimo knyga bus įvertinta kaip

žymiai mažiau vertinga nei monografija. Ir tai yra suprantama. Klausimas, iš tiesų – kaip būtų galima užtikrinti, kad istorikai šiek tiek daugiau užsiimtų istorijos populiarinimu ir dėl to nenukentėtų jų, kaip mokslininkų, darbas? Kad tai būtų dar vienas paskatinimas domėtis tam tikrais dalykais ir ieškoti kitų išraiškos priemonių ir panašiai, kad ir *podcast'ą* kurti. Bet tai, kad aš sukurčiau *podcast'ą* ir kalbėčiau kas savaitę, ar kas dvi rengčiau po gerai ištyrinėtą epizodą, tai niekaip nebus įvertinta. Aš galbūt dėl to tapsiu šiek tiek žinomesnis, bet dėl to nukentės mano, kaip mokslininko, veikla. Dalį laiko, kurį turėčiau skirti tekstų į tarptautinius žurnalus rašymui, turėčiau skirti populiarių tekstų rašymui, kurie po to bus menkai įvertinti. Taip, aš suprantu, kad tai yra akmuo į mūsų daržą, ir čia esate visiškai teisingi, bet kartu problema yra šiek tiek gilesnė, man atrodo. Ne dėl to, kad nenori žmonės, o dėl to, kad yra smulkiu šriftu surašytų sąlygų.

Priedas Nr. 5. Interviu su Ugne Jonaityte.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-11; laikas: 16:00; trukmė: 1:01:29)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Istorikas turėtų būti pirmiausia visuomenės informatorius, ypač kalbant apie XX ar XXI a. istoriją, kuri yra labiausiai politizuojama ir sukelia nemažai konfliktų. Istorikas turėtų kiek įmanoma objektyviau pateikti faktus ir kiek įmanoma – likti nešališkam. Istorikas neturėtų, kaip politikai labai mėgsta, išreikšti palaikymo tam tikrai pusei, reikia matyti visumą ir iš istoriko kalbos neturi jaustis, kurią pusę jis palaiko. Jo uždavinys, kaip istoriko, yra pristatyti abi puses. Kartais klausai kai kurių pranešimų arba paskaitų, gali išgirsti, jog labai jaučiasi tas vertinimas. Tada persipina istoriko kaip mokslininko ir kaip asmens nuomonė. Man sudėtinga apie tai kalbėti, kadangi pati nesu XX a. istorikė ir galbūt iš dalies dėl to pasirinkau ankstyvesnį laikotarpį, kadangi su juo įmanoma turėti didesnę distanciją. Istorikas turi pateikti faktus ir palikti vertinimus visuomenei, kad mes galėtume geriau suprasti įvykį, o vertinimas būtų jau žmogaus pasirinkimas.

Palietei XX a. istoriją, kuri dažnai yra labai jautri ir reikalauja dažnai konfliktuojančių atminčių derinimo, kas dažnai iššaukia pakankamai aršią kritiką, tad kaip manai – kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Manau, kad istoriko analizė jau savaime sukelia diskusiją, bet manyčiau, kad tyrinėti reikia pradėti kol dar yra įmanoma pakalbinti liudininkus, kad būtų matoma ir girdima jų versija. Pvz. Vilko vaikai – reikia apie tai kalbėti kol yra įmanoma pasikalbėti su tais žmonėmis, kadangi praėjus ilgesniam laiko tarpui, tai nebus tikslus ir gyvas pasakojimas, kadangi jis kils iš nebylių dokumentų, kuriuos reikia mokėti prakalbinti, o šiuo atveju žmogus turbūt yra tiksliausias šaltinis. Istorikas turi padėti visuomenei susigaudyti reiškiniuose, kad ateities kartoms neliktų tiek daug pilkų dėmių.

Konfliktuojančios atmintys turbūt yra normalus reiškinys. Bet įsivaizduokime, kad tuos įvykius reikės supaprastinti ir patalpinti istorijos vadovėliuose, kaip tada reikėtų derinti istorines atmintis ir šaltinių teikiamą informaciją?

Manau, kad svarbu tyrinėti temą tada, kai ji yra jautri, kadangi tai iššaukia labai ryškias reakcijas, kas suteikia progą pasitikrinti savo konstruojamą pasakojimą, kas gali būti sudėtinga tik kalbinant šaltinius. Kaip tik ruošu pristatymą apie Vilnių ir pastebiu, kad dažnai į tai žvelgiame per etnocentriškumo prizmę, bet Vilnius buvo niekada nebuvo tik lietuvių miestas – jis lygiai taip pat

buvo lenkų, baltarusių, žydų miestas. Tad tą ir turiu omenyje, kad neturime išskirti vienos grupės. Kai politikai užsiima istorija, jie ignoruoja tam tikrus faktus, ko istorikas daryti neturėtų.

Atsakydama į prieš tai buvusių klausimus, jau paminėjai politiką ir politikus bei tą skirtį tarp istorikų ir politikų – tai, kas dera vieniems, nebūtinai yra leistina kitiems, tad iš to išplaukia ir kitas klausimas: žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, tavo nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Manau, kad įtaką turi didelę, bet ar turėtų – manau, kad ne. Man atrodo, kad tai iš dalies atsispindi ir istorikų mokyklų gausume, kadangi istorikai irgi nėra vientisa grupė. Kaip pavyzdį paimkime konservatyvias pažiūras turintį žmogų, tai jis tikrai apie feminizmą rašys kitaip nei liberalių pažiūrų istorikas. Tas pats galioja ir religiniams įsitikinimams, kurie neturėtų turėti nieko bendro su moksline veikla, kad būtų išvengta teisėjo tono. Pvz. giliai tikintys istorikai – jie iš to savo požiūrio taško ir matytų problemą taip, kaip ją mato bažnyčia. Kaip pavyzdį galima pateikt kad ir tą pačią mano temą. Tarkim, tu tyrinėji kokį nors nesantuokinį gimstamumą, analizuoji, kodėl moterys tarkim, rinkosi vaikžudystę ir t.t. ir man atrodo, kad kai tu esi toks labai religingas žmogus, tu galbūt turėtum savo, jei rašytum apie prievartavimo atvejus, turėtum teisėjo toną, aš taip įsivaizduoju, taip išeina, kad negalėtum objektyviai įvertinti, nes jei esi religingas, vertintum taip, kaip vertina bažnyčios mokymas. Jei kokią nors šeimą tyrinėji, vieniša motinystė pvz. tau automatiškai, jei esi labai religingas žmogus, matytum per bažnyčios mokymo prizmę ir galbūt nelabai galėtum atsiribot. Gal reikėtų klaust istorikų, ar jie sugeba atsiribot, manau, kaip istorikas turėtum nuo asmeninių pažiūrų, kiek įmanoma, aš gal labai radikaliai mąstantis žmogus, ir gal daug kas su manim nesutiktų, bent jau man taip atrodo, kad kiek įmanoma objektyvesnį vaizdą, čia ir kiltų pavojus, kad vertinant bažnyčios mokymas paimtų viršų, o ne istoriko supratimas.

Man papildomą klausimą sukėlė, ar vaikžudystė nėra smerkiama išvis, nepaisant bažnyčios mokymo, bet aš suprantu, kad tavo manymu tai vis tiek prasiskverbia vienokiu ar kitokiu būdu į interpretaciją. Kaip manai, ar įmanoma ir kaip spręsti potencialiai kylančius vidinius konfliktus, matai kažkokį reiškinių, turi jį įvertinti, bet tau diktuoja asmeninės vertybės, politinės pažiūros, kad turėtum užimti tam tikrą poziciją, kaip manai, kiek įmanoma nuo to atsiriboti ir ar reikia?

Anglijoje nesantuokinio gimstamumo tyrimai buvo pradėti 6 dešimtmetyje ir vienas pirmųjų tyrėjų, Peter Laslett, savo darbuose nesantuokinių vaikų motinas įvardijo neigiamą konotaciją turinčiais epitetais kaip kad *bastard bearers*, *lewd*s ir t.t. Neperteikdamas kokį šaltinį, bet pats rašydamas ir analizuodamas. Kas mane labai nustebino. Paskui už tai gavo kritikos. Aš pati darbe niekada

nevarčiau tokių žodžių kaip *pavainikis*. Išskyrus atvejus, kai noriu perteikt šaltinį. Ir tada – rašau kursyvu. Taip ir dėl vaikžudystės. Anksčiau moterys būdavo pristatomos kaip kriminalinės nusikaltėles. Iš esmės, pirmieji tyrėjai perėmė šaltinių ir jų tiriamo laikotarpio neigiamą požiūrį ir jį atkartoję savo tyrimuose. Dabar tiriant tą pačią vaikžudystę yra bandoma suprasti nusikaltimo priežastį, analizuojant moterų psichologiją, soc. aplinką ir t.t. Ko pirmieji tyrėjai nedarė. Galbūt visiškai nereiktų ir nėra įmanoma, kiekvienas turim vertybes, vidinius įsitikinimus, bet man atrodo, yra istoriniai naratyvai, kaip matom istoriją, yra istorikų stovyklos, kai kurios ir formavosi iš to, kad vieni istorikai turėjo vienokį požiūrį, kiti kitokį, nežinau, kiek mokyklos susijusios su tavo pažiūromis, galbūt tas ir yra, kad ne, nėra įmanoma, nes istorikai irgi tarpusavy skirstosi pagal tam tikras tyrėjų stovyklas, mokyklas ir vieni taip teigia, kiti taip. Kaip istorikas elgiasi su šaltiniu, tai irgi yra jo asmeninis interpretacinis dalykas. Pasiėmęs kažkokią bylą, tu gali, čia prasideda politika, Vanagaitės pavyzdys, ji pasiima šaltinius, kuriuos skaitė koks Anušauskas. Anušauskas tą informaciją pateikia vienaip, ji pateikia kitaip, čia ir prasideda tavo asmeninis santykis su šaltiniu ir kaip interpretuoji. Objektivumas kaip ir dingsta. Taip, tai čia istoriko toks santykis, jis negali būt nešališkas.

Istorijos ir politikos santykis – kaip tu manai, kas kam diktuoja gaires ateičiai, ar istorija yra kelrodis politikai, ar visgi istorija yra politikos tarnaitė?

Aš sakyčiau, kad istorija labai dažnu pavyzdžiu yra politikos įrankis, kaip pvz. Rusija, kuomet yra pasitelkiama istorija politiniams tikslams ir tas santykis politikos ir istorijos yra nenutrūkstantis ir negali niekada būt nutrūkstantis, nes politika iš esmės padaro istoriją padaro aktyvią. Pvz. vyksta koks nors konfliktas tarp šalių ir iškeliamas klausimas, politikai bando suprast, kodėl vyksta konfliktas, viskas iš istorijos, istorinės šaknys, kad istorija būtų pasyvi, matytumėm informaciją, bet politika ją padaro aktyvią, tarkim paėmus mūsų šalį, buvo sovietmečio istorija ir kaip dabar diskutuojam, ar tas sovietinis paveldas, ar jį griauti, ar palikti, tai automatiškai padaro istoriją aktyvią ir prasideda politika, kaip mes kažkada įvykusius reiškinus matome ir vertiname.

Esu matęs tokių išsakytų minčių, kad istorijos mokslininkai diskutuoja dėl faktų, o politikai dėl interpretacijos. Yra tokių požiūrių, kad bendrai istorija įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu, reikalingas tiltas tarp fakto ir vertybės, kad istorija ugdytų tautą, stiprintų patriotiškumą ir t.t. Kaip manai, ar iš tikrųjų istorija yra išprasminta tokiu atveju, jeigu nepadedą ugdyti visuomenės vertybių ir patriotizmo.

Aš manau, kad čia yra labai didelė rizika, jei kalbame apie istorijos misiją padėt ugdyt patriotizmą, čia rizikingas dalykas, nes automatiškai, man atrodo, įsikištų politika ir tai virstų šovinizmu. Jeigu mes akcentuojam patriotiškumą, vėl kaip pavyzdį galim imt Rusiją, man atrodo, prasideda pavojingi

dalykai. Istorijos aš nežinau išvis, kokia misija ir užduotis, manau, informuoti žmones, bet ar turėtų ugdyt patriotiškumą, man atrodo, čia jau pereina į politikos reikalus.

Tavo manymu, kaip galime atskirti tą vertybių ugdymą, pasitelkiant istoriją nuo propagandos, kiek plona riba ar jos nėra?

Riba yra labai plona. Istorijos vertingumas yra tas, kad mes per istoriją išmokstam savo šalies istoriją, bet ar iš to atsiranda, nu atsiranda turbūt patriotizmas, bet riba yra labai plona, reikia su tuo atsargiai, nežinau kaip išlaviruot, turim pavyzdžius tautų, kurios buvo labai susiskaldžiusios, o dabar kaip viena valstybė. Jeigu šalies istorija, su kitos šalies, kurios dabar atsiskyre ir konfliktuojančios. Natūralu, kad pristatys viena iš vienos, kita iš kitos pusės ir tai labai slidūs dalykai ir manau, kad to neįmanoma išvengt. Galima kaip banalų pvz. minėt LDK, kaip mes matom ir kaip tarkim mato Baltarusija. Atsivertus jų vadovėlius teigs, kad Vytautas yra baltarusių kunigaikštis, tu to neišvengsi, Kur prasideda propaganda, viena pusė mato vienaip, kitaip, dingsta kaip buvo iš tikrųjų, kita vertus, kas gali pasakyt, kaip buvo iš tikrųjų. Čia labai slidūs dalykai.

Bet ar šiuo atveju, tarkim, mokslinės konferencijos. Kaip manai, ar jos šiuo atveju galėtų kažkaip pagelbėt derinti tuos naratyvus?

Galėtų, bet čia vėlgi, man atrodo labai priklauso nuo tose konferencijose dalyvaujančių žmonių, jei jie pradėtų diskutuot, ar nesibaigtų dar blogiau, jei viena pusė mato savo įsitikinimą, kita savo, tai ta diskusija kaip ir be naudos. LDK tyrinėtojai Lietuvoje žiūri skeptiškai į baltarusių darbus ir pastebi jų bandymą interpretuot istoriją iš jų varpinės, diskusijas reikia kelt, bet daug ką lemia žmogus pats kaip istorikas.

Bendrai kalbant apie LDK, nesu tikras, ar pastebėjai slinktį istorijos interpretavime ir baltarusių vietos LDK permąstymą po neseniai vykusių rinkimų, kad visgi baltarusiams atsirado daugiau vietos LDK istorijoje ir daugiau racijos pretenduoti į kunigaikštystės palikimą, tai vėlgi atrodytų, kad politinis įvykis inicijavo permąstymą. Kaip tauta išreiškė norą permainoms, tai ir automatiškai ir pas mus kažką pakeitė.

Bet aš kai pagalvoju, kai kalbam apie baltarusius, kad jie kažką interpretuoja, kita vertus, akmuo į mūsų daržą, Vilnius buvo lenkų ir kai baigėsi, bandėm iš visų pusių lietuvint, pamirštam, kad kas palikta, didžioji dalis yra lenkų kultūros, baltarusių kultūros, pasakom, bet neakcentuojam, bet vis dar nemalonu pripažint, kas labai keista. Kita vertus, bijau nusišnekėt, bet mes irgi linkę viena vertus pasigirdami mėgstam, kad LDK buvo daugiakultūrė valstybė, kita vertus, to supratimo dabartyje labai trūksta. Vien jau tas viešojoje erdvėj pasimatantis iš kai kurių žmonių nuomonės apie tuos pačius žydus, totoriai, karaimai išvis kaip ir neegzistuoja tame diskurse.

Jie atsiranda labiau, kad būtų galima parodyti skirtumą tarp musulmonų dabar atvykstančių ir jau integruotų į visuomenę, toks labai instrumentalistinis jų paminėjimas.

Kai norim pasirodyt, kokie buvom draugiški ir kaip sugyvenom, bet iš tikro nesugyvenom ir nesugyvenam.

Kaip manai, kiek komunikavimas žiniasklaidos priemonėse yra pačiam istorikui ir kiek svarbus visuomenei?

Čia vėlgi manau, priklauso nuo objekto, kurį tyrinėja, bet jei tyrinėja, kas aktualu dabar, dėl ko dabar didžiausi konfliktai, pvz. visada išlenda tautinės mažumos, kas visada kelia konfliktą. Tai visada istoriko atsakomybė ir pareiga eiti į viešumą, pristatyti abi puses, bet kita vertus, aš galvoju, kad anksčiau būdavo taip, kad istorikas visuomenės akyse turėdavo kažkokį autoritetą, jausdavosi, duodant interviu, atrodydavo, kad jau jei istorikas pašneka, tai taip buvo ir protingai skamba, bet kažkaip dabar praranda tą autoritetą, aš ir pati pastebiu, nežinau, ar čia geras pvz., bet LRT buvo paleidus laidų ciklą „Gyvenimas sovietmečiu“, pristatydavo pvz. darželiai, atostogos ir t.t. Paskaitai komentarus žmonių, kurie tuo laikotarpiu gyveno ir jie visi „ką čia tie istoriškai šneka, mes gyvenom, viskas buvo gerai, o čia bandoma parodyt, kad buvo blogai“. Tai va, kokį autoritetą žmonių akyse turi istoriką, galbūt turi didesnę autoritetą, kai kalba apie tuos dalykus, kurių nepatyrėm, bet kalbama apie XX a. istoriją, pvz. 6 dešimtmetis, jiems atrodo, kad jie žino geriau, nes jie tuo metu gyveno, tada būna nelinkę įvertinti istoriko požiūriu, galvoja, kad istorikas paskaitė šaltinius, o aš tai gyvenau ir žinau, kaip buvo iš tikrųjų. Kaip ir istorikas ir ekspertinė nuomonė nusileidžia atminčiai. Aš tuo net neabejoju, man kartais būna įdomu paskaityti komentarus, tai būtent labai daug kritikos susilaukė tas ciklas. Istorikas pristato automatiškai ta prasme, kad buvo blogiau, nes nebuvom laisvi. O žmonėm, atrodo, kad jie gyveno geriau. Ir dar visą laiką būna argumentas, kai būna jaunesnis istorikas – iš kur jis gali žinoti. Tai iš esmės, istoriko amžius irgi apsprendžia jo autoritetingumo lygį. Dar tas viešumas istorikui yra svarbus, nes jei tu rengi medžiagą, darai tyrimą, neini į viešumą, kokia to esmė. Darai, nes tau malonu, bet neišpildai istoriko darbo iki galo, nes nepristatai rezultatų, nes tai yra esmė.

Manai, kad istoriko kaip darbas apima komunikaciją su visuomene ir jos edukavimą?

Taip, tada tik įgauna prasmę, bet sakau, labai įdomu pagalvoti, ar istorikas autoritetas visuomenei? Kai pradeda lįsti į konfliktines istorines detales, reiškinis, tada istorikas praranda autoritetą, nes pirmoj vietoj eina žmogaus atmintis ir kliaujasi tuo labiau, o ne istoriko nuomone.

Dėlėjimo į viešumą, komunikavimą. Dar noriu pasitikslint, ar tai *part of design* istoriko, ar asmeninis pasirinkimas?

Aš manau, kad čia irgi priklauso nuo tavo tyrimo objekto. Jei tu tiri tai, kas konfliktiška dabar, kas sukelia konfliktus, tai privalai eit į viešumą, jei iškyla konfliktas dėl kažkokios datos ir tai yra tavo tyrimo objektas, tai automatiškai tavo pareiga eit pristatyt. Bet jei tiri kažką, kas nekelia konflikto, tai tavo asmeninis pasirinkimas. Tai irgi geras klausimas, kaip suprast tą ėjimą į viešumą, plačiąją visuomenę ar konferencijas. Iš esmės taip, konferencijos orientuotos į akademinę bendruomenę, kuri pakankamai siaura. Priklausomai nuo temos, tai yra tavo asmeninis pasirinkimas, priklauso nuo temos, ką tu tiri, kiek visuomenei yra įdomu. Na taip, specializacija yra labai svarbu šiuo atveju ir temos išmanymui. Tuo labiau žinai, tarkim tas pačias mažumas tyrinėja, jei jos yra gyvos, gali pakalbinti, turi pareigą prieš jas, kodėl jie sutinka su tavim bendraut, galbūt nori, kad žmonės sužinotų jų patirtis, tada tavo pareiga pristatyt.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius – nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Čia suktas klausimas, jeigu galima taip pasakyti, istoriją gali kurt ne tik istorikas, tai gali būt režisierius, rašytojas, pasiėmęs kažkokius faktus sukuria pasakojimą. Istorikas negali žiūrėt istorinių filmų, nes visada ras prie ko prikibti, galbūt reiktų tam tikrus istorinius filmus, labai rizikinga, negali vertinti istorinio filmo kaip meninės režisieriaus interpretacijos, jei jis filme pateikė vos ne propagandinius elementus ir tu matai, kad taip nebuvo. Manau, su tuo kovot neįmanoma, bet ar istorikas turėtų, aš manau, kad taip, nes vis tiek turi būt atsakomybė, nes jeigu istorikas nesikištų, tai taip išeina, kad kiekvienas žmogus, kuris, tarkim, užsimano parašyt kažkokią istoriją, tarkim, apie Holokaustą, tu gali visiškai keisti istoriją savo knyga. Vėl tas pats Vanagaitės pavyzdys, istorikas turėtų sureaguoti, aš galvoju, ateityje vis labiau taip ir bus, istoriko balsas liks užgožtas, nes atsiras labai daug interpretacijų, knygų, filmų. Jau dabar skendim informacijos pertekliuj ir nesugebam atsirinkti, kas teisinga, kas neteisinga. Man atrodo, bus vis didesnė rizika ir bus sunkiau, istorikas turėtų reaguoti, bet kovoti su tuo neįmanoma, istorikai pralaimės.

Gal kaip tik mums reikia įstatymais įtvirtinti istorinę politiką ir jos gaires, kad būtų vienas traktavimas, interpretacijos būdas? Tada tokio pliuralizmo ir pasimetimo išvengtumėm.

Na ne, tada būtų radikalumas ir šovinizmas. Čia prieštarauja demokratijai. Kur yra žodžio laisvės riba. Būtumėm kaip kokia Rusija.

Bet iš esmės, jeigu imt tokias klišes įaugusias, nežinau, vikingų ragai ir t.t. Kiek jos iš esmės, tokie nesusipratimai, kurie erzina, kiek jie žalos padaro? Kaip manai?

Aš nežinau, kiek jie žalos padaro, nes manau, jie erzina tik istorikus. Na žinok, aš nežinau, čia gal tokia, na kaip tą žalą kas supranta, nuo tokių mažų dalykų paskui gali prasidėt didesni ir galim visą istoriją aukštyn kojom apverst ir perrašyt. Tai tas nėra gerai, bet aš nežinau, kokia turėtų būti išeitis, kuo toliau, tuo bus didesni visokie informaciniai kiekiai, žmonės interpretuos istoriją kaip patinka. Medijos tai daro kiekvieną dieną, pvz. pastarųjų dienų įvykis, Harry ir Megan, buvo pasakyta, kad sūnus neturi princo titulo dėl odos spalvos. Amerikos žiniasklaida iškart pasigavo, kad britų šeima yra rasistai ir jeigu jis būtų labiau baltaodis, tai turėtų princo titulą, jie pamirštą taisyklę, nes tai yra tokios taisyklės, princo titulą turi tik pagrindinis, kuris sosto paveldėtojas ir jo vaikai. Jis pagal taisyklės negalėtų, bet žmonėms vienodai. Šiuo atveju medija yra istoriko priešas, nes jie pasigauna žinutes ir transliuoja visuomenei. Istoriko balsas dingsta, jis visuomenėj turi mažesnę galią nei medijos.

Jeigu paimtumėm žurnalistą ir prilygintumėm jį metraštininkui, ar tai nėra toks kaip perėmimas to įvykių fiksavimo, pagalba ateities istorikams, kurie irgi kaip dabar turim šaltinių kritiką, mes atsižvelgiam į tai, kieno užsakymu buvo parašyta, kas buvo raštininkas, mecenatas ir t.t. Tai ateities istorikas galės paimt ir pasakyt, kad va, čia BBC, tai tam tikras išvadas galima pasidaryti, arba tai yra FOX, kur irgi. Tai kaip manai, žurnalistai kaip metraštininkai, jie turbūt, ar yra tokie grynai istorikų priešai, ar šiek tiek padeda, nes kontekstą kartais nušviečia?

Turbūt ir padeda, net nekalbant apie *clickbait*'ą, esminis skirtumas yra tas, kad žurnalistas irgi siekia perduot informaciją, bet tai, kas aktualiausia dabar, jam rūpi sukelti visuomenėj tam tikrą konfliktą, sensaciją, diskusiją. Kita vertus, istoriko darbas, turbūt irgi susiję. Kuom skirias žurnalistas nuo istoriko. Nežinau, istorikas gali būt puikus žurnalistas, žurnalistas ko gero, gali būt puikus istorikas. Kuo skiriasi žurnalistų tikslas nuo istoriko. Jie abu turėtų siekti informuoti visuomenę. Žurnalistas informuoja visuomenę apie aktualijas, istoriko žinios išlenda, kai kokia tema tampa aktualizuota.

Minėjai dar apie istorikų autoritetą, iš esmės dabar kaip žmogus, studijuojantis doktorantūroje, dalyvaujantis konferencijoje, kaip manai, ar visuomenėje iš esmės, nepaisant priešiško egzistuoja tas ekspertinės istoriko nuomonės poreikis ir jeigu matai kažkokį to pokytį, kaip galėtum įvertinti?

Egzistuoja tai taip, visą laiką būna kažkoks bet kokioj faktiškai laidoj jeigu reikia komentaro, visada yra kviečiamas istorikas, kad papasakotų iš istorinės perspektyvos. O dėl pokyčio, būtent tas pavyzdys su tom sovietinėm laidom, kad istorikas praranda autoritetą, galbūt kaip ir sakiau, istoriko autoritetas dingsta, kai nugali žmogaus prisiminimai, jeigu jis tame laike gyveno. Arba pavyzdžiui jeigu tiriam konfliktinę situaciją, pvz. Holokaustą, jeigu žmogaus šeimoje buvo Holokausto aukų, jis asmeniškai priims ir matys kitaip, nei pateikė istorikas ir automatiškai dingsta autoritetas tada, kada

tai priimi asmeniškai, nes tavo tai tiesiogiai liečia konkreči tema. Bet istoriko nuomonė, kaip eksperto yra vertinama, yra reikalinga, kas kitas, jei ne istorikai nušvies visą kontekstą.

Koks turėtų būti “viešas istorikas”?

Pirmiausia išlaikytas objektyvumas, nebūtų asmeniškumų, kad kalbėdamas ir komentuodamas tam tikrus dalykus, nesijaustų per daug asmeniškio santykio, nes automatiškai atsiranda kritika, neturėtų diegti savo asmeninės nuomonės. Tarkim Holokausto tema, koks nors istorikas turi asmeninę nuomonę, kuri prieštarauja vyraujančiai nuomonei, pvz. ateina ir sako, nebuvo čia to Holokausto. Tu neturi teisės, neši atsakomybę už tai, ką perteiki žmonėm ir negali švaistytis tokiais teiginiais. Turėtų turėt didelę atsakomybę. Tu nesi atsakingas už tai, kaip žmonės interpretuoja, bet tu neši atsakomybę ir pats turi turėt daug žinių, negali paskaityt vieną šaltinį ir eit pristatinėt temos, turi įsigilint, domėtis, daug skaityt. Man atrodo, viešo istoriko pagrindinis dalykas – didžiulė atsakomybė prieš istorijos mokslą, kai eini kalbėti, vis tiek eini nuo viso istorikų būrio, tavo vertins ir kaip asmenybę, jei pasakysi ką nors blogai, bet kris ir tam tikra dėmė visam istorijos mokslui ir istorikam. Krenta istorikų prestižas.

Kaip įsivaizduotum skirtumą, kas leidžiama istorikui akademikui ir viešam istorikui?

Vis tiek ne faktai, o nuomonės yra tai, kas generuoja populiarumą tavo. Aš manau, kad kai eini į viešumą, nes kai žmonės žiūri laidą, mėgsta asmenybes, matyt asmenybę, tas viešas istorikas gali sau leisti daugiau kažkokios nuomonės pasakyti. Bet vėlgi, su tam tikra atsakomybe, kad nesukeltum kažkokio konflikto tam tikrose grupėse. Aš sakyčiau, kad akademinis istorikas, vis tiek turi turėt atsakomybę, nes vis tiek dirbi su šaltiniais, perteiki tai, ką randi. Akademinis istorikas tam tikra prasme gali jaustis truputį laisviau, turi atsakomybę, bet ne tokią didelę. Nors irgi ne, nes jei pvz. pristatai kažkokį tyrimą ir tavo išspausdina, o parašai visišką nesąmonę, tai irgi žymė, nors tik akademikų rate, o jei viešas istorikas, ne tik akademikų rate, bet ir visos visuomenės blogai pasižymėsi. Akademinis istorikas gali jaustis ramiau. Istorija ir politika yra neatsiejama ir reikia atsargiai su tuo elgtis.

Priedas Nr. 6. Interviu su Liudu Jovaiša.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-22; laikas: 19:00; trukmė: 53:42)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Manau, kad vienas bendras dalykas yra visais laikais – smalsumas ieškoti atsakymų ir įsipareigojimas tiesai. Čia gal toks *antlaikiškas* būtų dalykas, įvairių sričių istorikams būdingas ir svarbus. O šiais laikais sakyčiau, mūsų visuomenei, kaip aš jaučiu, tokia problema yra bendresnė, ne vien istorikų santykis su visuomene problema, bet ir apskritai profesionalų santykis su plačiąja visuomene. Ekspertų ar žinovų patikimumo ir pasitikėjimo klausimas. Manau, kad vėl normaliai tie profesionalai atitinkamoje srityje turėtų visuomenei pateikti kažkokius atsakymus ar įžvalgas ar savo tą ekspertinę nuomonę, tai čia tokia istorikų pareiga ir atsakomybė. Klausimas ir problema, kiek ir iš ko problemos kyla - kiek pasitikima ta istorikų nuomone. Aišku, dar papildomas dalykas, humanitariniai mokslai yra, tos pačios nuomonės ir tarp profesionalų neturim, tai tas pakerta tą kažkokį pasitikėjimą ekspertais ir ekspertize. Žiūrint į „objektyvius mokslus“, tos pačios vakcinės klausimas, turėtų būt aiškus atsakymas, bet neeliminuoja sąmokslo teorijų.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Ir taip, ir taip, turbūt. Nelaukti yra svarbu šaltinių ir liudijimų surinkimui. Buvo diskusijos apie Sausio 13-ąją, sukosi, kur čia problema, viena vertus ir tyrėjų trūksta, kita vertus ir tų liudijimų nėra pakankamai surinkta. Svarbu tuo karštuoju laikotarpiu surinkti šaltinius, užfiksuoti liudijimus. Tas dingsta. Apžvelgti, įvertinti, turbūt mes galim tikėtis labiau apmąstytų išvadų iš laiko perspektyvos, bet manau, kad tai nedraudžia pradėti svarstyti tų kontroversiškų klausimų jau dabar, tik klausimas, kiek tos mūsų išvados ištvers ilgesnį laiko išbandymą. Gal mums atrodo, kad galima įvertinti, bet ateitis parodys, kiek mūsų įžvalgos yra tvarios ilgalaikiškai.

Ar nėra taip, kad dalį istoriko darbo dabar perima žurnalistai?

Jei kalbėsime apie liudijimų fiksavimą, tai be abejo, čia yra daug platesnė dirva. Galima kalbėti apie bendradarbiavimą su entuziastais, mėgėjais, kraštotyrininkais, čia yra platesnė suinteresuotos, besidominčios visuomenės dalis. Iš tikrųjų didele dalimi, turbūt tie profesionalūs istorikai, esam dėkingi tiems mažiesiems žmonėms, savo krašto patriotams už tą medžiagą, kuris naudojamės jų dėka. Jie ne visada gali jie įvertinti iš platesnės perspektyvos tuos faktus, bet labai svarbus dalykas, kad didžiąją dalį tos žaliavos, šaltinių istorikai ne patys susirenka, o naudojami jų darbo vaisiais. Dažnai nerenka dėl to, kad tai yra labai smulkus darbas, atrodo, neverta terliotis. Šitoj vietoj tikrai

turėtų būti galima, reikėtų rasti tokį bendradarbiavimą tarp istorikų mėgėjų ir profesionalų. Čia tos skirties griežtos turbūt nereikia dėti, ir mėgėjas bet koks gali iš tikrųjų vertingus ir ne vien liudijimus surinkti, bet ir tyrinėjimais užsiimti, tiktai gal neigiama prasme tie, kurie ar per daug nesidomi, ar nelabai suvokia tų dalykų. Tai vat, kaip sakyti, tada problema, kai kyla tam tikros įtampos.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Gal neturėtų tapti, bet neišvengiamai yra. Nuo savęs nepabėgsi ir istorikas yra subjektyvus neišvengiamai ir visa tai, ką jis rašo, interpretuoja būtent per savo vertybių ir požiūrio, temperamento, pasaulio supratimo perspektyvą. Gal neturėtų būti, bet taip yra. Tai ir turim tą humanitarinę discipliną, ne grynąjį mokslą, nes čia neišvengiamai kintamieji veikia subjektą, kuris tyrinėja. Negalima sudaryti laboratorinių sąlygų eksperimentų, kurios būtų nepaneigiamos. Esam kintamoj erdvėj ir patys esam kintami.

Istorija, iš kitos pusės, yra stipriausiai susijusi su tapatybės paieškomis, tiek pažiūros, tiek vertybės gali iškreipti tam tikrą vaizdą. Ar reiktų savo pažiūras deklaruoti, bandyti išlaikyti kažkokią distanciją, ar vadovautis tuo, kad nuo savęs negalime pabėgti?

Sakyčiau, kad yra kelios zonos tame istorijos rašyme. Vienas dalykas, kas yra objektyvu ir susiję su pareiga tiesiai – ištikimybė faktams. Aš negaliu rašyti kitaip, negu žinau, kad faktai apie tai man kalba. Priešingu atveju diskredituočiau save, išeičiau iš profesionalios istorijos ribų, nes mane tuoj pat diskredituotų toks elgesys ir bet kas pasakytų, kad vadovaujuosi klaidingais faktais ir ką konstruoju ant to yra fiktyvu ir nieko verta. Tai čia prasme, sakyčiau, yra toks objektyvus elementas, nuo kurio negali nueiti ir yra bendros tokios starto pozicijos, bendras pamatas, o toliau tos oro pilys, kurias mes statom, yra pilkoji zona, kur prasideda vizijos, interpretacijos istorijos, tada jau mūsų subjektyvumas pasireiškia, kaip mes rekonstruojam tuos nežinomus, neverifikuotus faktais, istorijos plotus. Čia jau veikia žmogiška, gyvenimiška patirtis, vertybės, prioritetai ir t.t. Jeigu aiškiai aš tekste pažymiu, kur aiškiai galime matyti, kur baigiasi kažkoks konstatavimas įvykių, faktų ir panašiai, ir kur prasideda mano subjektyvus įsivaizdavimas, tai čia svarbiausias dalykas, atskirti tuos faktus ir interpretacijas ir aiškiai tuos kontūrus nužymėti, kur baigiasi žemė ir išeinam į tą jūrą, kur skaitytojas gali aiškiai matyti, kad čia yra kažkoks privataus asmens įsivaizdavimas, su kuriuo jis gali sutikti, gali nesutikti, tuos pačius faktus interpretuoti kitaip. Kitas dalykas, interpretacijoje neturėtų būti loginių klaidų. Jeigu yra kažkokios samprotavimo klaidos, jeigu bandau ne nupiešti vaizduotės akimis trūkstantą paveikslą, bet logiškai įrodyti, tai mano samprotavimų grandinė turi būti logiškai sukabinta.

Ką manote apie teiginį, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Sudėtingas klausimas. Sakyčiau - 50/50. Turbūt, tam tikras iš laiko perspektyvos prieinam tam tikrą laikui bėgant bendruomeninio konsensuso, kur galim mes jį ir vadinti ta objektyvia kažkokia nuomone. Kol tai yra dar kažkokia diskusijų fazė vėl verdanti, tai turbūt tokios objektyvios nuomonės, tam tikru laikotarpiu yra labai skirtingos ir individualizuotos, turbūt ne. Matyčiau kažką panašaus į tokį, gal, tarkime, bažnyčios mokymo formavimąsi. Kai kurios dogmos buvo paskelbtos XX a. Romos katalikų bažnyčioj, tai nereiškia, kad ta idėja atsirado tada, bet ji labai daug šimtmečių klostėsi iš įvairių teologų, kur iš pradžių buvo marginalinės nuomonės, bet laikui bėgant virsta dogma, tai kažkas panašaus ir su istorikų teiginiais ir įžvalgom, iš pradžių yra nuomonės, bet ilgainiui įgyja istorinės tiesos statusą. Tik tam reikia ilgos perspektyvos. Jei žiūrim į dabartines diskusijas, tai vargiai galėtumėm tą pasakyti, bet gal mes nereflektuojam to, ką jau turime vadovėliuose, nors tai gal kažkada irgi buvo tos nuomonės, viso labo ir priimam kaip vadovėlinę istoriją.

Istorijos ir politikos santykis – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – politika istorijai ar istorija politikai?

Turbūt čia toks tarpusavio apykaitos procesas. Istorikai nėra laisvi nuo politinių preferencijų ir tai lemia tai, ką jie rašo, politikai ieško argumentų, tam tikros atsparos istorijoje, istorijos veikaluose savo politinėms programoms, tai sakyčiau, toks abipusės sąveikos dalykas.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadeda ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo?

Nu, sakyčiau čia vėl visokių istorijų ir istorikų yra, ir turbūt čia yra tokia natūrali įvairovė, vienas kitą papildoma, žanrai skirtingi, temos skirtingos. Kai kur galbūt tas toks vertybių deklaravimas tam tikrais atvejais kištų koją tam pačiam istoriko tekstui, jo patikimumui ir objektyvumui. Čia gal nelygu kokia tema, žanras ir formatas, manau, gali būti visokių, ir idėjinių ir visiškai separuoatų nuo idėjiškumo darbų. Asmeniškai jeigu taip galvoju, kaip aš pats rašau ar galvoju, ar rašyčiau, nežinau, Man norisi įdėti tokį kažkokį į tai, ką rašau, tam tikrą jo, gal vertybinį kažkokį užtaisą, bet tam tikra prasme užmaskuotą, neįkyriai, man atrodo, kad aš jo specialiai nededu gal, bet kai rašau, kažkaip taip išsina. Čia yra ta autoriaus dalis, nuo kurios jam sunku pačiam pabėgti ir gal net ne visada reflektuoja tą darydamas. Tai va. Aš sakyčiau, kad žanriškai gali būti visai, bet generališkaai manyčiau, kad istorija turėtų ne kažkokią politinę programą remti, bet turėti kažką tokio bendražmogiškai svarbaus ar vertybiško, bendrąja ta žmogiškumo ar moralumo ugdymo prasme. Galbūt net tokio kartais žaismingumo, atokvėpio, nežinau, žmonėms tokios rekreacijos intelektualinės. Tarnauti žmogiškumui ir žmonijai. Bet neturėtų būti angažuota, siaurai kažkokiai politinei kryptiai.

Kiek plona yra riba, kur yra vertybių ugdymas, o kur prasideda propaganda? Gal iš esmės tos ribos nėra?

Propaganda turbūt, aš įsivaizduoju, būtų ne vien asmens, kažkoks istorikas tarkim angažuotas kokiai politinei linijai ir labai deklaruoja ją savo tekstuose. Propagandą suprasčiau labiau kaip valstybės aparato politinį veiksmą, kuriam yra pajungiami istorikai. Jeigu yra savarankiškas, nepriklausomas kažkoks autoriaus vieno ar kito apsisprendimas, nesakyčiau galbūt, kad tai propaganda.

Pastaruoju metu nemažai yra kalbama apie nacionalinį naratyvą ir jo poreikį - kaip jūs žiūrite į šią problemą? Ar jis yra reikalingas?

Sakyčiau gal, kad reikia, bet vėl tas nacionalinis, kaip sakyti, aš tą naratyvą matyčiau labiau ne kaip tautiečių, o kaip tėvynainių naratyvą, ta prasme, kad tai ne lietuvių, bet Lietuvos istorija. Kodėl būtų sveikas dalykas, nes pati žmogaus prigimtis yra tokia, kad abstrakčius dalykus mylėti yra labai sunku. Turim konkrečius žmones, visą pasaulį mylėti labai sudėtinga. Tokia jau čia poetiškai pasakius, tam tikra meilės mokykla tam kraštui, kuriame gyvenime. Kita vertus, tas nacionalinis naratyvas, nematyčiau jo aukščiau nei bendražmogiško naratyvo. Jis turėtų būti labai subalansuotas ir subordinuotas aukštesnėms vertybėms. Niekada tas savumas neturėtų būti aukščiau už tam tikrus visuotinius bendražmogiškus dalykus. Čia nėra prieštaraujantys dalykai, čia papildantys dalykai. Jeigu esu geras pilietis, mylintis savo šalį ir istoriją, nereiškia, kad aš nesu europietis, žmogus apskritai ar pasaulio gyventojas. Taip konstruojant tą naratyvą, jis atliktų pozityvų vaidmenį. Kita vertus, jeigu taip mes sukonstruotumėm tą naratyvą, neeliminuodami savumo, jeigu visiškai tokio nėra, atsiranda daugiau erdvės tiems nesveikiems nacionalistiniams naratyvams, kurie užpildo tą vakuumą. Jeigu neužpildysim to apgalvotu, subalansuotu turiniu kažkokiu, turėsime tą blogą užpildą. Tam tikra prasme gali būti tas naratyvo konstravimas pavadintas propaganda, šių dienų kontroversijas žiūrint kažkaip. LGGRTC vadovybė tarsi yra kaltinama, kad konstruoja pernelyg politizuotą, nacionalistinį naratyvą, aš pritariu tai kritikai, bet kita vertus, kitoje pusėje mes irgi turime tą naratyvą, liberalų naratyvą, sujungtą galbūt labiau su akademinė istorija naratyvą, kuris irgi yra naratyvas. Neišvengiamai tie naratyvai, man atrodo, egzistuoja ir be jų neišeina apsieiti. Jeigu jų nebus, tada tokios *nupropagandintos* visuomenės, būtų ko gero, iliuzija. Išsikerotų vis tiek kažkas. Visuomenė be kolektyvinių naratyvų nelabai gal ir sugebėtų. Geriau kultivuoti tą darželį, negu leisti piktžolėms augti.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Turbūt vėl yra visko, viena, ko labiau norėtumėsi, tai platesnio istorikų rato tame komunikaciniam lauke. Nesakau, kad tai įmanoma ar taip būtina turėtų būti, bet man, kaip vienam iš istorikų, to norisi, nes

matosi, kad kai kurie istorikai, tam tikra dalis, kurie yra komunikacijos genijai, sugeba pasakyt paprastai, aiškiai ir patraukliai, natūralu žiniasklaidai einant lengviausiu keliu kalbinti tuos gerus kalbėtojus, komunikacijos žvaigždes, visas istorikų cechus, kartais ir konkrečiu klausimu būtų galima rasti ekspertą, kuris ir tiksliau ir pagrįstesnę nuomonę vienu ar kitu klausimu, kartais matai, kad su šituo reikėjo interviu, kartais būna apmaudu, kad nepakalbino to ar ano. Kita vertus, iš kitos pusės problema, galbūt ir buvo kalbintas, bet nesutiko ar nelabai mėgsta ir geba komunikuoti, tai to šimtu procentų, kad pasisakytų žmogus, kuris išmano temą, neišeina pasiekt. Čia trūkumas, kuris matosi iš paties cecho nario, o šiaip, man tai visą laiką yra ta dilema ir pagunda kartais, kiek čia turi užsiimti tuo tokiu populiarinimu arba visuomeninimu, dalinimusi su visuomene tomis istorijos žiniomis, tokia nuolatinė įtampa tarp mokslinių tyrimų ir to komunikavimo. Kas yra svarbiau, viena vertus, yra ta pareiga neužsidaryti dramblio kaulo bokšte, bet kita vertus, kažkuriuo momentu matai, kad nebelieka visai laiko, daug svarbesnė ta profesinė veikla - neparašysi kokios knygos, tai bus perspektyvoj daugiau nuostolio, negu atsisakysi 10, 15 interviu duoti. Kas yra svarbesnis dalykas, kuo vienas ar kitas istorikas geriausiai gali padaryti. Turbūt atsisijoją *komunikatoriai* nuo rašytojų. Man atrodo pakankamai visai gal tie istorikai iš principo kaip ir pakankamai klausima, tik įvairovės norisi daugiau. Visą laiką yra diskusijos, kaip vertinti mokslo populiarinimo veiklą profesionalų darbe. Reikia vertinti ir skatinti, bet kita vertus, nenuieit į kitą pusę, kad tie svarbiausi darbai neprarastų savo svorio, bet kartu, kad būtų užskaityti populiarinimo darbai. Pas mus fakultete eina diskusija, kaip apskaičiuoti, įtraukti į atestavimo tvarką viešąją veiklą, kažkokius pasisakymus, tekstus ir pan. Aš manau, kad tas labiau dabar atsispindės ir tam oficialiam vertinime ir bus tuo pačiu šia prasme didesnis motyvas kažkaip aktyviau komunikuot.

Gal tam tikrą problemą galima išvelgti istorikų leidžiamų knygų kalboje? Jos yra sunkiai paskaitomos plačiajai visuomenei, tad ir atsiranda didesnis poreikis komunikavimui žiniasklaidoje?

Man atrodo, nebuvo blogiau parašytų knygų, negu sovietmečiu parašytos istorijos knygos. *Pseudokvazimokslinė* kalba, negali skaityt net paties teksto. Studijų metais man buvo toks klausimas paskaičius Aries ar Huizingą – kaip čia tokia beletristika rašoma? Ne mokslinė kalba, kokia mes buvom įpratę istorijos sovietmečio veikalus skaityt. Tai čia prasme, per 30 metų istorinės knygos padarė didžiulį žingsnį pirmyn, gali skaityti ir suprasti. Čia kita gal problema. Man irgi gaila, kad per mažai ta visuomenė skaito istorikų knygų, interviu dar paklauso, bet knygos nenusipirks, neperskaitys. Bet čia gal kita problema, mes patys neperskaitom kolegų knygų, nusiperki ir pasidedi. Čia ir laiko problema turbūt, sovietų laikais tas laikas buvo sustingęs ir galėjai skaityt nežinia kiek, bet nesinorėjo, ir nebuvo ką skaityt. Dabar tarsi yra ką skaityt, jeigu duotų kas ekstra metus, skaitytum ir skaitytum, tai čia gal toks dalykas.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius, tačiau joje yra gausu nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija? Iš dalies Jūsų atsakymą jau numanau dėl Jūsų dispuo su Sabaliauskaite, bet visgi.

Su Sabaliauskaite kitas atvejis, nebūčiau rašęs ir kažkokių pretenzijų reiškęs, jeigu romano autorė nebūtų deklaravusi, kad ji rašo taip, kaip istoriškai viskas teisingai buvo. Nemanau, kad grožinei literatūrai reikia kelti tuos tikrumo ar netikrumo kriterijus. Manau, kad čia yra pačios istorinės literatūros dalykas. Aš rašau beveik istorinę monografiją kokia nors tema, būtų tas pats toks kaip istorinis romanas, tik griežtomis sąlygom, ta prasme, kad negaliu rašyti to, ko nebuvo. Bet interpretacijos yra tai, kas nėra uždrausta mokslininkų. Ta istorinė literatūra neturi ištikimybės fakto tiesai imperatyvo. Kitaip tai jau būtų pati istorija griežtąja prasme. Manau, kad tai, kas skatina domėtis istorija ir neapsimeta, kad yra istorija akademinė prasme kritinė istorija, viskas yra tvarkoj.

Kaip manot, gal istorikai turi įsiterpti į kūrimo procesą, kad užkirstų kelią, pavadinkim, tokioms klaidoms / nesusipratimams?

Nu, čia turbūt, visų pirma, kūrėjų intencija, kaip jie tą mato, kiek jiems rūpi išankstinis ekspertinis vertinimas, aš manau, kad nieko blogo, jeigu istorikai dalyvauja ir savotiškai gerai net ir po to tas narstymas, žaidimas, istorinių klaidų, rutulioja veiksmą į priekį. Kitiems serialams gal jau panašiais klausimais kažko bus išvengta, tuo pačiu turtina tą istorinę žinią tuo būdu. Sakyčiau, kad neprivалу, bet gali būti kuo mažiau netikslumų. Kurie neturi įtakos siužeto esminiams dalykams, veikėjų charakteristikoms. Kita vertus vėl, galim pasiduoti tokiai pagundai, kad jau viską padarysim taip, kaip buvo, net ir istorikai akademikai. Tą materialinę apyvoką perduoti lengviau galbūt, bet patį žmonių bendravimą, emocijų raišką, tą sunkiausia konstruoti ir verifikuoti, apie ką šaltiniai dažniausia nekalba, yra sudėtinga. Visada liks sluoksnis, kur nesugebėsime tiksliai pasakyti. Kuo nereikšmingos detalės labiau verifikuotos, tuo jos patikimesnės, kai nėra akivaizdžių anachronizmų, tai žinoma, tuo geriau. Net jeigu yra, vis tiek gerai, jeigu patrauklus dalykas. Geresnis gėris yra padaryti kažką žiūrimo ir patrauklaus, net su klaidomis. Manau, kad taip. Geriau, kad tai sužavės žmones, tegu ir suklaidins kažkiek, bet jeigu jiems taps įdomu, jie tada galbūt patys susidomėję išsiaiškins dalykus, čia manau, svarbiausias dalykas, patraukimas, sužavėjimas, užkabinimas žmogaus. Mes galim padaryt labai tikslų, scholastišką daiktą, bet jei jam truks gyvybės - kas iš to, tai neatliks savo pirmajilės funkcijos.

Jau minėjote, kad yra perskyra tarp rašančių ir kalbančių istorikų. Kaip manote, kokiais bruožais toks žmogus turi pasižymėti mokslininkas, pasirinkęs viešojo intelektualo vaidmenį?

Manau, kad turi būti vis tiek toks solidus išsilavinimas ir platus akiratis. Tas labai svarbu, platus akiračio platumas. Jei jis kokį vieną istorinio tyrimo griovį iškasęs, tai nelabai tas veiks. Nes tai neleidžia matyti dalykų iš platesnės perspektyvos. Antras, aišku, sakyčiau labai svarbus toks sąžiningumo kriterijus, kaip sakyti, kalbi taip, kaip supranti, kaip matai, kaip esi ištyręs, kaip supranti tą tiesą. Su tuo susijęs turbūt yra tam tikras vėl, jei žmogus giliau išmano dalyką, su tuo neišvengiamai eina tam tikras santūrumas, nekalbi balta-juoda kategorijomis, aišku, kažkiek gal reikia populiariam diskurse tą aiškiau pasakyti, bet su tuo eina tam tikras santūrumas, kuris tuo pačiu neeskaluoja aistrų visuomenei, net kalbant apie kontroversiškus klausimus. Nepasidalinimas, nesiangažavimas kažkokiai propagandai, kažkokiai pusei. Trečias dalykas, žinoma, kalbėjimo patrauklumas, aiškumas ir suprantamumas. Komunikacinis lygmuo. Sugebėti iš to viso gilaus ir plataus supratimo, ir išmanymo pasakyti aiškiai kažkaip ir suprantamai, geriausia dar iš kažkaip patraukliai.

Priedas Nr. 7. Interviu su Valdemaru Klumbiu.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-25; laikas: 18:00; trukmė: 1:53:35)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Klausimas labai platus. Labai įvairus istorikas turi būt, yra tokių, kurie yra grynai mokslininkai, tyrinėja, skelbia mokslinius straipsnius, monografijas, važinėja po konferencijas, bet viešoj erdvėj dažniausia nesimato. Kiti yra lygiai viskas tas pats, plius būvimas viešumoj. Čia tokios dvi pagrindinės, o po to jau klausimas, ką laikyti istoriku. Ar visokie populiarintojai, ar tai yra istorikai, ar ne. Jie, kad ir turi, išsilavinimą aukštąjį atitinkamą, bet jie nerašo mokslinių monografijų, bet rašo populiarius veikalus. Tai čia tokia trečia grupė. Iš esmės tokios trys grupės. Grynojo mokslininko tipo misija yra tyrinėt, suprast, dalintis su kitais. To, kuris ir mokslininkas ir viešas asmuo, prisideda visuomenės švietimas. Bandytas visuomenę paveikt, auklėt, supažindint, šviest. Ir priklausomai nuo temos istoriko, yra tokių, kurių temos mažai įdomios visuomenei, bet yra tam tikros labai aštrios temos, tada jau prasideda istorikas kaip kovotojas, su noru paaiškint iš esmės, pakankamai sudėtinga visose visuomenėse, kai kurie iš tokių istorikų, kurie nori būt viešoj erdvėj, nori su visuomene kontaktuot ne tik tiesiogiai, bet ir per mokslinius darbus, kurie didžiosios visuomenės dalies neveikia, tai jie siekia per populiarinimo dalykus, televizijos laidas, dar kažką. Jeigu klausimai yra Antrasis Pasaulinis Karas, partizaninis karas, holokaustai ir panašiai, tada prasideda problemos, kovos momentas, iš esmės kaip tu esi įtraukiamas į kažkokia visuomenėje vykstančias kovas. Informacines ar dar kažkokia kitokias. Iš esmės, norom nenorom, kai kurie istorikai yra kovotojai, kai kurie nėra kovotojai, bet jei tu įsitrauki į viešąją erdvę, daugiau ar mažiau tampi kovotoju. O tie, kurie yra labiau prie grynos komunikacijos su visuomene, irgi turi aiškų savo, visuomenės kritikos funkciją atlieka, kovos funkcija gali būt kažkokia tai. Jei žiūrėt į Holokausto, nacių okupacijos laikus. Dar viena iš funkcijų gali būt, jei istorikas mano, kad jo patriotinė pareiga yra kovot už istorinę Lietuvos nekaltybę, kad lietuviai visada buvo aukos, tampa istoriku-propagandistu. Tokie iš esmės yra labiau mokslininkai ne profesionalai, bet, tas pats Rakutis, specialistas yra ne naujųjų laikų, jis yra LDK karybos specialistas, XX a. jis nėra specialistas, bet įsivaizduoju, kad jis jausdamas, jog Lietuvai gresia pavojus, Rusija propagandine prasme puola, tai mato savo, kaip istoriko, prasmę įsivelt į kovas ir būt propagandistu. Net jei yra mokslininkas. O jei esi atėjęs iš kitos srities, kitos epochos, paprasčiau tą dalyką daryt, savo epochoj gali būt specialistas, o ne savo - užsiiminėt propaganda. Tokių nėra daug. Vis tik daugiau yra tokių, kurie linkę į populiarinimą, propaganda yra būdingesnė jų veiklom. Pvz. koks nors *Lietuvio kodas* – tai nėra propaganda, o bandymas kritiškai pažiūrėti. Visuomenės kritika, kad Lietuva buvo visada atsilikus ir pan. Visuomenės kritikos funkciją atlieka per istoriją. Nors tai nėra mokslinis veikalas, bet pakankamai neblogas, už kai kuriuos propagandistus geresnis, bent jau mano nuomone. Visuomenės kritika, propaganda ir visuomenės švietimas – trys,

manyčiau tokios, pagrindinės misijos. Bet jos persidengt, gal visuomenės kritika su švietimu gali būt susijusi, bet propaganda, kažkaip truputį atskiras dalykas yra.

Tyrinėjant XX a. norom nenorom atsidursi tam tikrame kovos lauke.

Jeigu tyrinėji kokią nors vaikystę ar dar kažką tarpukariu, tai tas nelabai užkabins, bet jeigu yra politika, tokie klausimai, kurie kelia visuomenės susierzinimą, tada jo.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Na, net ir šnekant apie pirmą, kabinetiniai mokslininkai, kurie nesiima, vis tiek yra kažkas, kas traukia. Gali rinktis temą, kurie visuomenei visiškai neįdomūs, ar ji net nesuvokia, kad egzistuoja tokios problemos, koks nors kūdikių mirtingumas tarpukariu. Jei žmogui įdomūs tie dalykai, kurie dar visai karšti visuomenėje, gali nebent sąmoningai nuo to atsitraukti. Nenori veltis, pavojinga, nežinau, kiek tokių yra žmonių, kad dėl pavojingos temos metė, manau, kad jei tau įdomu, tu tai tiri. Gali pasirinkt dvi strategijas, neit į viešąją erdvę, yra ir partizaninių kovų, ir Holokausto, kurių žmonės nežino, nes jie tiesiog tiria, rašo straipsnius, yra geri mokslininkai, bet neina į viešąją erdvę, jei dirbi *genocido centre*, gal neįmanoma išvengt. Ar istorikas turi laukt atšalimo. Na yra ta penkiasdešimt metų ta riba tarsi, kurios istorikai pakankamai dažnai laikosi, po 90-ųjų metų tyrimų nėra profesionalių dar daug, studentai tiria, bet profesionalūs istorikai vengia. Atrodo, kad vis dar per arti. Nėra daugybės faktų, tik iš interviu galėsim sužinot daug ką, su dokumentais buvo sudėtinga, Atkuriamojo Seimo dokumentacija labai skurdi, daug kas sunaikinta ir išnešiota, tie atsiminimai, dar gali gaut, papildomos informacijos susirast, kurios archyvuose po to nerasi. Tai šia prasme, laukt, kad atšaltų, nematau tokios prasmės ar kažko. Požiūris susijęs su tuo, kad kuo toliau, tuo labiau būsi objektyvesnis, bet tai neveikia, gali būt, kad gali pasidaryt aktuali kokia nors kilmės problema, sakysim ten lenkai, didžiausios diskusijos iš kur atsirado, pora tūkstančių metų praėjo, ir Lietuvoj yra, visuomenė tik neįtraukta, ar baltai iš kažkur atėję, ar vietiniai, baltų-slavų santykiai. Politiniai dalykai, kurie gali tapti aktualūs. Tai laikas nebūtinai kažką keičia, čia priklauso nuo temų, kurios yra svarbios. Kad palauksi penkiasdešimt metų ir bus ramu, taip nebus. Holokaustas, kiek metų praėjo, bet dar kažkaip vis nesibaigia niekaip. Netgi labai iki šiol labai politizuoti Holokausto tyrimai net ir Vakaruose, keliami klausimai ar yra moralu tyrinėti nacių kasdienybę, nekalbant apie Holokaustą, nes jo žmonės tarsi kasdienybėj nejuto. Praėjo kiek metų, o klausimas vis dar yra. Šia prasme, nemanau, kad tai yra kažkoks kelias. To objektyvumo aišku kažkiek prisideda, kai yra truputį šalčiau žiūrima, kai pats istorikas, sakysim, mažiau jaučia ten kokias nors kaltes susijusias, garbės kažkokie klausimai. Aišku, tas, kuris nėra su tuo susijęs asmeniškai niekaip, nei tėvai susiję, tada truputį žiūri

šalčiau, bet čia priklauso nuo visuomenės būklės. Gali būt, kad toj visuomenėj užsidegs kokia tema labai. Vis tiek tas angažavimasis pasireiškia. Istorija nėra objektyvus mokslas. Man atrodo, kad daug naudingiau yra sąžiningiau pasakyt, kokia yra tavo pozicija, kaip tu esi asmeniškai susijęs su ta tema, bet koks yra tavo požiūris į tai ir jau skaitytojas tada galės suprast, nuo ko tu atsispiri. Netikiu aš Ranke's „rašyti taip, kaip buvo“. Man pačiam dėstė žmonės, kurie manė, kad galima parašyti istoriją taip, kaip buvo. Tai jiems natūralu, kad reikia palaukt, atvėst. Bet man atrodo, kad tai nieko nekeičia, tik tu prarandi galimybę paklausinet žmones, susidurt su istorija gyvai.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Neišvengiamai tampa. Bet tai nėra nieko blogo. Koks žmogus yra, jei buvo jo giminėj partizanai, sukilėliai, tai visai kitaip žiūrės nei žydas ar kitas žmogus, nukentėjęs nuo partizanų. Kad ir kiek stengsis būt objektyvūs, jie nebus. Dėl politinių pažiūrų, gal mažiau. Bet vis tiek jos neišvengiamai veikia, liberalesni, kairesni vienaip žiūri, konservatyvūs žiūri kitaip. Plačiaja prasme politinės pažiūros, vėl tas pats, kaip su tuo penkiasdešimt metų, nebūtų žmogus, jei nebūtų subjektyvus, tai jis būtų Dievas tada. Su tuo reikia kažką daryt. Nes tada ir pasidarysi toks, kuriam reikia istorijos politikos valstybinės ir panašiai. Visai suprantu ir jo tą poziciją, jei jis mano, kad Lietuva be istorinės praeities politikos yra silpna ir pažeidžiama, tai kovoja. Bet tai ne istoriko, o politiko pozicija. Žiūrint į istoriko poziciją, nepaisant to, kad objektyvumo negalima pasiekt, vis tiek reikia stengtis būt mažiau šališku ar bent jau savo šališkumą reflektuot. Savo patirties, emocijų, santykio su istorijos klausimu, nuolatinė savęs refleksija, kaip žmogaus ir kaip istoriko, kad tu suvoktum, kokią įtaką tavo pažiūros daro tyrimui. Lietuvoj gal neįprasta to sakyt. Kai suvoki, kas tave veikia, gali galvot, kad jei ieškau daugiau vienos pusės, tada reikia sąmoningai stengtis, tai, kas tau tarsi mažiau priimtina, bet ieškot ir kitos pusės argumentų. Toks vienintelis kelias. Arba naudot, aišku, visokius sociologinius metodus, kurie tarsi teoriškai leidžia, bet galų gale vis tiek viskas prasideda nuo subjektyvių pažiūrų.

NŽ-A redaktorei skirtame laiške kėlėte pakankamai įdomų klausimą - ar Lietuvai reikia istorikų? Dėl jų neapibrėžtų atsakymų, jie nėra politiškai „naudingi“. Bet kiek naudingas gali būti apibrėžtas, bet su tiesa prasilenkiantis komentaras? Kur matote problemą, kad visuomenei reikia konkrečių atsakymų?

Žmonės apskritai linkę į paprastus atsakymus. Arba reikia labai gerai mokėt išaiškint, kaip Bumblauskas su Gudavičiumi mokėjo taip padaryt, padarė Lietuvos europėjimą, tie, kurie bent kiek domėjosi istorija, jiems įspūdį padarė. Tai arba šitaip, arba reikia labai paprastų atsakymų. Nors tie paprasti atsakymai visuomenei kenkia. Jeigu yra labai aiškus, nedviprasmiškas atsakymas, jis dažniausiai nukerta dalį buvusios tikrovės ir jei nukertama pakankamai didelė jos dalis, tai gaunasi,

kad žmonės, kurie jaučiasi nukirsti, yra svetimi tam diskursui. Lietuvoj buvo 25 tūkstančiai strībų, apie partizanus girdim, apie stribus išvis negirdim. Tai ką tai reiškia, aišku, dalis tų žmonių yra anūkai, perėmė vyraujančią diskursą, bet dalis ne, tai atitinkamai jų atmintis, jų šeimos atmintis niekaip nėra įtraukiama į viešąjį diskursą, tai reiškia, kad iš esmės yra labai palanki dirva, stiprina nepasitenkinimą, kad tavęs negirdi. Būtų gera tremtiniams prisimint, kaip jų negirdėjo 40-50 metų sovietmečiu, tai dabar negirdi žmonių, kurie yra kitoj pusėj. Tai nei taip, nei taip nėra gerai. Nesakau, kad reikia garbinti stribus ir paminklus statyt, bet visuomenės sveikatai būtų gerai girdėt ir jų balsą. Čia jau, aišku, ateina politika, kuriai irgi nereikia kažkokių daugybės išlygų, atsakymų, kur negali pasakyt, taip ar kitaip, reikia paprasto atsakymo, kad galėtum tą paprastą atsakymą transliuot savo rinkėjams. Čia visur taip yra, Prancūzijoje nacių okupacija iki šiol trauma, jiems problema pripažint, kad didžioji visuomenės dalis kolaboravo su naciais. Jie laimėtojai, bet vis tiek sudėtinga pripažint, vyksta diskusijos. Tai tiesiog yra, nes politika nuolat naudojo šitą kortą, aišku, Prancūzijoje visi kolaboravo – sukūrė mitą, kuris neatitinka realybės, su mitu sunku kovot, nes jis save pats reprodukuoja, žmonės juo tiki, sunku sulaužyt, tai Lietuvoj irgi yra, kad mes nuolat kentėjom arba kovojom. Mes turbūt iš lenkų esam perėmę XIX a. kovų ir kančių, ta kančia iš mūsų bendros praeities ateina. Lenkija pasiaukojė dėl Europos laimės. Mes kaip ir ne visai pasiaukojom, bet irgi kažkas į tą pusę, atkentėjom, o Vakarai mus užmiršo. Tais mitais labai lengva manipuliuot. Labai patriotiška yra sakyt, kad kentėjom, kovojom ir panašiai, atrodo tarsi suderinama su Europos idėja, bet labai lengvai galima apsukt prieš. Galima pasakyt, kad mes kovojom, o mus Europa užmiršo, tai apie 90-uosius, kai man jau buvo įdomu istorija, tai atsimenu tas diskusijas apie tai, kad mus užmiršo, paliko. Prisimenu tą vaikišką nuoskaudą. Tai tą labai lengvai galima prisimint. Politikams atrodo, kad tie mitai dabar stiprina tautą, bet yra labai lengvai panaudojami pakeičiant akcentą ir visiškai priešingiems tikslams. Kiek tai naudinga, politika naudinga, trumpalaikis efektas yra ir būtinas, kai visuomenė yra tikram kare, tos kalbos apie informacinį karą yra lygiai tokia pat propaganda, kaip ir informacinis karas, nesakau, kad jis neegzistuoja, bet. Tikram kare visuomenė turi mobilizuotis, jei bus dezorganizuota, nebus pajėgi kariauti. Kaip Prancūzijoje, nebuvo, kas jungtų visuomenę ir viskas subyrėjo. Bet kai yra karo imitacija, Lietuvoje daugelis politikų ir ne tik politikų mato dabartinę Lietuvos padėtį, mato, kad Lietuva kariauja su Rusija, karas yra netikras, bet propagandinis karas vyksta. Ta pati metafora, realiai sukelia visus tuos, kad reikia vienos tiesos, reikia vieno centro, bet man iš karto kyla klausimas, ar nereikia vieno vado, prasideda tada viena tauta, vienas vadas ir pan. Labai netoli iki to ir aiškiai matom, kaip Vengrijoje tai yra naudojama, su prorusiškais dalykais. Nelabai įžiūriu, kai reikia tikrai mobilizuotis, įsivaizduoju, kad yra reikalinga. Dabar, kai yra toks permanentinis plaukiantis priešiškus, puolimas, neaišku kas. Kur priešas, kur ne priešas atskirti faktiškai neįmanoma, nes tai nėra tikras karas, tai tada daugiau kenkia, negu padeda, aš manau. O daugiau kam gali būti reikalinga. Mokiniui paprasčiau pasakyt, kad buvo vienas-du-trys, o ne kažkokia išlyga buvo, bet ir mokiniui

būtų įdomiau pasigilint, nei atkalt frazes, kaip sovietmečiu. Niekam tai nebuvo įdomu. Tai ir dabar nebūtų.

Kaip, Jūsų nuomone, turėtų atrodyti nacionalinis naratyvas? Ar tokio reikia?

Aš nelabai suprantu, kas yra nacionalinis naratyvas. Šiuo vardu galima pavadint bet ką. Galima pavadint, kad nacionalinis naratyvas yra diskusija dėl praeities, sakykim apie svarbiausius dalykus, bet tai vis tiek bus ne naratyvas, turi būt vieningas pasakojimas. Man tiktų postmodernistinis pasakojimas, ką iš esmės vokiečiai bando daryt su savimi, aišku čia vėl, jeigu kalbėt apie žalą to pliuralizmo, nes viskas turi ir teigiamą, ir neigiamą pusę - tam tikras kultūros neužtikrintumas lieka, kai nėra aiškios pozicijos, tai tada labai lengva pasiklyst ir tarp to, kas yra gerai, ir kas ne visai gerai. Yra Vokietijoje stuburas, kad nacizmas yra blogai, bet kas yra teigiama? Viskas, kas ne nacizmas, gaunasi teigiama. Viskas gaunasi išplaukę. Konservatyvūs pastebi, kad moralė žlunga, nesakyčiau, kad moralė žlunga, bet yra moralinis neužtikrintumas, kuris ir yra moralės pagrindas. Jei visada būsi įsitikinęs savimi, nereflektuosi, neabejosi savo moralumu, tai tavo moralė gali virsti inkvizicija ar dar kažkuo. Tai moralė tokia ir yra, bet visuomenei kartais pritrūksta orientyrų ir nebežino, ką daryti. Čia yra problemos, bet tas problemas galima spręst per dialogą, o ne kažkokio vientiso naratyvo konstravimą. Nes žmonės, kurie mano, kad reikia konstruot naratyvą, kad tai išsigelbėjimas – pakels tautinę dvasią, sustiprins žmonių moralę. Bet abejoju, kai moralė diegiama iš viršaus, kai Holivude Hays'o kodeksas veikė, filmai buvo moralūs, bet ar visuomenė darėsi moralesnė? Tai abejotina. Grįžtant prie naratyvo konstravimo, tas naratyvas, kuris būtų paremtas dialogu tarp įvairių požiūriu, ir su žydais dialogas, ir su sribais, kad ir kaip negražiai skambėtų šiais laikais, ir su kolaborantais, ir su rezistentais. Nereiškia, kad visi jie yra vienodi. Suprasti nereiškia pateisinti. Man kaip istorikui ir yra įdomu suprast, kas vyksta. Užtat neįdomu tikram mokslininkui naratyvą konstruot, nes tada save supaprastini. Žiūrint egoistiškai, nes mokslininkas yra egoistas, nes daro, kas jam įdomu. Tai jeigu tas naratyvas būtų kažkokių atminčių dialogas, tai kas yra kalbama Vokietijoje, kad reikia įvairias atmintis bandyt suprast, nes jos niekada nesutaps. Tai čia ir yra skirtumas tarp vientiso naratyvo, apie ką šneka Lietuvoje ir ką aš įsivaizduoju. Lietuvoje yra kažkoks noras to vieno pasakojimo, bet tu nesuvesi visų žmonių patirčių. Buvo ne tik prisitaikymas ir pasipriešinimas, buvo ir skirtingi socialiniai sluoksniai, buvo lyčių skirtingos patirtys, dabar į nacizmą per šitą pradeda žiūrėt, ir klausimai vėl, ar moterys buvo nacizmo, ir tą patį Lietuvoje su sovietmečiu galima pritaikyt, ideologijos skleidėjos šeimoj, ar jos labiausia nukentėjo nes buvo į tai sukištos į tą *kinder küche kirche*. Jos buvo kartu aukos, bet buvo ir daugelis įsitikinusių, per šeimos auklėjimą tą diegė. Lietuvoje, manau irgi, Sovietų Sąjunga tą panaudojo. Yra daug skirtingų pusių, galimų žiūros taškų, kaip dabar iš to sukonstruot vientisą naratyvą. Moterims sovietmetis atnešė tam tikrą emancipaciją, Lietuvoje gal ne tokią didelę, bet jos buvo prievarta išmestos dirbt, bet ir daug praradimų patyrė. Kaip tą naratyvą

sukonstruoti? *Nu* galima surašyti visas tas išimtis, jau vien moterims kiek yra išimčių, jei apie jų emancipaciją šnekėt, kitoj pusėj yra vyrai, kurie išlaiko savo dominuojančią padėtį, bet kita vertus daug ko ir netenka, yra išstumiami iš šeimos, tai jau antras atsiranda. Bet tai čia tik mažytė dalis to, kas nutiko sovietmečiu, o tai kur dar tremtiniai grįžę buvę, kur yra tie, kurie buvo vargšai, kurie staigiai pakilo socialiniais laiptais, kur valstiečiai, kuriems atėmė žemę, o po 30 metų gyveno kolūkiuose labai gerai ir nenorėjo jų išardymo. Kaip visa tai surašyti į vientisą naratyvą? Pasiimtumėm vieną politinę, tai kaip suprantu, ko nori dabar, okupacija, sukilimas, Holokaustą kažkaip įpairo, nes Vakarai reikalauja, partizaninis karas, tada disidentai, rezistentai, Sąjūdis. Bet kiek jis apima procentų istorijos, 1, 2, 3? Tai aišku, svarbūs dalykai, nesakau, be to, kad jis yra skylėtas, nuo 1956-ųjų iki 1972-ųjų yra didelė duobė, jokio pasipriešinimo faktiškai ten nėra, tai ką su tuo daryti, kaip čia tas pereinamumas kurioj vietoj yra? Bet tai čia vėl bus tik politika, kuri 90% žmonių nebus labai įdomi, ta politinė istorija yra apskritai man nelabai įdomi, įdomiau man socialiniai dalykai, būtų politinis dalykas, bet tada iš karto specialistai mato trūkumus, to nėra, to nėra, pereinamumo nėra, kaip matom, Laisvės lyga ir Sąjūdis buvo priešininkai, tai apie kokį pereinamumą galima šnekėt, dabar matom tarsi pereinamumą, kad 1987 m. buvo mitingas, o po to buvo Sąjūdis, o kaip Terleckas žiūrėjo į Sąjūdį - kaip į priešus. Pakankamai ilgą laiką ir Sąjūdis į Terlecką ne ką geriau žiūrėjo. Priverstiniai sąjungininkai. O mes visus šituos dalykus panaikinam ir gaunam labai gražų – lietuvių tautos kovos ir kančios, nuolatinės represijos, tada galim bandyti į kančias žydus įrašyti, bet tada gaunamės jau nebe aukos, o budeliai, problemos prasideda su naratyvu, iškart prasideda, kad reikia ginti sukilėlius šimtu procentu nuo kaltinimų, kad jie žydus šaudė. Iškart prasideda problemos su užsieniu, nes aišku, to neleis ir teisingai padarys, mano požiūriu, kita vertus, kai tau diegė, visuomenė iš vidaus turėtų žiūrėt. Sovietmetis pakenkė, nes praleidom laiką, nes visoj Europoj, net *soclagerio* šalyse 1965 m. yra kai realiai pradamas suvokti Holokaustas, o mes tada turėjom *Niekas nenorėjo mirti*, kur apie Holokaustą nėra nė žodžio, paskui ten yra vienas kitas filmas, šiek tiek dokumentikos, bet visuomenės sąmonės ši problema nepasiekia. Mes su tuo sėdim, vėluojam realiai ir jei būtų kažkokios diskusijos buvusios, būtų ir dabar paprasčiau kažkokį naratyvą konstruoti, bet vis tiek nematau, kad įmanoma. Neįtiksi visiems. Net jei išbraukiam visus nelietuvius, paliekam su jų kančiom ir kovom, ar tai yra XXI a. valstybės naratyvas? Jei neišbraukiam, viskas sprogsta, nes yra Holokausto problema. Kaip mes ją integruosim? Galim sakyti, kad gražūs partizanai, sukilėliai nedalyvavo, galima sakyti, kad dalyvavo negražūs ir *nesukilėliai*, bet tai nieko bendro su realybe nebeturi. 5% partizanų nėra daug, bet ir nėra mažai. Visai tikiu, kad tiek ir buvo tų partizanų žydšaudžių. Tai kur juos dėti? Dabar taip ir vyksta. Siunčia partizanų sąrašus iš vieno departamento į kitą ir istorikai žiūri, ar tie partizanai nedalyvavo šaudant žydus, jei dalyvavo, tai tam paminkle jų pavardžių būt negalės. Žmogus buvo partizanas, bet jis ne partizanas, nes šaudė žydus. Tai kaip suprast, buvo ar nebuvo? Tai čia prasideda problemos, tarsi iš viršaus žiūrint viskas gražu, bet kai

pradedi lįst, ųydai reikalą gadina. Nebųtų ųydu, bųtų paprasčiau ciniškai ųiųrint. Jie netelpa į tą graųų pasakojimą, pradedi nemęgt, nes jie kliuvinys, kuris nervuoja ir negali pašalint, stengiesi pašalint bent iš atminties, bet jie neleidžia pasišalinami. Ką daryt su tokiu naratyvu, galima kažką nutrint, suklijuot, gausis kažkoks pasakojimas, bet kam jis. Gerai, jaunimas beveik nieko nežino, nors apie Holokaustą, Vokietijoje ir anųkai prisimena, rašo savo santykį, ir Lietuvoje bus anųkai, kurie prisimins, ką seneliai pasakojo, ir tai nesutaps su tuo, kas yra nacionaliniam naratyve, kur juos kišt? Neišeis išstumt iš viešojo gyvenimo. Putininėje Rusijoje ir tai neištųmė, yra istorikų, kurie ir apie Sibirą rašo, matosi, Putinas su didžiule *mašinerija* valstybės, su diktatūra, nesugeba sukonstruot naratyvo. Konstruoja, konstruoja, Antrasis Pasaulinis Karas, ant to viskas bandoma suvert, to neuųtenka, išlenda, kad vadovavo Stalinas, tada ar jis geras, ar blogas, vieni uų, vieni prieš ir nežino, ką daryt. Putinas tai Staliną garbina, tai prie jo aukų paminklo gėles deda. Gal kaip Baltarusijoje galima bandyt konstruot, tai Baltarusiją ir turėsim Lietuvoje, ar mes to norim? Demokratinėje šaly neišeis paslėpt to. Tai kaip tik reikia diskutuot, kalbėt apie tai. Ta *Mųsiškiai* knyga man ir atrodo, *vat* ne istoriko, be išsilavinimo, bet padarė tai, ko istorikai nelabai gali padaryt, bet ką reikia daryt. Iškelt per tokią labai emocinę, faktografiškai teisingą, su daug *pritempinėjimų* ir viso kito, bet tai yra paveiku ir sukelia diskusijas, paskui atsiranda maršai, kurie veikia ųmones, kurie neturi absoliučiai jokio, jaunimas, kuris neturi jokios patirties, bet jis tada jau pradeda suprast, įsigyvent į kitą, nes esmė yra suprast kitą ųmogų. XX a. antros pusės – Vakarietiškos kultūros, suprast kitą, tai yra vertingas dalykas, nereikia perųengt, kad jeigu kažkada buvo auka, tai čia dabar ten baltieji juodiesiems kažkada padarė blogai, tai dabar po šimto metų reikia atsiprašinėt, nors, aišku, Amerika specifinis dalykas, tai Amerikoje labai neseniai segregacijos įstatymas buvo, nei šimto metų nepraėjo, dar ten ųmonės prisimena tą segregaciją, o Europoje vergija seniai praėjo, tai Europai kažkaip jau *biškį* kažkas ne to. Čia jau mados dalykai prasideda. Europoje daugiau mažiau tas veikia, bet Europoje yra kiti dalykai, yra kolonijos, tai bando integruot, konstruot kažkokį naratyvą realiai su savo apgailestavimu dėl kolonializmo, atsiprašinėjimu ir panašiais dalykais ir gaunasi kažkaip nelabai, nes tai irgi tam tikras naratyvas, kai prasideda naratyvo dalykas, tai prasideda problemos, tai jei akcentuoji tą kolonijinę, tai gaunasi, kad Churchill'ui reikia paminklą nugriaut, nes jis kolonialistas. Tai vėl nei šis nei tas. Net ir toks liberalus naratyvas yra nelabai gerai. Man, kaip mokslininkui, mokslininkas turi visada bųt kritiškas. Labai dažnai įsivaizduoja, kad jei tu uų Holokaustą ir ųydus, tai jau Sorošui dirbi. Bet ir ten yra problemų. Bet visuomenė ne mokslininkai, visuomenė paaiškinimus, kas buvo gerai, kas buvo blogai, turi turėt, bet tada labiau per moralę galbūt ųiūrėt, kito supratimą, bandymą suvokt, ką reiškė bųt ųydu 1941 m. Va, Birželio 22-ą. Ką daryt ųydui? Arba okupacijos metu. Ką Lietuviai darė, kai Vokiečiai atėjo, sveikino. Tai ųydai tą darė, kai rusai atėjo. Jei suprastum, tai nebereiktų tam pačiam Rakučiui aiškint, kad ųydai dalyvavo, taip, buvo jiems išlikimo garantas ta sovietinė okupacija. Tai per tokius dalykus.

Bet tai nebus naratyvas, bus kažkokie klausimai, diskusijos, tokie dalykai bus, o ne naratyvas vientisas.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo?

Nietzsche labai keikė istorikus, kad neugdo. Istorija, kaip čia pasakyt, ar istorija ugdo, viena, kai istorija yra naudojama kaip auklėjimo priemonė, kita – ugdymui. Apie tai nesu galvojęs. Viena tai yra propagandinė, o kita, ką neseniai šnekėjau, bandymą suvokt kitaip, taip pat yra moralė, vertybės, suprast kitą, irgi yra vertybės. Aišku, įmanoma parašyt, yra pilna mokslinių tekstų, kurie to nei to, nei to neliečia. Bet jeigu žiūrėti į istorijos veikimą viešojoje erdvėje, tai manau, kad ta, kuri viešoj erdvėj, beveik visa, kažką kažkaip ugdo. Jeigu yra papasakojimas, ką šumerai darė, alų išrado, tai aišku, nieko neugdo, bet jeigu einam prie Lietuvos istorijos klausimų, tai nu bet koks tekstas iš esmės ugdys vertybes, net jei jis nebus propagandinis, vis tiek iš jo bus aiški autoriaus pozicija ir ką jis nori pasakyt, ar jam svarbu, kad tauta turi būt vieninga ir vienam kumšty ir turi eit nepaisant visko kovot, išlikt ir panašiai, ar svarbu užuojauta, atjauta ir panašūs dalykai. Tai daugiau ar mažiau tas matysis. Gali žmogus ir nesuprast. Daliai visuomenės, jei nėra tiesiogiai pasakyta, kad yra taip ar taip, ar kas iš to, tai jis gal nesupras, bet nežinau, ar į tai reikia orientuotis, čia reikia kalbėt tada apie švietimo sistemos problemas. Kai labai aiškiai pasakoma, tai ta propaganda ir gaunasi, o riba, grubiai tariant, jeigu jau durnas supranta, tai jau čia propaganda, bet čia jau labai grubiai, nes nėra durnumo skalių. Kaip atskirt, propaganda gali būt pakankamai subtili. Gali būt, kad niekaip nepastebėsi. Manau, kad visi mūsų labai karšti dešinieji ir patys konservatyviausi konservatoriai, tai jie kaip tik žaidžia Rusijos propagandos užsuktus žaidimus ir puikiai tą daro. Nuolat sėt nesantaiką visuomenėje. Visi tie Cvirkos paminklo nuvertimai ir t.t. Čia tai, ko Rusijai reikia, čia didysis tikslas, bet jie nesupranta, mano, kad už Lietuvą. Bet jei žiūrėt į istorijos propagandą, galima panaudot ir labai mokslinį tekstą. Pavyzdžiui Arendt *Totalitarizmo ištakos*, nu tai ir propagandinis tekstas taip pat. Tai yra aiškiai emociingas tekstas, viena vertus, bet čia malonu skaityt tokį, bet yra tas žmogus reflektuoja tai, sąvokų turi, europietiškos kultūros žmogus, tai yra akivaizdžiai perspėjimas Amerikai *makartizmo*. Šimtaprocentinis propagandinis tekstas, tai šia prasme propagandinis galima vadint, kita prasme – pilietiniu aktu, kai priešiniesi, kas yra blogai ir kartu ištyrinėji. Tai čia toks vėlgi. Nes propagandą atskirt nuo to, nuo ko prasidėjo. Kad jos reikia demokratinei valstybei, Amerikai. Mano kalbėjime irgi išlenda, kad propaganda tik blogai, propaganda nėra nei gerai, nei blogai, mano požiūriu, tai dalykas, be kurio moderni valstybė negali egzistuo. Anksčiau buvo religija, dabar propaganda. Reklama irgi yra propagandos tam tikra dalis ir mes jos negalim išvengt, Ar mokslas turi to vengt, tokio kaip Arendt rašymo, nežinau net, nes jos tekstas viena vertus yra labai aiškiai angažuotas, kita

vertus, nėra glorifikuojantis žydus, tai yra bandymas analizuoti, suprasti visų pirma, kame replės, o tik tada yra tas, kad tai ir dabar yra problema. Tai pirmiausia yra bandymas suprasti, tai čia turbūt yra tas, o ne bandymas kalbėti iš tribūnos, sakant, kad jūs va čia turit kažką daryti. Tai turbūt tas yra skirtumas, tarp propagandos, kur yra manipuliacija ir propagandos, kuri yra pilietinės valios apraiška. Noras visuomenę pagerinti, pakeisti, į sąžinę prabilti. Bet svarbiausia yra bandymas suprasti. Propagandistui blogąja prasme nerūpi suprasti, jam rūpi tik tikslas, sakysim suvienyti tautą. Mokslininko tikslas – bandyti suprasti, supratimą jungti su dabarties dalykais, bet tada galima visuomenę kritikuoti, praeitį ar dabartį, bet tai jau nebus ta propaganda, nes vis tiek istorijos naratyvas man kvepia primityviaja propaganda, kai norima žmonėms grūsti akivaizdžias, vieningas visiem idėjas į galvą, kad visi mąstyti vienodai. Bet taip nebus ir neišeis. Bet man atrodo, skirtumas yra toks, tarp noro suprasti ir noro propaguoti. Kas bus visiem, tai bus niekam realiai, bus kaip sovietmečiu, iš pradžių tikėjo, nes dar buvo kiti dalykai, buvo tas magnetizmas, negalima atmesti, bet paskui kai liko tik tas šnekėjimas apie partijos vaidmenį. Tai tas pats bus. Aš pavyzdžiui su studentais kai šneku, kai kurie jau sako – mums jau bloga, nuo tokios istorijos, nuo patriotizmo diegimo per istoriją. Aišku, čia šneka istorikai. Bet ateis laikas, kai ir kitiems nusibos. Kartojami tie patys dalykai ir neveikia, naratyvas šausis sau į koją, nes nebeveiks. Kai kurį laiką veikė, Ukraina kai buvo, staigiai, tikrai buvo grėsmė, perbalę vaikščiojo kai kurie kolegos. Tai galima suprasti, tada reikia jau visiem kažkaip. Bet kai matai, kad ten nieko nėra realiai, būtinybė atkrenta vientiso naratyvo, ciniškai visuomenė pradės žiūrėti ir viskas.

Viename savo straipsnių minėjote, kad centre prieš daugiau nei metus yra parašyta knyga, kuri dienos šviesos neišvydo dėl „netinkamų“ faktų, kurie netelpa į istorinį pasakojimą, tad noriu sužinoti, ką manote apie istorijos ir politikos santykį – ar politika yra istorijos įkaitė, ar istorijos mokslas tampa politikos tarnu?

Gerą klausimą paklausėt, nes turbūt vienas kito įkaitai yra. Viena vertus, istorija aišku yra, genocido centras apskritai atskiras atvejis, mano nuomone tokios institucijos išvis neturėtų būti, tai yra 1992-ųjų metų darinys, tada buvo, dabar nesąmonė. Anachronizmas visiškai. Bet ir šiaip, istorikai, vis tiek jie, vis tiek esi, iškart galvoji, informaciniai karai, o kas bus, jei paskelbsiu, ar čia Rusijai nenaudinga. Yra tas, istorikai tą puikiai suvokia, kažkaip bando. Vyksta derybos, ne tai, kad su sąžine, bet vis tiek, gal kai ko nereikia skelbti. Bet čia priklauso labai nuo asmeninių pažiūrų. Čia ir prasideda pažiūros, vieni linkę daugiau skelbti, kiti mažiau. Čia netiesioginės politikos įkaitas. Tiesiogiai tai genocido centras. Institute gerokai paprasčiau. Aišku, būna visokių klausimų, ar galima Pilsudskio vardu gatvę pavadinti, jo gimtojo kaimo, miestelio. Ir kaip atsakyti, čia politinis toks. Bet čia tiesiog paklausė istoriko, o ką jūs manot? Tai nes vis tik mes dar ne Baltarusija. Bet tu esi ne tai, kad Seimo įkaitas, nes jeigu bus ta istorijos politika, ką čia planuoja, tas naratyvas kažkoks sugalvotas, tai tada teoriškai, bet čia sako, kad mokslininkam ne, čia tik moksleiviam. Vis tiek tas politinis fonas veikia, bet jei

žiūrėt iš esmės, politika gal net labiau yra įtakoje istorijos. Nes daug kas yra labai, bet čia neišvengiamai irgi turbūt, dėl praeities tokios, viena partija, visi žinom, kuri, susisiejo save su istorija, ir neišsina niekaip jiems atsiskirt, čia gal ne politikos, o partijos problema, konservatorius turiu omeny, niekaip neišsina. Problematiška labai su istorija ta, kaip katinas su pūsle tamposi. Ilgą laiką buvo labai gerai, bet dabar jau pradeda problemos darytis, partija yra kaip įkaitė istorijos visiškai, gal dar ir suskils dėl tos istorijos, nenustebčiau, aišku, ne tik dėl istorijos. Aš manau, kad dalis ir tų tikrųjų konservatorių gali dreifuot. Bet ir šiaip Lietuva, nežinau, man tie visi įstatymai, kur prezidentais skelbia, siaubas. Nu tai valstybė save daro savo istorijos įkaite per įstatyminius aktus. Buvo planas tuos aktus pagrindinius padaryt konstituciniais, bet su birželio sukilimu neišėjo, nes su žydais blogai. Ir dabar taip pradėjo, bet ir nepabaigė, tai dabar daro prezidentais visus iš eilės, paskutinis prezidentas yra tas, kuris pagal dabartinius įstatymus, nors su partizanais tuo metu jokio ryšio neturėjo, jau du metus slapstėsi. Tai yra gal juokingi dalykai, bet esmės politika darosi priklausoma nuo kažkokių tokių, kas buvo praeity. Kasčiūnas mane iš viso išvertė iš koto, kai pasakė, kad Lietuvos legitimacija yra partizanai ir jeigu jų atmintis bus suteršta, tai Lietuvos legitimumas bus kvestionuotinas. Prie ko čia mūsų dabartinė Lietuva, prie ko čia partizanai. Koks Vokietijos legitimumas tada. Taip mąstantys patenka į politiką, politika iš esmės darosi pavaldi istorijai. Pradedi žiūrėti į santykius su kaimynėm per tą patį binoklį, kodėl buvo blogai su LDK ir Baltarusija. Nes baltarusiai kaip ir norėjo, šneka Vilnius jų sostinė iki šiol ir panašiai, bet lietuviai bijojo, kad Lukašenka pradės savintis visą LDK paveldą ir pasisavins ir reikia kariaut, bet dabar baltarusiai kaip ir geri jau, tai galim juos pripažint, kad jie bendrasavininkai. Akivaizdu, kad jie nemažiau LDK paveldėtojai, kaip ir mes, ne vien teritoriškai. Bet mes iš istorijos ir savo santykius su kaimynais galim pablogint, pagerint. Kažkas ne taip. Į ateitį reikia žiūrėt, ne į praeitį. Valstybė taigi kuriama dabar ir į ateitį, nes gaunasi, kad praeitį kuriam, konstruoja, legitimuoja. Legitimavo, viskas, 20 žmonių legitimavo 1918 metais, tada 1990 metais, čia kažkoks nepilnavertiškumo kompleksas. Čia matyt iš to, kad reikia pabrėžt savo, partija kaip įkaitė. Vis daugiau reikia tos istorijos, tu save kaip partiją legitimuoji, per tai, kad esi labai susijus su istorija, praeitim, reikia dar daugiau istorijos ir gaunasi kažkoks toks žiūrėjimas kaip Rusijos herbas. Vienas į vieną pusę, kitas į kitą – į ateitį ir praeitį. Iš esmės tarpusavio santykiai ilgą laiką tarp partijų buvo susiję ant istorijos, Brazauskas – Landsbergis. Dabar ateina valstiečiai su dar kitokia istorijos samprata, kaip suprantu, labai gerai sutaria su Ažubaliu istorijos klausimais, bet dar turi ir pagonybę kaip labai svarbų elementą. Va, kaip dar pagonybę su krikščionybe vienam naratyve suklijuosim. Nešneku, bet tai irgi yra naratyvas, buvo graži pagonybė, atėjo krikščionys ir sunaikino, kiti sako, kad buvo atsilikę pagonys, atėjo krikščionys ir pakėlė, kuris naratyvas turės įsivyrat? Tūkstantis metų praėjo, o vis tiek dar dabar gali kelt problemų požiūris į pagonybę, ar čia yra problemų. Kaip ir Lenkija, ten aišku, ryškesnis pavyzdys, per *IPN* 'q bando. Ruporas iš viso tenai yra. Čia aišku, Lenkijos pozicija, kad istorija jiems buvo visada labai svarbu, su kiekvienu žmogum gali

pašnekėt *čiut ne*, kad ir koks išsilavinimas bebūtų. Bet problemos prasideda, kai istorija pradeda lemt. Nemaža dalim ta partija laimi, nes yra ta sąsaja su istorija ir valstiečiai Lietuvoj bandė pakartot, tik nelabai sėkmingai. Jeigu su *konservais* susijungtų, gal ir praeitų tas dalykas. Čia iš esmės visa valstybė darosi įkaitė praeities. Pasiimi praeitį, kad buvo garbinga praeitis ir mes jai atstovaujam. Daliai rinkėjų svarbu ir jie renka, ne dėl to, ką jie siūlo dabar, bet ir dėl to, jeigu nebūtų to sando, ta partija nebūtų praėjus, tai va taip yra ta istorija, tiesiogiai praeitis valdo dabartį ir kartu ir ateitį. Iki to nepriėjom, bet atrodo, kad į tą pusę žengiam. Nes Rusijoje irgi tas pats, aišku, ten viskas kitaip, esam mes arčiau Lenkijos negu Rusijos, bet irgi yra, kad visi žaidžia sovietine nostalgija ir per tai ten kažką bando ar save legitimuot, ar panašiai. Tai mes žaidžiam per antisovietinę *nenostalgiją*, bet iš esmės vėl gaunasi, kad istorija valdo, prie politikos prieinant, rinkėjas klauso ne ką jam siūlo į ateitį, bet to, kas jam kalbama apie praeitį. Tai yra, apskritai, mano požiūriu kažkas, kaip čia pasakius. Aišku, rinkėjas dažnai nėra racionalus, bet vis tiek yra kažkaip daugoka to neracionalumo. Visa valstybė yra įkaitai, tos visos istorijos. Taip gaunasi, kad politinėms jėgom yra patogų. Jeigu dėl istorijos nebus įtampos, tai ji bus mažai kam įdomi, negalėsi jos panaudot kaip įnagio polinėj veikloj. Vadinasi, turi nuolat kelt, nežinau net ar tikrai reikia nugriaut tą Cvirkos paminklą. Visai gerai gal, kad jis stovi, praeina pora metų, vėl gali iškelt klausimą, ir vėl. Gali žaist, visuomenė priešinasi, politikai laimi, o realios Vilniaus problemos nesprendžiamos. Genocido centras nežinau, kiek raštų yra parašęs apie tai, kiek valandų, pinigų išleista. Čia irgi yra realiai tam tikras įkalinimas praeity. Dabar kai pagalvoju, istorikams gal net paprasčiau, nes jie mažiau politikos įkalinti, nei politikai istorijos.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama? Ir šiaip – ar mūsų viešoji erdvė nėra degraduojanti, ar tinkama XXI a. valstybei?

Kas yra XXI a. valstybė? Kai pasižiūri į Ameriką su Trump'u, Biden'u ir BLM, tai neatrodo, kad tai yra diskusija, o vėl susipriešinusių, tai, kas įsivaizduojama, kad yra viešoji erdvė, kur vyksta klasikinė diskusija, tai to mažėja, ne tik Lietuvoj. Bet Lietuvoj yra su tuo problema, to pakantumo. Jau buvo pradėjus gerėt viešoji erdvė, 2010-ieji, jau buvo tarsi visai neblogai, ir reikėjo čia tiek 2014-iems atsitikt. Putinas daugiau laimėjo ne kiek Krymą, kiek sumaištį aplinkui visose respublikose. Čia jam didesnis laimėjimas. Istorikai, atrodo, negali sakyti, kad visai nedalyvauja, dalyvauja, sakyčiau, visai pakankamai aktyviai, aišku, čia priklauso labai nuo žmonių ir nuo, yra asmenybės, kurios eina, labai daug viešumo, Putinaitė, Nikžentaitis, aišku, jam pagal pareigas priklauso, Istorijos Instituto direktorius, bet ko trūksta, tai aš sakyčiau, daugiau *Putinaičių*. Aišku, gal ne tokios pozicijos, bet kad mokėtų aiškiai, paprastai išaiškinti dalykus. Aš nesu jos koncepcijos šalininkas, bet galiu jį suprast. Viskas per moralės prizmę, nemanau, kad reikėtų taip į praeitį žiūrėt, bet jinai šia prasme padarė didelę įtaką nuo XX a. 10 deš., ir dabar daro pakankamai nemažą įtaką. Trūksta galbūt, aš tai sakyčiau,

trūksta kitų centrų. Mes dabar turim *Naujojo Židinio* grupę, kurią skalpuoja jų pačių buvę šalininkai, kad per daug nuosaikūs ir moksliški, o *vat* kitų. Ne kairiųjų, bet kitaip žiūrinčių į sovietinę praeitį, jų balso trūksta. Mažiau *moralizatoriško*, mažiau teisės. Tas požiūris pats savaime nėra blogas, bet blogai, kad jis dominuoja viešoj erdvėj. Trūksta tų kitokių žmonių. Vienas žmogus negali padaryt, turi būt tam tikra grupė. Kaip apie *Židinį*, buvo grupė, kuri Marcinkevičių skalpavo, ta pati Putinaitė. Jie aptarnavo valdantįjį elitą, kuriam reikia antisovietinės legitimacijos, tai *Naujasis Židinys* tą suteikė. Bet kažko kito trūksta, kad viešoj erdvėj matytųsi. Ir per sovietmetį, ir į tarpukarį. Ryškiausias sovietmetis, man geriausiai matosi, jis kita vertus, tiesiog karščiausia problema šalia Holokausto. Dėl Holokausto ryškių prieštaravimų nematau tarp mokslininkų kaip ir, aišku, yra kurie bando paneigt, kad lietuviai dalyvavo. O *vat* apie sovietmetį man trūksta, kad būtų kelių diskusija, kaip Vokietijoje buvo istorikų diskusija, ir mokslinėj ir viešoj erdvėj didžiausias supratimas, kas buvo nacizmas, kaip jis veikė. Lietuvoj matosi viena pusė, moksle yra, o viešoj erdvėj mažoka. Negaliu sakyt, kad mokslininkai prastai komunikuoja, bet jeigu žiūrėt į diskusinę erdvę, dalies istorikų trūksta. Jokiu būdu visi istorikai neturi šnekėt, tai tik rodo, kad istorija yra pernelyg dar dabarčiai svarbi, geriau šia prasme, kad istorijos yra mažiau viešoj erdvėj, bet man va to trūksta. Kai įsigalėjęs vienas požiūris, viešoj erdvėj tarsi nėra diskusijos. Gaunasi netyčia, kad nelieka diskusijos, ne dėl to, kad *Židinys* nenorėtų, bet oponentų nėra. Arba marginalūs, arba per mažai. Svarbu organizuota grupė. Na dabar Lietuvoj lyg organizuotos grupės formuojasi apie Istorijos Institutą. Tai labai susiję su mokslu stipriai, monografijų krūvos, o viešoj erdvėj to matosi mažiau, nėra vienybės, gaunasi, neturi būt vienybės, bet gaunasi tarsi viena koja stovi istorija viešoj erdvėj, viena koja ne ten. To pasigėsčiau, bet manau, tas su nauja karta ateis, ko dar galima pasigesti, manau trūksta mokslo populiarinimo grandies. Lietuvos istorikai sovietmečiu ir buvo ugdomi, kad rašytų moksliskai, kad suprastų tik kolegos, su milijonu nuorodų, iš to pakankamai sudėtinga išeit. Trūksta grandies, kaip anglosaksai rašo, ir kartu įdomiai, ir giliai. Putinaitė dėl to man ir iškyla, kad visgi yra paskaitoma žmonėms. Iš šito reikia išaugti ir mūsų fakultetas nepakankamai daro, kad studentus mokintų rašyt.

Tai gal tame ir yra problema, jog suprasti, pas mus, lygu pateisinti?

Čia yra ta problema, mokslininkai, turbūt, kad mokslininkai, nors ne, turėtų būt per meną, kaip buvo, nuo ko prasidėjo, mokslas ėjo mokslas, Arendt knyga pasirodė penktam dešimtmety pabaigoj pirmas leidimas, bet realiai tai lūžis visuomenėj vyksta su kinu ir literatūra. 1965 m., pilna Čekijoje, Lenkijoje pasirodo filmai apie Holokaustą, nacių, kolaboravimą ir pan. Lietuvoj šito negalėjo būt ir problema yra, kad mūsų tas kinas, literatūra vėl, trūksta, turėtų per šitą eit. Mokslininko suvokimas vis tiek kitoks. Kai yra menas, gali susitapatint su tuo. Gal būt tuos menininkus mokslininkai per savo darbus paskatint, nes visuomenėn tik per viešąją erdvę ir meną gali ateit. Bet galvoju, per sovietmetį tų

literatūros kūrinių, nu turim Vaisetą - rašytojas, fakultete ir dėsto, bet jis apie kitus dalykus rašo. Aišku, istorikui nėra privaloma rašyti apie savo tyrimo temą. Čia jau prasideda atminties problema visuomenės. Tas susipriešinimas neleidžia. Jeigu stato filmą, bus niūru, pilka, būtinai milicija, KGB, nes kitaip bus iš karto klausimas, kas tau moka, kodėl tu nostalgiją jauti? Televizijos laidoj klausė, ar galima jaust nostalgiją sovietmečiui? O kaip gali būt nenormalu, jausti nostalgiją savo jaunystei, net jei buvo okupacija. Grass'as gi rašo, kaip pagrindinė veikėja jaučia nostalgiją nacių laikams, buvo jaunystė, keliavo su garlais. Kaip tu gali tai iš žmogaus atimti. O pas mus yra tas blokas kultūroj, neišeina. Kaip ir su rašymu, tai čia irgi toks blokas, kurį kažkaip reiktų sulaužyti. Įsivaizduoju, kad gal būt dėl to neišeina rašyti ar kurti apie sovietmetį, kad būtų *Paskutinė atostogų diena*, kad dabar būtų galima apie sovietmetį pastatyti tokį filmą. kažkas neišeina. Iš dalies yra istorikų, kad viešoj erdvėj per mažai, kurie kalba apie sovietmetį kitaip, nes mano direktorius *genocido centre*, be mano pavardės ir sako, kad va jis siūlo į sovietmetį kaip į duotybę ir tai yra blogai. Nu bet juk jei žmogui tai buvo duotybė, kai gyveno sovietmečiu, tai kaip aš turiu žiūrėti? Jei neturėjo kitos išeities. Negalėjo nei emigruoti, nusišauti galėjo, aišku, arba į partizanus eiti, tai ką jam lieka daryti, gyventi duotybėj. Bet žmogus to net nesuvokia. Jam iškart klausimas pasistato politinis, taigi okupacija buvo. Tas, manau, veikia visuomenę, yra susijungę ir nebegali, ir kultūra nebegali savęs reflektuoti, gaunasi, kad iš karto visuomenės kūrėjai negali paveikti, nes patys yra užkompleksuoti, gaunasi toks uždaras ratas, kuris kažkaip, aišku, prasiloš per naujas kartas. Tikiuosi. Nebent viskas eis į vis didesnę *propagandizaciją*, kas žiūrint į Vakarų, gali būt ir šitaip. Bet jeigu pasaulis iš dabartinės krizės išeis, negrįš į 1940 metus, tai Lietuvoj turbūt irgi tas, bet nebus maloniai, dalis kodėl neišeina kultūros, nes yra tie blokai, gaunasi prasti kūriniai. Turi kažką demonstruoti, gaunasi tas sulaužymas kažkoks, vis tiek netiki iki galo, kad laužai, kad tai gerai, gaunasi kažkoks perspaudimas belaužiant. Istorikas, nemanau, kad galės pralaužti, kaip *Mūsiškiai* galėtų pralaužti, bet istorikas tokio tipo veikalo negalėtų parašyti, nes tai yra pernelyg netikslu. Būtų kokia nors apie stribus, kaip jis pergyvena, kad turi persekioti savo tautiečius, šaudyti kaimyną, va jeigu toks kažkoks išlįstų dalykas, kad žmogus pajautų, kad gali suprasti tą, kuris negražiai atrodo. Gali praeities atsiminimai būt, bet tokių irgi nelabai matosi. Tai žurnalistai gali daryti, bet gausis paskui kaip su Vanagaite. Vieną padarė, antro neišėjo padaryti, pritrūko žinių. Bet ne istoriko čia duona.

Kalbant apie viešus istorikus, kokie bruožai galėtų padėti, tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Mokėjimas reikšt mintis taip, kad suprastų. Kokybiškai supaprastinti, ką darė Bumblauskas su Gudavičiumi savo laidoje, man neišeina taip, rašau per daug sudėtingai, per daug niuansų gaunasi, tai veikia inteligentus, bet toliau. Kas ten dar. Moralinis įsipareigojimas, ką daro Putinaitė, tai jos moralinis įsipareigojimas, spėju taip iš tekstų. Jinai prisideda prie Lietuvos apsivalymo nuo

sovietmečio. Turėtų būt tas kažkoks toks įsipareigojimas ir moralė. Arba visuomenei gali būt, kad tu manai, kad tu privalai kažką dėl tos visuomenės padaryt, negali tiesiog rašyt, mokslą daryt, kurio niekas. Kažkas dar turi. Čia yra susirūpinimas visuomene. Viešojo intelektualo kelias. Kokių Lietuvoj šiaip tai trūksta. Ne tik istorikų tarpe. Pamažu atsiranda, bet kažkaip mažoka vis dar, man atrodo. Inteligento kelias yra truputį kitoks, tas tradicinis kelias. Tai va čia tas, turbūt yra, įsipareigojimas visuomenei. Paskui yra temos išmanymas kažkoks, bet sakau, čia vėlgi, Vanagaitė be didelio mokslo išmanymo sugebėjo paspaust vietą, kurią reikėjo ir gavo rezultatą. Tam reikėjo kitokio išmanymo, negu, jeigu jis sėkmingas, kad būtų, turbūt turi turēt tą nuojautą, ne tai, kad žinai tą temą, bet nuojautą turēt, ką pasakyt, kaip pasakyt ir kada pasakyt. Kas yra geras politikas, turbūt irgi sunkiai apčiuopiamas dalykas. Nes *vat* irgi turi žinot, ką kaip ir kada pasakyt, kad įtikyt. Tas pats ir su istoriku turėtų būt. Galbūt net nesuvoki, bet išeina. Įsigilinimas į savo temą duoda tam tikrų dalykų, sugebėjimas supaprastint, ką jau minėjau savo žinias pateikt taip, kad ne suprimityvintum, bet būtų aišku. Visa kita, išorės dalykai, ar tave spausdina, nes gali nespausdint kažkur. Koks yra skaitomumas to, kur tave spausdina, nes gali spausdint, kur skaito dvidešimt penki inteligentai, o gali spausdint kur šimtai tūkstančių skaito. Labai daug priklauso nuo visuomenės pasirengimo, gaunasi toks ratas uždaras. Viena vertus visuomenė pasirengus išklausyt, kita vertus, istorikas, jeigu nuolat kalba, net ir nepasirengusią visuomenę sugeba įtikint. Geriausias pavyzdys yra Bumblausko su Gudavičiumi. Visuomenė nebuvo pasirengus išgirst, kad Vytautas ne toks didis kaip atrodo ir panašiai. Bet išgirdo, priėmė ir poveikį tas turėjo. Tas nuolatinis kalbėjimas, nors iki šiol yra tų *heiterių* Bumblausko, paskaičius komentarus, čia lenkam tarnauja ir panašiai, bet visuomenę paveikė, ir pasakyt, koks Vytautas buvo, tai tokio šoko jau tikrai nebesukeltų. Viena vertus, tam turi būt tam tikras lygis pasirengimo, jei tave visai atmes, bet jeigu kažkiek gali daryt tą dalyką po truputį, bet aišku, vėlgi reikia turēt omeny, kad Bumblauskas su Gudavičiumi pradėjo, kai buvo viena televizijos studija, žmonės tik ją žiūrėjo. Nebuvo įvairovės, dabar tiek žmonių tikrai nežiūrėtų. Reikia per visas medijas, reikia kad būtų ne vienas žmogus, o bendraminčių grupė, siunčianti skirtingais kanalais panašią žinutę.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius - nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Aiškint žmonėm, kas ir kur netikslu, nežinau, ar veikia, dauguma žmonių iki šiol nežino, kad vikingai be ragų buvo. Man atrodo, kad kažkaip ypatingai kovot nebūtina. Galvoju apie Lietuvą iškart, kur čia ta istorinė popkultūra. Jeigu Lietuvoj kritikuot vakarietišką, tai ir prasmės didelės nėra, kas

susidomės, pasiskaitys ir susiras, kas neaišku. Jau tada yra didesnė problema, kai labai aiškiai pateikia, kad tai labai tikslu, kai iš tikro nėra tikslu. Žmonės apsigaua, bet aišku žmonės ir kokiam filme *Kleopatra* apsigaua. Bet su tuo nepakovosi. Neįmanoma, pas mus yra kita problema, kad tos istorinės popkultūros trūkumas yra nemažas, mačiau komiksus *Partizanai visada laimi*. Pavadinimas labai įdomus, kai nežinau, kiek kartų partizanai yra laimėję, bet tikrai ne šimtais. Kai buvo nuolatiniai pralaimėjimai realiai. Buvo slapstymasis ir bandymas išvengt Rusijos kariuomenės kordonų. Kvaila man atrodo, žmogus bando primityviai būt patriotiškas. Bet kita vertus, tegu būna. Studentai yra sake: „pažįstamas nori komiksų apie partizanus, kad būtų vampyrai, vilkolakiai“. Kodėl gi ne, japonai gali, visa industrija pastatyta. Gali visiškai nesąmones rodyt, bet tai veikia, žmonės su istorija ryšį turi. Kodėl nepadaryt partizanų vilkolakiais, o strībų vampyrais. Gerą dalyką galima padaryt. Žiūrėjimas į istoriją kaip į šventą karvę, svarbiausia, kad žmogus jaustų ryšį su praeitimi, tauta. Tą pirmiausia jaučia per šeimą, asmeninę patirtį, bet nėra blogai, kad pateikiama istorija *supopsintai*. Man atrodyt kažkoks visiškai, tas filmas, kur akto važiavo į Berlyną su Klimas su Basanavičiumi, nu ten, aišku, prastas filmas, bet idėja yra tikrai. Dabar yra tas toks, kad viskas, Smetona, Basanavičius, tai neveikia žmonių. Kažkada veikė, kai žmonės buvo neišsilavinę, ta statula tada veikė. Bet dabar kitoks santykis su kultūra. Popkultūros tikrai turėtų būt daugiau. Tegu daro komiksus, jeigu moka. Nu bet nesupras niekas, nedaro, nes nesupras. Žmogus nedaro, nes bijo, kad ne tik užjuoks, bet ir primušt gali kokį naktį susitikę skustagalviai patriotai. Tai yra blogai. Ir tą patriotizmą galima visai kitaip parodyt, ir tragedijas. Anime kartais pažiūriu, puikiai parodo ir tragedijas per absoliutų *popsą*. Kai pasižiūri net labai giliai pasižiūrėta, viena vertus, labai *popsiškai*, kita vertus, esmę iš esmės pasako, netiksliai pateikdami detales, meniškai perkurdami ir sumeluodami tikrovę, bet jeigu pasako esmę apie tą tikrovę, tai gali ir ateiviai būt vietoj rusų, jeigu siužetas gerai padarytas. Tai šia prasme nematau jokio čia. Aš tik džiaugčiausi, kad tokių dalykų būtų ir su malonumu paskaityčiau ar pažiūrėčiau, nes kaip tik dabar tas istorijos, kalbėjom, veikia mus istorija, bet santykis, kita vertus, labai toks. Per politiką jinai veikia, bet ji nėra artima, kai žmogus jos nemato, kaip savo kasdienybės. Kaip savo kultūrinės atminties. Nu kažkur ten kažkoks Vytautas, Basanavičius, bet labai kažkokios abstrakcijos. O *vat* per popkultūrą, kaip ir per Anos Frank dienoraštį, galima lygiai taip pat priartinti tą istoriją. Ir per tai galima tuos dviprasmiškumus daug geriau galima padaryt, nei padaro istorikai. Nuėjus į archyvą, tokių siužetų yra, kad griūk iš kojų, nesugalvosi, kad taip gali būt. Realios situacijos, kad 1940 m. žmogus buvo komjaunuolis, 1941 m. sukilėlis, paskui žydų nežinau šaudė, nešaudė, buvo partizanas, paskui tapo NKVD darbuotoju, nuteisė, ištrėmė. Galima filmą statyt, paruošta biografija. Mūsų rašytojai kartais pritingi pasiknist archyvuose. Jeigu truputį pasigilinus daugiau, bet vėl ta baimė, kad priimsi per daug blogos praeities ir bus blogai. Tai aš už popkultūrą, neatrodo, kad tai kažkas blogo.

Priedas Nr. 8. Interviu su Laurynu Kudijanovu.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-04-08; laikas: 16:00; trukmė: 37:56)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Įsivaizduoju, kad tai žmogus, kuris sugeba ne tik kritiškai vertinti praeitį, bet tuo pačiu išlaikyti tokį patį kritišką žvilgsnį ir į dabartį, ir į ateitį. Istorikas turi ieškoti tam tikro ryšio ir sugebėti atlikti patariančiojo asmens funkciją, perteikti informaciją, patarti, padėti, jeigu to reikia. Nemanau, kad istorikas visais atvejais turi būti vien tik istorikas dėl to, kad žiūri į praeitį. Tai žmogus, sugebantis atsakyti į klausimus platesniame kontekste, turintis kažkokį tai žvilgsnį platesnį ir sugebėti kažkaip paaiškinti vienokius ar kitokius dalykus, ir tikrai jeigu, sakykime, tam yra reikiamumas. Tai nereiškia, kad turim apsiimti visažinio funkciją ir bandyti įrodinėti tikrai savas tiesas, mes visą laiką turime būti patariantieji, bet nenurodantys, kaip reikia elgtis, ir galiausiai, turim būti žmonės, kurie primena svarbius momentus, padeda sukonstruoti ir palaikyti tam tikrą būseną, kvestionuoti atsakymą, kas esam, jei kalbėsime apie vieną poziciją, tai palaikysim tą vieną didįjį naratyvą. Istorikai turi būti tais, kurie sugeba konstruoti mažuosius naratyvus, parodyti įvairiausias perspektyvas tiek istorinėje erdvėje, tiek darant sąsajas tarp praeities ir dabarties, tuo pačiu metu net ateities. O kokioje vietoje jis tai reikš šituos dalykus, tai priklauso nuo pačio žmogaus. Man atrodo, istoriko profesija tikrai neapriboja, kad štai, aš keliausiu į CV banką ir susirasiu, kad ieško istoriko. Mes įrodysim savo vertę ir istorijos mokslo vertę, dirbdami įvairias specialybes ir įvairius darbus, nėra blogai, kad istorikas dirba banke, prekybos, paslaugų sektoriuje. Tai savybių visuma, kurią mes įgyjame mokydamiesi šią profesiją, įgyjame patys tobulėdami. Ir tada atsiskleidžia, kas yra istorikas.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Aš tai manau, čia nuo pačio žmogaus priklauso. Juk nėra pasakyta kažkokių apribojimų, kad istorikas negali tyrinėti čia ir dabar, jei pačiam istorikui, kaip žmogui, parūpo kažkoks klausimas, tai pirmyn, turi tai daryti, jei jaučia reikiamumą, kad reikia tyrinėti kažkokį istorinės atminties segmentą ar siužetą, kuris kelia aistras visuomenėje, jis tai ir turi daryt, jis neturėtų žmogus, istorikas pagal specialybę kažkaip labai atsižvelgti vien tikrai į kažkokius išorės faktorius, kurie jam tarsi sakytu, „dabar tu nekalbėk, dabar kalbėk“. Jis turi suprasti, ar jam tai reikia tuo metu sakyti, ar nereikia. Žinoma, turi atsižvelgti ar tai nesukels dar didesnio ažiotažo. Kaip su Valdu Rakučiu buvo atvejis, kalbant apie žydų ir Antrojo Pasaulinio Karo kontekstą. Data gal buvo pasirinkta netinkama, buvo kvaila tiesiog tą dieną kalbėti ir diskutuoti apie tokius dalykus, bet sakyti, kad iš viso turėjo tylėti ir nesakyti nieko, tai irgi būtų neteisinga. Diskusija yra gerai, kai yra dvi skirtingos pusės, vienas vieną

pasako, kitas kitą, kyla diskusija, atsiranda diskursas, nuomonės formavimas per diskusiją, ta nuomonė, kuri yra teisesnė, turinti daugiau faktų, legitimumo ar dar kažko, jeigu ji persveria kitą, tai jau yra gerai. Laimėjimas yra diskutavime, priklauso nuo daugybės įvairiausių faktų. Bet sakyčiau, kad pats žmogus turi svarstyti, žiūrėti iš savo perspektyvos pirmiausia ir tada žiūrėti kas vyksta išorėje.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – kaip manai, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Aš manau, kad jos tampa. Ne kartą esame diskutavę studijų metu ir pan., kad pasiekti absoliutų objektyvumą, yra turbūt neįmanoma, mums atrodo, kad pasiekėm, bet iš tikrųjų, mūsų pasąmonė sako kitus dalykus ir sunku atsiriboti nuo tų įvykių, kurie vyko net labai senai. Yra daug faktorių, kurie mus veikia: artimosios aplinkos įtaka, knygos, vaikystė, visuomenėje veikiančių kažkokių herojų, tuo pačiu profesorių, kuriuos laikome autoritetais suformuota nuomonė, jie turi irgi poziciją, ar tai būtų politinės pažiūros, ar kažkokia mokslinė, akademinė mokykla, kaip paradigma, kuria jie vadovaujasi, vėlgi atsiskiria galbūt nuo kažkokių politinių, ideologinių matmenų, tokie dalykai mus neišvengiamai veikia ir galbūt jų nereikia bijot. Tiesiog reikia visą laiką suvokti, kad yra kitaip mąstančių tam tikrais klausimais ir jeigu tai yra adekvatus momentas, jeigu atsiras kritikos ir pan., reikia mokėt ją priimt ir taisyti klaidas, kurias įžvelgsi iš kitokios perspektyvos. Nemanau, kad tai yra kažkokia blogybė, jei turime politinę pažiūrą ar idėją, kuria tikime, į ją pačią turime bandyt žiūrėt kritiškai, o tai reikalauja laiko, turbūt.

O koks tavo santykis su teiginiu, kad objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Turbūt tam tikrais aspektais aš sutikčiau su šituo dalyku. Kaip jau minėjau, nemanau, kad yra absoliutus objektyvizmas. Jis yra vis tiek nulemtas kažko, ar ideologijos, ar pažiūrų ir mes tuo vadovaujamės, nes tai yra subjektyvūs dalykai, kurie mus veikia. Paimam dalykus, kurie mums įdomesni ir pagal tai kažką formuojam. Mes stengiamės priartėt prie objektyvumo, bet nuo visų tų faktorių neatsiribosim, tai todėl aš iš dalies tam teiginiui pritariu.

Istorijos ir politikos santykis – kas, tavo manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – ar politika tampa istorijos įkaite, o gal istorija tampa politikos tarnaitė?

Čia vėl labai daug asociacijų su tuo, kas vyksta dabar ir kalbant apie Jakubausko reikalą ir LGGRTC. Aš tai manau, kad yra gerai, kai valstybėje yra demokratija, nes manau, kad neįmanoma išvengti istorinės politikos, ji vis tiek egzistuos, ypatingai kalbant ne apie istoriją, o apie istorinę atmintį, kuri dažnai maišoma su istorija kaip mokslu, ypač visuomenėje, kai tai yra neprofesionali istorijos

skaitymo, rašymo ir kūrimo erdvė, žmonės kalba apie istoriją, diskutuoja ir galbūt tai daugiausia yra atmintis, tai čia politika labai dažnai veikia ir veiks, nes didysis naratyvas yra konstruojamas. Turime įvairiausių institutus, kurie susiję su praeities tyrimais, perteikimu visuomenei, jos viešinimu ir pan., bet demokratinėje valstybėje yra gerai, nes universitetai, pavienės institucijos, projektai, jie yra nepriklausomi nuo politikos ir gali kurti tą savo istorinį naratyvą, mažuosius pasakojimus, kurie turės visišką laisvę ir tai yra *žiauriai* gerai, nes tada galima kelti ir diskusijas, galima dekonstruoti vienus ar kitus faktus, arba rekonstruoti kažkokius dalykus, kurie dėl tam tikrų priežasčių buvo užmiršami ir pan., tai reikia dėkoti tam, kad yra demokratija, kuri leidžia išsivaduoti iš absoliučios istorijos politizacijos ir turėti atsvarą tam.

Pastaruoju metu yra nemažai kalbama apie nacionalinį naratyvą, jo poreikį, akcentuojama, kad tai yra reikalinga tam, jog pvz. diplomatai ir mokytojai turėtų tam tikras veiklos gaires ir t.t. Kaip manai, kiek tas nacionalinis naratyvas iš tikrųjų yra reikalingas, iš kitos pusės, ar XXI a. tai nėra rudimentinė sąvoka?

Aš manau, kad nacionalinis naratyvas, kaip aš jį suprantu, kaip didįjį naratyvą, tai lygiagretus dalykas, jis yra tiek pat svarbus ir reikalingas, laisvoje šalyje, man atrodo čia yra labai svarbus momentas, kiek ir tiek mažieji naratyvai, apie kuriuos aš kalbėjau. Jeigu mes neturėsime didžiojo naratyvo, tai pasidarytų turbūt istorinės atminties, praeities, bendraja prasme, tokia anarchija, kur nėra taisyklių, nėra pasakoma kas kaip yra. Kai yra didysis naratyvas, jis pastato gaires, kurios apipintos tam tikrais klausimais, tai yra neišvengiama, bet tuo pačiu, kuomet yra laisva šalis, mes turime galimybę jį kvestionuoti, čia man atrodo yra didžiausia vertybė, kad mes nesame apriboti įtikėti juo ir net jeigu mes kalbame apie mokyklas ir mokyklų švietimo sistemoje einantį tą didįjį naratyvą, tai man atrodo, yra šiek neišsigilinama iki galo – daug kas įsivaizduoja, kad jis mokykloje yra iš viršaus nuleistas ir mokytojai neturi galimybės jo pajudinti, kad toks, kokį pasakė, toks ir yra. Čia iš tikrųjų yra netiesa. Net ir pagal programas, kurios yra dabar, pačios kvestionuotinos, pačias galima taisyti, labai džiugu, kad Vilniaus Universiteto istorikai, kaip Norbertas Černiauskas, Akvilė Naudžiūnienė prisidėjo prie naujo projekto kūrimo, kuris dar labiau atlaisvina vadžias ir leidžia dar labiau kvestionuoti tą didįjį naratyvą mokyklose, bet visgi ir dabartinė programa leidžia mokytojui pasirinkti, ar jis viską nori sakyti taip, kaip nuleidžiama iš viršaus, ar jisai gali eiti kažkokiais kitais keliais ir pan. Be abejojimo yra tam tikros vertybės ir dalykai, kuriuos reikėtų, hiperbolizuojančiai sakant, išaukštinti ir nepamiršti – laisvė, demokratija, ilgaamžiškos tradicijos, kurios ateina nuo Abiejų Tautų Respublikos ir kiti dalykai, kuriuos reikia paminėti, ir kuriuos didysis naratyvas mini, ir ne visi mažieji atmeta. Grįžtame prie to, apie kokias politines ideologijas mes kalbame, per kokias istorines paradigmas mes bandome pažiūrėti į vienus ar kitus įvykius, vėl čia kritika viskam, kas juda. Džiaugtis reikia, kad mes nesam apriboti, cenzūruojami būtumėm, kaip buvome, ir reikėjo diktuoti tam tikras taisykles mokyklom,

moksleiviams, kaip istorija turi būti pasakojama. Didysis naratyvas egzistuoja, bet jis yra pajudinamas ir niekas jo neliepia iš esmės viso tokio paimti ir perduoti moksleiviams, visuomenei ar dar kažkam. Aš jį suprantu labiau kaip rėmą, o tą rėmą kaip apdėliosi, priklauso nuo pačio žmogaus.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu – turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertini požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo?

Kadangi esu ir pilietinio ugdymo mokytojas, man čia dar geriau gaunasi į šitą pasižiūrėti. Vėlgi, kai galvoju apie vertybes, tai aš pradedu mąstyti apie tai, apie kokią kartą mes kalbame, kuriai mes ugdome vertybes. Tos vertybės labai skiriasi, jeigu mes paklaustumėm, kokie patys svarbiausi dalykai yra žmogui, kuriam dabar 60 metų, kitam, kuriam 35 ir tam, kuriam dabar 15. Tos vertybės labai skirsis ir dėl to į istorinį pasakojimą reikia visą laiką žiūrėti iš dalies kaip į tokį, koks jis buvo, bet ir tuo pačiu metu parodant tas vertybes, kurios rūpi. Aš netikiu, kad mes negalime rasti tam tikrų vertybių svarbių, įvairiausiuose istoriniuose laikotarpiuose ar kalbėti apie dalykus, kurie rūpi žmonėms iš įvairiausių laikotarpių ir nerasti tam tikrų temų, manau, tai nelabai įmanoma. Jei turime vertybes, kaip pavyzdį paimsiu – dariau apklausą vienai savo devintokų klasei apie tai, kas jiems rūpi XIX a. Lietuvos istorijoje, Rusijos imperijos laikotarpiu; labai daug vaikų atsiliepia, kad jiems rūpi moterų istorija. Ar neįmanoma surasti XIX a. moterų istorijos? Puikiai galima ir toje pačioje Lietuvos istorijoje, tuo labiau pasaulio istorijoje. Reikia tik paieškoti tam tikrų siužetų, kur faktai egzistuos, nes tai bus istorinė tikrovė, neišgalvoti dalykai, bet mes per tam tikrus faktus, pasakojimus atliepsim vertybes, kurios rūpi tam tikriems žmonėms. Banaliai sakant, užtenka pakalbėt bent apie Emiliją Pliaterytę, moterų vaidmuo visuomenėje, jie gaus bent šlakelį to, ko jie ieško toje istorijoje ir jų vertybės bus dar labiau stiprinamos. Tai man atrodo, čia reikia kūrybiškumo tam pačiam mokytojui, noro paieškot ir tu nenutolsi nuo istorinės tikrovės faktų, bet ir nuo vertybių, kurios rūpi vienai ar kitai žmonių grupei.

Kaip, tavo manymu, atskirti vertybių ugdymą per istoriją nuo propagandos?

Pirmiausia čia tikriausiai reikia kalbėt apie tą viršų, apie tai, kas ugdo tas vertybes ir pasižiūrėti, ar jie patys supranta, kokia yra ta riba tarp vertybių ir propagandos, čia tokie labai banalūs pasakymai, bet jeigu pasižiūrėsime į kokią tarpukario pasaulį, tai ten, turbūt, propagandiniai dalykai, kurie žvelgiant iš dabartinės perspektyvos yra žiaurūs, nesuvokiami nusikaltimai prieš žmogiškumą, bet tuo metu buvo aiškinami kaip vertybiniai, svarbūs, reikšmingi, būtent tai turėtų būti ugdoma. Kalbant apie kokią nacionalsocialistų Vokietiją ar Sovietų sąjungą ir t.t. Tai čia *vat* reikėtų ir dabar pamąstyti, bet be abejo, ten yra labai kraštutiniai atvejai, ekstremumai. Šiandieniniam pasaulyje labai sunku iš tikrųjų, reikia ne vienam pačiam apie tai kalbėti, tam yra nepriklausomi ekspertai, mokytojai,

dėstytojai, akademikai, kurie kalba apie šituos dalykus. Psichologija ta pati, socialiniai mokslai apie šituos dalykus kalba, kokios yra tos vertybės dabar ir kaip pamatyti, jeigu mes tas vertybes stumiame, tai nėra propaganda. Galiausiai, pats žodis, jeigu neklystu, nėra blogas savaime *propagare* reiškia skelbti. Iš to principo galime kalbėti apie juodąją propagandą, pilkąją propagandą ir baltąją propagandą, yra dar daugiau tokių, nežinau, šalutinių kelių, kaip mes pasižiūrėsime, BBC žinios irgi yra propaganda, bet baltoji, nes skelbia faktus. Vertybės yra subjektyvus dalykas. Vieniems svarbu vieni dalykai, kitiems kiti. Jeigu tu skelbi kažkokią vienokią vertybę, kuri yra subjektyvi, vieniems bus propaganda, kitiems vertybė, kurią jie supranta. Labai priklauso, kokiai auditorijai skelbi, ar visumai bandai faktą vertybinį prastumti, ar kreipiesi į kažkokią auditoriją. Nežinau, ar į šitą klausimą galėčiau taip tiksliai atsakyti, bet stengiuosi pirmiausia išsiaiškinti, kas mano auditorijai rūpi, tada pasižiūrėti, ar aš suprantu pats tuos dalykus, ar jie man yra svarbūs, dėl to, kad yra žiauriai sunku kalbėti apie dalykus, kurie man nėra vertybės, o kitiems yra, bandyt išspaust iš savęs kažką, kuom netikiu. Ieškoti kažkokių sąsajų, tada atsiranda toks susitarimo reikalas. Dar svarbus momentas – empatijos jausmas. Kuomet supranti, kas kitam svarbu, net jei tau tai nėra aktualus, rūpimas reikalas, bet jauti, kad kitam yra svarbu, tos propagandos gal mažiau ir gaunasi, nes bandai iš jo perspektyvos pažiūrėti į tam tikrus dalykus. Priėjimas lemia daugiausia propagavimo dalykų.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintum? Ar, tavo manymu, ji yra pakankama?

Du dalykai, kurie mane labai pavers neobjektyviu šitoje vietoje – visų pirma, kadangi aš pats esu istorikas, tai mano laukas, kurį aš seku, automatiškai irgi daugiausia susijęs su istorija, aš tai daug to matau, atsidarau savo *Facebook'o* profilį, ten yra pilna sekamų istorikų, kurie kažką *postina*, einu į dienraščius skaityti tų žmonių, kurie rašo apie istoriją, istorijos ir praeities kažkokius naratyvus, tai man labai sunku pasakyti, kaip būtų tokiu atveju, jei būčiau IT specialistas ar medikas, galbūt nedaryčiau to. Ir antras dalykas, darantis mane neobjektyviu, aš nelabai turiu gerą supratimą, kaip yra kitose šalyse su šituo reikalu. Man atrodo, yra labai svarbu palyginti, pasižiūrėti ir pamatyti, kiek istorikai reiškiasi Vakarų pasaulio šalyse, ar net toje pačioje Rusijoje, Baltarusijoje. Tai nėra mano laukas, kurį aš tyrinėju, seku ir mane jis baisiai domintų, tai dėl to man yra sunku lyginti, nes aš nežinau, kaip yra kitur, bet jeigu žinočiau, būtų lengviau, matyčiau tą skirtumą tarp vienos ir kitos valstybės, kiek istorikai vienur ir kitur reiškiasi. Kiek aš domiuosi šiaip istorikų užsienio darbais, tai kokioje Didžiojoje Britanijoje ar Prancūzijoje, kas man aktualiausia, nes tas kalbas suprantu ir paskaitau, tai atrodo, kad yra daugiau istorikų-žvaigždžių. Jeigu mes turime Bumblauską, matau, kad mūsų dabartinis rektorius irgi yra autoritetingas žmogus, ir aš labai džiaugiuosi, kad jis yra istorikas ir jo žodis daug reiškia, jis yra tuo pačiu ir istorikas, ir visuomenės žaizdų glaistytojas, diplomatas, jisai sugeba labai kokybiškai perteikti informaciją, kur žmonės susipriešinimą galėtų surasti. Tokių

žmonių daug reikėtų, bet jų nėra, tai toks, koks mūsų rektorius yra, fantastika. O kitose šalyse tų žvaigždžių istorikų yra daugiau. Lietuvoje galėtų būti daugiau, mes neturime tiek daug, bet tada kyla klausimas, ar iš tikrųjų reikėtų jų labai daug, nes vėlgi, atsivertų skirtingos akademinės mokyklos, žmonės pasimestų, mokslinė istorija nėra kiekvienam laisvai suprantama, ne visi istorikai nagrinėja su politiniu naratyvu susijusius dalykus, istorinę atmintį, kuri, galbūt būtų reikalinga žmonėms. Yra kiti istorikai, kurie darinėja dalykinę informaciją, istorinius siužetus, nbandydami daryti kažkokių paralelių su dabartimi, arba bandyt reabilituoti, kaip Basanavičius, visuomenę. Nežinau, aš manau, kad galėtų būti gal šiek tiek daugiau, bet nemanau, kad per daug. Vėlgi, labai subjektyvu, nes aš to seku ir matau daug, o kaip kiti žmonės, kurie nėra istorikai pagal savo specialybę, ar jie tai skaito. Nežinau. Trūksta žinių.

Koks turėtų būti “viešas istorikas”? Kokie bruožai, tavo manymu, padeda tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Man tas toks autoritetas, viešoj erdvėje, matau mūsų Universiteto rektorių, kuris yra intelektualas visa kame, yra puikus istorikas, specialistas, ir tuo pačiu yra labai visuomeniškas žmogus, puikiai sugeba daug ką perteikti, kad ir visuomenei būtų aktualu, ir istoriją matytų integraliai viso kito gyvenimo dalimi, kas yra labai svarbu. Turbūt dauguma žmonių, kurie nėra istorikai, bet pamatę istorinius straipsnius, kuriuos parašo daugybė talentingų žmonių, bet kurie galbūt nesugeba taip gerai to integruoti į visuomenės poreikius kažkokius atliepiančius dalykus, jie turbūt pamato, gerai, įdomus straipsnis, bet kas man iš to, rektorius Rimvydas Petrauskas, jis turi va tą savybę, kad sugeba atliept, kas yra svarbu, bet tuo pačiu metu šviesti apie istoriją, kaip apie dalyką, patraukliai. Taip matyčiau tokį geriausią variantą.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius, tačiau joje yra pakankamai gausiai reprodukuojamos klišės, netikslumai ir t.t. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Aš manau, kad tas taisymas turėtų būti labai specifinis, tai neturėtų būti taisymas toks, kad tu užsipuoli kažkokio tai *brand'o* kūrėją arba žmones, kurie yra popkultūros kūrėjai ir joje perteikia tam tikrą istorinį momentą, naratyvą ar dar kažką, kaip tu sakei, aš irgi manau, kad jie įtraukia žmones domėtis istorija. Aš pats su savo vaikais dažnai kalbu ir jie man patys kartais parašo žinutę, pvz. „vat, mokytojau pažiūrėjau tokį Holivudo filmą apie kažkokį tai istorinį įvykį, kalbėjo kažkas apie Antrąjį Pasaulinį Karą, kamikadzes ir t.t.“ Žinai tą filmą, kad jis faktiškai istoriškai neteisus, dauguma istorikų nežiūri tokių filmu, jiems bloga darosi, juos pykina, nes jie mato daug neteisybės, blogų dalykų ir to tokio kičo darymo iš istorijos, bet jeigu žmogus vien dėl tokio filmo pradės daugiau domėtis, gal sekančią dieną po to filmo atsidarys, paskaitys straipsnį apie tą dalyką kokiam nors

visuomeniniame žurnale arba dienraštyje, kurį bus parašęs irgi ne istorikas, bet tokia apybraiža istorinių įvykių, sekančią dieną gal jisai pasiims iš bibliotekos knygą, kuri bus parašyta istoriko apie tą įvykį ir jisai po truputį nuo kičo pereina link to tikrojo suvokimo, pradeda kvestionuoti tą pradinį savo tašką, perėjęs kažkiek link to. Bet ne visiems tai pavyksta, kai kurie ir užstringa ant vieno ar kito etapo, jei pažiūrėjo vieną filmą apie kamikadzes, tai ieškos ir antro tokio pačio. Istorikai va čia turėtų pasijungti, kad nekritikuotų, o nukreiptų žmones link to tikslesnio istorinio žvilgsnio, pasidžiaugdami, kad žmonėm patiko istorija bendrai, ar kažkoks siužetas ir tada nukreiptų juos eiti to objektyvesnio istorinio žvilgsnio ar nagrinėjamo siužeto link. Va čia galėtų būt daugiau įsikišimo, mokslo populiarinimo straipsnių, popkultūros aspektu kažkokio viešinimo, filmų, knygų, kompiuterinių žaidimų recenzijų ir kitų dalykų, kurie susiję su istorija.

Koks yra tavo santykis su humoru istorijoje, kiek joje yra vietos juokui? Ar mūsų visuomenė būtų pasiruošusi priimti tokį formatą?

Labai gerai prisimenu docento Eligijaus Railos vieną mintį, kurią teko girdėt, jis ten taip išsireiškė, kad Vidurio Rytų Europos šalys, kaip Lietuva, Lenkija, esam tokių verkiančių herojų kraštas, mums patinka dramatismas istorijoje ir tai yra vėlgi iš mūsų istorinės atminties, kaip mes suvokiame praeitį ir kaip mes ją perteikiame per tam tikrus etapus ir dėl mūsų istorinės patirties tuo pačiu metu, toks susiformavęs požiūris, dėl to mums visą laiką yra gerai tokio truputį skaudančio, kankinio, herojaus vaizdinys, kuris dažnai labai motyvuoja ir tokių filmų ir serialų yra šiek tiek. Aš tai šiaip norėčiau iš viso atkreipti dėmesį, kad nėra apskritai daug Lietuvoje žiūrima į istorinį siužetą, turime šiek tiek dabar filmų ir serialų, kurie žiūri šiek tiek į partizaninį laikotarpį, pokarį bendrai, turime keletą filmų apie tarpukarį, kurie pagaliau išėjo, nes ilgą laiką iš viso nieko nebuvo, kalbu apie pvz. *Nova Lituania* ir pan. Gal dar reiktų truputėlį pastatyti keletą filmų, serialų, kurie *vat* būtų nebūtinai komedijos, bet apskritai apie istoriją ir tada pereiti prie to komedijos žanro. Nemanau, kad tai būtų blogai, labai priklausu, kokį siužetą mes imtumėm, įsivaizduoju, kad greičiausiai išeitų humoro principu pastatytas serialas, kad ir apie partizanus, kur ten būtų daug juoko. Dalis žmonių tikrai nenorėtų žiūrėti tokio dalyko, mums dar truputį, ne tai, kad skauda, bet per daug matome va tą tokį kankinio, herojaus principą savo istorijoje. Aš asmeniškai norėčiau pamatyt tokį serialą, manau, kad būtų žiauriai geras, kaip pavyzdžiui koks Istorijos fakulteto doktorantas Antanas Terleckas yra viename savo *podcast'ų* minėjęs apie pravardes, kurias susigalvodavo partizanai vieni kitiems, vienas partizanų susigalvojo pravardę Stalinas, kad jeigu jį nušaus, tai kiti pasijuoks, kad Staliną nušovė patys raudonarmiečiai. Tai yra juokinga, bet jei tokius dalykus vaizduosi kine plačiai visuomenei, manau būtų tokia reakcija, kad sudėtingai suprastų tai, bet jeigu mes paimtume istorinius siužetus, kurie nėra tokie skausmingi dėka istorinės atminties ir mūsų įsivaizdavimo apie praeitį, kaip kankinio, herojaus, na kad ir pavyzdžiui utopinis variantas, Vytauto laikai, sumąstom pastatyti viduramžius vaizduojantį serialą

apie Vytauto laikus, kuris būtų paremtas humoru, gal ir sueitų. Žmonės komentuoūtų vaidybą, scenografiją ir t.t. Kurie atsisijotų ir tas humoras tikrai manau, kad nepakenktų. Tačiau turime prisiminti, kad mes nesame čekai arba anglai, kurie sugeba šitoje vietoje puikiai pasirodyti.

Priedas Nr. 9. Interviu su Rūta Miškinyte.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-11; laikas: 12:00; trukmė: 48:16)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Nežinau, banalus atsakymas, bet istorikas yra žmogus, kuris šaltinių pagalba, suvokdamas jų skaitymo ypatybes, moka juos perskaityti ir rekonstruoti praeitį jų pagrindu. Banaliausias apibūdinimas būtų – ieško istorinės tiesos, bet tada iškyla klausimas – o kas gi yra ta istorinė tiesa? Iš esmės – klijuoja praeities nuotrupas į vieną pasakojimą.

Kaip supratau, tai yra iš esmės kuo tikslesnė įvykių rekonstrukcija ir, tavo manymu, tai yra mokslas vardan mokslo, o ar išvelgtum tam tikrų ideologinių poteksčių istoriko darbe?

Jeigu ideologiją imtume pačia paprasčiausia prasme, manau, kad istorikas turėtų nuo to atsiriboti atlikdamas savo, kaip istoriko misiją. Neseniai svarsčiau – kas yra istorikas ir kai paklausei, ar sutikčiau duoti interviu, savęs paklausiau – ar aš jau galiu būti istorike? Ar istorinis bakalauro / magistro išsilavinimas suteikia tau galimybę arba teisę vadintis istoriku, ar tai, kad esi išklauses tam tikrą kursą arba parašęs kokį darbelį, jau gali vadintis istoriku.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Kadangi esu dirbusi žiniasklaidos lauke, man atrodo, kad dabarties istorikai, skaitydami šaltinius ir bandydami suklijuoti tą bendrą vaizdą vengdami kažkurios pusės palaikymo, yra žurnalistai. Žurnalistai ir istorikai skiriasi, bet yra ir labai daug panašumų žurnalisto ir istoriko darbe – rašydamas apie kažkokią temą, turi išmanyti kontekstą, turi stebėti pirminius šaltinius, stengtis būti objektyvus. Dėl laiko tarpo – yra senas pasakymas, kad istorija prasideda daugmaž prieš 30 ar 50 metų. Tiesos gal tame iš tikrųjų yra. Darbe šiuo metu ruošiamė parodą ir mums iškilo klausimas – ar yra istorikų, kurie tyrinėja 90-uosius / 91-uosius metus? Ta prasme, iš karto po Sovietų Sąjungos griūties. Ir atrodo, kad jų nėra daug, ir atrodo, kad ta 30 metų riba iš tikrųjų veikia. Dar neseniai klausiausi *naujaamžistų podcasto* apie Sausio 13-ąją ir man įstrigo Ėmužio mintis, kad Sausio 13-oji yra arčiau žmonių nei pvz. įstojimas į Europos Sąjungą – tam tikra prasme tai tapo istorija, kuri jau nugulė. Su Sausio 13-ąja klausimas dar nėra išspręstas iki galo ir įaudrina tam tikrą visuomenės vaizduotę. Grįžtant prie žurnalisto ir istoriko, kaip fiksuotojo takoskyros – praėjusią vasarą pagaliau perskaičiau *Panerių dienoraštį* – tarpukariu prie Panerių gyveno žurnalistas Kazimieras Sakovičius ir kai prasidėjo Lietuvoje Holokaustas, jis iš savo namų stebėjo kas vyksta, aprašė tai, ką matė pro savo namų langą ir diena iš dienos (nebūtinai kiekvieną dieną) aprašinėjo pvz. „vedama tiek ir tiek

daugmaž“, po to buvo patikrinta, kad skaičiai realybėje nebaisiai skyrėsi nuo to, ką jis aprašė. Žinai, tai yra tikrovės fiksavimas ir labai vertingas šaltinis, nors autorius buvo žurnalistas. Nemanau, kad tai tikslus atsakymas, bet tarsi iliustracija kalbant apie šį klausimą.

Turbūt žurnalistai dabar ir atlieka to fiksuotojo vaidmenį, jei antikiniai istorikai rašydavo apie neseniai įvykusius karus, turėdami galimybę paklausti liudininkų. Tad stebėjimas, fiksavimas yra ta dalis istorikų darbo, kurią žurnalistai perėmė. Pereikime prie kito klausimo - žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, tavo nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Man atrodo, svarbiausia yra suprasti, kad bet kokios pažiūros arba nuostatos ir tai, koks tu esi šiandien, neabejotinai veikia tavo keliamus klausimus, kas tau aktualu, kas tau rūpi ir kaip tu galvoji. Tai yra neišvengiama, tad svarbiausia suprasti šitą ir *užsiimant istorija* – skaitant šaltinius, diskutuojant ir t.t. svarbu pasistengti atsiriboti kažkiek nuo to. Neišrasiu dviračio – galima Ranke cituot, jog kiekviena epocha yra vienodai lygi Dievui ir apie tai kalbėdamas turi tai suprasti. Svarbu tai žinoti ir neignoruoti to fakto. Daug į politiką nuėjusių istorikų kartais tai pamiršta, nors irgi kyla klausimas – kiek politikas yra istorikas, o kiek politikas.

Istorijos ir politikos santykis – kas Jūsų manymu kam diktuoja gaires ateičiai – politika istorijai, ar istorija politikai? Kiek politika gali tapti istorijos įkaite, o istorija politikos tarnaitė? Kodėl taip manai?

Čia turbūt omeny turi istoriją kaip mokslą, o ne kaip būtovę. Jei vertiname kaip būtovę, ji veikia politiką, o politika istorijos – ne. Kalbant apie istorijos mokslą, pastarųjų mėnesių *konflikteliai* yra būtent apie tai – kiek istorija turi tarnauti politikai ir t.t. Natūralu, kad politika negali pabėgti nuo istorijos, o bandymas istoriją pajungti kuriant nevisai teisingus naratyvus yra iš esmės pavojingas.

Labiau turėjau omeny mokslą, nes per tai ir pažįstame tą būtovę ir galima kaip įmanoma geriausiai rekonstruoti, jei nėra gyvų atminties liudijimų. Dabar kiek labiau apie komunikacijos klausimus norėčiau pakalbėti – visai nemažai istorikų pastaruoju metu publikuoja straipsnius, pasisako radijuje ir t.t. - Kiek, tavo manymu, komunikavimas žiniasklaidos priemonėse yra svarbus pačiam istorikui, kad galėtų atlikti savo misiją, o kiek – visuomenei, kad būtų informuota? Kiek istorikų straipsniai kyla iš asmeninės iniciatyvos, o kiek yra padiktuotų ekspertinio komentaro poreikio?

Priklauso nuo to, kaip įvardintume istoriko misiją – ar istoriko misija yra rekonstruoti praeitį, ar turi ir tam tikrą edukacinį dėmenį. Reikėtų apie tai pamąstyti kiek daugiau, nes manau, kad tie dalykai yra neatsiejami. Dėl komentarų žiniasklaidoje, tai *tas ant to* – dabar kas vyksta, tai istorikai patys

diskutuoja norėdami pasakyti kas yra kas. Man rodos, dažnai istorikai kalba (nekalbu apie kažkokių rinkodarinius ir marketingo projektus), kalbu apie istorikų komentarus... Nors irgi – žiniasklaida žiniasklaidai nelygu: yra *Židinys*, *Literatūra ir menas* bet yra ir *Respublika* arba *Delfi*. Bet toj *didžiojo žiniasklaidoj*, komentarai žiniasklaidoje dažnai pasirodo, kai istorija viešumoje pradedama lenkti kiek *ne į tą pusę*. Yra dergiamasi iš mokslo ir jis tarytum nurašomas. O ekspertiniai komentarai – jų būna, ir interviu būna; istoriniai tekstai, kaip laisvalaikio skaitiniai yra skaitomi, tik tiek, kad istorikai akademikai gan retai rašo tokius pramoginio turinio tekstus. Bet vėlgi klausimas – kas yra istorikas? Ar turintis bakalauro ar daktaro laipsnį, nes jei bakalauro – tai viena kaip tik prieš tave sėdi. Man rodos, kad kuo toliau – tuo labiau istorikai nori kalbėti, bet kartais neranda būdų, kad visuomenė išgirstų tai, ką jie nori pasakyti.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertini požiūrį, jog istorija yra išprasminata, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo?

Manau, kad teiginys, jog istorija kaip faktų kratinys yra beprasmė savyje tikrai tiesos turi. Be konteksto, faktus žiūrinėjantis žmogus nėra istorikas, o antikvaras. Kokio nors dokumento atradimas nepadarą žmogaus istoriku ir pridėtinės vertės nesukuria, tik tiek, kad visiems *faina*. Bet galiu atsakyti klausimu - kas yra vertybė? Jei kalbėtume apie visuomenės vertybių ugdymą. Kažkada seniai skaičiau vieno mąstytojo, kuris dabar nemažai kalba apie vertybių ugdymą, tekstą, kuriame jis rašė, jog tradicinės vertybės nėra tradicinės vertybės ir vos ne simuliakras. Kai atsiranda tradicinių vertybių terminas, tai nurodo, kad žmonės yra atsirboję nuo to gyvenimo būdo, kurį tas terminas turi reprezentuoti. Jeigu nori pagrįsti kažkurią vertybę istoriniais faktais, ar tai nėra selektyvus faktų rankiojimas vietoj to, kad tiesiog būtų pažvelgta tiesai į akis?

Minėjai, jog faktų rinkimas be konteksto yra antikvaro, o ne istoriko darbas, bet ką manai apie teiginį, jog politika be istorijos yra tik viešasis administravimas?

Na, politika tam tikra prasme ir yra viešasis administravimas...

Kaip manai - istorikas turi užimti viešojo intelektualo, gyvenimo mokytojo poziciją ir įsitraukti į visuomenėje kylančias politines diskusijas ar tai yra asmeninis kiekvieno mokslininko individualus pasirinkimas?

Man atrodo, kad joks istorikas į istorijos studijas neatėjo galvodamas *oi, kaip aš paedukuosiu visuomenę*, tai visų pirma yra asmeninis interesas, tau yra aktuali ir įdomi tave supanti aplinka, aplink tave vykstančių reiškinų priežastingumo ryšiai. Bet einant tuo *tapsmo istoriku* keliu atsiranda ir papildomų atsakomybių. Idealiu atveju, tas kalbėjimas su publika, būtų kiekvieno asmeninis

pasirinkimas. Bet ne vien žmonės, kurie studijavo istoriją nori žinoti tuos reiškinį priežastingumo ryšius ir neturėdamas tų instrumentų, kuriuos turi istorikas, paprastas žmogus gali *nuklysti į lankas*. Matyt istoriko pareiga yra dalintis savo atradimus, taisyti įaugusius, nenoriu sakyti mitus, kadangi tai yra labai griežtas žodis, bet iš esmės – tikslinti informaciją ir padėti norintiems susipažinti su istorija. Turbūt niekas nepradėjo savo kelio norėdamas užsiimti šia veikla, bet galų gale tai yra neišvengiama. Kartais pavargsti ir nosisuki visiškai. Kažkada ėmiau interviu iš politologės, bet kažkiek ir istorikės – Violetos Davoliūtės, ir ji išsakė tokią mintį, kad svarbus yra susitarimas tarp akademijos ir žiniasklaidos, kaip ji įvardijo, *tacit agreement*. Akademikai dirba savo darbą, o žiniasklaida padeda akademikams šitoje žinios transliavimo misijoje, tam tikra prasme apsaugo juo ir leidžia dirbti savo, kaip akademiko darbą. Gal net istoriko darbas yra ne tiek šviesti, kiek ieškoti atsakymų, bet vėl – istorijos ir žiniasklaidos persipynimas.

Pakalbėkime dabar apie tavo jau minėtus iššaknijusius neteisingus įsivaizdavimus apie praeitį. Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius - nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Kaip tik šįryt apie tai galvojau. Manau, kad verčiau istorikai būtų įtraukiami kuriant kažkokius tokius populiariosios kultūros produktus, bet kūrėjai ne visada pasivargina pasirūpinti tuo arba nemano, kad tai yra reikalinga. Kaip tik šįryt pasižiūrėjau – išėjo Laisvės TV naujo projekto *Tūkstantmečio žinios traileris* ir kaip tik pagalvojau, kad turi potencialo pavirsti tokiu visai *fainu dalykėliu* jeigu nebus praslysta su klišėmis, bet kol kas tų klišių buvo nemažai tame *trailerlyje*, bet iš esmės gali virsti fainu projektu kaip pvz. *Horrible Histories* – buvo tos kraupiosios istorijos knygelės ir jas paėmė *chebrutė* britų ir pagal tuos *sketch'us* padarė televizijos šou. Tai yra istorijos populiarinimas ir jis nėra neteisingas. Tas Laisvės TV projektas irgi turi tokį potencialą, bet norėčiau, kad jie įtrauktų į kūrybos procesą kokį nors istoriką, gal kelis, o gal net studentus, kurie padėtų ieškoti įdomesnių pasakojimų, nes jau jie pradėjo nuo Brunono... Tų pasakojimų yra daugiau, ir įdomių. O jei jau pridaro nesąmonių, tai istorikai gali pasakyti *kitą kartą mums paskambinkit*. Sveikiausia būtų, jei istorikai būtų įtraukti į kūrybos procesą, ar bent jau kokie 3 klausimai jiems turėtų būti užduoti.

Kiek minėti viešajame diskurse funkcionuojantys ir reprodukuojami faktiniai nesusipratimai gali būti žalingi?

Netikslumas netikslumui nelygus – pasakysiu labai radikalų pavyzdį: įsivaizduokim, kad dabar yra 2050-ieji metai ir yra sukuriamas filmas apie Sausio 13-osios įvykius ir pavaizduojama, kad *savi*

šaudė į savus. Taip kad... Grįžtant prie vikingų ragų – ar tai keičia mūsų gyvenimo kokybę? Ne. Bet jeigu vadovaujamės kažkokiu principu kalbėdami apie istoriją nepriklausomai nuo to, kokia toluma ar artima yra istorija, tai vadovaukimės juo visur, svarbu nedaryti jokių kompromisų su savo įsitikinimais, metodais ir t.t.

Paimkime kaip pavyzdį serialą *The Tudors*, kur iš 2 istorinių asmenybių kūrybiniu sprendimu yra padaromas vienas serialo veikėjas, kuris apjungdamas abiejų žmonių indėlį, žiūrovui yra patrauklesnis nei 2 pilkesni veikėjai, o ir būtų paprasčiau tą istoriją papasakoti. Ar čia irgi galioja tas principas, jog reiktų vaizduoti tiksliai? Ar popkultūros produktas iš esmės turi būti pirmiausiai patrauklus ir yra vadovaujamas tuo kriterijumi? Kaip pavyzdį galima pateikti ir *HBO Chernobyl*, kuriame Ulana Khomyuk yra visų baltarusių mokslininkų įsikūnijimas.

Kaip tik, kai paminėjai *Tudorus*, tai ir prisiminiau *Černobyli* ir šitą atvejį. Manau, kad čia yra kiek kitoks atvejis nei pvz. su vikingų šalmais, kadangi tai yra sąmoningas pasirinkimas ir bet koku atveju, meniniai kūriniai į istorinę tiesą nepretenduoja ir yra šiandienos produktai, kurie kalba labiau apie mus nei apie praeitį. Man svarbu ir tai, kad kūrėjai už prisiima atsakomybę už savo kūrybinius sprendimus ir gali paaiškinti, kodėl yra taip, o ne kitaip. Su vikingų šalmais tikriausiai nėra kažkokio sąmoningo pasirinkimo, o labiau nežinojimo padarinyš. Tiesiog buvo įsivaizdavimas apie tai, kaip kažkas galėjo atrodyti. Nežinau tiksliai kada šis vaizdavimas atsirado, bet tai byloja apie tai, ką to meto žmonės įsivaizdavo apie tai, kaip turėtų atrodyti vikingas. Lygiai taip pat šiandienos filmai arba serialai apie praeitį, bylos ne apie pačią praeitį, o apie mūsų vaizduotę.

Čia turbūt galima brėžti paralelę tarp paminklų statymo miesto aikštėse, kurie nėra statomi praeičiai, o labiau dabarčiai. Taip ir serialai arba filmai parodo tai, kas mums yra aktualu, kokius klausimus keliamo ir kaip įsivaizduojame. Pereikime prie kito klausimo – kaip manai, koks turėtų būti “viešas istorikas”? Kokie bruožai padėtų tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Charizmos. O šiaip – turi būti balansas tarp šlovės ir ištikimybės istorijos principams. Klausimas kiek vieši istorikai, kuriuos galima pavadinti žvaigždėmis, išlieka istorikais ir tuo užsiima.

Ar įmanoma kaip nors suderinti tokio medijinio ir akademinio istoriko amplitudą? Ar visada kažkuri pusė bus dominuojanti?

Reikia dirbti ties savo įvaizdžiu. Bet gerai užkabinai, kad pasirinkęs tokią dvilybę veiklos kryptį, turi rinktis, kas tu labiau esi – medijų žvaigždė ar istorikas. Būna ir gerai žinomų visuomenėje istorikų, kurie nėra medijų žvaigždės ir net toje aplinkoje išlieka pirmiausiai akademikais. Manau, kad abiejų

variantų reikia, kadangi tos medijų žvaigždės tikrai atlieka neblogą darbą šviesdami arba sudomindami visuomenę.

Ar rašydama straipsnį, kalbėdama radijuje, pasisakydama televizijoje savo kalbėjimą / rašymą pritaikai savo įsivaizduojamam skaitytojui? Kokią laikyseną pasirenki – kaip diskusijos iniciatorės ar edukatorės.

Priklauso nuo temos. Kadangi esu rašiusi tų tekstų, tai ir taip, ir taip būna. Su edukavimu yra problema, kadangi kalbant apie istoriją niekas nėra iki galo aišku, bet labai gerai, jeigu tekstas skaitytojui sukelia klausimų.

Priedas Nr. 10. Interviu su Rimvydu Petrausku.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-04-02; laikas: 13:30; trukmė: 37:32)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Aš visuomet sakau, kad istorikas kalba, bendrauja, komunikuoja su mažiausiai trimis auditorijomis, kurios kartais persidengia, bet vis tiek jis turi apie galvot apie jas. Viena vertus - tarptautinė auditorija, kuriai pristato savo tyrimus, antras dalykas – nacionalinė mokslo auditorija, trečias dalykas – viešoji erdvė. Aš manau, kad auditorijos skiriasi dėl to, kad iš esmės turi skirtis kalbėsena, neišvengiamai kalbėdamas tarptautinei auditorijai turi adaptuoti kai kuriuos dalykus, kadangi yra problemos, kurios neiškyla tiksliesiems mokslams, bet iškyla istorikams. Jis turi tuos dalykus, kurie specialistų ratui Lietuvoje yra savaime aiškūs, turi paaiškinti, išeksplikuoti ir išdėstyti kitaip. Lygiai tas pats su viešuoju kalbėjimu, tiek stiliaus reikalavimai, kita kalbėsena, kalbant platesnei visuomenei, galima kalbėt apie supaprastinimą neutraliaja šio žodžio prasme, vengiant specifinės terminologijos, neišvengiamai, bet kuris profesionalus tyrimas yra gausus išlygų, kurios gali nugulti išnašose, komunikuojant viešoj erdvėj tu negali sau to leisti, nes tavęs niekas neklausys ir būsi nesuprastas, tačiau nepaisant to, pagrindinis tikslas tas pats – visoms trimis auditorijoms, šiek tiek skirtingai kalbėdamas, turi perteikti tai, kuo yra įsitikinęs, kas gimsta iš jo mokslinio tyrimo, siekiant tiesos. Manau, kad kiekvienas mokslininkas yra šiek tiek viešas žmogus, kuris gebėtų, prireikus, daugiau ar mažiau sklandžiai pristatyti savo tyrimo esmę, natūralu, kad visuomenė ne visais mokslais vienodai domisi, istorija yra prie sąlygiškai įdomesnių mokslų ir dėl to natūralu, kad istoriko vaidmuo visuomenėje, viena vertus – tyrinėtojas profesionalas, kita vertus, jis kartu turi prisidėti ir prie visuomenės edukacijos šiame istoriniame kontekste.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Sudėtingas klausimas, XIX a. būtų tikrai atsakyta, kad istorikas turėtų geriau nekomentuot, būdavo bandoma net nusakyti, kiek metų turi praeiti, kada istorikas gali patikimai pradėt svarstyt, radikaliausias variantas – penkiasdešimt metų, kol nustoja galiot apribojimai archyvinių dokumentų slaptinimui. Manau, kad istorikas, kaip pilietis turi teisę reaguot į įvairius klausimus, kalbam apie istoriką profesionalą, tai tie istorikai, kurie domisi, užsiima šių laikų, modernia istorija, manau, kiek įeina į jų interesą, neturėtų vengti net ir pačių aštriausių temų, priimdami riziką, kad kai kurios jų interpretacijos remsis nepilnais duomenimis, bet tai yra neišvengiamybė. Jie turi suvokti, kad remiasi ne pilnais duomenimis ir kai kurie aspektai galbūt išryškės vėliau, bet kas, jei ne jie, politologai, istorikai, sociologai turi prisidėti prie aktualių temų aiškinimo.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Gal sunku jų išvengti. Kiekvienas žmogus turi tam tikras vertybes, visuomenė turi tam tikras vertybes, kai kurios vertybės savaime uždeda ribojimus, neišvengiamai įtakoja kalbėjimą. Nesakau, kad turi deklaruoti iš anksto, tai čia jo asmeninis reikalas, tikėjimas, šeimyninė padėtis ar seksualinis gyvenimas. Tai tikrai yra individualus dalykas. Bet jis kalbėdamas turi turėti omeny, kad jis neturi visais klausimais mokyti, neturi teisės galvoti, kad jo aiškinimas yra vienintelis įmanomas. Iš tiesų, yra interpretacijų įvairovė, niekada nebus vieningo istorinio naratyvo, tai yra ne tai, kad utopija, bet kurį humanitarinį dialogą pažeidžiantis principas. Jis turi suvokti, kad jo interpretavimas yra iš dalies nulemtas viso jo ugdymo, situacijos, vertybių.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių?

Nebūčiau labai radikalus aiškindamas, nes ne vien apie vertybes yra kalba, yra kalba apie kritiką, kritinį požiūrį į save, į aplinką ir nevengimą sunkių klausimų. Aišku, vertybę galime apibrėžti kaip tiesos sakymą, žiūrint, ką vadiname vertybėmis. Nemanau, kad galime užaštrinti klausimą, kad jei nesi krikščionis, negali rašyti apie krikščioniškas vertybes, nesuprasdamas jų iš vidaus. Manau, kad ir ateistas turi teisę nagrinėti su bažnyčia susijusius klausimus. Tai visada yra neišvengiama įtampa, neutralia žodžio prasme, tarp vertybių ir tyrimo, susijusi su žmonėmis, manau, kad vis tiek, principinis dalykas, kaip ir kiekvienam moksle, yra iškelti sau problemą ir kritiškai nagrinėjant šaltinius įvertinti maksimaliai. Čia yra pagrindinis skirtumas tarp istoriko mėgėjo ir profesionalo, suvokimas, kad šaltiniai patys nekalba. Įsijungia man svarbesnis, ne kiek vertybinis aspektas, o profesionalumas. Istorijos mokslas vystosi, šaltinių kritikos požiūriu, nuo XVII a. tai yra tam tikra istorijos mokslo tradicija, kurios tu negali ignoruoti tyrinėdamas ir kalbėdamas apie istoriją, mes labai aiškiai matom viešoj erdvėj, kai kas, ne tai, kad neišmanydamas, bet nesusidūręs, nepatyręs šios tradicijos, tiesiog neįvertina daugybės aplinkybių. Tai va šitą dalyką kartu mes turim ir aiškinti visuomenei, turime pasakyti, kas istorija irgi mokslas ir vien tik sveiko proto interpretuoti istorinius dalykus neužtenka. Kalbam apie naujausią istoriją, jei apie dar senesnę, ypač Lietuvoj, nes tos senosios istorijos, ypač LDK istorija yra svarbi politinės tapatybės dalis, natūralu, kad šiems klausimams didelis dėmesys skiriamas, bet interpretuoti tą senai praėjusios visuomenės istoriją, yra dar sudėtingiau. Nepaisant to, kad gali paimti Mindaugo laikų šaltinius, kurie yra lietuviškai išversti, tai nėra pakankamas pagrindas interpretacijoms. Labai dažnai susiduriame kasdienybėj, kad bandoma aiškinti, mokyt istorikus, ko jie nemato, nepastebi, susiduriama su skirtingu suvokimu apie istorinį tyrimą, istorijos šaltinius, kritinį istorinį metodą.

Ką manote apie teiginį, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Čia apie beveik viską galima pasakyti – nėra tokio daikto, kaip ideologinė fikcija. Aš atmetu šią dalyką. Jinai gali būti iš principo ideologiška, nepamatuota ir t.t. Bet jeigu mes matome pastangą, kritiniu būdu interpretuojant šaltinius pasakyti savo tyrimo rezultata, tai nėra ideologinė fikcija, tai konkretaus mokslininko tyrimo rezultatas, kurį jis bando perteikti vienai iš tų trijų auditorijų. Manau, dėl to egzistuoja ganėtinai platus istorikų profesionalų sutarimas. Negalima galvoti, kad istorikai yra epistemologiškai naivūs, galimos įvairios interpretacijos ir nėra nemirtingų išvadų. Istorikai mirtingi - tai, ką mes dabar rašome, ateis kita karta ir kitaip žvelgs į tuos dalykus.

Istorijos ir politikos santykis – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – ar politika tampa istorijos įkaite, ar istorijos mokslas tampa politikos įrankiu?

Įrankiu aš gal nevardinčiau, bet abipusiškai veikia, sakyčiau. Aišku, kad politiniai sprendimai įtakoja istorinius tyrimus, vien jau kad uždaroj autoritarinėj valstybėj laisvi istorijos tyrimai neįmanomi. Čia turėjome labai aiškią patirtį – tas lūžis po 1988-ųjų, 1990-ųjų radikaliai pakeitė istorijos mokslo situaciją, tai politinių pokyčių svarba istorijos mokslui akivaizdi, kita vertus manau, vėlgi mes matome tuos pačius pavyzdžius, kad istorikų įsitraukimas, šnekėjimas, pavyzdžiai, visai tai, kas gimsta iš tyrimų, politikos tam tikrom kryptim. Tokie iš artimiausių pavyzdžių, tai Lietuvos santykiai su Lenkija ir Izraeliu, kai tik Lietuvos istorikai pradėjo šiais klausimais atviriau kalbėtis ir gebėjo taip pat įtikinti politikus, kad verta į šituos klausimus, problemas žiūrėti atviriau ir suprasti, kad ir kita pusė turi savo nuomonę. Tai labai pakeitė santykių eigą, tai tikrai yra istorikų indėlis. Bet yra ir negatyvių pasekmių. Aš nesu didelis specialistas šito dalyko, bet yra tyrimų apie tai, kaip istorikų tyrimai eskalavo karą Balkanuose, sąmoningai parinkti pavyzdžiai, aistrų skatinimas, tad istorija tikrai gali būti naudojama labai įvairiai. Daug lengviau yra istoriją panaudoti sąmoningai negatyviai. Net ir tą patį pavyzdį galima taikyti siekiant kažkokio sutarimo, bet galima interpretuoti jį siekiant sukiršinti abi puses.

Pastaruojų metu nemažai yra kalbama apie nacionalinį naratyvą ir jo poreikį - kaip Jūs žiūrite į šią problemą? Ar jis yra reikalingas?

Vieningas naratyvas tikrai ne, čia keli dalykai yra labai svarbūs. Vieningas naratyvas yra autoritarinės visuomenės požymis, nors pavyzdžiai rodo, kad ir ten dažnai nepavykdavo, bet toks tikslas gali būti keliamas tokiose visuomenėse, bet vėlgi patirtis rodo, kad atsiranda kiti naratyvai, bet ne viešoj erdvėj, į paraštes nustumiami, tačiau sėkmingai plėtojami. Žmonės per daug skirtingi, ir toj pačioj Lietuvoj, natūralu galvoti, kad žmonėms, kurie gyvena vienoj teritorijoje, vieni klausimai svarbesni, kiti kitoj. Lietuvos lenkų istorinis naratyvas bus kitoks, nei Vilniuje gyvenančių lietuvių - kitus akcentus dėlios. Kitas dalykas - yra svarbu susitarti, kas yra reikšminga, kokie įvykiai, datos. Jos gali

būti nebūtinai patogios, bet turime susitarti, kad tai yra reikšmingų datų rinkinys, kuris atspindi valstybinėse šventėse: mažai kas ginčijasi dėl Vasario 16-osios, Kovo 11-osios, Liepos 6-osios, nors ją mažai, kas supranta, bet vis tiek suvokiamas tam tikras tęstinumas su viduramžiška Lietuvos valstybe, bet kita vertus - mes priklausom kartu ir kitam politiniam daliniui. Mes dažnai kalbėdami apie ekonomiką ir paramos gavimą, prisimename, kad priklausome Europos Unijai, jei ta Unija pasuks ne vien tiktai ekonominės sąjungos kryptimi, bet stiprės ir politinis dėmuo, tai istorinis aspektas bus vis labiau aktualesnis, tai turime kalbėti apie tam tikrą europinį pasakojimą. Jis gali būti labai įvairus, vieni siužetai bus lietuviui aiškesni, kiti vokiečiui, prancūzui, bet vis tiek turės būti suvokta ir susitariama, kas yra Europa, kokios jos geografinės ribos, apie kokią chronologiją mes čia galime kalbėt, ar įtraukiam Romos antikinį paveldą į savo atmintį, nors ne visus tai lieti ir pan. Tai naratyvai persidengę, regioninis, nacionalinio lygmens, europinis, o jų viduje - atskirų visuomenės grupių saviti pasakojimai. Sunku išaiškinti nuosekliai šitą klausimą. Tai nėra mano tyrimų sritis, tik iš savo asmeninės patirties galiu konstatuoti.

Kol kas iš Jūsų atsakymo dėl to reikšmingų datų sąrašo, man atrodo, kad iš esmės būtų įvykdyta viena iš tų užduočių, kurios yra keliamos tam nacionaliniam naratyvui – pvz. švietimo klausimas?

Datų, reiškinų, tam tikros programų gairės tikrai turi egzistuoti, bet dėl jų turi sutarti ekspertai – istorijos mokytojai, istorijos tyrėjai ir pedagogikos teoretikai. Programos gairės turi būti, bet mes visgi turim tautines mokyklas. Istorija yra ta dalis, kur tautinėms mokykloms galėtų būti tam tikros adaptacijos, pvz. žydams, lenkams, rusams. Jei mes susitariam, kad tokios mokyklos gali egzistuoti, tada ir pasekmės iš to turi sekti pakankamai aiškios, turi būti vieninga programa su galimybėmis plėtoti. Gal radikalizuočiau, bet tose vietose, kur identitetas regioninis pakankamai stiprus, pavyzdžiui Žemaitija, galėtų irgi turėti toje istorijos programoje kažką žemaitiško. Gal kas galėtų pasakyti, kad tai skatina žemaitišką separatizmą, bet nemanau, lygiai kaip ir lenkų mokyklose jeigu būtų dėstoma daugiau lenkų istorijos Lietuvoje, kad tai skatintų atsiribojimą, gimdytų naujus konfliktus santykiuose su lietuviais.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Pasakyčiau, kad pastaruoju metu istorikų netrūksta ir pasisakančių įvairiais klausimais. Tik gal norėtusi daugiau įvairovės, kad įsitrauktų kuo daugiau istorikų ir galėtų tiksliau, kokybiškiau komentuoti tuos dalykus, kurie domina konkretų žurnalistą, konkrečią žiniasklaidą. Matau, kad tas žmonių ratas plečiasi. Tai nėra taip lengva, tai reikalauja tam tikrų įgūdžių, gal net ir tam tikrų

mokymų. Aišku, būna natūralių talentų, bet pasimokyti tam tikrų dalykų galima ir norėtuši įtraukti didesnį ratą, norėtuši, kad apie XIX a. kalbėtų XIX a. specialistas, o ne medievistas.

Kalbant apie viešus istorikus, kokie bruožai galėtų padėti tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Manau, kad pagrindinis mokslininko kelias yra mokslas ir dėstymas. Tačiau, vis dėl to, čia labai svarbi universiteto misija - dalyvavimo valstybės gyvenime, šviečiant, aiškinant dalykus, Pagrindinės kompetencijos, yra komunikatyvios, plačiau šio žodžio prasme, jis turi pajėgti maksimaliai aiškiai, kartais net lakoniškai išdėstyti savo sudėtingą problematiką. Kiti dalykai yra jau antriniai – pvz. charizma. Na, aišku, gebėjimas sklandžiai reikšti mintis žodžiu ir raštu. Viena vertus, su patirtim ateina šitie dalykai, kita vertus - akivaizdžiai matos, vieniems geriau pavyksta, kitiems mažiau. Svarbu mokslininkus už tai įvertinti, nes tai irgi darbas, kuris reikalauja laiko investavimo, paprastai už jį specialiai niekas neatlygina ir jis neįtraukiamas į ataskaitas. Čia sunkiau. Labai lengva įvertinti gerą mokslininką. Pažiūri, kiek straipsnių ar knygų parašė ir gali suskaičiuoti. Sunkiau įvertinti gerą dėstytoją. Dar sunkiau įvertinti dalyvavimą. Aišku gali suskaičiuoti, kiek sudalyvavo televizijos / radijo laidose, kiek tekstų publikavo elektroninėj ar spausdintoj erdvėj, bet sakyčiau, kad turėtume labiau pasitikėti kokybiniu vertinimu, tiek mokslo, tiek studijų. Žinome, kad yra tokių istorikų, kurie galbūt mažiau parašo siaurų mokslinių tyrimų, užsieny beveik nesipublikuoja, bet labai reikšmingai prisideda prie istorijos mokslo populiarinimo Lietuvos istorijoje. Vadinčiau tai humanitarinių mokslų taikomoju aspektu, kuris turėtų labiau nei iki šiol būti įvertintas.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius - nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Geras klausimas, tarkim kalbėdami LDK, bandome parodyti, kad viskas daug sudėtingiau, ar sakydami, siūlydami kitoks temomis domėtis, neatimame duonos iš savęs. Vis dėl to, kalbame apie mokslą. Manau, kad jeigu istorikas žino, kad vikingai nenešiojo šalmų su ragais, turi aiškiai pasakyti kodėl ir išaiškinti, bandant parodyti, kad toje istorijoje yra įdomesnių aspektų. Kai kuriuos dalykus reikia demitologizuoti, tik nežinau, kiek laiko įmanoma į tą investuoti. Vis dėl to, čia yra santykis tokio dalyko, kiek tai yra marginalinis reiškinys, o kiek tai iš tiesų iškreipia, kartais turi aktyviai reaguoti į tam tikrus dalykus. Vis dėlto, kažką demitologizuodamas, istorikas turėtų pasiūlyti savo įdomią interpretaciją. Ir tikrai norėčiau, kad XVII-XVIII a. istorija ne tik Sabaliauskaitės romanai skatintų

domėtis, bet ir gerai parašytos istorikų knygos. Tada pamatysime, kad ne vien šalmi, didžiųjų kunigaikščių žygiai nuo jūros iki jūros yra įdomu, bet daugybė aspektų yra verti dėmesio.

Dažnai mes į savo istoriją žiūrim labai rimtai, kaip manote, ar mūsų visuomenė galėtų priimti juoką istorijoje?

Mažiausia reikėtų bijoti šito. Visas mūsų gyvenimas pernelyg rimtas. Aišku, jaučiu, kad su jauna karta tas smarkiai keičiasi, pvz. visiems patiko tas Lietuvos istorijos repas. Manau, kad čia yra sveikos tautos požymis, gebėjimas į save pažiūrėti iš šono, pasijuokt iš savęs, nukelt nuo pjedestalo kokį Mindaugą ar Vytautą, niekur jų pasiekimai nedings, bet jei koks komiksas apie Vytauto gyvenimą, pradedant nuo jo persirengimo, istorinis įvykis – pirmas persirengėlis, tai žmonės atpažintų įdomias temas, žmonės mėgsta persirenginėti, keisti savo tapatybę. Aš tai labai sveikinčiau. Manau, istorijai tai niekaip negresia, o domėjimasi tai kaip tik paskatintų - vaikus stebint galima tai pamatyti.

Priedas Nr. 11. Interviu su Kristina Petrauske.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-13; laikas: 10:00; trukmė: 44:45)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Aš visą laiką galvojau, kad istorikas visų pirma yra mokslininkas, tačiau kuo toliau, tuo labiau žiūriu tolyn vien nuo mokslo ir istoriką pirmiausia matau kaip pranašą, kuris visgi žiūri atgal. Tai yra žmogus, kuris jungia dabartį su praeitimi tomis gijomis, nuo kurių po to galima atsispirti ir žiūrėti į priekį. Bet vėlgi, tuo pat metu matau ir kitus istorikus, kuriuos galima pavadinti *pilkomis archyvo pelytėmis*, kurios sėdi archyve ir daro savo juodą darbą, tad vėlgi, manau, kad istorikas yra įrankis ir jis, pasirinkęs tą įrankį, gali būti arba mokslininku, arba visuomenės veikėju, priklausomai nuo to, ko jis pats nori.

Gal įmanoma kaip nors tuos du amplua derinti tarpusavy?

Iš savo patirties, manau, kad tai būtų labai sunku, nes vėlgi, kiek tenka bendrauti su akademiniais istorikais, visgi darbas archyve yra labai daug laiko užimantis. Tarp istorikų, bent su tais, kuriais aš bendrauju, bent jau iš mano rato, aš pati esu baigusi VDU ir būtent su ta akademinė bendruomene daugiausiai turiu reikalų; tai yra labai didelis pasidalinimas: yra istorikas-mokslininkas ir istorikas-visuomenininkas. Tarkim labai puikiai istoriją populiarina ir istorijos, kaip visuomeninės funkcijos platinimą atlieka pvz. profesorius Bumblauskas, bet akademinės literatūros jis jokios nedaro, tą patį galime matyti su Rimvydu Petrausku, kuris buvo vienas stipriausių medievistų Lietuvoje, tačiau kada patapo visuomenininku, sustojo ir jo mokslinė produkcija, tad manau, kad visgi čia yra pasidalinimas.

Iš dalies turbūt sutikčiau, tik tiek, kad Rimvydas Petrauskas pradėjo eiti Vilniaus Universiteto rektoriaus pareigas, tai mokslinė veikla nuėjo į antrą planą. Bet tai buvo tas medievistas, kuris pakankamai ryškiai komunikuoja. Labai gerai, kad padarėte tokią perskyrą, ir manau, kad prie jos dar sugrįšime. Tačiau dabar norėčiau paklausti – kaip manote, kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinių? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Čia yra klausimas, apie kurį visai neseniai turėjau diskusiją su Zigmantu Kiaupa – viena vertus, kai yra dar gyva atmintis, istorikas gali daug daugiau išgremžt iš jos, tačiau kita vertus, ta aktyvi atmintis yra labai jausminė ir vėlgi, labai sunku ją interpretuoti. Aš pati asmeniškai nuo šito dalyko bėgau į Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės tyrimus, kad man nereikėtų kelti labai daug visokių sau kriterijų ir aš pati nenorėjau vertinti šitos situacijos, nes man tai pasirodė tiesiog per sunku. Ir iš tiesų – net neturiu atsakymo į šitą klausimą, bet labai dažnai apie jį galvoju – kas yra geriau, ar išnaudoti tą atminties, oralinę istoriją, aišku, mes jau nuo Ranke's pabėgom, kad rašyti taip kaip buvo, ar ieškoti

tų faktų grynumo. Bet vėlgi, gal tai labiau priklauso nuo to, kokią prieigą istorikas taiko, ar jis nori tirti jausmus ir asmeninius išgyvenimus, būsenas, ar nori daryti tą *sausą* politinę istoriją.

Dabar irgi pagalvojau, kad XVII a. dvaro inventorių tikrai sukelia mažiau emocijų nei koks nors XX a. dienoraštis. Kaip supratau, Jūsų manymu, reikėtų abiejų prieigų, nes nepabėgsime, nepasirinksime to, ką tyrinėti būtų tas „didysis prioritetas“. Turbūt politikoj LDK istorija turi labai didelį vaidmenį, kalbant apie santykius su kaimynais arba pretenzijas į LDK paveldą. Kad jau pradėjome kalbėti apie politiką - žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia išskyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Oi, bet tai yra būtina. Kiekvienas istorikas ir kiekviena istoriko knyga daug daugiau pasakoja apie istoriką ir apie šiandieną, nei apie istoriją. Juk kam kitam mes rašome ir perrašome tas istorijas? Paskaitykime Šapoką – tai yra suformuotas Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės vaizdas toks, kokio norėjo tarpukario visuomenė, dabar mes rašome tokį, kuri atliepia šiandienos valstybę. Yra gi prancūzų *Annales* mokykla, kuri buvo kairiųjų pažiūrų, todėl jie kėlė mažumų istorijas, moterų istorijas, yra tie tautinių pažiūrų istorikai, kur tu pabandyk pasakyti, kad Vytautas gal lietuviškai nekalbėjo, tai nulinčius viešai. Aš manau, kad būtent tai, kad istorikas turi stiprias savo politines, pilietines ar kokias kitas pažiūras, turtina istoriją, nes didina ir platina istoriografiją ir duoda visai kitokių pjūvių mums pasižiūrėti į praeitį.

Prieigų pliuralizmas turbūt suteikia galimybę tiek vieniems, tiek kitiems mokslininkams išsibandyti savo tezes ir kiek jos atlaiko kritiką. Ką manytumėte apie tokį teiginį, jog objektyvi ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija? Ar jis kaip nors skaudina arba įžeidžia Jus kaip istorikę, ar išlaikote visgi tam tikrą distanciją?

Ne, iš principo aš jam pritariu, bet aš esu konstruktyvizmo šalininkė ir manau, kad viskas čia yra tvarkoj. Nors istorija yra mokslas, bet jame yra labai daug to žmogiško emocinio elemento. Nors ir yra kaupiami empiriniai duomenys, yra daromi kokybiniai, kiekybiniai tyrimai, tačiau vis tiek labai daug ką lemia žmogus – kiek ir ko jis atsirenka, ką jis tyrinėja, pvz. mano disertacijos tema yra „Politinė kultūra Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje“ ir nuo to, kad aš matau tam tikras vertybes kaip labai svarbias, jas atkapstau Lietuvos Didžiojoje Kunigaikštystėje ir aš jas pateikiu būtent vienoje šviesoje ir matau kaip vertybę ir stiprybę; nors tas pats istorikas, kuris nori matyti etnolingvistinę valstybę, jam jos atrodo kritikuotinos, na tai vėlgi, visai skirtingai pašomas paveikslas pagal autoriaus pažiūras, nesvarbu, kad šaltinis bus vienodas, bet jis bus interpretuojamas skirtingais kriterijais. Aš manau, kad tai yra normalu, taip tikriausiai yra humanitariniuose moksluose, kur yra būtent tas žmogaus dėmuo.

Turbūt humanitariniuose moksluose ir yra ryškiausias. Dabar galvoju, kad turbūt pritartumėte taip pat ir teiginiui, kad tam, kad istorija netaptų faktų kratiniu, ji turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės, nes kitaip jokios naudos iš jos nebus, o istorikai taps antikvarais.

Gal, bet vėlgi tas vertybių kėlimas priklauso nuo pačio istoriko, nes ta istorija gali skatinti tiek sveiką patriotizmą, tiek pateisinti valstybių okupaciją, tai labai priklauso, ką tu nori padaryti su ta vertybe ir faktu. Aišku, istorija yra reikalinga ir tam *fact checkinimui* – kurią ten dieną įvyko kuris įvykis arba atkapstyti kokiais ginklais buvo ginkluotas vienas ar kitas būrys, na tikrai yra ir tos tokios *sausos* faktinės istorijos, bet čia vėl yra istorikų pasidalijimas – kas ką tiria. Gal vienam yra per skaudu ir per sunku dirbti su vertybėmis, užtat jis eina matuoti šovinių diametro. Kaip aš, nuo šiandieninės istorinės realybės tyrinėjimo, bijodama prisikalbėti kaip kai kurie istorikai, ir savo LDK laikotarpyje ramiai sėdžiu su savo vertybėmis, visi turbūt nori atrasti savo komforto zoną.

Tas tikrai yra svarbus aspektas. Kaip ir minėjote, yra skirtumas tarp sveiko patriotizmo ugdymo ir valstybių okupacijų pateisinimo, kas atrodo, iš esmės yra labai skirtingi dalykai, tad kyla klausimas – turbūt yra tam tikra riba tarp vertybių ugdymo ir propagandos. Kaip manote, kiek ta riba yra plona, ar jos išvis nėra ir tai priklauso nuo politikų?

Nėra. Yra juoda propaganda, yra balta propaganda, ir kurioj pusėj tu stovi. Aš asmeniškai dirbu Vytauto Didžiojo Karo Muziejuje ir tai, ką mes darome, yra propaganda. Bet ta propaganda yra baltoji – mūsų tikslas yra, kad užaugtų patriotiška karta, kuri nebijotų eiti ginti tėvynės, bet tai yra propaganda. Tik tas žodis „propaganda“ yra vartojamas visą laiką labai neigiamame kontekste ir gal yra nepelnytai bijomas?

Na taip, iš tikrųjų šis žodis mūsų visuomenėje turi neigiamą krūvį. Kartais pasvarstau, kad visi tuo užsiimam, tik kai kita pusė tuo užsiima – matome labai ryškiai. Tad turbūt yra svarbu padaryti perskyrą, kad iš esmės skiriasi tikslai.

Sustojimuose dabar madinga dėti kažkokius istorinius plakatus, papuošti Lietuvos vėliavomis. Taip, tai ta pati minkštosios galios balta propaganda, tiesiog žodis skamba labai neigiamoj konotacijoje, bet istorikas tą daro, tai yra jo darbas.

Na taip, turbūt kaip ir žodis „liaudis“, jo yra vengiama dėl mūsų praeities ir jis neigiamų emocijų sukelia, bet tam tikrus dalykus apibrėžti jis gali geriau nei „tauta“, kuris vieną grupę atskiria nuo likusių. Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Istorikų viešojoje erdvėje gal ir trūksta, nepaisant to, kad jeigu pažiūrėtume Seimų sudėtis, tai ten istorikų yra daug, gal jie nepropaguoja to kaip mokslo, bet kai pasižiūri, ką yra baigę – tai istorikų

yra labai daug, tiesiog tai yra platus humanitarinis išsilavinimas. Ir aš manyčiau, kad to tokio *sveiko* istorinio pasakojimo Lietuvos visuomenėje labai trūksta ir, pirmiausia aš tai matau per tai, kad jeigu dažniausiai kažkur kažkoks istorikas išlenda, tai bus koks nors Pichelis, kalbantis apie Žemaitiją, Rosales su savo teorijom, kitas aiškintojas, kad Kolumbas yra Jogailos anūkas ir t.t. Ta istorija, kuri yra viešojoje erdvėje, tai dažniausiai yra pseudomokslininkai ir iš tos pseudomokslo gausos ir populiarumo, aš kažkodėl darau išvadą, kad trūksta akademinių istorikų viešojoje erdvėje. Bet čia gal ir kita kalba – Lietuvoje akademinė kultūra yra labai uždara ir mes turime tą vokišką akademinės kalbos principą, ne tą anglosaksišką, nes pvz. paėmus Europos žemyno istoriko-akademiko knygą, tai ji yra faktiškai žmogui nepaskaitoma. O tai, kaip rašo anglosaksai – yra toks istorikas Rowell, jis yra britas ir kaip jo „Iš viduramžių ūkų kylanti Lietuva“ – vien ką pavadinimas sako. Ir ją gali paimt bet kas ir skaityt, bet pas mus tai yra nepriimtina, tu negali savo jokio akademinio darbo ar straipsnio parašyti nenaudodamas metakalbos ir turi naudoti tas visas sunkias formuluotas, ir tuos visus mokslinius aparatus – pristatinėti per 3 puslapius; žmogus tiesiog to nepaskaito neturėdamas akademinio išsilavinimo, meta tolyn ir eina skaityti tuos pseudoistorikus, kurie rašo įdomiai. Ir taip turbūt yra visuomenėje ir, aš manau, kad daug istorikų bijo kalbėti viešai dėl esančių *akademinių karų* vos ne, kaip tarkime, istorikas Rūstis Kamuntavičius pajuokavo apie Žalgirio mūšį, kitas istorikas – Rakutis, supyko, kad pajuokavo apie tokį *šventą objektą*, ir išmetė jį iš akademijos, nors praėjo pora metų ir jis pats prisikalbėjo. Ir aš žinau, kad daug istorikų tiesiog bijo viešai kalbėt, nes užpuls kitaip manantys ir dings karjera.

Tas tikrai yra problema, kodėl iš dalies nekalbama, ypač turbūt pavojinga apie XX a. kalbėti dėl konfliktuojančių atminčių. Bet apie pajuokavimus – turbūt esate mačiusi Philomena Cunk *mockumentaries Cunk on Britain* ir t.t., kur iš esmės yra pajuokavimas iš istorijos, bet, mano galva, buvo labai skoningas ir teikianti atgaivą. Kaip manote – kiek patraukli ir paklausī istorija kaip pramoga? Koks yra to poreikis visuomenėje?

Aš manau, jis turėtų būti didelis, juolab mačiau, dabar *Laisvės TV* paleido savo naują istorinę-pramoginę laidą, bet vėlgi – iš tos akademinės pusės žinau, kad į katedras yra rašomi laiškai, kad „kaip Jūs drįstate nemokyti studentų pagal Šapokos istoriją“, „Jūs nuvertinate Vytautą“. Čia, nežinau, negražiai pasakysiu, bet *megztų berečių armija*, kuri labai daro tą *talibaninę* istorijos kontrolę. Yra sunku, bet žinau, kad poreikis yra ir smagu, kad jau yra pirmieji atgarsiai, kad kažkas tai daro. Vėlgi, pajuokauti kai kuriomis temomis reikia žinoti kaip, nes lietuviai labai jautriai žiūri į savo praeitį, tikriausiai tai kyla iš to, vėl akcentuosiu tą entolingvistinį *momentėlį*, kad Lietuva, kai susikūrė, pagrindinis dalykas buvo: tu esi lietuvis, jei kalbi lietuviškai. Lietuviai, užaugę ant šito dėmens, jiems labai skaudu kalbėti apie savo praeitį, kuri nebuvo lietuviška, kalbos prasme. Bet kokį pajuokavimą į šią pusę jie priima labai skaudžiai, jiems atrodo, kad vagia jų istoriją, įžeidinėja ir t.t. Nežinau, aš

pati nedrįsčiau juokauti, nes žinau blogų patirčių ir labai stengiuosi pagalvoti, kad neįžeisčiau kitų, juolab mano darbas, kaip muziejininkės – rengti parodas ir populiarinti tą akademinę istoriją, tai visada stengiuosi įjungti filtrą, kad tai tiktų tiek moksleiviui, tiek *tetai Audronei iš Birštono*, kad tas humoro / linksnumo lygis neįžeistų nieko, aišku, kenčia auditorija nuo to, nes kai neturi tikslinės auditorijos, o darai bendrai, tai vis tiek tas produktas nebus toks pat geras. Nežinau, dar, manau, nepribrendom Philomenai mes.

Kalbant apie akademiją ir jos uždaramą – turbūt britų istorikui būtų žymiai paprasčiau kalbėti žiniasklaidai, nei pvz. mūsų istorikui. Mažiau turbūt reikėtų pakeisti savo kalbėjimo būdą.

Taip, juolab, kad yra taip susiklostę, kad Aberdyne yra labai stipri istorikų mokykla, kuri tiria Abiejų Tautų Respubliką ir tame tarpe – Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę. Ir jie kalba labai atvirai, ir kai būna koks nors istorikų kongresas, labai mėgsta pakviesti profesorius būtent iš Aberdyno; ir jų kalbėjimas yra visiškai atviras, nes jų yra akademinė kultūra visai kita, jų rašymo stilius yra visiškai kitas ir jie yra ugdomi visai kitaip – ten istorikas pirmiausia yra ugdomas kaip visuomenininkas, o ne kaip mokslininkas, t.y. kaip visuomenininkas, kuris mokslo pagalba konstruoja tautos identitetą, čia yra visgi mokoma ta siaura akademinė dalis, kur tavo tikslas yra atrasti dar neskaitytą istorinį šaltinį ir jį pateikti į apyvartą. Tiesiog skirtingi tikslai akademijų yra.

Dabar galvoju – Nepriklausomybės Atkūrimo akto atradimas iš žmogaus padarė istoriką, nors atrasdamas jį, jis jokios pridėtinės vertės nesukūrė.

Aišku, tai yra svarbus ir labai stiprų istorinį krūvį turintis daiktas ir visi dėl to džiaugėsi ir t.t. ir tuo pačiu, iš tiesų, pasmerkė istorikus, kodėl jie to nedaro? Neieško tų dokumentų. O dabar – nuvažiavo chemikas ir rado. Istoriko kiek kitokia užduotis yra – mums svarbiau yra žinoti kas parašyta, o mes žinom, kas parašyta, o ne pats fizinis popierius.

Jeigu mes turime tokią uždara akademiją, tai gal žiniasklaida turėtų tapti mediatoriumi tarp akademijos ir visuomenės? Visai nemažai ir istorikų dirba žurnalistinį darbą.

Daug ką turėtų žurnalistai daryti, bet ar gražu jiems viską užkrauti? Nežinau, nemanau. Visų pirma, koks yra visuomenės poreikis? *15min* labai daug rašo istorinėmis temomis, mačiau per savo MAX prieigą, bet kiek tai yra populiarūs skaitiniai, labai įdomu būtų sužinoti, kiek *klikų* surenka būtent tie istoriniai straipsniai. Aš nežinau derėtų žurnalistui užkrauti tą mediatoriaus vaidmenį, vėlgi – visuomenei reikia to, tai matau iš būtent tų pseudoistorikų tokio didelio garbinimo, bet jeigu nėra noro iš akademijos atsiverti, tai ką tas žurnalistas gali padaryti?

Na taip, turbūt reikalingas akstinas iš akademinės bendruomenės. Bet kaip supratau, visgi istorikas turėtų užimti tą viešojo intelektualo poziciją? Jau minėjot Aberdyno mokyklą, kur

istorikas yra visuomenininkas, gyvenimo mokytojas, o ne nuo pasaulio izoliuotas ir kartais monografiją išleidžiantis asmuo?

Aš manau, kad taip turėtų būti, bet nereikėtų nuvertinti *archyvo pelių*, aš manau, kad tai yra dvi atskiros istorikų grupės, kurių nei viena nėra blogesnė ar prastesnė. Ne visi gal nori ir turi poreikį, nepaisant to, kad jis yra be galo geras tyrinėtojas, tarkim kokios Kiaupos – Jūratė ir Zigmantas; turbūt fundamentaliausius veikalus Lietuvos istoriografijoje parašę, bet kaip visuomenininkai tai turbūt nelabai turėtų ką pasakyti, o kai kurie istorikai-visuomenininkai neperskaitytų istorinio šaltinio, turbūt neturėtų interpretacinių galimybių, tad manau, kad tai yra dvi atskiros grupės, kurios yra vienodai geros ir vienodai blogos.

Na taip, turbūt vienodai reikalingos. Minėjote pseudoistoriją, tad noriu paklausti apie tą populiariąją istoriją ir popkultūros įtaką. Kai kurie nesusipratimai (pvz. vikingų raguoti šalmai) yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Vis tiek, populiarioji kultūra yra populiarioji kultūra. Su istorija yra toks dalykas, kad istorija atrodo labai lengvas mokslas – kas čia yra? Paėmiau, perskaičiau ir interpretavau. Tačiau tam, kad interpretuotum, turi pereiti visą mokyklą, žinoti ką ir kaip daryti. Turbūt taip yra ir su populiariosios istorijos kūrėjais – pasižiūri ir padaro gan prastą interpretaciją, bet jeigu jinai yra įdomi, visgi reikia kūrėjui turėti tą kūrybinę laisvę. Gal reikia surasti tokį etiško elgesio su istorinėmis asmenybėmis ir savo kūrėjo laisvės viduriuką. Tarkim, filmas *Gladiatorius* ir jam reikia pavaizduoti tam tikrus istorinius veikėjus kaip blogiukus, tada tas istorinis asmuo yra faktiškai suteršiamas visiškai, jo reputacija yra sugadinama ir tas yra pateisinama, nes jis jau miręs prieš 2000 metų. Tai šiuo atveju, gal tiesiog reikėtų įvesti praktiką kurti fikcinį personažą tame istoriniame pasakojime? Man asmeniškai gal kliūna tai, kad su tais asmenimis, kurie gyveno praeityje ir jų atminimu yra elgiamasi labai laisvai, ir dažnai į blogąją pusę. Gal šitą tik taisyčiau, bet bendroji sumoj – tie vikingų šalmai su ragais man nekliudo, nes tai yra kūrybinė laisvė, tik reikia pažymėti, kad tai nėra tai, kaip buvo, kaip kiti mėgsta daryti. Kaip pas mus yra turbūt didžiausias atvejis Lietuvos istorijos tyrimuose su Kristinos Sabaliauskaitės *Silva rerum*; nors pati Sabaliauskaitė yra menotyrininkė ir turi labai neblogą išsilavinimą, savo knygoje naudoja istorinius faktus, bet interpretacijos yra kreivos-šleivos. Visi skaito ir įsivaizduoja, kad skaito Lietuvos istoriją, nors patys istorikai tai kraupsta nuo tų pasakojimų, nes vėlgi, reikia daryti tam tikrą atskirtį, kad fikciniai dalykai nebūtų pristatomi kaip istorija. Bet ir vėl – nežinau ar tai kliudo, nes žmogus paskaitęs *Silva rerum*, labiau pasidomės pačia Lietuvos Didžiąja Kunigaikštyste.

Neseniai taip pat buvo disputas *Naujajam Židiny* tarp Kristinos Sabaliauskaitės ir Liudo Jovaišos, kur tikrai nebuvo pagailėta kritikos autorei, bet ji irgi turėjo argumentų, kuriais galėjo atsakyti. Tikrai buvo įdomu skaityti, bet Sabaliauskaitė turbūt atlieka tam tikrą istorijos populiarinimo visuomenėje misiją.

Taip, bet vėl – *nu* nebus visuomenei taip labai jau įdomu skaityti visiškai tą tikrą istorinį pasakojimą, vis tiek, kūrėjas turi turėti savo teisę interpretuoti taip, kaip jisai nori. Gal šiuo atveju nereikia visko *sumonetizuoti* į istorikų kišenę.

Kuriate *TikTok* video, ir iš mano patirties – lietuviškame *TikTok'e* nėra labai daug gero turinio. Jūs esate pakankamai ryški išimtis, bet Jūsų kalbėjimas nedaug keičiasi nuo tokio, kuris galėtų būti universitete tarp dėstytojo ir studento. Kaip manote, kiek stiprus yra poreikis tokių naujų medijų išnaudojimui istorijos populiarinime?

Labai. Kodėl aš pradėjau daryti istorinius *TikTok'us*? Aš pati dirbu muziejuje ir muziejus užsidarė dėl karantino; mes visi susėdę galvojome – kaip mums pasiekti mūsų lankytojus namuose? Bet situacija yra tokia, kad muziejus, kuriame aš dirbu, priklauso Krašto Apsaugos Ministerijai ir oficialiai Krašto Apsaugos Ministerijai pavaldi įstaiga negali turėti *TikTok'o*, kuris yra žinomas kaip šnipinėjimo įrankis. Nepaisant to, kad labai daug užsienio muziejų pasitelkė *TikTok'ą* kaip savo mediumą, kad pasiektų jaunos lankytojus – mes to padaryti negalėjome, nors ir matėme kitų muziejų populiarumą, nuėję į kitus kanalus. Bet pagalvojau, pabandysiu pati, įdomumo dėlei. Ir pamačiau, kad to turinio reikia, jis randa savo sekėją, ir pvz. jei pasižiūrėtume užsienio *TikTok account'us*, tai muziejai yra vieni daugiausiai sekėjų turintys. Man atrodo, kad tas naujų medijų įsisavinimas kaip mokslo populiarinimui ir apskritai, edukacinio turinio skleidimui, yra labai svarbus ir geras įrankis. Aišku, taip pat labai daug ir tų pseudoistorikų lygiai taip pat naudojasi tais įrankiais – turbūt tos visos *Facebook'o* grupės apie Sarmatijos karalystę irgi yra turbūt vienos didžiausių.

Vis tiek, turbūt *TikTok* yra labiau jaunimo platforma ir gaunate nemažai komentarų su prašymais padaryti video tam tikra tema. Kokie klausimai yra svarbūs dabartiniam jaunimui? Ir kokių įdomiausių klausimų esate sulaukusi?

Matau, kad klausimai yra svarbiausi ir aktualiausi tie, kurie yra mažiausiai pristatomi mokyklos programoje. Labai paradoksalu, bet vien jau iš tų klausimų galiu kritikuoti mokyklos istorijos programą, nes blogai yra su istorijos mokymu mokykloje, tikrai blogai. Daugiausiai yra klausimai apie moteris, moteris Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės istorijoje, nes moterys yra nereprezentuojamos visiškai, kaip ir visos kitos mažumų grupės; taip pat yra kitas dalykas, kuris ateina, manau, iš sovietinės istoriografijos – karai prieš vokiečius, būtent XIII/XIV a. karai prieš Ordiną, Žalgiris ir tas pagoniškasis laikotarpis, nes tai buvo pagrindinis sovietinis pasakojimas, nes

na – dėjome vokiečius į vietą ir gerai, toliau tęsiame tą – vokiečiai blogi, o mes geri. Grynai tęsiasi tas sovietinės Rusijos istoriografijos mokyklos mokymas ir jų populiarumas būtent iš ten ir ateina, ir jie nori daugiau apie tai žinoti. Žinoma, visi labai domisi LGBTQ istorija, bet įsivaizduoju, kad tai yra labiau *TikTok* 'o žmonių aplinkoj, nes jie ten turbūt laisviau jaučiasi ir drįsta to paklaust. Ir turbūt patys keisčiausi klausimai būna iš žmonių, kur aš net nelabai suprantu, ar jie *trollina* mane, ar ne. Nes kai tu turi akademinį išsilavinimą, labai sunku suprasti, ką tas 15 metų vaikas žino ir ar jis to klausia rimtai, nes tarkim klausimas – „o ką pagonys manė apie homoseksualių žmonių santykius?“ Ir tu galvoji – ar tu rimtai klausi? Ir pasirodo rimtai žmonės klausia tokių klausimų, jie neturi to istorinio suvokimo. Arba pasirodo žmogus tikrai klausė – „kada Lietuvoje atsirado vėdarai?“

Kas kam svarbu turbūt...

Kas kam svarbu, *jo*, bet stebina, kad nėra tokio bendro istorijos tėkmės pažinimo, kad nesiorientuoja istoriniame laike žmonės. Tokie vat keisti buitiniai klausimai, kur lyg ir turėtų būti suprantama, kad XIII a. bulvių nebuvo. Blogai su istorijos programa ir tas matosi iš klausimų. Bet daugiausiai peržiūrų sulaukia tie video, kuriuose yra kalbama apie moterų istoriją.

Na taip, moterys Lietuvoje atsirado 1219 m. - taip juokaudavo vienas mano dėstytojų, juk jeigu neparašyta, reiškia nebuvo. Bet iš tikrųjų, su moterų istorija tikrai yra sudėtinga, bet ir bendrai su asmenybėmis (išskyrus tas kelias kultines), nes pas mus istorija visų pirma yra politinė arba institucijų istorija. Turbūt galėčiau Jus įvardinti kaip „viešąją istorikę“ – turite nemažai sekėjų, užsiimate šviečiamąja veikla ir t.t. Kaip manote, Koks turėtų būti “viešas istorikas”, istorikas kaip medijų žvaigždė? Kokie bruožai, Jūsų manymu, padeda tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Net nežinau, dar netapatinu savęs su „vieša istorike“, bet manau, kad tai turėtų būti mediumas tarp asmens ir istorijos, kuris galėtų surasti tą mandagų naratyvą. Turbūt tai yra mano asmeninis dalykas – visada stengiuosi šiek tiek paprovokuoti, bet kad ta provokacija nebūtų pernelyg aštri, kad neskaldytų. Nežinau, man apie tą viešumą yra dar sunku kalbėti, bet stengiuosi daryti jungiantį naratyvą, ir manau, istorikai, viešieji kalbėtojai turėtų kurti tą jungiantį naratyvą, o ne ieškoti kažkokių skirtybių.

Turbūt ir pats pasirinktos medijos veikimo principų išmanymas irgi yra svarbus?

Gal. Aš tai neišmanau, prisipažinsiu. Gal turėtų greičiau pažinti medijos ir vartotojo ypatumus, nes šiuo atveju gal būtų labai keista, jeigu aš atečiau į *TikTok* 'ą ir pradėčiau tą patį *šapokinį* istorinį pasakojimą daryti, kuris nėra tinkamas vaikams. Turi žinoti savo auditoriją ir manau, kad galbūt

pasisekė man daugiau sekėjų surinkti todėl, kad žinojau, kad čia bus žmonės iki 25 metų ir jiems bus aktualios būtent tokios temos, o ne tai, kas būtų įdomu 65-erių metų Antanui.

O kiek pritaikote patį kalbėjimą? Temas, matau, kad pritaikote.

Labai stengiuosi atsisakyti visų „naratyvų“, „įkontekstinimų“, „reakcionizmo“ ir visų kitų *izmy*, ir kalbėti kuo paprastesniais žodžiais. Bet jeigu juos vartoju – kalbėdama apie Gimbutienę, sakau „gynocentrizmas“, tai tą žodį iš karto stengiuosi paaiškinti ir padaryti dvigubą naudą – ir tarptautinį žodį paaiškinti ir paprastai pasakyti. Tą mokslinę metakalbą stengiuosi mesti. Tai yra sunku, bet stengiuosi.

Gal norėtumėte padaryti apibendrinimą?

Šiek tiek mane išmušė iš vėžių Jūsų pasakymas, kad esu „viešoji istorikė“, bet iš tiesų, susumuodama norėčiau pabrėžti tai, kad istorikas dirbantis archyve ir nelendantis į viešumą – irgi viskas su juo gerai, nes turbūt tai yra 95% mano aplinkos istorikų, kurie konstruoja tą naratyvą. Ir yra pvz. Egidijus Aleksandravičius, turbūt vienas garsiausių Kaune gyvenančių istorikų, kuris daro būtent tą visuomenininko vaidmenį ir surenka tuos tyrinėjimus, ir juos pristato. Nereikia vien visuomenininkų, reikia ir tų *darbininkų*.

Priedas Nr. 12. Interviu su Valdu Rakučiu.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-15; laikas: 15:00; trukmė: 51:06)

Kaip manote, kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Aš manau, kad istoriko reikšmė yra labai stipriai išaugus paskutiniu metu, visuomenei susidūrus su daug naujų iššūkių, istorikai yra ypatingai svarbūs. Pirmiausia, medijų raida, *Facebook* atsiradimas ir kitų priemonių, kurios palengvina žmonių bendravimą tarp įvairių kultūrų, geografiškai nesvarbu, kur žmogus yra, sunku suvaldyt visą tą pasaulį ir pačiam žmogui sunku susivokti ir paprastai jis patenka į didesnį ar mažesnį burbulą. Tai kažkoks uždaras žmonių, dažniausia turinčių panašias pažiūras, niekaip nesusijęs su geografija, pomėgiais, pasaulėžiūra ir t.t. Istorikas, kažkuria prasme turi padėti žmonėms išlipti iš burbulo, matyti pasaulį truputėlį plačiau. Nes visgi istorikai, kurie studijuoja ilgus laikotarpius, kelis šimtus metų, užsiima kažkokia didaktika, jis tuos burbulus labai lengvai identifikuoja ir neleidžia jiems visiškai užsidaryti. Toks žmogus, kuris gelbsti kažkuria prasme, nuo šito labai pavojingo reiškinių ir natūralu, kad atsiranda nauji iššūkiai, pvz. informaciniai karai, kada yra kryptingai skleidžiama kažkokia dezinformacija, ne iki galo tiesa, ar ideologizuoti modeliai, kurie šiuo metu yra matomi, tai istorikas visą laiką turi pareigą tiems žmonėms paaiškinti, kad jie yra burbule ir kad reikia plačiau mąstyti. Kita vertus, atsiranda pagunda ir tuos istorikus ruošti ideologizuotai, sudėliojant tokias jiems svarbias nuostatas, ypatingai tai būdinga naujausios istorijos tyrėjams ir bendradarbiavimas su socialiniais mokslais duoda teigiamų, bet ir neigiamų dalykų, pvz. socialiniuose moksluose galima daryti dalykus, ko istorijoje negalima daryti, pvz. perkelti senesnių laikų nuostatas į vėlesnes epochas, arba ieškoti jų apraiškų ir panašiai. Su tuo reiškiniu susidūriau, kada vadovavau vienam politikos mokslų bakalaurui, ir kai perskaičiau tyrimo metodiką, tai ten net rekomenduojama tai daryt, o istorijoje niekada negalima ieškoti demokratijos Vytauto laikas arba primesti kitai epochai kažkokius ten, nes tai yra nuoseklus vystymasis ir negalima atsukt atgal istorijos rato. Aš tą labai pastebiu kaip naujų amžių istorikas pagal savo tyrimų kryptis ir išsilavinimą, to daug matau, ir aišku vyksta net konfliktai, apie kuriuos žinote, ne kokios kryptingos piktos veiklos pasekmė, bet kitos epochos akimis tu žiūri į XX a. Ir ten, kur visi laužo ietis, viskas paprasta, reikia žiūrėt platesnėje perspektyvoje į reiškinį. Nes ypatingai blogai yra kada mes iškerpam kažkokią vieną atkarpėlę ir tą atkarpėlę pradedam vertinti kažkokiais etiniais dalykais, kai tuo tarpu yra tik dalis to proceso, turi savo pradžią, pabaigą, gilumines prielaidas. Tai štai tokia yra istoriko užduotis – nepasiduot tai ideologizacijai ir mokėt pamatyti skirtingų ideologijų dalimis, iš įvairių pusių. Man, kaip karo istorikui, svarbu pamatyti kariaujančių pusių akimis. Mes neseniai darėm tyrimą su Širvintų – Giedraičių mūšiu, kur tyrėm ir lenkų dokumentus, vaizdas tikrai stiprus ir tyrimas tikrai yra gerokai kokybiškai paaugęs.

Tai kaip suprantu, Jūsų manymu, istoriko vaidmuo, šių laikų visuomenėj, yra daugiau kaip aiškintojo, kas suvokia praeitį, gali ištraukt tam tikras pamokas ir visuomenei tai pateikti?

Taip, ta pareiga yra, bet yra įvairių istorikų, užsiimančių didaktika, tyrimais. Turime nedaug institucijų, kurių žmonės turi galimybę rimtai tirti įvykius, tai yra Istorijos Instituto didžiulis vaidmuo, nes pvz. yra istoriniai tyrimai, kur žmogus turi galimybę po kelis mėnesius praleisti užsienio archyvuose, joks universitetas negali tokių sąlygų sudaryti, nebent žmogus turėtų labai mažai pedagoginio krūvio, yra visokių istorikų, vieni turi užsiimti tyrimais, kiti didaktika, specializuotais, tarpdisciplininiais tyrimais. Yra įvairių sričių, man pačiam teko dirbti įvairiose aplinkose, tiek didaktinėse, tiek visai ne didaktinėse, kur žmonės tyrė siaurą problemą. Negalima jų visų dėti į krūvą. Kartais mes kada bandom priešpastatyti vieną grupę, kas svarbesni, *nu* jie vieni be kitų negali gyventi. Jų tarpusavio, tarsi konfliktas, pavydas, labai negeras dalykas, nes negali visko padaryti vienas, tu turi dirbti komandomis.

Kaip manote, kada istorikas turi imtis ir tyrinėti reiškinį. Ar reikia išlaukti, kol nurims aistros, ar kaip tik imtis ir sisteminti žinias, kol klausimas dar sukelia daug diskusijų, emocijų ir galbūt užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Tai žinot, be abejonės reikia ir taip, ir taip daryti. Pirmiausia, reikia skatinti žmones, kurie turi išskirtines žinias ir patirtį, kad jie rašytų memuarus, nepaisant to, kad jie šališki ir subjektyvus, nereikia to bijoti, bet skatinti, kad žmonės tokius dalykus rašytų. Žinot, vieni ta gali padaryti daugiau iš vidaus, kiti gal iš šalies gali pažvelgti, ir tie, ir tie šaltiniai svarbūs, bet pirmiausia, kad žmonės juos rašytų ir jie būtų išsaugoti. Čia didelė problema. Dabar Sausio įvykius kai bandytumėt tirti, rastumėt, kad daugybė archyvų pas namuose yra ir t.t. Jie labai vertingi, net jei ir yra šališki. Visi yra kažkuria prasme šališki. Reikia ir naujausią istoriją apsvaistinti, jau 10 metų yra pakankamai daug ir reikia pult rašyt, nes kartais, kol nepradedi rašyt, nėra poreikio rinkti ir šaltinius. Man asmeniškai reikėjo dirbti prie Algirdo bataliono istorijos, turėjau tokią patirtį naujausios istorijos tyrime. Labai gera patirtis. Paskui, bėgant laikui, ypatingai, kai kalbame apie konfliktus, turim tik vienos pusės informaciją, reikia ir kitą pusę pasižiūrėti, ką jie rašo. Kuo tuo daugiau metų praeina nuo įvykio, tuo mažiau įdomūs tie tyrimai. Pvz. mano XVIII a. tyrimai ilgą laiką išvis buvo niekam neįdomūs, nebuvo jokio konteksto, tyrimų buvo mažai. A. Šapokos tyrimai, nevadovėliniai, specialiujų tyrimų apie 4 metų Seimą ir t.t., kol tos knygos nepasirodė, neatsirado daugiau istorikų, tai toks beprasmiškas darbas, žmonės išvis nežino XVIII a. istorijos, tai ir tavo atradimai nelabai įdomūs. Tai manau, ir toks, ir toks tyrimas turi būti. Mūsų didžiausia problema yra baidi netolerancija ir iš tų, kurie save vadina tolerantiškais. Kada, jei neatitinka kažkieno ideologinių nuostatų, blogas tyrimas, reikia jį sutraiškyti, paniekinti, čia yra reiškinys, labai rimtas kolektyvinis ir sakykim, mes neturėdami tolerancijos kultūros, realiai negalim prieiti prie to paties reiškinio iš skirtingų pusių. Va, kur yra didžiausia bėda.

Tiesų yra ne viena, tiesos gali būti ir kelios, bet jos viena kitą papildo ir paskui gali jas apjungti, rasti kažkokį tai vidinį variantą. Kaip bandžiau pažiūrėti į Širvintų – Giedraičių mūšį iš lenkų ir lietuvių pusių. Iš principo - diametraliai priešingi aiškinimai, bet jie visiškai dera vienas su kitu. Kad tą suvoktum, galbūt turi nebūti susijęs su įvykiais, nes aišku, jei tavo tėvą nušovė, tai kaip tu objektyviai pažiūrėsi. Tai tokiems tyrimams reikia kokio šimto metų. Nes iki to labai sunku. Bet tolerancijos pas mus nėra ir kas man labai liūdina, tie žmonės, kurie daug kalba apie ją, yra visiškai netolerantiški. Iš tikrųjų iškart nurašo, jei kas nors kalba ne taip, kaip nori, kad kalbėtų, kaip nors nori nustumt į paraštę, tolerancijos dvasios nebuvimas yra labai rimtas dalykas, jau tarp kitko ir mokslininkai dabar kalba, tolerancijos, kaip naratyvo naudojimas, duoda priešingą reakciją, o kokie karo istorikai, kurie domisi žudymo metodais, kad ir priešingų pozicijų, randa daug lengviau bendrą kalbą ir gali susitart, karo veteranų susitarimo fenomenas, praėjus po karo – susitaiko, nes kažkuria prasme yra panašioj erdvėj, supranta tuos reiškinius.

Pereikime labiau prie politikos - žmogus yra politinis gyvūnas, čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas. Ar asmeninės politinės pažiūros arba vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Jeigu mes kalbam apie kokio tai vadovėlio rašymą, tai vis tiek reikia stengtis būti maksimaliai objektyviam ir mokėti pažvelgti į tą patį reiškinį iš skirtingų pusių, kiekvienas žmogus turi savo pažiūras. Pateiksiu pvz. aš tikrai nesimpatizuoju komunizmui, bet jei aš tiriu 1918-1919 metų įvykius, turiu pasigilinti į komunistų ideologiją, nuostatas ir mokėti pažvelgti iš jų pusės, nes jei to nedarai, politizuoji tą istoriją. Rašai tik iš savo pusės. Bet jeigu pvz. užsiimi karo istorijos tyrimu ir jis yra pritaikytas karininkui, aš jam truputėlį kitaip pasakosiu, aišku, pasakosiu apie įvairius požiūrius ir kitus dalykus, bet man svarbiausia bus vado sprendimas. Nelabai ten tos propagandos, bus labai nedaug, bus tiesiog daug kalbama apie vadų sprendimus, kaip šachmatų lenta, bus minima motyvacija, priežastys, teisėtas, neteisėtas karas ir t.t. Jeigu aš kalbu su šauktiniais, kurie ruošiami tėvynės gynimui, tai aš jam turiu kalbėti apie tuos pavyzdžius, iš kurių jie gali pasisemti tam tikros jėgos, kitaip negali būt. Jeigu jam reikia kovot, tai turi suprast, kodėl kovoja. Labai dažnai mane kritikuoja, kad aš atseit ideologizuoju, bet kitaip negalima, visam pasauly taip daro, jis turi žinoti, kodėl jis eina į patį sunkiausią darbą, vietą, kur gali žūti, kur gali pačiam tekt žudyt, čia didžiulis stresas žmogaus viduj, užtai karo metu veikia karo propaganda. Jei priešas puola, o tu aiškini, kad priešais teisingus, tai natūralu, kad taip negali būti. Reikia suprasti kontekstus. Man teko dirbti įvairiose aplinkose, ir Karo Akademijoje ir su paprastais studentais. Yra tas skirtumas, tu turi jausti, ką kur sakyti ir ką pabrėžt. Tai nereiškia, kad juoda-balta. Taip, yra priklausos, kokiai auditorijai kalbi ir ką nori pasiekti. Pvz. istorikas studentas kaip įmanoma įvairesnius požiūrius, tai labai blogai, kad vienas dėstytojas tris dalykus dėsto, mes atimam galimybę iš studento pažvelgti iš skirtingos pozicijos,

metodologijos. Universiteto žmogus yra kaip laisvas kūrėjas ir turi augti. Aš VDU mokiausi, pas mus buvo skirtingos grupės, buvo liberalių pažiūrų žmonės, konservatyvių. Augom pliuralistinėj aplinkoj, ir iš skirtingų šalių žmonių buvo, puiki terpė. Bet kada mes ateiname į mokyklą, turim žmones išmokinti pagrindinių dalykų, kad būtų atsparūs informaciniam karui, jei mokinsim, kad atėjo 1940 metais sovietų kariuomenė ir užėmė Lietuvą, o po to sakysim, gal ir neužėmė, gal patys norėjom. Čia tada žmogus bus informacinio karo auka. Turi būt tam tikri aiškūs dalykai, ypatingai valstybingumo teisinio pagrindimui. Nes tada galima įteikti, kad savi į savus šaudė 1991-ųjų m. sausį. Čia reikia labai jausti, kad negalima tokių dalykų daryt. Mokykloj turi būt aiškumas ir turi suprast teisinius valstybės pagrindus. Reikia skirti, kur yra universitetinė aplinka ir kur bendrojo lavinimo. Aišku paskutinėse klasėse galima skirtingus požiūrius, ypatingai jei yra A lygis aukštesnis koks nors, galima pateikt. O kalbant apie politiką, tai politikoj istorijos reikia ir labai daug, kad truputėlį atvėstų galvos nuo per daug radikalių idėjų, kurios yra griaunančios ir pavojingos. Kartais gali pasakyti, kad šita idėja nėra nauja ir turi neigiamą pusę, užtikrinti tam tikrą tęstinumą. Valstybė negali radikaliai keisti savo ideologijos 10-20 metų bėgyje, arba yra kokia revoliucija. Žmonės pasijunta nesaugūs, užauga vienokioj valstybėj, po to kitokia pasidarė, istorijos politika turi būti padedanti žmonėm. Negali būt, kad vieną reiškinį sureikšminam, o kitą ignoruojam. Koks XX a. svarbus, o XVIII a. nieko nevyko. Reikia subalansuot. Kiek kaimyninių šalių, Europos, pasaulio istorijos. Istorijos politika nustato tam tikrus dalykus, organizuoja ne tik dėstymą, bet ir tyrimus į tą pačią pusę. Pvz. aš savo XVIII a. istorikų aplinkoje daug metų kalbėjau, kad reikėtų atsakyt į klausimą, kodėl dingo iš žemėlapio LDK. Tai yra fundamentalus klausimas, kuris kiekvienam piliečiui, tiesą sakant, tokio labai aiškaus atsakymo ir neturim. Dominuoja kartais vadovėliuose Jekaterinos II Abiejų Tautų Respublikos žlugimo naratyvas – puvo, puvo ir supuvo. Nu tai jisai nėra visai teisingas, nors ten aišku, kažkokį teisybės grūdą galima rasti, bet yra kita istorija – mus užkariavo, vyko pasipriešinimas, kova. Tai va čia apie tai, ką aš kalbu, kas yra istorijos politika, nes ji formuoja busimuosius piliečius, bet negalima meluoti, sukurti nebūtų istorijų, arba kažkokio dirbtino pakeitimo, akivaizdžios problemos ignoravimo.

Svarbu, kad nebūtų nutylėjimų. Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę, turi ugdyti visuomenės vertybes, nes kitaip yra faktų kratiniu ir turi būtinai turėt „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Tai kaip vertinate šitą požiūrį, kol nepadeda ugdyti visuomenės vertybių, patriotizmo, istorija yra išprasminta.

Nu tai aš manau, kad jei kalbam apie didaktinę, tai be jokios abejonės. Už tai, kad iš tikrųjų taip yra. Turi žmogus iš tos istorijos kažko pasimokyt. Istorijoje yra visko, galima kalbėt, kaip sėkmingai kūrėsi JAV, kada kokia valstija susikūrė ir taip palikt, arba galima sakyt, kad buvo išžudytos ištisos indėnų gentys. Čia kaip ką pabrėši. Bet akademinėj diskusijoje neturėtų būt apribojimų, nes kartais reiškinį gali suprast tik tada, kai ištiri visiškai nevertybinę dalį, kaip knyga „Lietuvio kodas“ pasirodė, kurioje

ganėtinai kritiškai pažvelgta į mūsų XX a. pradžios visuomenę, nes tada iš tikrųjų paaiškina daugelį dalykų, kodėl taip buvo. Mes linkę galvot, kad visi rėmė Vasario 16-ąją. Taip nėra, yra žmonių visokie svarstymai ir t.t. Aš manau, kad vertybinis neturėtų visai reguliuoti mūsų tematikos. Man labai pvz. nepatinka, kada tyčia iškraipomi faktai, siekiant, mitų griovėjų efektas, jis kartais peržengia visas ribas, sakykim kaip garsusis Pilėnų atvejis, kada buvo bandoma demitologizuoti Pilėnus. Darbas sudėtingas, įdomus, su pasimėgavimu skaičiau, bet kurios nuostatos neatlaiko kritikos, negalima Pilėnų vertinti krikščioniškosios moralės požiūriu, nes nebuvo tuo metu. Čia yra retrospektyvinis vertybinis vertinimas, kas yra negerai, nes tuo metu buvo kitas pasaulis ir kitos nuostatos. Man labai šitas nepatinka, nes tai yra ne istoriškas priėjimas. Čia yra tarsi tyčia daroma. Bet kartais specialistų lygmeny viskas turi būt galima, nes priešingu atveju galim pradėti meluoti, kurti ko nebuvo arba iškreipti pavyzdį. Nepriimtina, tai būdinga totalitariniam režimams, kaip pasakė Frydrichas Didysis, Prūsijos karalius: „mano reikalas provinciją užimti, o istorikų paaiškint, kodėl padariau“. Čia jau cinizmas, reikia tai pajauti. Bet na, kaip pvz. nekorektiško klausimo uždavimo, turėjom *teletiltą* su Ukraina ir vedėja paklausė, kaip mes tą Ukrainą užkariavom, jei būčiau pradėjęs toj aplinkoj aiškint, kiek buvo nukirsta galvų, kas kokio kunigaikščio žmoną paėmė, tai negalima tokioj vietoj tokius dalykus kalbėt, bet apie galima kalbėti, apie LDK konstravimo būdus viduramžių aplinkoj, kiek ten buvo tos prievartos, diplomatijos, viskas principė yra išaiškinta. Bet tokioj vietoj negalima apie tai šnekėt, nes tai buvo politinis Lietuvos paramos Ukrainai aktas, kaip ir baliuj reikia žinot, ką kada galima pasakyt.

Kokia, Jūsų manymu, yra riba tarp vertybių ugdymo ir propagandos?

Žodis propaganda savyje neturi nieko blogo, jis reiškia tam tikrų vertybių skatinimą arba palaikymą; problema yra tada, kada propaganda būna paremta melu. Turim turėti teisybės elementą. Man teko skaityti sovietines knygas apie karą ir skaityti pvz. lenkų karo istorikų analizę, kovų su lietuviais, visiškai skirtingo patikimumo lygmens skaitymas. Lenkai iš principo nemeluoja, gal ideologiškai konstruoja kaip išeina, bet rimtai žiūri į šaltinius, ten yra tikrai didelis patikimumo laipsnis, panašiai ir lietuvių knygoose, sovietų knygas sunku skaityt, kadangi ten yra tiesiog, gal ir tos statistikos normalios neturi, bet yra ir labai stiprus noras iškraipyti. Turėtumėm orientuotis į tiesa paremtus dalykus ir stengtis kaip įmanoma tos tiesos daugiausia įvesti. Bet jeigu, sakykime, reikia kažkokių pavyzdžių, tai vis tiek istorijoj ieškosim pavydžių, kad turėtumėm, kur atsiremt, jaunimas gautų pvz. pasiaukojimo ir t.t. Niekas neabejoja Izraelio *Mosado* pasakojimu apie iki galo kovojančius žmones, klausom su pagarba tų istorijų, o patys tyčiojamės iš Pilėnų, kas yra tas pats. Jei atimsi iš tautos legendas ir mitus, iš jos nieko neliks. Tarp kitko, legendos yra labai svarbios. Pasakojimai kažkokie, ne vien tik istorija. Mes tuos dalykus turime daryt, bet suprasti, kad kaip jausis iš kito krašto žmogus, kaip jo akimis viskas atrodo, vis tiek jis riša žinias su savuoju naratyvu. Su lenkų turistais tenka

važinėt ir taip papasakoti, kad tiktų ir lietuviams, ir lenkams, sunku. Bet įmanoma viskas, tiesiog tos diskusijos papildo kelionę ypatingai, nes pradedi matyti iš kitos pusės ir praturtėji tokiu būdu. Turi intenciją auginti ir siekti tiesos, tai jisai ir sukurs, ir paaugins ir tos tiesos bus pakankamai daug, intencija labai svarbu, ir istoriko atsakomybė, kaip sakėt, jis turi jausti vidinę kontrolės sistemą, atsakomybę. Kada galima juokaut, kada papasakot ką nors žiauresnio, kad per daug *žalias*, romantinis vaizdas nepaskatintų žmonių iškreiptoms veikloms. Kartais reikia to kritiško požiūrio. Aš kažkada norėjau parašyti *Baltąją* ir *Juodąją* Lietuvos kariuomenės knygas. Visi geri dalykai ir viskas labai prastai. Aš skautų vadovas, vaikai kitaip truputėlį priima, skirtingo amžiaus reikia skirtingas istorijas pasakot, kada yra 12-15 metų vaikas, reikia romantinių istorijų, kunigaikščių, pilių, o nuo 16 daugiau kritinio mąstymo. Reikia mokėt žiūrėt, kuriam amžiuo dalykai daromi, per istoriją žmonės dažniausia formuoja savo nuostatas.

Lietuvos istorijos politika. Kur matytumėte taisytinių momentų? Galbūt matote papildomų veiklos krypčių, kur būtų galima pasitobulinti?

Aš manau, kad mes apriorinius teiginius įkalam, klijuojam etiketes ir tai neleidžia mums išgirsti, ką sako kita pusė. Istorikų suvažiavimai vyksta ir tokiose diskusijose išsiskiria istorijos mokytojų ir tyrėjų požiūris, nes mokytojams reikalinga aiškesnė, nustatyta, sunormuota sistema. Nebūtinai mokytojas turi griežtai sakyti kaip ten kažkur parašyta, jis yra laisvas kūrėjas, bet yra svarbūs baziniai teiginiai. Tyrėjai labiau žiūri, kad niekas nenustatytų, ką jie turi atrasti, nes atimtų galimybę iš tyrėjo bet ką daryti. Aš manau, kad mums pirmiausia reikia labai aiškiai atsiskirti, kas yra nacionalinis naratyvas ir nepainioti jo su universiteto akademinė laisve, tai yra visiškai du skirtingi dalykai, jie susiję, bet yra skirtingi, nes pvz. kokiai nors ambasadai reikia kažkokias šventes akcentuoti, pvz. matau, kaip Lenkijos ambasada dirba, turi akivaizdžius nustatytus uždavinius ir turi daryt. Kadangi turi tą naratyvą, jie gali planuoti lėšas, kurti visokias parodas, paruošti priemones, o mes tarsi bandom burti iš kavos tirščių ir dėl to reikalinga susitart. Ką reikėtų mums daryti, tai mums reikėtų labiau planingos veiklos. Galvojam, kad čia taip *ad hoc* padaroma, nesidaro taip, užauga tam tikros sistemos per tam tikrą laiką. Būna kažkokios atsiradusios platformos, kurios leidžia užauginti žinias, turim XVIII a. konferenciją, daugiau negu 10 metų vyksta, iš tikrųjų mes labai didžiulį darbą padarėm. Yra ilgalaikis planavimas, strateginė kryptis, ritmas, ir tu žinai, kad kartą per metus ar per dvejus, kažkokį straipsnį pateiksi, žinai, kad bus žmonės, kurie išgirs tai. Man labai trūksta visos šitos veiklos valstybinio valdymo, viskas tarsi susiję su vienkartiniais projektais, bet vienkartinių projektų kartais neužtenka, mes turim tokio valdymo pvz. čia gal ir stiprioji pusė. Bet labai dažnai nesuvokiam ryšio tarp akademinio tyrimo pasaulio ir to nacionalinio naratyvo, tos bazės valstybinės, turi būti grįžtamasis ryšys, tas naratyvas turi būti gyvas, peržiūrimas, ir mes turim suprasti, kokioj esam geografinėj erdvėj, nes kartais kopijuojam kažkokių kitų šalių problematiką, tikslus, o tuo tarpu mes

gyvenam čia, mūsų geografinė padėtis nepasikeitė, jei kokiems austrams pavojų didelių ir nėra, tai mes gyvenam tarp Kaliningrado ir Baltarusijos. Natūraliai būsimė panašesni į Izraelį, negu į Austriją, reikia žinot savo krašto specifiką. Jei JAV yra daugiatautė, pagrįsta sutarties, vidinės demokratijos principu, tai pas mus viskas rėmėsi ilgą laiką tautomis, tai jei mes perkelsim tą kitą praktiką pas mus, tai gali ir nesuveikt. Mūsų žemėse gyvena kelios tautos ir visos turi skirtingus naratyvus - paimkit lenką, žydą ir lietuvių ir rasit tris skirtingus pasakojimus apie XX a. istoriją. Tai mes negalim pasakyti, kad jos lengvai viena su kita dera, mes turime kalbėti, kad yra ir kitoks požiūris, bet negalim įsivaizduot, kad vienu naratyvu viską sujungsim. Aš kaip Lenkijoje esu daug buvęs, žinau jų naratyvą, jie kitaip mato daiktus ir nepasikeis viskas. Labai gerai, kai yra konferencijos tarptautinės, kuriose kažkiek artinami tie požiūriai, tai yra labai svarbus darbas, mažinantis priešišumą, leidžiančios pasiekti kažkokius konsensusus ir t.t. Apibendrinant sakyčiau, kad mums trūksta gerai valdomos sistemos, kaip valstybė. Žiauriai pasakysiu, esam teritorija, kurioje vyksta kovos, bet mes esam patys ne subjektas, o objektas kai kuriais atvejais ir tai yra blogai, turim būt subjektu, jeigu sakom, kad esam Europos Sąjungoje ir valstybė numirė, ar kur ten, tai ir pasakykim, kol esam valstybė, turim turėt valstybingumo pagrindus.

Minėjote vieningą sistemą, tačiau turime pliuralizmą formuojančių ir vykdančių istorijos politiką institucijų. Kaip įvardijote, decentralizuotas valdymas apsunkina darbą, bet iš kitos pusės, gal požiūrių pliuralizmą irgi užtikrina?

Taip, ilgą laiką turėjom tam tikrą pusiausvyrą, jeigu būtų pusiausvyra, viskas būtų gerai, bet matau, kad jos nebėra, nes dabar yra tokia, dominuoja netolerantiški *tolerantai*. Visu grožiu pamačiau per paskutinį mėnesį, visi, kurie kitaip galvoja yra menkinami. Pliuralizmas nereiškia, kad mano požiūris geras, tai reiškia, kad yra skirtingi požiūriai, to sumažėjo ir vyksta aiškinimas, kaip turi būti. Kitas dalykas, jei būtumėm atskiram žemyne, tai būtų pats geriausias dalykas, man patinka, kad Lietuva yra laisva šalis, bet kai sistemos paveikiamos iš šalies, kaip Abiejų Tautų Respublikos konstitucija su *liberum veto* – fantastiškos taisyklės, nes mažuma turi galimybę pasipriešint daugumos valiai, bet kai pradeda naudotis kitos valstybės ar jėgos, tai jau yra pavojus, kadangi santvarka veikia prieš mus. Esam panašioje situacijoje, nes mūsų erdvėje veikia įvairios jėgos. Turim pliuralistinę aplinką, tai reikia skirti, kur yra mūsų nuomonė, o kur yra kitos valstybės vykdoma veikla arba jėgos, tų jėgų jau gali būt ir transnacionalinių, reikia žiūrėt, jei esame veikiami informacinių ir naratyvinių karų, reikia atitinkamai organizuot savo veiklą, mes negalim visiškai nieko nedaryt nes labai greitai galime tapti maistu ir pašaru, čia iš Henriko Latvijo paimtas tas daiktas, pradės mus veikti. Čia karo istorikai žino šituos dalykus, tai turim suvokt, kur mes esam.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Manau, kad istorikai komunikuoja nemažai, istorijos daug mūsų gyvenime, pasiekia mus įvairiais būdais ir priemonėmis, labai gerbiama profesija Lietuvoje, gal niekas pinigų nenori mokėti už tai, čia kitas klausimas, bet tokie žmonės yra labai vertinami, nes žmonėms reikia kartais suvokimo. Man tik nepatinka etikečių klajavimas. Bandytas suprimityvinti viską, primesti žmogui, kad jis taip sako. Čia jau yra auklėjimo problemos. Ateina iš viršaus dažnai požiūris, kad mes esam kieti, o jie diletantai. Jis yra geras dėl to, nes iš tikro reikia turėti tam tikrą išsilavinimą, mokėti diskutuoti, naudotis loginėmis konstrukcijomis ir t.t., dėl to profesionalai lengviau susitaria nei šiaip žmonės, jie išmoksta pažvelgti iš skirtingų pusių. Buvo tokios konferencijos daug metų Lenkijoje *Od armii komputowej do narodowej* kas du metus, gera diskusinė aplinka, suartėdavo tarptautinės pozicijos, išmokdavom žvelgti vieni kitų akimis, susidraugdavom, labai geras dalykas, profesionalo lygmuo kai atsiranda, negalima pvz. argumentų *ad hominem* daryti. Pas mus čia tos diskusijos yra pačio žemiausio lygio. Kas kad žmogus toks ar kitoks, nesvarbu, svarbu, ką jis sako, koks jo argumentas, bendras noras siekti tiesos, o ne primesti savo pasakojimą, to aš pasigendau. Mes truputėlį pažengėm atgal, man atrodo, prieš 10-15 metų turėjom geresnę situaciją. Nevyko tokie žiaurūs karai, nebuvo tokio matymo, prasidėjo kryptingas melas, visur pradėdi išžvelgti, „ką jis nori pasakyti, kas už jo stovi“. Tai yra labai žiaurus dalykas. Kada tavo diskusijos partneris nėra žmogus turintis kitą nuomonę ir diskutuojant priartėsime prie tiesos, nes tikim vienas kitu, bet kai supranti, kad jis tyčia stumia tiesą, nes ją svarbu įkišti bet kokių atveju, tai kažkuria prasme informaciniai karai prislopina laisvas diskusijas - mes nebesitikim vieni kitais, tas nėra gerai, matom stovyklas, manau žengėm kelis žingsnius atgal ir tokios neapykantos, kaip dabar, nebuvo ir ji dabar atsiranda. Pasaulis atsiranda vienos tiesos stūmimo tendencija bet kokiomis sąlygomis. Pasiilgstu senosios VDU dvasios, kai būdami skirtingų požiūrių susitardavom, dabar jaučiu kitokį pasaulį, bet informaciniai karai savo padarė.

Kaip manote, koks turėtų būti viešas istorikas, kokie bruožai padėtų tokiam istorikui, kuris pasirinktų viešojo intelektualo vaidmenį?

Žinot, tas žmogus turi būti Dievo apdovanotas iškalba, mokėjimu pateikti, apdovanotas giliu procesu pažinimu ir tuo pačiu jis turi suprasti žmogų, kuris čia gyvena, jo žinių lygį. Kiekvieno pedagogo uždavinys įvertinti savo studentų žinojimo lygį, kalbėti jų kalba, juos auginant, jei skaitysi tarptautinių žodžių pilnu kratiniu, norėdamas pasirodyti protingas, tai duos priešingą procesą, žmonės nesupras ir neklausys, reikia jungti tai ką žmogus žino su tuo, ko galbūt nežino. Manau, kad viešasis kalbėtojas yra mokytojas tam tikra prasme, man visą laiką imponuodavo mūsų dėstytojas Antanas Tyla, Alfredas Bumblauskas, suprantu, kad jis mėgsta sudaryt intrigą, bet jo išvalgos visada yra įdomios ir jis verčia žmones augt, tobulėt, man Alfredas visada patikdavo, daugiau čia tų viešųjų kalbėtojų yra, bet svarbu, kad žmogus ką šneka, taip ir elgtųsi. Kad nebūtų tik kalbos kalbom, o jo asmeninis elgesys priešingas. Jei žmogus kalba apie toleranciją, tai turi būti tolerantiškas. Viešasis

kalbėtojas išskyla, jo reikia, yra istorikų, kurie viešoj erdvėj veikia viena ar kita forma, esame stiprūs šitoj vietoj, bet žmonės būna pasimetę tam tikrais klausimas, kaip ir su holokaustu šiomet, manau, įtampos yra per daug, o diskusijos per mažai.

Priedas Nr. 13. Interviu su Virginijumi Savukynu.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-20; laikas: 9:00; trukmė: 1:11:43)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Labai sudėtingas klausimas. Jeigu vadinsime istoriką tą, kur tai yra jo profesija, tai iš vienos pusės jis yra savo srities ekspertas ir turi tyrinėti savo laikotarpį, bet mano supratimu, toks apibrėžimas yra labai siauras ir tai būtų pernelyg didelė prabanga. Aišku, tam tikri istorikai tuo istoriko vaidmeniu gali pasitenkinti, bet manau, kad istorikų bendruomenės uždavinys yra žymiai platesnis, nes istorija yra susijusi su dabartine visuomene, susijusi su visuomenės tapatybe. Kokią papasakosim istoriją, tokia tapatybė ir bus, mano giliu įsitikinimu, istorikai turi komunikuoti su visuomene, aiškindami istoriją, kaip ją mato, kaip tai vyksta ir turi vykti dialogas, nes tik tokiu atveju, tie istorijos tyrinėjimai, praleistos valandos archyvuose tampa prasmingos, nes kitaip šiais laikais, kai viskas matuojama pagal naudą ir ekonomiką, klausimas, kam reikalingi istorikai, ar tikrai reikalinga žinoti, kas buvo aštuonioliktais metais, nes jei nėra dialogo ir aiškinimo visuomenei, tai tokie klausimai gali iškilti.

Kaip suprantu, tam tikrą grąžą istorikai visuomenei turi duoti.

Neabejotinai. Nes čia yra istorinių tyrinėjimų prasmė, kalbantis su visuomene, aiškinantis, čia tik vieną, tapatybės pasakojimo aspektą paminėjau, kokį mes sukuriame savo praeities pasakojimą, kaip jį keičiame, ir visuomenei tas yra akivaizdu, ir jau Orwell'as yra pasakęs, kad kas kontroliuoja praeitį, tas kontroliuoja ateitį. Džiaugiuosi, kad gyvename demokratinėje valstybėje, ir sakykime vieno požiūrio į praeitį negali būti, bet tai ir atspindi tą mūsų demokratinę visuomenę, kurioje įvairūs požiūriai gali būti, jie tarpusavyje konkuruoja, vyksta diskusijos ir t.t. Bet tas demokratinis matmuo akivaizdu, kad turi būt užtikrintas, nes kitaip turėsime komunistų partijos istoriją.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Daugelis istorikų pasakytų - kai praeina penkiasdešimt metų po įvykių, tada jau galima pasakyti kažką, kaip ir Jūs paminėjote, kai tu rašai gyvąją istoriją, kas nutiko prieš dvidešimt metų, tai yra daug liudininkų, kurie nebūtinai su tavo interpretacijom sutiks. Čia istorikas jaučiasi labai nekomfortabiliai, jisai netampa to reikalo žinovu, nes vienas yra dalykas, tarkime jeigu jisai tyrinėja XVII a. Kiek yra žmonių Lietuvoje, kurie yra įsigilinę į XVII a.? Galima ant pirštų suskaičiuot, ir kiti visuomenės nariai žiūri į jį kaip į ekspertą, kurio žodis paskutinis. Visai kitaip yra prieš trisdešimt metų, žmonės prisimena, dalyvavo ir turi savus ir dažnai labai skirtingus požiūrius ir jie gali labai greitai ir paprastai paprieštarauti. Istorikai dėl to vengia, gal dėl to turime Sąjūdžio istoriją nuo Sąjūdžio pradžios iki Kovo 11-osios, akademinę istoriją turiu omenyje, vėliau, sakykime, kodėl

nerašoma istorija, kuri buvo vėliau, tai aš manau, viena iš tų priežasčių, kad istorikai nenori įsivelti į šitas diskusijas, bet mano nuomone, tai kurdamas *Istorijos Detektyvų* laidas, aš tikrai supratau, kad žinant visus pavojus, istorikai turėtų dirbti ir tyrinėti artimesnius laikus. Pirmas dalykas tai, kad istorija yra toksai dalykas – išlieka tai, kas užrašyta. Jei neužrašyta, tai pradingsta istorijos ūkuose. Ir nagrinėjant laikotarpius, kurie buvo prieš dvidešimt trisdešimt metų yra unikali galimybė, kalbėti su dalyviais, dokumentuoti jų prisiminimus. Manau, kad tai yra labai svarbus darbas, nes jeigu mes to nepadarome, tai tiesiog yra visiškai natūralu, kad gimsta mitai, neteisingi pasakojimai, tą puikiai galima matyti Sausio 13-osios atveju. Šiais metais buvo įvairiausių sukurta mitų, žmonės pasakojo apie įvykius, kurių nebuvo. Aš dar atsimenu, kaip Leninas nešė tą rastą, buvo pasakojama ir juokaujama, kad kiekvienais metais daugėja žmonių, kurie tą rastą nešė. Leninas nešė, nuotrauka buvo išlikusi, vadovėliuose, visur tiražuojama. Mes tą matom kaimyninėje Rusijoje, kada nuo Antrojo pasaulinio karo praėjo jau beveik aštuoniasdešimt metų, bet vis dar yra Antrojo pasaulinio karo dalyvių, kurie neatrodo kaip šimtamečiai. Jaunesni. Tai tas dalykas yra ir pavyzdžiui Skučas, kaip yra paskaičiavęs, visi žinom, kad 1991-ais metais, sausio 8 dieną, kai parlamentą šturmo „Jedinstvo“, lūžinis momentas buvo, kai iš Seimo rūmų buvo paleista srovė ir puolančiuosius tai šiek tiek apmalšino. Artūras Skučas nepatingėjo ir paskaičiavo, kad yra šešiasdešimt pretendentų, kurie tai padarė, tai kol yra liudininkai, kol gali tą informaciją tikrinti su kitais, kas kur tuo metu buvo, gali pasakyti, kuri informacija yra netikra, nes jeigu yra penki žmonės, kurie sako, kad buvo ten ir nematė šešto žmogaus, kuris pasakoja apie įvykius, tai tikriausia yra nepatikima informacija, visgi yra tokių, kurie apsišaukia, kad jie nuotraukoje, o iš tikro ne jie toje nuotraukoje. Vėlgi, ką paliksime, kai praeis penkiasdešimt, septyniasdešimt metų nuo Sausio 13-osios įvykių, kuo naudosis istorikai, ar tokiais nepatikimais šaltiniais, kurie neužrašyti ir kartais gali tapti istorine tiesa, bet nemanau, kad tai būtų teisinga. Istorikų darbas arba sakykime institucijų, kad užrašintų prisiminimus žmonių, kurie tikrai dalyvavo, kad kaip galima labiau dokumentuotų viską ir tai patektų archyvą. Aš parlamento gynėjams sakau, rašykite savo prisiminimus. Nebūtinai turi būt išspausdinta knyga, parašykite taip, kaip mokat ir atiduokite archyvui, kad ateities istorikai galėtų pasiremti, o ne tai, kad kažkas pasisakė žiniasklaidoje, žurnalistai patiki, neturi laiko iki galo tikrinti tos informacijos ir kartais ji visiškai pasirodo neteisinga. Tai yra istorijos iškraipymas, istorijos klastojimas.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Vienas yra dalykas, ką istorijos įvairūs teoretikai kalba, ar galima rašyti objektyvią istoriją. Labai apibendrintai: pirmas dalykas, objektyvumas egzistuoja, ar mes nefalsifikuojame faktų, ar neignoruojame svarbių faktų, nes jeigu tai darome, tai yra neobjektyvu ir pavyzdys – sovietinė istorija, kas nutiko, to nerašydavo, drausdavo ir neleisdavo nei prie archyvų prisiliesti ir t.t. Šituo

aspektu objektyvumas egzistuoja. Bet iš principo ar objektyvią istoriją galima parašyti? Na, mes jos neturim, nes tada būtų vieną kartą parašyta objektyvi istorija ir liktų kaip akmenų iškalta ir viskas, tada istorikams jokie darbai nėra, o istorija rašoma, perrašoma. Kodėl? Todėl, kad kiekviena karta, epocha, kaip nori, taip pavadina. Kiekviena visuomenė turi nusistatyti savo santykį su praeitimi. Štai kodėl vis rašomos biografijos žmonių, istorijos valstybių, tautų, vis rašomos naujai ir naujai, tai čia dėl to, kad visuomenei kyla naujų klausimų ir jie kitaip užduoda tuos klausimus praeičiai, tai kas šiandien aktualu, jie užduoda ir į praeitį pasižiūri tokiu kampu, tai sakyti tai, kas buvo prieš trisdešimt metų parašyta yra neobjektyvu, o šiandien objektyvu, sakyti yra naivu. Tai yra istorijos prigimtyje. Dėl šitos priežasties turi vykti komunikacija. Kitas dalykas, kiekvienas žmogus turi savas vertybes ir nuo jų negali pabėgti. Hayden White yra pastebėjęs, kad vien tam tikros kalbinės struktūros nulemia tavo santykį su praeitimi ir vienaip ar kitaip ją pateikia. Jeigu galvojama, kad istorija toks pat mokslas matematika, kur du plius du lygu keturi, tai tikrai taip nėra, istorija yra gyva, dabarties santykis su praeitimi. Tai aš tikrai manau, kad yra iliuzija, kažkokia super objektyvi istorija gali būti, nes tokiu atveju ji tiktais viena, o vieną istoriją turime tikrai totalitarinėse valstybėse.

Ką manote apie teiginį, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Faktų lygmenyje galima kalbėti apie objektyvumą. Pvz. sakykime dabartiniai ginčai dėl Noreikos, tai šituo atveju tikrai galima sakyti, kad objektyvus istoriko darbas, sąžiningas. Tikrai galima surinkti beveik visus dokumentus, faktus apie šią asmenybę, nenuslepiančią vieno ar kito ir t.t. Tai šituo atveju štai iš sąžiningo žmogaus ir objektyvaus tyrimo tu suvedi chronologiją. Bet iškyla interpretacijos klausimas, nuo vertybių, požiūrių, tu žiūrėdamas į tuos pačius faktus gali apibendrinimus padaryti kitokius ir čia, sakykime, aš nesakau, kad visiškai egzistuoja postmodernizmas, kad bet kaip gali interpretuoti faktus, puikiai žinome, įsiveržimas į Afganistaną, kaip buvo, tai irgi dvejopai galima pateikti. Kaip šalies okupaciją, bet sovietai tai pateikė kaip internacionalinę pagalbą ir kaip komunistinės laisvės gynimą. Tai vargu, ar visos interpretacijos yra legitimios. Bet visada iškyla tam tikri tie apibendrinimo, argumentavimo, nori nenori vertybės, pažiūros, tam tikros teorinės prielaidos. Tas veikia.

Istorijos ir politikos santykis – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – politika istorijai, ar istorija politikai? Kodėl taip manote?

Istorija yra neatsiejama nuo galios. Yra puiki Hayden'o White'o esė apie tai, kaip atsiranda naratyvas Vakarų Europoje. Kaip žinia, iš pradžių kaip vienuoliai užrašydavo savo kronikose, tai buvo tiesiog faktų konstatavimas. Sakykime 800 m. – pasirodė žvaigždė, 812 m. – pasirodė vikingai, 813 m. – nieko neįvyko. Mums atrodytų keista, kaip čia gali niekas neįvykti. Vėliau atsiranda pasakojimai, dinastija, naratyvas. Ne paminėjimas faktų, bet naratyvas, pasakojimas, būtent tai jisai susieja su

valdžios pasikeitimu, stiprėja dinastijos, valstybės ir galia, žodžiu, susiformavo galios struktūra, jai reikia pasakojimą papasakot, todėl šitas karalius yra legitimus, papasakot, kodėl jo tėvai valdė, čia atsiranda tas jau naratyvas pasakojimo. Ką šitas Hayden' o White' o tyrimas parodo, kad istorija, pats pasakojimas, tai yra susijęs su galia, tai visiškai nenuostabu, kad totalitarinėse valstybėse yra viena istorija, nes galia yra koncentruota viename taške, demokratinėse valstybėse galia nėra koncentruota viename taške, bet yra įvairių galios šaltinių, atsiranda įvairūs požiūriai ir įvairios istorijos. Dėl to sakykime, moterų istorija, labai susijusi su dabartimi, išsilaisvinimas, moterų teisės, per istoriją žiūrima į tai, bet tai irgi susiję su galia dabartinės visuomenės santykiuose, tai sakykime, tame giliajame lygmenyje, istorija visada susijusi su galia, su valdžia. Grįžtant prie politikos, tai čia irgi šitas dalykas yra, kad mes atskirti istorijos nuo politikos, kaip kartais sakoma, jog politikai neturėtų kištis, tai kaip, tai yra savo prigimtimi susiję dalykai, aišku, kitas dalykas, tai čia teoriškai kalbant yra vėlgi kitas lygmuo, sakykime, kasdieninis, ir vėlgi, jei čia į mūsų aktualijas, kad kartais norima, sakykime, pagražinti istoriją, užmirštant tam tikrus faktus, kad politikai kartais, ir ne tik politikai, ne tik politikai yra Lietuvoje jau gaila, bet susikūrė įvairių institucijų, sakykime iš kurių tam tikras kaip sakykime išankstinis žinojimas, kokia sakykime, kaip reikia kalbėti apie 1918 m., apie pokarį ir, gink Dieve, visai kitaip negalima kalbėti, nes tai kažkoku būdu sugriaus mūsų tapatybę ar mūsų visuomenę ir pralaimėsime informacinį karą, apie ką dabar madinga kalbėt. Tai šitas praktiniame lygmenyje kišimasis iš politikos ir valstybės institucijų yra žalingas, nes iš principo mums reikėtų kai kuriuos faktus nutylėti, kurie yra jau žinomi, apie juos nekalbėti, o sakykime, kalbėti tik apie tai, kas malonu, gražu tam tikru požiūriu, bet tai niekur neveda.

Man atrodo, tai yra glaudžiai susiję su nacionaliniu naratyvu, apie kurį kalbama daug pastaruosiu metu. Jūsų nuomone, ar reikalingas nacionalinis naratyvas, ar įmanoma jo išvengti, jeigu įmanoma, ar reikia?

Jeigu tai yra suprantama kaip lietuvių tautos istorija, tai be jokios abejonės kuo toliau, tuo labiau įsitikinu, kad toksai naratyvas yra mums reikalingas. Nes pagaliau, kas yra mūsų valstybės subjektas? Lietuvių tauta konstitucijoje įrašyta, Lietuvos tauta, bet vis tiek tai yra tauta. Jeigu mes tautos istorijos neturime, vadinasi neturime ir demokratijos subjekto ir valstybės neturime. Tai čia principinis dalykas. Ar gali būt vienas? Tai kaip ir kalbėjom, reikėtų, kad mes esame totalitarinėje valstybėje, kurioje nenorėtumėm gyvent. Čia ir išsiskiria ta, na, ką aš, jeigu ir Lietuvos diskusijos, tai man kažkaip viešumoje užsisuka, tokios labai, arba taip, arba kitaip. Ar reikia mums nacionalinio naratyvo, vienas sako negali būt, tada mums visai nereikia, tada kažką tik domėkimės kasdienybės istorija, daiktų istorija, dar kažkuo tai, o čia jau viskas, susikompromitavę ir t.t. Mąstymas tokioms labai kraštutinėmis opozicijomis. Bet gyvenimas yra žymiai niuansuotas, istorijos teoretikai daug apie tai yra rašę, grįžtant prie nacionalinio naratyvo, tai vieno požiūrio neįsivaizduoju ir tai būtų

absoliučiai žalinga. Čia galima prisiminti Rūsen'ą. Jis yra svarstęs daug apie istorijos santykį su visuomene, išskyręs keturis genetinius tipus, istorija iliustruoja, kad XIV a. amžiuje buvo du klanai, vienas klanas išgelbėjo kito klaną nari, tada pasižadėjo, kad jei tave ištikis bėda, kreipkis į mano palikuonis, jie tau visada pagelbės, dabar yra XXI a., jūs esate to antrojo klaną palikuonis, pas jus pasibeldžia į duris nežinomas žmogus ir pasako, aš esu to pirmojo klaną palikuonis, tavo prosenelis davė tokią priesaiką ir aš nužudžiau žmogų, padėk man. Kaip jūs elgsitės? Galima uždaryt duris į pasakyt, XIII a. Antras dalykas, galima tiesiogiai tą priesaiką bandyt vykdyt, slėpt jį, kad jis išvengtų teisingumo. Tas santykis, kur jisai mano, kad jisai konstruktyvus, kada jūs pasakot atidareš duris - taip, aš žinau, kad mano protėviai davė tokią priesaiką, aš jos laikysiuosi, bet mes gyvenam XXI a. tai jūs turit eiti į policiją, prisipažinti, ką padarėt, o aš jums padėsiu visomis teisinėmis priemonėmis. Nubaus kalėjimu, aplankysiu, padėsiu jūsų šeimai ir t.t. Tai štai, tas yra sakykime, santykis dabarties su praeitimi - mus praeitis formavo, bet mes turim į ją žiūrėti atsižvelgdami iš dabarties, jos neišsižadėti, nes tada, na ir kitos problemos prasideda, bet neperkelti XIII a. normų į dabartį. Ir dėl to vėlgi, sakykime, dabarties tie klausimai, moralinės normos tampa labai svarbios dėl to ir perrašoma istorija ir t.t.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Ar labiau dėmesį reikėtų kreipti į mąstymo ugdymą?

Aš nematau prieštaros tarp vertybių ugdymo ir mąstymo. Tai yra antras dalykas dar gal čia labai turi mąstyti, kritinis mąstymas mokykloje ir t.t., bet aš nematau vadovėliuose kritinio mąstymo ugdymo, sako, mums nereikia tautos istorijos, nes čia pasenęs dalykas, čia kvepia nacizmu ir t.t. Įdėkime kažkokius tai šiaip dalykėlius. Ir čia bus kritinis mąstymas. Čia visiškai nėra jokio kritinio mąstymo. Čia ne mano mintis, antikos filosofo, kam reikalinga pasakoti istorijas, tam, kad tu ugdytum dorybes, sakė Aristotelis ir kiti. Dorybės ne vien yra patriotizmas, tėvynės meilė, bet ir ryžtas, drąsa. Čia istorija pateikia daug pavyzdžių, aš manau, kad šitos vertybės nepaseno nuo antikos laikų ir kaip tik reikalingos ir istorija, tai yra skrynia, kur gausybė yra nutikusių įvykių, nutikusių istorijų, kur mokiniai apie jas turėtų sužinoti, pasvarstyti, tada ir kritinis mąstymas ir savarankiškas mąstymas ugdytųsi kartu ir tam tikros vertybės, pavyzdys, maža istorija, aš manau, kad mokyklose galėtų rasti vietas: 1939 m., sovietai okupuoja dalį tuometinės Lenkijos, ir dabartinėje Baltarusijos teritorijoje, Ašmenoje yra kalėjimas, ten randa kalinius, kuriuos kalino Lenkijos valdžia ir į tą kalėjimą suvaro lenkų karininkus bei kareivius. Bando pabėgti vienas lenkų karininkas, na, aišku, jį išduoda ir yra ataskaita NKVD, kad jam padėjo lietuvis Baliulis. Tiksliau, norėjo padėti, nes pabėgimas nepavyko. Įdomioji dalis tai, kad Baliulis buvo nuteistas už šnipinėjimą Lietuvos naudai prieš Lenkijos valdžią. Ir čia klausimas, žmogus, kuris nuteistas Lenkijos valdžios, jos vienas iš atstovų atsidūrė kalėjime ir

kaip žmogus žiūrėtų, džiaugtųsi, aš kentėjau, dabar ir tu suprasi. Bet ne, jis stengiasi padėt. Čia yra tai, apie ką mokykloje galima kalbėt, kad vaikai apie tai pasvarstyti. Kita istorija nutikus Kaune, Goldbergas, buvęs karininkas, 1940 m., Lietuva okupuojama, mažai tyrinėta, mažai pasakota, nes pirmosiomis okupacijos dienomis buvo aiškinama, kad čia nėra jokia okupacija, nes bijojo, kad lietuviai gali kažką iškrėst ir priešintis, buvo duotas nurodymas sekti, jei kažkas viešai kalba, kad Lietuva okupuota sovietų, reikia pranešti, nes tai yra provokacija. Ir štai, buvęs karininkas Goldbergas, žydas, mano žiniomis, gal aš nežinau, ar jisai vienintelis, jis raštu protestavo prieš Lietuvos okupaciją. Parašė raštą, pasirašė ir įteikė sovietų valdžios atstovams. Aišku, jis buvo įmestas į kalėjimą, nuteistas, bet neišvežtas į Sibirą, nes atėjo 1941 m., buvo sukilimas, jį išlaisvino, bet jis laisvėje pabuvo kelias dienas ir atsidūrė gete. Kodėl gi neturėtų šita istorija būt papasakota mokyklose, kodėl neturėtų atsirasti vadovėliuose ir kodėl mokiniai neturėtų apie tai pagalvot? Žmogus, drąsus žmogus, kai tuometinė visuomenės nuomonė buvo visai kitokia, jisai išdrįso pasakyti tiesą, kad Lietuva okupuota ir jo likimas, jisai puikiai žinojo, nujautė, kuo tai pasibaigs, pasibaigs teismu, bet kaip Lietuvos karininko garbė kitaip jam neleido, generolas Raštikis, dalyvavo toje komisijoje inkorporuojant Lietuvos kariuomenę į Raudonąją armiją, daugelis karininkų tapo Raudonosios armijos karininkais ir priesaiką išdavė, bet Lietuvos žydas, jisai to nepadarė. Bet ta istorija jam nepadėjo, ieškau duomenų archyvuose, koks jo likimas, tai kaip suprantu, buvo sušaudytas. Bet dar šitą istoriją tyrinėju. Tokios istorijos apie drąsą, pareigą, jos turėtų būti. Tai yra nacionalinio naratyvo kūrimas. Nes tai yra pavyzdys ištikimybės Lietuvai, valstybei, priesaikai. Tokių istorijų yra ir jos turėtų atsidurti vadovėliuose, o ne vien tik tam tikros įdomybės, kokia karūna neva Plocke, gali būti ir tokios įdomybės, drąsa, pasiaukojimas. Tokių istorijų yra pilna ir aš manau, kad jaunimui, jei norime sveikos visuomenės, tai tokias istorijas turėtų išgirsti ir apie tai svarstyti. Čia yra kritinis mąstymas, savarankiškas mąstymas, vertybių ugdymas, nacionalinis naratyvas, mano supratimu.

Kaip manote, kokį santykį turi su europiniu pasakojimu? Yra nemažai žmonių, kurie priešinasi tam, kad mes savo istoriją suvoktumėm ir rašytumėm kartu su kitomis valstybėmis.

Turėtumėme apibrėžti, kas yra Europos vertybės. Ar pasiaukojimas, drąsa ir pareiga yra europinės vertybės ar ne? Kuo istorija, kurią paminėjau, nėra europinis naratyvas? Žmogus, kuris buvusios sau nedraugiškos valstybės, Lenkijos, kada patenka į tą pačią padėtį, jisai supranta ir stengiasi padėt, o ne keršyt, ar dar kažką tai. Tai yra kilnumas, vertybė, laisvė. Jisai supranta, kad pateko į nelaisvę tokią kaip ir jisai pats buvo, tai yra čia europinis naratyvas. Goldbergas, ar tai nėra europinis naratyvas? Ko dar mes ta prasme, aš kuo toliau, tuo labiau nesuprantu, kas yra tas europinis naratyvas ir koksai jisai turėtų būti. Mes esam Europos dalis ir mūsų istorija rodo, kad mes esame Europos dalis, o jeigu ne, tai turim falsifikuot istoriją, kaip komunistų laikais, kai kalbėjo apie bolševikinę revoliuciją,

buržuaziją ir panašiai. Tai kartais man panašu, kad europinis naratyvas, nelabai įsivaizduoju, kas. Visa tai, mano supratimu, tos vertybės ar dorybės yra mūsų europietiško ženklo. Ko daugiau reikia? Taip, sakykime, suprasti, kaip palyginti, kaip kitose šalyse, Europoje, kas sakykime XIII a. buvo Paryžiuje ir kas Lietuvoje, tai be abejojimo reikia, bet čia ne vien tik tokio palyginamojo aspekto ne vien su Europa reikia, bet ir su pasauliu, nes pasaulis nėra vien tik Europa. Ir pačioje Europoje europocentristinis požiūris kritikuojamas, žinoma, kad ateina iš XIX a. ir ten antropologai žiūrėjo taip, kad civilizacija yra Europa ir visi kiti yra barbarai, tai antropologų prieš 50-70 metų sukritikuotas požiūris. Man atrodo labai panašu, kad tai, kas buvo sukritikuota, visiems buvo aišku, prieš 70 metų, dabar kažkokiu būdu bandoma atgaivinti ir tokį XIX a. europocentristinį požiūrį, nematant, kad Europa nėra vienas visą pasaulį.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Aš manau, kad visada pakankama ar nepakankama, reikia palyginti, manau, kad dabar apie istoriją kalbama labai daug, tą galima parodyti - ar apie literatūrą tiek kalbama? Netgi ekonomika, kiek ekonomistų, kurie kalba, kiek istorikų? Istorikų yra daugiau. Tikrai sutiksite, kad yra masė ekonominių klausimų, bet viešojoje erdvėje neiškyla. Toliau nekalba gamtos mokslai, neuromokslas. Yra didžiuliai atradimai, keičiantys pasaulio supratimą, o Lietuvoje irgi yra neuromokslininkų, ar jie komunikuoja? Nelabai. Psichologai, nu šiek tiek psichologų yra, bet irgi apie depresiją. Istorikai viešajame gyvenime dominuoja. Ar jie gerai tą daro, čia kitas klausimas. Bet labai daug istorijos yra viešajame gyvenime, mano manymu.

Kaip manote, istorikas, ar jis turi užimti viešo intelektualo ar gyvenimo mokytojo poziciją ir įsitraukti į tas diskusijas politines, ar tai kiekvieno mokslininko asmeninis pasirinkimas?

Be abejojimo, kiekvieno asmeninis reikalas, gyvename laisvoje valstybėje, jeigu žmogus jaučiasi komfortiškai rašydamas knygas ir nekomfortiškai kalbėdamas viešai, negalima prievartauti žmogaus, kad jo pareiga eiti ir diskutuoti. Visi vieši renginiai, diskusijos, atima laiko, energijos. Turi pasiruošti kritikai, neapykantai ir t.t. Bet ne visi yra tokie mokslininkai. Yra pareigos jausmas, ne prievolė, bet tikrai istorikai turi komunikuoti su visuomene, nes čia ir slypi visa istorijos teorija, kokia yra, kiek yra, visa tai sako. Čia yra prasmė, nes visuomenei reikia susigaudyti, antras dalykas - istorija nesikartoja, bet tam tikros struktūros, logikos, kartojasi per daugelį amžių ir daugelį, kai pasižiūri, tai sakykime geresnis istorijos pažinimas padėtų geriau suprasti, kas dabar vyksta, kokius priimti sprendimus, mano nuomone, labai daug dabar kalbama po Krymo atplėšimo buvo informaciniai karai, jau septinti metai, bet man atrodo, nepaisant tų ugningų kalbų, nuo *influencerių* iki nežinia ko, bet iš tiesų, 1940 m. pamokos nėra netgi išanalizuotos, nes kaip tuo metu Lietuvą okupavo, tikrai negalima

sakyti, kad grėsmės atžvilgiu bus taip, bet kaip tai vyksta, galim pasimokyt ir ką visuomenei daryt, kaip visuomenė turėtų elgtis, tai irgi yra labai svarbu. Ne vien kariuomenė, jeigu karas užpuolė mūsų valstybę, tai specialistai, ekspertai tegu sprendžia, karo atveju tai yra kariuomenė. Karo atveju neveikia toks ekspertų padalijimas. Ką visuomenei daryt, kaip elgtis, tai diskusijos, galvojimo apie tai nėra. Istorikai galėtų daug ką pasakyti ir padaryti, tokiais atvejais tikrai istorikų žodis turėtų būt girdimas ir kad valstybės pareigūnai suprastų ir paklaustų.

Bet turbūt atsiranda tam tikras nesusikalbėjimas tarp istorikų bendruomenės ir visuomenės, nes istorijos mokslininkai patys suvokia, kad yra daug niuansų ir atsakymą galima pateikti dažnai su išlygomis. Visuomenė tuo tarpu, nori labai aiškių atsakymų.

Bet čia yra mokykla, jeigu, sakykime, tokios istorijos būtų pasakojamos, kur yra pagalvot, kur yra įvairių niuansų, klausimų galima kelti ir diskutuoti, tai tada mokiniai atėję turėtų tą supratimą, kad labai paprastų atsakymų nėra. Būtent tada, kad tai yra žymiai sudėtingiau. Toks istorijos mokymas, galbūt mums padėtų geriau suprasti ir orientuotis dabartyje. Labai dažnai matau mąstymą tokiomis binarinėmis kategorijomis, arba taip, arba kitaip. Čia yra masė niuansų, jei mokykloje išmokome, kad du plus du yra keturi ir niekaip kitaip ir visur norime tokių atsakymų, kad būtų aišku, ateina į visuomenę žmonės, kurie nori vieno aiškaus atsakymo, mes dabar matome, kas vyksta su karantinu ir pandemija. Viešojoje erdvėje mokslinis požiūris paverstas tikėjimo dalyku, užmirštant tai, kad moksle yra daugiau klausimų negu atsakymų, netgi fizikoje yra daugiau klausimų, negu atsakymų ir jau nekalbant apie biologiją, mediciną. Jokia vakcina, joks produktas, neveiks šimto procentų patikimumu. Ir pagaliau vėlgi atsakymai, analizė, ką dabar daryt, sociologai irgi negali duot atsakymo. Dabartis yra žymiai sudėtingesnė, politikai nukalė iš mokslo fanatizmo įrankį. Bando, bando, bet nieko neišaina. Kas iš to gavosi, buvo sakoma, kad vakcina išgelbės, pristatoma, kaip stebuklingas šūvis, bus nugalėta, užmirštant logistiką, antra, visos vakcinos turi šalutinį poveikį. Bet jei pristatoma kaip auksinė kulka, kuri turi veikt šimtu procentu, tai bet koks nukrypimas sukelia emocijas. Tai šitas kvailas binarinis galvojimas sukuria visuomenei daug problemų. Nes politikai patys nori šimtaprocentinių garantijų.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius - nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Aš nemanau, kad čia didelė problema, realiai, net kiekvienas istoriko veikalas yra stereotipizuotas dėl to, kad bet kuriuo atveju, istorikas visų faktų nesurinks, vienas dalykas. Antras dalykas, masinėje

kultūroje visi vaizdiniai turi būti, ir masinė kultūra žaidžia stereotipais. Nes jei vikingas, turi būt raguotas. Yra ir mokslo populiarinimo žurnalai, užsiima mitų dekonstravimu - rašo, kad raguoti vikingai yra mūsų išsigalvojimas. Iš tiesų, archeologiniai radiniai rodo, kad jie nebuvo su tais ragais. Tai man atrodo, čia yra natūralu. Nuo XIX a. lenkų romantizmo įsitvirtino barzdoto lietuvio vaizdinys. Dabar istorikai gali pasakyti, kad tai yra stereotipas, nes archeologiniai radiniai rodo, kad lietuviai turėjo skusti barzdas, Algirdo laikų kankiniai išsiskyrė, kad užsiaugino barzdas, prūsai pavaizduoti ant Gniezno katedros durų, ne lietuviai, bet baltai vis tiek, tai su ūsais, bet be barzdų. Kapuose vienas dažniausia randamų įrankių – skustuvas. Tai galima padaryti laidą, reportažą, straipsnį parašyti, kad tai yra mitas, bet jeigu ir toliau dalininkai prieš Lietuvos valdovus, Mindaugą, Vytenį, Algirdą su barzdomis – ar čia didelė problema? Manau, kad ne. Pvz. literatūros kūrinys yra literatūros kūrinys. Rašė kažkas apie Kleopatrą, kuri žaidžia biliardą, biliardo nėra, bet ar nuo to prastesnis kūrinys? Nemanau. Vieni rašytojai, kaip Umberto Eco, turėjo išsilavinimą, kiti elgėsi žymiai arbitraliau, nes neturėjo to išsilavinimo, būtų sunku. Bet ar tai blogesni romanai? Literatūrinės vertybės - ar geras romanas, ar blogas romanas. Šiuo atveju – geras romanas, net jei ir su daug istorinių klaidų, vis vien geras romanas. Po to istorikai gali pataisyti. Dar vienas dalykas, kalbant apie stereotipus. Detalės, taip ar taip buvo, ar čia yra mūsų supratimu istorijos labai reikšmingas dalykas, ar lietuviai buvo barzdoti ar ne? Ar mes norim padaryti barzdų nešiojimą lietuvių tapatybės dalimi? Mes to nesiekiamo, tai ką tie stereotipai blogo padaro? Nieko. Bet jei būtų rašomas kūrinys, kad Lietuva prisijungė prie Sovietų sąjungos, tai būtų pavojinga iškreipiant istorinę tiesą, nepaisant, kiek tai talentingai padaryta, tai kalbant apie stereotipus ar neteisingą žinojimą, reikėtų skirti tam tikrus lygmenis. Vienas dalykas yra barzdos, kitas dalykas, esminių dalykų neigimas.

Kaip manote, koks turėtų būt viešas istorikas? Kokie bruožai padeda tokį kelią pasirinkusiam mokslininkui?

Įvairūs turi būt vieši istorikai. Neturėtų pagal vieną kurpalį būti. Neįdomu būtų, jeigu visi vienodi. Jeigu eini į viešumą, tai pirmiausia turi žinoti, ką nori pasakyti, vienas dalykas. Antras dalykas, aišku, mokėti tą dalyką pateikti, jeigu kalbėsime apie televiziją, reikia iš tiesų žinių, kaip tą padaryti, tai jeigu žiūrėsime *Istorijos Detektyvus*, tai susiformulavau tokią tezę, kad netgi pasakojant apie istoriją, reikia pasakoti istorijas, kad tai turi būti pasakojimas. Kaip sako semiotikai struktūralistai, kad žmogus prieš išmokdamas kalbėti, pradėjo pasakoti pasakas. Mums patinka pasakojimai, *pletikai* yra pasakojimai. Istorija, mes turim vieną žodį ir *story* ir *history*. Jeigu nori įdomiai, turi sukurti pasakojimą, *story*. Tarp Lietuvos istorikų tikrai pasigendu to, pvz. knygų, kurios būtų parašytos kaip pasakojimas. Norint pagauti žmonių dėmesį, mano įsitikinimu, reikia mokėti pasakoti istorijas, netgi kalbant apie istoriją. Tokia mano pagrindinė tezė. Tai yra labai sunku, nes vienos istorijos gali patikti žmonėms, kitos ne. Ir čia aišku, tas sunkumas yra tai, kuo skiriasi nuo meninio filmo. Jeigu tu gali pagal visas dramaturgijos

taisykles, kur kulminacija turi vykti, kur netikėtas posūkis, su istorija žymiai sudėtingiau, vienas *Istorijos Detektyvų* dalykas yra faktai, o ne išsigalvojimai. Ir ką daryt, kai turėtų būt netikėtas posūkis, bet realybėj jis neįvyko? Tai ieškai įvairiausių šaltinių, knygų ir t.t., galvoji, kaip tai sujungt, tai užima daug laiko ir reikia daug domėtis, nes turi tuos faktus sužinot, kad galėtum sujungt į įdomų pasakojimą. Plius dar yra tokie kaip Montefiore, parašė Stalino biografiją, skaitai kaip romaną, Taubman'o Chruščiovo biografija, žinomo žmogaus biografijos yra dėkingas dalykas. Turi savo istoriją. Bet yra ir kitų dalykų, pvz. to paties Montefiore apie Jeruzalę, labai įdomu skaityt. Naudoja tas pasakojimo technikas. Naratyvas semiotine prasme turi savo logiką ir tai yra naudojama. XIX a. istorikai tai puikiai žinojo, vienas istorikas yra net gavęs Nobelio premiją už tai. Bet vėlgi, Hayden'as White'as, metaforų koncepcija, čia jau kalba pati tos naratyvumo struktūros nusprendžia, kokį pateikiame vaizdą, be kalbos neturime kito įrankio, kaip pateikti praeitį.

Priedas Nr. 14. Interviu su Nerijumi Šepečiu.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-23; laikas: 18:30; trukmė: 1:09:06)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Klausimas, vienas iš profesinių mano intereso objektų, kas yra istorikas šiandien. Ne visai dėl savo paties noro ar intereso, ypač kolegų, esam vos ne kasdien priversti kasdien dirbti, galvoti, šnekėti. Turbūt vis dėl to taip reikėtų atsakyti, pirma mintis, kuri šauna į galvą, susijusi su tam tikru ekspertiškumu, kuris yra sunkiai identifikuojamas ir apibrėžiamas, ekspertiškumas neregimuose dalykuose. Pavyzdžiui, post-informacinėje visuomenėje gyvendami, turime labai daug sklidančių žinių ir žmogus, turintis istorinę kompetenciją, geriausiai gali suvaldyti šitas žinias, kadangi jis atseka jas iki pat jų kilmės taško, jis nežiūri, kam jos gali būti naudingos, kaip jas panaudoti, kaip jas priversti sau ar kitam dirbti, bet gali atpažinti jas pagal jų kilmę ir patį pamatinį klausimą atsakyti apie santykį su adekvatumu, atitikimu tikrovei. Žinios, tam tikra informacija turi kažkokią pirminę intenciją, interesą. Arba tai yra kas nors apie tai, kaip yra arba buvo, arba kaip nors kitaip paskleidžiama. Tas tiesos-melo, tikrovės-prasimanymo momentas yra labai svarbus, ir istorinė kompetencija yra mokėti atsekti kelią atgal. Reikėtų kalbėti ne apie istoriką profesionalą, bet žmones, turinčius tokius gebėjimus, juos galima įgyti studijuojant arba savarankiškai, instituciškai užsiimant istoriniais tyrimais ir tai ateina su patirtimi. Nemanau, kad kažkas labai yra pasikeitę per du šimtus metų, kai istorikas yra tapęs profesionalu. Gal tik per paskutinius kelis dešimtmečius yra išsklidę, nebe būtinai susiję su konkrečiu profesijos pavadinimu. Mes matome labai daug medijose žmonių, kurie dirba kaip istorikai, tai turbūt neturėtų mūsų stebinti, dar iki istorijos mokslo susikūrimo, pirmieji tuo vardu pasivadinę žmonės buvo labai panašūs į žurnalistus. Antras dalykas, šalia tos neregimos funkcijos, kai girdimų ir matomų žinių informacijos lauke, gali neregimas uodegas mokėti atsekti, nustatant santykį su tiesa, prasimanymais ar tikrove, tai antras dalykas yra tam tikra sanitarija ir valymas, kai tu gali iš to padėti atskirti pelus nuo grūdų. Kai gali atsekti, tai gali apie tai viešai kalbėti. Istorikai yra tie, kurie padeda brėžti ribą tarp prasimanymų ir tikrovės viešai, tarp to, kas buvo ir nebuvo, kas yra rimta ir patikima, skaitytina ir kas yra šiaip, pramogai. Ribų brėžimas jau kalbant ir komentuojant yra išvestinė istoriko funkcija, bet labai svarbi, ir manau, kad šiuo metu kolegų labai mažai ją praktikuoja. Žmonės turėdami perteklių įvairių žinių labai daug viskuo patiki, iš medijų gauna informaciją ir čia pat ant jos užsikabina žurnalistai, politikai, paprasti žmonės. Kiekviename informacijos perdavinėtojuje ar mediatoriuje, ar vartotojuje esantis vidinis istorikas gali padėti kitiems. Būtina funkcija, kuo daugiau skirti pelus nuo grūdų, adekvačius nuo išsigalvotų ir t.t.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Aš manau, čia tikrai nėra bendro kažkokio brūkšnio, kuris ilgą laiką egzistavo, kad istorija prasideda tada, kai nebelieka gyvų liudytojų. Čia toks truputį metodologiškai naivus požiūris. Mes galime būti kokie nors liudytojai įvykio, išgyventi ir praėjus kiek laiko į jį žiūrėti iš distancijos ir pasakoti istorijas. Istorikas gali prasidėti ir veikti toje vietoje, kur pradamos pasakoti istorijos. O distancija yra būtina, yra būtina laike, erdvėje, emocinė ar net intelektualinė, mes gyvai negalime pasakoti, galima pasižiūrėti. Tarkim žydų naikinimas, kada prasideda istorijų pasakojimas? Tada, kai baigiasi tiesioginiai išgyvenimai, žmonės fiksuoja, bet nepasakoja, pradeda pasakoti, kai kažkas baigiasi. Tu tampi kokios didelės nelaimės liudininku, vis tiek iškart negali papasakot, reikia laiko. Distancija būtina, ir istorikui reikia. Manychiau, kad istorijoje būtina, šalia mano minėtos aplinkybės, vis tiek turi būti kažkas užrašyta, kaip antropologai ir žurnalistai gali viską susirinkti apklausdami žmones. Labai svarbu, kad būtų likę pėdsakų, dalykų, kad būtų ne sąmoningos valios produktai čia pat pateikiami. Tu neturi būti priklausomas nuo to, ką tau to įvykio liudininkai papasakos, turi disponuoti medžiaga, kuri nepriklausoma nuo kitų žmonių valios, distancija reiškia tam tikro objektyvumo galimybes ir to sąlygos yra tam tikros liekanos, kurias tu pats gali tvarkyti, istorikas šalia savo panašumo į žurnalistą, turi panašumo ir į kriminalistą - apžiūrėti įvykio vietą, nusikelti į situaciją, iširti, išsiaiškinti, todėl tai yra ta antroji specifika, kuri reikalauja patirties, iš pirmo karto galbūt neišmoksi, bet kai jau vieną sykį pabandai, antrą sykį gali lengvai sektis. Čia didelio skirtumo tarp jauno ir patyrusio galbūt nėra, kai įgunda tuos artefaktus skaityti. Kaip ir kriminalistikoj, gali būt jaunas labai talentingas, gali būti senas ir patyręs, gali su laiku žvilgsnis atbukti, gali su laiku aštrėti, čia nėra esminių taisyklių. Bet labai svarbu, kad būtų artefaktų ir interesas. Yra labai populiarių į žmogiškus dalykus žiūrėti kaip į atvejus, matome socialiniuose moksluose paplitęs šitas požiūris, bet ir šiaip žmonės linkę viską lyginti, nematome dalykuose individualumo ir unikalumo, istorinis žvilgsnis – kiekvienai situacijai turi skirti unikalumą, individualumą. Tu žiūri į tai, tarsi į savo paties gyvenimo dalyką, o į save esame linkę žiūrėti kaip į unikalius. Tas istorinis žvilgsnis yra linkęs traktuoti dalykus, situacijas, įvykius, reiškinius kaip tam tikru požiūriu individualius. Tai yra vėlgi panašumas į kriminalistiką, nes nusikaltimai, kad ir kokie būtų panašūs statistikos požiūriu, vis dėl to, kai aiškiniesi, labai svarbu žiūrėti į aplinkybes, kurios šioje vietoje yra išskirtinės. Reikia šitą, konkretų atvejį išsiaiškinti. Tas konkretumas yra trečias momentas.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, Jūsų nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Aš manau, kad bet kokios pažiūros, politinės, estetinės, bet kokios kitokios, visada dalyvauja visame tame, ką mes, kaip žmonės darome, tai vienas iš humanitariniuose moksluose pageidautinų dalykų būtų, kad tai būtų maksimaliai kontroliuojama. Ne ta prasme, kad būtų išjunginama, bet kad žmogus žinotų, kokios yra jo pažiūros, vertybės, aistros, interesai ir įsisąmoninės galėti juos maksimaliai turėti mintyje, kad nepaveiktų turinio, į kurį tu gilini. Iš esmės, humanitarinis tyrimas, ne tik istorinis, bet ir filologinis, filosofinis. Jis labai panašus į tarpasmeninį bendravimą. Visada reikalingas angažuotumas, asmeniškumas ir tam tikras savęs suvaržymas. Todėl labai svarbu, kad istorinis tyrimas turėtų vieną būtiną sąlygą, kurią Nietzsche yra labai gražiai įvardinęs – turi rūpėti dalykas, kuriuo užsiimi. Jei nerūpės, tai nuostatos, vertybės, interesai labiau veiks, jei labiau rūpės, tai mokėsi tiek apriboti, kad jos esmingai tavo išvadų ir įžvalgų nepaveiktų, arba padėtų pasiekti rezultatą, tu juos pajungsi siekimui išsiaiškinti, kaip buvo. Čia pavyzdys, nežinau, kiek tikslus, Česlovas Laurinavičius ir Vladas Sirutavičius rašė tokią knygą, jų darbas tarsi turėjo aprašyti Sąjūdžio epochos Lietuvos istoriją, bet jie iš esmės parašė tokią kaip ir komunistų partijos išsilaisvinimo istoriją. Parašytas per LKP tapimo savarankiška partija prizmę, to Sąjūdžio yra labai mažai, bet manau, kad tai yra labai sąžiningas žvilgsnis, nes pagrindinis autorius tos knygos, Česlovas Laurinavičius, jis tuo metu buvo komunistas, jis patyrė transformaciją. Buvo mėginimas sekti tuo, kas pačiam rūpi, nes tuo metu jis buvo įsigilinęs į įvykius iš tautinio komunisto perspektyvos ir istorija, kuri yra parašyta, yra apie tai, tarsi atkartojanti to meto, lyg pats dalyvavo įvykiuose, nors šaltiniai naudojami, spauda, tas angažuotumas išliko ir distancija perspektyvos nepakeitė ir istorija rašoma taip, kaip tuo metu įvykiai buvo įsivaizduojami. Aš manau, kad tai yra gerai, nes jei jis būtų bandęs rašyti Sąjūdžio istoriją, būtų nepagavęs kampo, nes vis tiek turi tą patirtį. Čia yra tas interesas, kuris neleidžia kitaip pasižiūrėti. Kai kažką labai gerai išmanai, nebegali kitaip pasižiūrėti. Aišku, tai galbūt labai ap sunkina kartais, geriau tokiems žmonėms, kurie yra aistringai įsijautę, neužsiimti istorijos rašymu, bet ką mes tada sakysime apie architektūros, renesanso, dailės tyrinėtojus, kurie irgi turėjo aistrą. Turi būti šitas dalykas, jeigu yra teisingai naudojamas, gali duoti vertingų vaisių, istorijos pažinimas yra ir rašymas, ir pasakojimas, kur tas subjektyvumas yra tiek pat svarbus, kaip ir literatūroje. Įsijautimo, įsigilinimo, tam tikras aistros momentas.

Ką manote apie teiginį, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Aš manau, kad toks teiginys yra labiau ideologinė fikcija. Vis tiek daugiau mažiau čia yra sveiko proto momentas, nėra panašus į matematinį įrodymą, bet nėra ir išgalvotas dalykas. Galim sakyti, kad joks ginčas neįmanomas buityje išspręsti, nes visos situacijos yra interpretacijos dalykas, bet jei ginčijiesi dėl to, kur daiktas yra, visada gali paimti ir įrodyti, kad daiktas yra vienoje ar kitoje vietoje. Sudėtingesnis dalykas, kad istorikai kalba apie žmones. Bet mes vis tiek iš savo pačių gyvenimo žinome, kad didžioji dalis dalykų apie žmones yra nesunkiai įrodomi, jeigu tas, kuris su mumis

ginčijasi, yra pasiryžęs priimti tam tikras evidencijas, akivaizdybes. Tiesiog tam tikri dalykai yra vienokie, o ne kitokie, jeigu mes galime juos pasiekti ir išsiaiškinti, tai ir bus tas objektyvumas. Jeigu turime pakankamai argumentų sakyti, kad šitame Panerių miške, buvusioje kuro bazėje, naciai su Ypatingojo Būrio pagalba sušaudė nuo šešiasdešimties iki aštuoniasdešimties tūkstančių žydų, lenkų ir sovietinių karo belaisvių, tai yra skaičius, kurį gali įrodyti skaičiavimais, parodymais. Kartais tie istoriniai įrodymai yra sudėtingi, apima didelių klodų šaltinių pažinimą, kuo toliau, tuo daugiau tų šaltinių reikia žinot, knygų skaičius, paprastam žmogui ne visada išaiškinsi, kodėl tu tam tikrus dalykus žinai, tie ginčai kartais yra bergždi, vienas, kuris sako, kad yra taip, labai daug žino, o kuris ginčijasi žino kokį nors neigiamą dalyką ir jo užsispyręs laikosi ir tas jo žinojimas yra nepajudinamas. Žmogiškuose dalykuose reikia turėti du principus, pirma, visai nepajudinamų dalykų tikrai nėra, nes visada gali atsirasti žinių, kurios apie mus kažką pasako daugiau apie mus pačius, tai ką jau kalbėti apie kitus žmones. Antras dalykas, yra dalykų žmonėse, kurie nėra pažinūs, tai kitų žmonių jausmai ir mintys, jei jie apie jas nepasako, tai mes nežinom, kas jų galvose. Todėl mes galim tikrai interpretuoti, iš kažkokių antrinių šaltinių išsiaiškinti, bet lygiai taip pat, kaip teismai gali nuteisti žmones atsižvelgiant į tai kas yra jų galvose, tyčia ar netyčia padarė nusikaltimus, taip istorikai gali išsiaiškinti, kas žmonių galvose. Bet daugiausia vis dėl to kalbėtina apie veiksmus, įvykius, tam tikras sekas ir tam tikrus sąryšius. Priklauso dalykai tam tikram sąryšiui, o ne kitam. Jei žmogus veikia tam tikroje aplinkoje, mes tai aplinkai duodam tam tikrą vardą, ta aplinka turi tokį vardą istoriškai, tą galima nesunkiai istoriškai įrodyti, bet kas yra istoriškai įrodyti, paaiškinti. Skaičiau vieną tekstą, buvo simpoziumas vienoje iš Bodeno ežero salų, 7 deš. pabaigoje buvo susirinkę įvairių sričių filosofų, profesionalai nuo Greimo iki Koselleck'o, tai šveicarų filosofas Hermann Lübbe skaitė tokį pranešimą, ką reiškia, istoriškai paaiškinti. Jo tezė buvo, kad tai reiškia, papasakoti istoriją. Nes jei pradedi aiškinti, gaunasi istorija. Kitaip nelabai išeina, per konkretybę turi parodyti, ką nori pasakyti, į kažkokį abstrakcijos lygį, norėdamas vieną kokį konkretų dalyką išaiškinti, vieną dalyką ir išaiškinsi, nebent gali parodyti, kad ir kitu atveju panašiai. Labai panašu į žmogiškų ginčų sprendimą. Tam tikras pasitikėjimas sveiku protu ir tam tikra faktų akivaizdybe, ne visi žmonės, susidūrę su akivaizdumu tai priima. Žmonės labai dažnai linkę pasikliauti nuogirdomis, dalykais, kurių kilmės jie visai nežino. Istorikų kompetencija – sugebėjimas susieti tam tikras žinias, kurios neaišku, iš kur atėjusios, su konkrečiu šaltiniu. O kas buvo galvoje, kuris tai pasakė? Kai sugebi susieti, tokiu būdu gali parodyti, kad vis dėl to čia yra šioje vietoje ne visai aišku, ne visai gerai, ir istoriko darbas yra parodyti juodulius, o ne išbaltinti ir parodyti šviesiomis spalvomis. Aišku, yra pavyzdys dėl A. Vanago, kai Rūtos Vanagaitės tikslas buvo susieti su netikusių kontekstu, tai istorijos interesas buvo parodyti, kad žmogus nesusijęs. Tai lengva įrodyti, kad žmogus buvo kitoje vietoje. Užtenka to racionalaus argumento, kad kažkas seniau būtų aptikęs, jei būtų buvęs. Paneigti prasimanymus yra daug lengviau, bet dažniausiai būna taip, kad yra koks nors labai šviesus paveikslas, pakapsčius

pasirodo, dažnai tyčia padarytas, tai istorinis atminties sukurtas gražus vaizdas. Marija Drėmaitė yra puikiai parodžiusi, kad vėlyvo sovietmečio architektų karta įprato pasakot labai gražias tautiškas istorijas, kaip viską rizikuodami savo gyvybe, autoriniu būdu puošė ir statė, iš tikro gaudavo didžiulius užsakymus, gaudavo didžiulius pinigus, bet turėjo individualų pasakojimą apie save ir savo darbus, kuris po to prigijo. Daugelis tų statinių, idėjų yra vogtos ir nebuvo niekaip prieštaraujančios valdiškam požiūriui. Jeigu seksim atmintimi, viskas bus gerai ir gražu, bet istoriškai pasižiūrėti, reiškia, parodyti, kaip tuo metu buvo iš tikro. Apnuoginimas, suprastinimas, spalvų įvedimas – istorinio tyrimo rezultatas. Tai nėra toks griežtas įrodymas, kad galėtum viską tiksliai pasakyti. Istorikai pastaruosius dešimt metų teismo procesų, kurie buvo atnaujinti Vokietijoje, pakeitus grupę įstatymų ir leidus persekioti bendrininkus, liudytojus, kvalifikuotus žmones, nacių laikais dariusius pagalbinius darbus žmonių naikinimo procesuose, buvo galima apkaltinti. Istorikai masiškai pasitelkiami kaip ekspertai, pateikiant pasakojimus, kokiomis aplinkybėmis žmonės veikė, parodant, ar žmonės galėjo priimti sprendimus, negalėjo, suvokė, nesuvokė, ką daro, įstatydami į tą foną, kaip jie iš tikrųjų veikė, o ne ką vaizduoja ar prisimena. Tos žinios yra labai svarbios antram planui atskleisti, kuris nesimato pasižiūrėjus šiaip į šaltinį, laikraštį, prisiminimus, liudijimus pavieniui.

Istorijos ir politikos santykis – kas, Jūsų manymu, kam diktuoja gaires ateičiai? Ar politika tampa istorijos įkaite ar atvirkščiai - istorijos mokslas tampa politikos tarnu?

Tas pavojus buvo nuo pat pradžių, kai mokslas tikrai kūrėsi. Vienas iš Prūsijos valstybės XIX a. pradžioje interesų buvo turėti pavertus istoriją naujo tipo universiteto sričių, kadangi atsiras profesionalūs istorikai, kurie duos naudos valstybei. Aišku, pirmiausia idealas buvo išsilavinimas, sąmoningumas. Prisidėjimas prie valstybingumo pamatų stiprinimo ir įsivaizdavimo, kad istorija yra konkrečios nacionalinės politikos įrankis, visada tvyrojo, bet paprastai tai buvo susiję su rezultatu. Kad yra kažkokie istoriniai tyrimai, kažkokios knygos ir jos paskui panaudojamos keleriopai: mokyklai, kariuomenei, propagandinėms kampanijoms ir t.t. Tyrimas tarsi egzistuoja sau, akademinės institucijos užsiiminėja, leidžia šaltinius, tyrinėja, rašo. Studentus moko protingai, savarankiškai dirbti, o valstybės institucijos kažką daro. Kai XX a. atsirado politikos mokslai arba socialiniai mokslai vis labiau ėmė lįsti į ne tikrai praeitį, bet ir į tuos minkštuosius klausimus, kaip atmintis, patirtis, kas tiesiogiai buvo žmogaus mokslų dalis, tai atsirado daugiau tokių santykių kombinacijų, kai tie patys dalykai gali tapti skirtingų mokslų tyrinėjimų objektu ir skirtingo panaudojimo objektu. Gali būti, kad tas pats klausimas iš istorijos ir komunikacijos, istorijos ir politikos mokslų perspektyvos, gali visai skirtingai būti ištirtas ir atitinkamai panaudotas. Nes istorijos tyrimų atveju tiesioginė nauda sunkiai įsivaizduojama, nes istorijos tyrimas negali būti užsakomasis, niekada nežinai rezultato, kaip ir su archeologais, nežinai, ką iškasi. Archeologų visi labai bijo, nes jei reikia kažką statyti, reikia atlikti tyrimus. Kas imasi tokio tyrimo, panašiai kaip iš

literatūros žinoma, genealoginį medį, atrasi kokius nors labai negražius protėvius ir viskas. Tuo tarpu iš komunikacijos ir politikos mokslų perspektyvos, labai dažnai tyrimai daromi remiantis konstruktyvistinėmis teorijomis, kai imi įvairių praeities šaltinių, suvokiamų kaip medžiagą, tiktai duomenis, kurie reikalingi tam tikrus dalykus paaiškinti, kurie egzistavo ir dabar egzistuoja, ne konkretybei išsiaiškinti, bet tam tikroms bendrybėms, tarp praeitis ir dabarties. Visai kitoks objektas, tada gali susidaryti įspūdis, kad šitaip ir reikia daryti. Jeigu žiūrėsime į komunikacijos ir politikos mokslų tyrimus, tai jų panaudojamumas socialiniams tikslams, politiniams, interesų pasiekimui yra daug lengvesnis, gali susidaryti minčių, kad taip ir reikia daryti. Matome tose šalyse, kurios nėra demokratinės, istorija, faktiškai paskutinio šimtmečio nunyksa, tu gali kažką tyrinėti, bet viskas, kas susijęs su rezultatų panaudojimu, atiduodama tiems politikos ar komunikacijos specialistams, kalbėsime apie Rusiją, kažkokių pastangų Vengrijoje, Lenkijoje į tą pusę būta, bet gal dėl kitokių priežasčių, mažiau sąmoningai daugybė dalykų daroma, paskutinių kelių mėnesių pavyzdys, LGGRTC yra grupė strateginės komunikacijos specialistų, kurie atėjo su nauju direktoriumi į tą centrą, kurie įsivaizdavo, kad istorikai duos medžiagą ar jos apdorojimus, o jie panaudos strateginei komunikacijai, kuri yra tiesioginis panaudojimas istorijos politikoj. Tie, kurie užsiima tyrimais, įsivaizduoja, kad iš principo taip būti negali, idealistinis įsivaizdavimas, kad politikai išvis ne prie ko. Neturėtų taip būti, visi, kurie rašo istorinius tekstus, turi suprasti, kad poveikis žmonėms visada yra, kur žmonės kalba žmonėms apie žmones, yra tam tikros politikos galimybės, todėl turi būti tam tikras politinis sąmoningumas, nebent rašai apie tokią žmonių gyvenimo sritį, kuri su politika išvis nesusijusi. Bet tokių sričių labai mažai. Tai iš vienos pusės tas politinis naivumas yra dalies humanitarų, iš kitos pusės yra instrumentinis požiūris, kuris labai pavojingas, nes žmogaus orumą pažeidžia. Vis tiek egzistuoja įvairūs pragmatiniai darbai, tyrimai, kurie tam tikrą naudą neša, kurie tam tikriems praktiniams tikslams reikalingi pasiekti, iš principo šalia to visada svarbu tiesa, ypač kalbant apie dalykus, kurie buvo ir negalime pakeisti, juos išsiaiškinti, nepriklausomai nuo to, kas mums rūpi yra labai svarbu. Todėl, kaip minėjau tą pavyzdį, minėtą su nusikaltimais, ką mes norime komunikuoti ir panaudoti, vis tiek labai svarbu išsiaiškinti, kas nužudė misterį Džonsoną, kalbant ne tik apie nusikaltimus, bet ir transformacijas, norime išsiaiškinti, kaip ir kodėl pražuvo Lietuvos valstybė, kas dėl to kaltas. Kažkas nuveikė kažkokių darbų, kažkas nenuveikė. Todėl aprašyti tai ir parodyti yra svarbu nepriklausomai nuo to, kokių turime komunikacinių tikslų ar politinio panaudojimo strategijų, todėl man atrodo labai svarbu pripažinti perspektyvų įvairovę, ir visiems užsiimti savo veikla, kad nebūtų pastangų, kažkokias perspektyvas uždrausti, kai jos įsitvirtina, vadinasi yra reikalingos, egzistuoja. Viskas turi būt savo vietoje, normalumus turi pakonkuruoti dėl viešųjų resursų, dėmesio, svarbos, svarbiausia, kad vadintųsi savo vardais, kad nebūtų taip, kad tas, kuris užsiima nauda sakytų, kad ieško tiesos, ar atvirksčiai, kad tas, kuris užsiiminėja faktų kapstymu, sakytų, kad darau didžiulę naudą žmonijai. Matematika, kas yra fundamentinis mokslas, naudingas

ne dėl to, kad tiesioginę naudą duoda, o tam tikrus pamatus, tai čia yra panašumas. Yra tam tikri pamatai, ne dėl to, kad tiesioginė politinė, komunikacinė nauda.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertinate požiūrį, jog istorija yra išprasminta, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių?

Man atrodo ugdymas turi baigtis labai anksti. Maždaug tiek, kiek žmogus duodasi ugdomas. Duodasi žmonės ugdomi iki kokios progimnazijos. Tai pas mus yra viena iš pamatinių problemų, kad žmonės ugdomi iki devyniolikos metų, sakyčiau, stipriai per ilgai, turėtų ugdymas baigtis ir jį pakeist saviugda, ar sąlygų saviugdai darymas, tam tikra pagalba saviugdai. Anksti bręsta žmonės, kuo anksčiau subręsta ir tampa savarankiškais asmenybėmis, tuo mažiau juos reikia ugdyti, o kalbant apie suaugusių švietimą ir ugdymą, galimybės gali būti, bet labai nišinės, sąmoningas, atsakingas žmogus yra daug svarbiau, nei išugdytas. Gyvenam informacijos pertekliaus laikais, todėl tokie dalykai, turbūt buvo svarbūs XIX a. pabaigoje, modernioms nacijoms kuriantis, kai nebuvo raštingumo, žmonės negalėjo pasiskaityti, per tuometines medijas ugdymas galėjo būt svarbus, per spaudą, knygeles, kurios šeimose buvo skaitomos, žmonės išmoko tam tikros praktinės ūkinės veiklos, įgijo žinių apie sanitarijos, medicinos svarbą. Ir dabar tam tikras švietimas turi būti, nes žmonėse, kiekvienoje kartoje yra tam tikro tamsumo. Mokslo populiarinimas, humanitarinio pažinimo sklaida turi vykti, bet ar konkrečiai vertybiška turi būt, gal gali būt tam tikru kampu, bet nežinau. Jeigu kam reikia, tegu užsiima, bet tai neturėtų būti valstybės rūpestis. Jei bus visuomenėje poreikis, tai atsiras, kam užsiimt, neturėtų būt nacionalinis interesas. Bendras šiuolaikinių valstybių interesas turėtų būti sąmoningi, individualūs, atsakingi piliečiai, o ne grupinis, kolektyvinis, vertybinis identitetas. Turi susikurti, bet kas galėtų būti tas *supervisorius*, nelabai įsivaizduoju. Juo labiau, tikrai mes turime problemą, matome mokyklą, matome, kad yra viena vertus istorijos mokymas yra į faktografiją ir perkrovimą informacijos orientuotas, kita vertus, turime lietuvių kalbą ir literatūrą, kuris yra labai, sakytum, įsivaizduojama vertybiškai, bet iš tikro ideologiška. Matom didelį atstūmimą iš žmonių, kurie baigia lietuviškas mokyklas, didžiulį nenorą ką nors su ta lietuvių kalba turėti, manau, kad tas pats rusų ir lenkų mokyklose, čia viso regiono problema, gimtųjų kalbų mokomasi kaip prieš šimtą dvidešimt metų, to neturėtų būti, o istorija, su istorija taip blogai nėra. Įvykiai buvo labai skirtingi, laikai skirtingi, žmonės irgi skirtingi, kuo to mėginsi įvilkti į bendresnį rūbą, tuo mažiau papasakosi. Įsivaizduokim, filmai, juos irgi galima išversti į kažkokią vertybinę kalbą kiekvieną meno kūrinį, bet tada to kūrinio kaip ir nelieka. Taip ir su istorija, konkretumas ir individualumas yra būtinas. Gal per mažai turime grožinės literatūros, palyginus su lenkais, rusais ar vengrais. Ten daug daugiau literatūros, per kurią galima istoriją įsisavinti. Čia yra problema. Rišlumą gali suteikti literatūra. Čia reikia vaizduotės, ji lavina tam tikrą sugebėjimą suvokti žmonių pasaulį

kaip integralų, kad mes galėtumėm įsivaizduoti tuos praėčius laikus, kaip tikrai buvusius, kad tai nebūtų tiesiog žinių apie kažką šaltinis, susieti, kad čia yra apie mus. Kaip dabar tiems žmonėms papasakot apie Vilnių, prieš penkiasdešimt ar šimtą metų, be literatūros, turbūt, aš neįsivaizduoju. Be literatūros, kuri vaizduoja Vilnių tuo laiku. Tada reikia imti lenkišką, jidiš ar rusišką literatūrą, versti, skaityti, pamatysi, kaip žmonės čia gyveno, kas jiems rūpėjo. Pagal tai, daug daugiau gali aprašyti.

Kaip, Jūsų manymu, atskirti vertybių ugdymą per istoriją nuo propagandos?

Čia, turbūt, intereso klausimas. Tie, kurie per vertybes yra geranoriškai nusiteikę, nenori nieko apgauti, propagandos atveju pagrindinis tikslas yra tam tikra organizacija, tam tikras žmonių mobilizavimas, skleidžiant dalykus, kurių santykis su tiesa yra atsitiktinis, dažnai propaganda nėra grįsta vien melu, bet ji yra, taip sakykim, indiferentiška tiesai. Nesvarbu, tiesa ar melas, svarbu žmones mobilizuoti. Tai visuomenės edukacija ir ugdymas paprastai neturi tokio agresyvaus nusistatymo ir jo komunikacinis efektas yra daug menkesnis, mes matome, kad tie modeliai, sakykim kažkokio vertybinio ugdymo, ar mes imsime tautinį vertybinį ugdymą, ar imsime madingą multikultūrinį, multilytinį ugdymą, visi prašauna pro šalį, nes žmonės po trečio sakinio užsikemša ausis, o propaganda, dėl savo apgalvotos strategijos, kaip organizuoti žmones, užkabina žmogų, nespėjus pastebėti. Kaip ir su reklama, prasta reklama nesiorientuoja į vartotojo lūkesčius ir neužkabina, o gera užkabina. Bet nežinau, manau, kad labai diversifikuotos šiuolaikinės visuomenės yra, reikėtų klausti, koks vaidmuo valstybinės, ar didelio kokio nors žaidėjo, panašaus į valstybę - organizacija, dar kokia jėga, didelis fondas, grupė tarptautinių teroristų ir pan. Nebūtina būt valstybe šiais laikais, kad pasiektum panašių tikslų. Man atrodo, kad sėkmė ir prasmė, vertybinio ir kitokio ugdymo yra trumpuose nuotoliuose ir mažose grupėse, tuo tarpu propaganda ir veiksminga, ir pavojinga, kuo mažiau pastebimesnė, kuo labiau sugeba integruoti į savo pasakojimą tikrų dalykų ir juos suvelti su pramanytais, kad negalėtum atsieti, reikalingi tada specialistai, kurie parodytų tas ribas. Mes matom ir vienu, ir kitų pagausėjimą, tai visiškai suprantama, informacijos perteklius, sakoma tada, kad čia kratinys, blogai, reikia padėti susiorganizuoti, reikia visuomenę edukuoti ir šviesti, niekas nenori eit sunkiausiu keliu, kaip ir sąmoningumo žmonių skatinti. Ką reiškia skatinti, nelabai įsivaizduoju, kaip padaryti, kad žmonės būtų protingesni, bet bet kuriuo atveju, ar mes eisime vienu keliu, ar kitu, žmonės bus nuo to *durnesni*. Arba mes nesurūpinsim, kaip juos veikia propaganda, arba užsiimsim kažkokiu vertybiniu auklėjimu, vienu ir kitu atveju, manau, protingesni jie nesidarys. Jeigu jau priėmus kokį vertybinį ugdymą, yra ta pati terpė, ta pati sąmonės būseną, kai tave gali paveikti į grupės identitetą orientuotos žinutės. Lengvos aukos. Matome kaip prieškarinio visuomenės lengvai pasiduodavo iš išorės ateinantiems agresyviems ideologiniams projektams. Ne visi, dešimt procentų, jau yra pavojinga. Susikuria tiesiog, didžioji visuomenės dalis nebuvo naciais, balsuodami visai kitus dalykus įsivaizdavo, bet užtenka, paprastas miestelis, vyrų gauja eina, visi išsislapstė ir bijo. Jie

sudaro vaizdą, minią, jėgą ir viskas, kol viskas nesibaigia triuškinamu pralaimėjimu, taip ir yra. Jūsų klausimas svarbus ir sudėtingas, bet manau, kad geriau apie tuos dalykus atvirai diskutuoti, nereikia siūlyti uždrausti vertybinio ugdymo, bet bendrai pagalvoti apie jo lengvą išverčiamumą į propagandos sklaidos praktikas.

Pastaruoju metu yra nemažai kalbama apie nacionalinį naratyvą ir jo poreikį, bet kaip suprantu, nebūtumėte šalininkas tokio istorijos apibendrinimo tam tikru kampu?

Na, jeigu kažkas parašys, tegu būna, man nekliūna, jeigu atsiras naratyvas, tegu būna, svarbu, kad nebūtų valstybės prioritetas, nes reiškia, už valstybės stovės grupė draugų ir kitus bus stengiamasi užtildyti, ką matome Lenkijoje dabar. Tai nėra nacionalinio naratyvo kūrimas, o susiję su tiesiogiai su laisvų mokslinių tyrinėjimų persekiojimu ir tokiu prievartiniu prielaidų primetinėjimu. Tai nėra kaip Baltarusija, nepalyginami dalykai, bet vis tiek pakankamai nemalonu, žmonės nosisuka nuo tam tikrų temų, ir eina tirti kitų dalykų. O jei kalbėti apie mokyklą, visuomenę, tai kas nori, tegu rašo. Bet vis tiek geriau bus trys nacionaliniai naratyvai, negu vienas, galės mokytojai pasirinkti. Nenorime, kad būtų vienos rūšies pieno, vyno, nežinau, apelsinų netgi. Norisi galėti pasirinkti, laisvės. Ir taip mes suvaržyme gyvenam, matom, kaip negerai. Tai tas pats ir su naratyvais, jeigu turi vieną knygą skaityt, geriau skaityt tris.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintumėte? Ar, Jūsų manymu, ji yra pakankama?

Manau, kad žinojimas yra daug didesnis, nei įsitraukimas. Sugebėjimas išsiaiškinti ir ištirti dalykus, tas yra, bet dalijimosi tuo, ką išsiaiškinai, nėra. Tai būdinga ne tik istorikams, labai daug mąstančių, ką nors tikrai žinančių žmonių vengia dalintis. Tas kuris žino, dažnai patyli, tas, kuris mažai žino, rėkia, aiškina. Tas tikrai nuolatos yra post-sovietinės erdvės problema. Nežinau, kuo tai paaiškinti, čia turbūt reikia socialinės psichologijos pagalbos. Tas tikrai buvo matoma, kad susigaudantys žmonės vengia viešumos, diskusijų, kalbėjimosi su mulkais ar neišmanėliais, tik mažuma įsitraukia ir tampa komunikacijos specialistais, o ne gilinasi. Reikia turėt galvoj, kad kai giliniesi, veiki pagal vienas taisyklės, kai pradedi kalbėti, tave komunikacija valdo. Jeigu nepakankamai dažnai praktikuoji tylų gilinimąsi, o kalbėjimą, tai gali išeit iš žaidimų aikštelės su kibiriuku ir kastuvėliu į kitą aikštelę. Ne vienam kolegai yra nutikę, kad išėjo istorikai į politikos ir komunikacijos mokslų laukus, tiesiog pradėjo komentuoti aktualijas, tiesiog pakeitė specializaciją. Kai nebesigilini ir nebesigaudai, praktika naudingas dalykas. Tai yra tam tikras specifinis darbas. Nesakyčiau, kad visi tai turi daryt, bet pasirengimo ir pasiryžimo trūksta. Galbūt, pirmiausia dėl to, kad nesiklauso, labai trūksta publikos, auditorijos, kuriems tokie dalykai rūpėtų, jei pasižiūrėsime į lenkišką, vokišką, prancūzišką erdvę, ten egzistuoja didelis poreikis tokių tyrinėjimų, ten yra spauda, iki šiol popierinė egzistuojanti,

net sporto skiltys analitiniu stiliumi parašytos. Aš jau nekalbu apie kažkokius savaitgalinius priedus, egzistuoja specializuoti, ne moksliniai, bet tokie diskusiniai analitiniai žurnalai. Jei pasižiūrėt kiek per paskutinius metus atsirado *podcastų*, kokiam Izraeli, kas nėra labai didelė valstybė, pasižiūrėjau istorinius, tai tūkstančiai naujų. Intelektualaus kalbėjimo galimybės, tiesiogiai susijusios su poreikiu klausytis. Jeigu tu jauti vieną, kitą kartą, kad tavęs ar panašaus į tave nesiklauso, tai ir neini kalbėti. Kitas dalykas, turime bendrą situaciją, kad žmonės nelabai sieja šituos dalykus. Įsivaizduoja, kad jei jau tampi specialistu, giliesi, bet nekalbi. Ypač vyresnės kartos žmonėms būdinga, mes dabar galim pasižiūrėti į dokumentinius kadrus iš laikų, kai žmonės dar jauni buvo, kaip tuo metu tie tuometiniai jauni specialistai nemokėjo kalbėt, neišmoko tai ir viskas, didžiulė spraga tarp išmanymo ir sugebėjimo pasidalinti savo išmanymu. Tas matosi ir rašant, ir kalbant. Bet vis dėl to, rinkos momentą išsiaiškinti, tikrai trūksta poreikio, matome ir tokių knygų niekas nenori skaityti, ir klausytis, tai niekas nekalba ir nerašo.

Kokiais bruožais, Jūsų manymu, turėtų pasižymėti istorikas, kaip viešas intelektualas arba kaip medijų žvaigždė?

Turbūt, vis dėl to, būtina gebėti savo dalykines žinias taip įtraukti į pasakojimą, kad atsiskirtų neregimoji kompetencija. Išmanymas dalykų, mokėjimas įsigilinti, atkapstyti. Kai stebim viešai komunikuojančius žmones, visi yra labai panašūs, panašiai kalba, galima pastebėti tam tikrą stoką įvairovės ir tokio specifinio humanitarinio kalbėjimo. Gal nėra stiliaus, pavyzdžio, į kurį galima lygiuotis, viešoj erdvėj pagal taisykles visi pradeda žaist, kai nėra pavyzdžių, to aš labiausiai pasigendau, gebėjimo derinti iškalbą, įtikinti dalykų tam tikras ribas parodyti su sodriu žinių nuojautos turėjimu, kad jaustum, kad žmogus daug žino ir išmano, to antro plano parodymo. Tas labai gerai jaučiasi stebint kitakalbes diskusijas, kuriose žmonės turi platesnį ir gilesnį kultūrinį klodą, kad su tuo klodu išeitų daugiau žmonių, kad tas labiau prasimuštų, kultūriniai kontekstai, kad žmonės atskleistų tai, kas iš tikrų yra, kaip sakytų Józefas Maria Bocheński's, kad deontinis ir episteminis autoritetas susijungtų. Žinios jungtųsi su asmenybe. Tu matai, kad tas žmogus ne tik daug žino, bet ir kaip asmenybė gali būt autoritetas, nes yra toks, koks yra. Dėl to žmonės, kaip asmenybėmis pasikliauna ne tais, kurie daug žino, o tais, kurie gerai atrodo, o tuos žinotojus į kitą pusę stato. Norėtusi, kad istorikai būtų tie, kurie apjungia šituos dalykus.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius, bet jos pagalba yra pakankamai gausiai reprodukuojamos mitologijos, klišės ir kitokie nesusipratimai. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Kritika juk nėra užtildymas. Tik ne vietoj ir ne laiku pasisakęs, sulaukia daugiau pašaipos nei pritarimo ir tai yra kaina, kurią tenka sumokėti, jei ne laiku kalbi. Paprastai yra turbūt dvi klaidingos pozicijos popkultūros atžvilgiu, viena – ją ignoruoti, kita – pulti taisyti klaidas. Kažkokią moderuotą poziciją reikėtų užimti, ją išmanyti, gilintis, kaip ir į kitas gyvenimo sritis. Jeigu mes praeityje nevengėme dalykų, kurie yra dėmesio centre, tai ir dabar jiems turėtų tas pats būti. O komentuoti. Čia viskas, gal priklauso nuo stiliaus. Tam tikru būdu įtaigiai parašytas kažkoks dalykas, kuris sugeba pritraukti žmonių dėmesį, gal visai kartais ir įdomus. Kristinos Sabaliauskaitės situacija, viena vertus ji tikrai padarė milžinišką darbą sudomindama žmones tokiu visiško nežinomumo istoriniu laikotarpiu, romanu, kita vertus, tie kūriniai, jie siūlo labai ryškią daugybės dalykų interpretaciją ir provokuoja žinovus dailės, architektūros, bažnyčios ir kitų sričių, vienas kitas prabyla, autorė labai jautriai reaguoja. Būtų neteisinga tylėti, kaip ir kabinėtis prie kiekvienos smulkmenos. Diskusija turi vykti. Jei eini į popkultūrą, tai turi žaisti pagal popkultūros taisykles, o ne pagal akademines.

Priedas Nr. 15. Interviu su Povilu Andriumi Stepavičiumi.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-12; laikas: 16:00; trukmė: 52:47)

Ši transkripcija buvo peržiūrėta ir suredaguota informanto.

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Istorikas šiandien tikrai nėra tas, kas buvo prieš 100 arba daugiau metų, gal net mažiau; jis nebėra tas, kuris vienintelis žino. Jo prerogatyva nėra žinoti viską apie istoriją. Istorija kaip mokslas, per visą savo egzistavimo laiką išsivystė į pakankamai kitokį darinį, nei jis buvo prieš 100 arba daugiau metų ir dabar, šiais laikais, kai archyvai, literatūra, medžiaga ir įvairios medijos, *duombazės*, duomenys yra tikrai atviri beveik bet kam, galima sakyti, bet kuriam žmogui, kartais net ir nemokamai prieinami. Istorikas nebėra tas žmogus, kuris vienintelis juos valdo, tačiau pasikeitus jo, kaip mokslininko, vaidmeniui, jis tapo labiau aktyviu visuomeniniame gyvenime, bent jau aš taip manyčiau. Istorikas dabar visuomenei ir žmonėms yra svarbus ne dėl tam tikro fakto, įvyko ar datos paaiškinimo, bet dėl jų suaktualinimo, *sukontekstinimo*, įvilkimo į suprantamą žmogui pavidalą. Galėčiau tai iliustruoti pavyzdžiu: Žalgirio mūšio data – 1410 m. liepos 15 d. savaime nekalba, tai tiesiog skaičiai, galima pažiūrėti, kokia tai buvo savaitės diena, bet istorikas, naudodamasis savo sukaupta patirtimi ir, nepabijokime šio žodžio, erudicija, gali šią datą *įkontekstinti*, ji gali tada prabilti per įvairius kampus. Bet vėlgi – tas kontekstualumas ir fakto / įvykio / reiškinių pristatymas per platesnę prizmę galioja ne tik pavieniams įvykiams, bet ir reiškiniams, procesams ir viskam kitam. Galima būtų pasakyti, kad istorikų vaidmuo šiandieninėje visuomenėje yra nebe aiškintojo, bet to, kuris parodo, kaip būtų galima suprasti.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik – imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Ši problema turbūt turi 2 puses: iš vienos pusės, istorikas turėtų reaguoti į neseną praeitį, reiškinius ir jei yra gyvų liudijimų – kontaktuoti su jais ir *įveiklinti* juos kaip šaltinius, tačiau iš kitos pusės – tai kelia ir tam tikrų problemų. Istorikai, bent jau kaip įprasta sakyti, užsiima jau mirusių žmonių istorija, kai jau gyvi liudijimai yra nugulę atsiminimuose, dienoraščiuose, o žmonės jau to papasakoti negali, bet vėlgi – viskas priklauso nuo to, ko tu savo tyrimu sieki. Šiandien, mano manymu, jau šitos prabangos, laukti kol jau nebebus gyvų liudytojų ir neaktualizuoti šių klausimų, jau išslydo iš istorikų rankų ir šių dienų kultūrinis ir socialinis kontekstas rodo, kad istorikas turi tirti, kol yra visų įmanomų šaltinių: ir gyvų, ir rašytinių, neišskiriant žmogaus ir žmogiškų atsiminimų. Bet čia grįžtame į pirmąjį tavo minėtą klausimą – kada istorikas turi reaguoti? Ar turi reaguoti *ant karštųjų*, ar jis turi palaukti, čia jau galime atmesti kalbas apie šaltinius. Istoriniai tyrimai, vis dėlto, yra subjektyvūs, kadangi iš

esmės – žmonės tiria žmones. Kiekvienas tyrėjas renkasi temas pagal tai, kas jam, kaip žmogui yra įdomu ir aktualu, todėl labai sunku pasakyti, kokiū būdu reikia reaguoti – ar turime dabar mesti visus darbus ir iš karto bėgti į *karštąją zoną* ar turime laukti. Viskas priklauso nuo istoriko, jo pasirengimo, konteksto išmanymo, tyrimų lauko, interesų lauko ir pačios visuomenės lygio. Kaip pavyzdys – galime kalbėti apie prieš 30 metų vykusius Sausio 13-osios įvykius: liudininkų, dalyvių, veikėjų daug, nuomonių pilna, atsiminimų labai daug, kaip ir ženklų, simbolių. Tai yra gyva atmintis, kuri kiekvienais metais yra įprasminama: prie laužų, prie Seimo, Televizijos bokšto, įvairiuose miestuose, miesteliuose, žmonės dalinasi atsiminimais ir pan. Visą laiką kyla klausimas – kaip tą paversti istorija? Visų atsiminimai nepavirs dideliu pasakojimu, vis tiek, turi apibendrinti. Taigi – vientiso atsakymo į šį klausimą neturiu ir čia pasinaudosiu eiline savo korta, ir tu puikiai ją žinai – vis dėlto, šių karštų įvykių istorija nėra mano sritis ir kartais sunku apie tai kalbėti, tad galiu taip aptakiai į šitą klausimą atsakyti.

Tada man iš karto kyla klausimas – ar iš dalies tavo pasirinkimas būti istoriku-medievistu nėra sąlygotas to, kad norėjai išvengti tam tikrų konfliktų / reakcijų, ar visgi tai yra konkrečiai tavo mokslinių interesų rezultatas?

Geras klausimas, aš visą laiką bandžiau sau atsakyti į tai. Bet manau, kad mano pasirinkimas tyrinėti tą *senesnę* istoriją – viduramžių arba ankstyvųjų naujųjų laikų, nėra sąlygotas to, kad yra baidomasi XX a. konfliktų, praeities, atminties ir pan. – tiesiog, kaip istorikas, studijuodamas istoriją bakalauro metais, turėjau teisę ir laisvę pasirinkti tai, kas man yra įdomu. Vis tiek, aš manau, kad tyrinėdamas senesnius laikus, tu vis tiek keli klausimus, kurie tau yra svarbūs asmeniškai, kurie tau kaip žmogui yra svarbūs ir aš atsakymų į tuos klausimus ieškau senesniuose laikuose.

Kadangi minėjai, kad istoriko darbas, kaip žmogaus tiriančio kitus žmones, neleidžia išvengti subjektyvumo bent jau keliant klausimus. Bet jau interpretuojant šaltinius, kaip ir minėjai, reikia naratyvus derinti į vieną rišlų pasakojimą. Kaip manai, ar objektyvi ekspertinė istoriko nuomonė yra ideologinė fikcija, ar visgi įmanoma yra tokią pateikti?

Sunkus klausimas. Gal ir naiviai manau, bet labiau linkčiau prie objektyvumo siekimo, bet iš karto turiu uždėti *žvaigždutę* ir paaiškinti, ką turiu omenyje – kiek yra įmanoma pasiekti objektyvumą tyrinėjant istorinius šaltinius? Istorikas nėra robotas, tai yra žmogus su savo jausmais, išgyvenimais ir kitokiomis žmogiškomis bėdomis ir vargais – su savo gyvenimu. Tad tokio *chirurginio* tikslumo ir grynojo objektyvumo neįmanoma pasiekti, bet su visa savo sukauptą patirtimi, perskaitytų šaltinių kiekiu, peržvelgtos istoriografijos, dalyvaujant moksliniame gyvenime, nuolatos mąstant apie tam tikrus dalykus, ir jau sugebant iš vieno-kelių dokumentų suprasti kontekstą, vis dėlto įmanoma prakalbinti dokumentą vos tik jį pamačius, nes esi sukaukęs visą aplink juos esančią informaciją,

kurios dėka gali bandyti bent siekti kažkiek tos objektyviosios tiesos. Dėl ideologijos įtakos – būna ir taip ir nereikia to slėpti, būna istorinių tyrimų, kurių „objektyvumas“ yra paremtas kažkuria ideologija, bet tai yra turbūt žmogaus būdas ir nežinau kaip galima to išvengti.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – kaip įmanoma spręsti potencialiai kylančius vidinius konfliktus? Jau minėjai, kad reikia siekti objektyvumo, bet visgi, kartais turbūt iškyla tam tikrų vidinių konfliktų.

Istorijos mokslo istorijoje yra žinomi ne vienas ir ne du atvejai – yra buvę tiek kairiųjų, tiek dešiniųjų, tiek liberalieji, tad matomi pavyzdžiai iš viso politinio spektro. Būdamas istoriku, gali keistai nuskambėti, turi moralinį įsipareigojimą visų pirma sau – jei esi gerai išauklėtas, paruoštas, per universitetinę pedagogiką tau yra įdiegta, kad turi tokią moralinę atsakomybę prieš save, prieš kitus, kurie skaitys tavo tekstą, klausys tavo minčių – turi kalbėti kuo įmanoma aiškiau ir nieko neslėpti, nemeluoti, neiškraipyti. Per visą istorijos mokslo istoriją įvairių kryptių istorikai kažkaip nesusimušdavo, pasakysiu taip, linksma gaida. Istorijos mokslas, bent jau mūsų visuomenėje yra suprantamas kaip kova – arba taip buvo, arba taip nebuvo. Bet jeigu pažiūrėtume į istorijos mokslo evoliuciją, nuo XVIII a. ir XIX a. pradžios su Leopold'u von Ranke iki vakar dienos, tai istorijos mokslas yra pastovus būdo kalbėjimo apie istoriją paieškos. Nuo politinės istorijos, kaip pvz. kalbėjo konservatyvių pažiūrų vokiečių istorikai, jog tik valstybės struktūros yra svarbios, iki XX a., kuomet kalbama apie darbininkus, moterų istoriją, vaikų istoriją, vaikystės, idėjų, žaislų ir pan. Ką noriu parodyti yra tai, jog tavo darbe ir tavo, kaip istoriko kelyje, turėtų dominuoti ne ideologinės kovos, ir ne tavo politinės pažiūros, bet tavo vizija apie tai, kaip tu nori pasakoti istoriją ir į ką nori atkreipti dėmesį. Kitas dalykas – Lietuvoje vis tiek daug kas yra labai politizuojama ir tas pasiskirstymas į stovyklas galbūt istorijos moksle, ir ne tik moksle egzistuoja., Istorija yra tai, apie ką gali kalbėti visi – ir istorija besidomintys žmonės, profesionalai, mėgėjai, ir žmonės tik ką atradę *epaveldą*. Kažkokių būdu iš karto atsiranda noras skirstyti į stovyklas ir skirstyti viską į taip arba ne. Bet patirtis rodo, kad tai neduoda nieko, nors tos diskusijos yra gerai.

Turbūt jos kelia bendrai istorijos mokslo lygį ir istorijos aktualumą visuomenėje ir kartais, kai pagalvoji, visuomenė turbūt dažnai nori tokio aiškaus atsakymo: taip arba ne. Bet tada ateina istorikai su savo amžinomis išlygomis ir „taip, bet“ arba „ne, bet“, tai šiek tiek turbūt ir sudėtinga istorikui visuomenėje, kadangi iš jo yra reikalaujama kažko kito, nei jis duoda ir nori duoti?

Čia galiu greitai pakomentuoti. Prisiminiu profesoriaus Edvardo Gudavičiaus žodžius – „visa istorija yra gyvenimas“. Neretai iš istorikų prašoma paaiškinti apie istoriją taip, kaip gyvenime nebūna –

nebūna gyvenime tik vienaip ar kitaip, būna juk labai sudėtingai. Iš istorijos visuomenė nori lengvų atsakymų, bet jų nėra, niekur nėra – kaip ir gyvenime jų nėra.

Jau palietėme iš dalies politikos, politinių pažiūrų klausimą – jei paimtume istorijos mokslą ir politiką, kaip manai, kas kam diktuoja gaires ateičiai – ar politika yra istorijos įkaitė, o gal istorijos mokslas yra politikos tarnas?

Čia yra dvi pusės. Yra valstybės istorijos politika. Nepatinka man šis pavadinimas, bet visi minėjimai: Sausio 13-oji, Vasario 16-oji, Kovo 11-oji, Liepos 6-oji ir visos kitos atmintinos datos ir tai, ką valstybė mano esant svarbiu kiekvienam piliečiui pamąstyti, įvertinti, prisiminti iš tiesų ir yra istorija kaip politika. Valstybė turi turėti savo istorinį pasakojimą ir jį paskleisti savo piliečiams. Klausimas tik dėl to istorinio pasakojimo – kam jis yra skirtas? Ar jis yra skirtas daugumai, ar tiesiog piliečiams, kaip piliečiams? Tai yra tie niuansai, dėl kurių dažnai yra ginčijamasi. Bet kita pusė – istorija, kuri formuoja politiką. Vis dėlto akademinės laisvės ir buvimo universiteto arba tyrimų centro, kuris nėra politinis, bet akademinis, kaip pvz. Lietuvos Istorijos Institutas, darbuotoju suteikia tau daugiau galimybių. Ten dirbantys žmonės turi savo akademinę tyrimų laisvę ir gali kelti klausimus, kurie yra aktualūs, bet vėlgi – valstybė irgi formuoja ir istorijos tyrimus: projektų pareiškimai, projektų temos, programos, galima pažiūrėti ką Kultūros Taryba, Mokslo Taryba arba kiti fondai finansuoja ir t.t. Tad ši tema yra šiek tiek persidengus – nėra tokios galimybės paimti ir šiaip tirti kažką. Viskas turi kažkur kažkaip atsispindėti. Tavo tyrimas turi kažką duoti. Tu negali paimti ir pasakyti „aš dabar tyrinėsiu šitą“, tavęs klaus – „kodėl?“ ir tu turėsi pagrįsti, kadangi tau reikia pinigų tam tyrimui. Bet tas tavo interesas, kuris tave, kaip istoriką domina, tikrai veikia. Nes tu kontroliuojamas valstybės, niekas nesako „dabar turi tirti tą ir aną“, pilna yra pavyzdžių per šiuos 31 nepriklausomybės metus – kiek yra įvairių tyrimų padaryta, na ir pats esi tyrinėjęs raganas ir matai – niekas tau neliepė to daryti, valstybė tau, kaip studentui nenurodė to daryti, kadangi tu, kaip universiteto žmogus, turi laisvę.

Kaip suprantu, nematomos arba labai silpnai matomos valstybės rankos istorijos moksle mes neišvengsime. O dėl istorijos politikos, tai atmintinų datų minėjimai, mano galva, yra turbūt nekalčiausia tos istorijos politikos apraška. Klausimas atsiranda, kai jau reikia apibrėžti tam tikrą istorinį naratyvą įstatymu. Kaip buvo bandoma su Tautos istorinės atminties įstatymo projektu, kuriam istorikai, iš tikrųjų, pakankamai gausiai pasipriešino.

Nepabėkime taip paprastai nuo atmintinų datų, kadangi tas sąrašas irgi nėra labai paprastas – prisimink apie Gegužės 3-ąją. Kiek metų apie tai yra kalbama ir jokio sutarimo nėra pasiekama. Dabar mes turime, aš neseniai žiūrėjau, kad Gegužės 3-oji yra pirmosios ar antrosios, kokia ten ta konstitucija Europoj.

Pirmos Europoje, antros pasaulyje.

Taip, bet taip ir parašyta – „Pirmosios Europoje Konstitucijos diena“. Niekur apie Lietuvos Didžiąją Kunigaikštystę, niekur apie Abiejų Tautų Respubliką. Taip pat Spalio 20 d. yra tarpusavio įžadų diena. Tarpusavio įžadų tarp LDK ir Lenkijos Karūnos, kuri po to papildė Konstituciją, tapo tokiu kaip papildiniu atmintinų dienų įstatyme, ir ji turėjo atsirasti šalia Gegužės 3-osios dienos. Nebuvo suvokta, nebuvo prieita prie sutarimo, kad mums užtektų pvz. tik Gegužės 3-osios Konstitucijos dienos ir pavadinti ją „Gegužės 3-osios Konstitucijos diena“ ir visiems būtų aišku, kaip čia susijusi ir Lietuva, ir ATR, istorija, ir pan. Bet dabar turime irgi kažkokį keistą *casus* – turime Pirmosios Europoje Konstitucijos dieną ir įžadą. Kitas dalykas, irgi istorijos politikos ranka – Baltų vienybės diena, tokia irgi keista labai; Lietuvos vardo diena, kovo 9 d., man atrodo, tai tokios keistos, pusiau fikcinės datos, kurios neaišku ką reiškia. Gal koks nors žmogus iš šalies ir pasakytų – „čia tiesiog užrašyta, tiesiog nesvarbu ir tegul būna“, bet datos, simboliai, jų reikšmės yra svarbios.

Dabar pagalvojau, kad istorikai irgi tam tikra prasme gali paveikti tą istorijos politiką – pvz. Liepos 6-oji, kadangi neaišku, ar iš tikrųjų Mindaugo karūnavimas įvyko būtent tada, bet profesoriaus Gudavičiaus buvo skaičiuota ir tapo jo indėliu.

Matai, Liepos 6-oji tapo bendru sutarimu (*pro bono publico*), bet dėl Gegužės 3-osios ar visi sutariam?

Vargu, bet pastaruoju metu pastebiu vis daugiau pasisakymų apie tai, kad turėtume. Dabar gal galėtume pereiti prie tokio teiginio, kad „istorija, kad nebūtų tik faktų kratiniu, turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės; istorija bus išprasminta, kol nepradės ugdyti visuomenės vertybių“.

Grįžkime prie 1410 m. liepos 15 d., tądien pasaulyje daug dalykų įvyko, bet tik vienas mums svarbus. Ir mes, kaip lietuvių tauta, arba visuomenė, sutariame, kad ši diena mums yra svarbi, kadangi kažkas mums svarbaus įvyko. Tad tokiu būdu data tampa istoriniu faktu. Tavo klausimas tapo tokiu „istorinio fakto“ apibrėžimu.

Bet ar yra įmanoma ir naudinga istorija, kaip „mokslas vardan mokslo“, ar turi visgi ugdyti tautą? Turbūt neišvengiamai galime nuklysti ir į propagandos lauką, kur yra pamirštami istoriniai įvykiai, kuriuose galbūt nepasirodėme iš geriausios pusės. Ar tada nesigaus toks selektyvus, bet ugdantis, istorinis pasakojimas?

Yra ta legendinė citata, kurią puikiai žinai, ir kuri yra nubanalinta kiek įmanoma – „istorija yra gyvenimo mokytoja“. Žmogus yra istorinis padaras, turbūt niekas daugiau nemąsto istoriškai iš gyvų padarų išskyrus žmogų. Gal šuo ir atsimena, kad „eisi ten, tai tave primuš“, bet tai nėra tas pats. Jis nereflektuoja kaip mes, kurie kiekvieną dieną atsimename, kas mums įvyko ir per savo asmeninį,

savo šeimos santyki žiūrime į praeitį. Tas pats turbūt ir su ta platesniąja istorija. Praeitis moko, bet reikia mokėti ją prakalbinti. Praeitis gali mokyti ir herojiškumo, didvyriškumo ir tikrai turime pilna pasiaukojimo pavyzdžių – žmonių, kurie aukojo savo gyvybes, sveikatą, protą, jėgas vardan kažkokio tikslo, galėtume pasakyti, vardan gėrio. Buvo tokių, kurie aukojo viską vardan tiesos, sąžinės, laisvės ir t.t. Bet istorija moko ir apie blogus pavyzdžius, jog kartais žmonės aukojasi ir dėl blogų dalykų, kartais žmogus naikina vien tam, kad naikintų. Bet tai irgi yra pavyzdžiai, iš kurių gali mokytis. Labai yra įprastas suvokimas, kad iš istorijos mokaisi tik gerų pavyzdžių, bet iš klaidų irgi mokaisi ir turi mokytis, kad tais ir tais metais, Lietuvos valstybė ar žmogus, kažką blogai padarė. Tai yra irgi pamokos, kurias reikia įprasminti. O mokslas vardan mokslo, šiais laikais turbūt nebeveikia. Tai buvo istorijos mokslo XVIII a. pabaigos – XX a. pradžios vizitinė kortelė – „mes istorikai užsiimame mokslu, turime dar konkuruoti su gamtamoksliais, teigiančiais, kad istorija nėra mokslas“ ir t.t. Dabar kiekvienas iš mūsų gali tapti istoriku: nėra sunku perskaityti knygą, nueiti į archyvą, išmokti kalbą, išmokti skaityti rankraščius. Istorikai universitete taip pat mokosi nuo nulio, tad kitam žmogui irgi nėra sunku tapti tam tikros temos *išmanytoju*. Vėlgi grįžtame prie to, kad visas pamokas, anti-pamokas, geruosius, bloguosius, vidutinius ir visus įmanomus gyvenimiškuosius pavyzdžius, istorikas prakalbina tik turėdamas labai didelę kontekstinę bazę ir mokėdamas perskaityti, išmokdamas to, aš nelabai mėgstu šio žodžio, bet *amato* subtilybių, kaip šaltinių kritika, historiografijos įvertinimas, pasidomėjimas tuo, kas ką reiškia, koks istorikas kokiai mokyklai atstovauja ir pan. Visos šitos grandinės, kurios slepiasi už teksto, kuris pasiekia visuomenę, už to akademinio teksto, visas ieškojimo kelias ir yra, kas padeda prakalbinti faktus / įvykius ir leidžia pasakyti, kad istorija gali mus pamokyti. Tu turi ją atrakinti.

Visuomenėje turbūt irgi turėtų būti toks poreikis tos istorijos ir jos pamokų. Šiuo atveju riba tarp vertybių ugdymo ir propagandos turbūt yra labai plona, tad turbūt reikalingas ir pačios visuomenės susidomėjimas tuo?

Tiek susidomėjimas, tiek klausimų kėlimas. Bent jau aš atsimenu iš savo pirmųjų susidūrimų su istorija, kas buvo mokykloje, gal net anksčiau – niekada klausimų nekildavo. Kas parašyta, tą ir skaitai, ar ten ką pasako per pamoką, tą ir pažiūri, per *Panoramą* kažkoks renginys? Gerai, *faina*, įdomu, pasižiūrėjau, vėliavą pakėlė, himnas, tradiciškai, gerai. Niekas manęs mokykloje nemokė, iki kol neatėjau į universitetą, klausti – kodėl taip yra?

Arba ką tai reiškia?

Būtent – ką tai reiškia? Kodėl pvz. kai kurie mano bendraklasiai neturi senelių arba prosenelių? Kodėl taip yra? Pats svarbiausias istoriko klausimas, mano manymu – kodėl taip įvyko? Vis tiek, esame visuomenė, kuri 31 metus gyvename laisvi. Irgi nemėgstu to sakyti, bet galiu – na, 30 metų ir vis tiek

dar tų praeities skaudulių pilna. Žmonės bijo kalbėti, klausti, sužinoti, daug nutylėjimų ir pan. Kol visuomenė nebus išauklėta, išmokinta, išugdyta klausti „kodėl?“, visą laiką tie pykčiai bus. Turi visada eiti prie esmės ir klausti. Na pvz. kodėl dabar Vilniuje nėra tiek daug žydų...

Arba kodėl Vilniuje reikalingas Smetonos paminklas?

Na, šiandien rašė, kad lyg ir jau nebus. Bet irgi – kodėl Smetona kelia tokias aistras? Irgi geras klausimas. Tam tikri klausimai keliami – žydų istorijos klausimai keliami, ir labai gerai, kad keliami, kokybiškai keliami ir daug žmonių sužino tai, ko nežinojo, negirdėjo ir net neįsivaizdavo. Tad taip tas auklėjimas ir vyksta. Auklėjimas gerąja to žodžio prasme.

Bendrai, kalbant apie tą visuomenės auklėjimą arba informavimą, kaip tu įvertintum istorikų komunikaciją Lietuvos viešojoje erdvėje? Ar ji yra pakankama? Ar labai proginė?

Geras klausimas irgi. Su istorikų komunikacija, nežinau, ar yra šalis ar visuomenė, kurioje yra paprasta tai daryti. Istorikas nėra žurnalistas, nėra publicistas, jis nereaguoja *ant karštųjų*, kodėl? Nes istorikas operuoja šaltiniais, t.y. ta medžiaga, kuria nedaug kas operuoja – vis tiek, skirtingos kalbos, reikia raštus išmanyti ir t.t. Jau kalbėjau, kad gali tyrinėti ir žmonių atmintį, bet turi žinoti, kaip patikrinti, sutikrinti. Tave dar įpareigoja tavo vidinė moralinė jausena, kad turi sakyti tiesą ir būtinai tik tiesą, stengtis kalbėti kiek įmanoma objektyviai ir nieko nenuslėpti. Kai gyvename tokiais laikais, kai norisi kuo greičiau sužinoti viską, kuo greičiau turėti atsakymus, iš karto turėti nuomones, pamatyti, išgirsti dar tą nuomonę, kurią tu nori išgirsti, bet tikrai ne priešingą, nori ieškoti sau kažkokių argumentų... Tada istorikas prapuola. Istorikas nėra reacionierius. Taip, po kurio laiko atsiras tie darbai, idėjos ir pan. Kitas komunikavimo dalykas – vis dar po truputį tik braunasi į Lietuvos visuomenę mintis, kad istorikai galėtų savo tyrimus pristatinėti ne tik sunkiai paskaitomomis monografijomis. Bet vėlgi – čia viskas yra pinigų, laiko, idėjų klausimas. Po truputį tyrimai yra pristatomi, yra profesionalių istorikų *podcastai*, kurių galima pasiklausyti, yra publicistika, žurnalai, kuriuose publicistiniu, o ne akademiniumi, stiliumi yra rašoma apie istoriją, leidžiamos patrauklesnės knygos, istorikai mielai dalyvauja ir pristatinėja savo tyrimus parodose, vaizdo įrašuose, laidose, dokumentikoje ir pan. Tų visokių medijų, kuriose galima pristatyti savo tyrimus, yra, jos po truputį braunasi, bet vis nepasotinamai visuomenei, kuri nori kuo greičiau reaguoti ir sužinoti tiesą, istorikas yra pernelyg lėtas padaras.

Medijos ir toks platus jų pasirinkimas turbūt įgalina istoriką užimti viešojo intelektualo poziciją šiek tiek arčiau žmonių, o ne sėdint dramblio kaulo bokšte ir leidžiant monografijas?

Taip, ir šis dramblio kaulo bokšto naratyvas yra toks pat senas, kaip ir pats istorijos mokslas. Net ir XX a. pradžioje *Annales* mokyklos atstovai sakydavo, kad neturi istorikas sėdėti dramblio kaulo

bokšte ir jam nepriklauso žinių monopolis. Ir taip, tikrai nepriklauso, nes archyvai, dar kartą pasikartosiu, yra atviri visiems.

Paimkime populiariąją kultūrą – atsiranda vis daugiau istorinių filmų, istoriniai serialai sulaukia labai didelio pasisekimo, galima turbūt sakyti, yra ištroškę tos istorijos. Jeigu paimtume kaip pavyzdį XX a. pirmos pusės archeologinius atradimus ir jų sukeltą redukuotos egiptomanijos bangą, filmų apie mumijas bumą, kaip pvz. tas klasikinis Boris‘u Karloff‘u; ar pvz. vikingų vaizdavimas su raguotais šalmais. Tokie nesusipratimai yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Kaip manai, kaip į tai turėtų reaguoti istorikas? Ar jis turi būtinai tai taisyti, o gal jei tai padeda žmones sudominti istorija – nereikia nieko daryt?

Na, paprastai tariant, klausimas apie tai, ar istorikas turi būti vakarėlio gadintojas... Bet klausimas geras, matai, bent jau kai seku Vakarų žiniasklaidą – filmai ir recenzijos apie juos ir t.t. tai nevengia istorikai pasisakyti. Dabar buvo populiarus filmas *Netflix'e* apie *Sutton Hoo* atradimą 1939 metais. Anglijos provincijoje buvo kasinėtas vienas pilkapis ir buvo rastas VII a. laivas, jei neklystu, anglosaksų laikotarpio, toks atradimas, įvykęs prieš Antrąjį pasaulinį karą, padėjęs pagrindus paneigti kai kurioms teorijoms apie keistą šaltinių ir prekybos nebuvimą tarp Romos Imperijos žlugimo ir Karolio Didžiojo Imperijos. Tai istorikai iš karto ir reaguoja po to filmo. Archeologai sakė, kad ne taip yra daromi archeologiniai kasinėjimai, vis dėlto reikėtų tiksliau juos pavaizduoti, ne taip buvo daroma, ne tie žmonės dalyvavo ir pan. Tas nuolatinis taisymas yra geras dalykas, tai yra kritikos dalis, tu turi tai rodyti, kad pvz. negerai kostiumas padarytas, kadangi neatitinka laikotarpio dvasios arba, kad negalėjo taip žmogus pasakyti, kadangi jis tik po 2 metų tai sužinos, arba, kad negali būti vėliava tokia, nes ji tokia tada nebuvo. Turi būti toks patikrinimo filtras, atsiejantis tiesą nuo fikcijos. Bet istorikai lygiai taip pat turėtų leisti kūrėjams būti kūrėjais: kurti, interpretuoti, įsivaizduoti ir pan.; bet naujų ar senų mitologijų reprodukcija neduoda gero supratimo apie istoriją, tai tik leidžia įsitvirtinti įvairioms klišėms, įvairiems *stampams*, kurie vis yra kartojami. Taigi, istorikas turi taisyti, bet turi palikti kitam žmogui jo kūrybiniame procese laisvę būti kūrybiškam. Labai džiugu, kai yra kuriami filmai, serialai, dokumentika, yra kreipiamasi į istorikus su prašymais peržiūrėti scenarijų, detales ir t.t. Ir ne vien istorikus-akademikus turiu omenyje, bet ir muziejuose dirbančius istorikus, muziejininkus, ir kultūros žmones – žmones su patirtimi. Kai kreipiamasi ir klausama: „ar tikrai taip, aš noriu savo filmo scenoje pavaizduoti peilį ir ar tai galėtų būti to laikotarpio peilis?“. Nes jei parodysi ten kokį sovietinį nerūdijančio plieno peilį, tai visi pamatys.

Galėčiau turbūt suprasti, kad istorikas turėtų įsitraukti į patį kūrybos procesą, o ne taisyti?

Taip, be abejo. Net ne tai, kad ateiti ir rodyti kas yra blogai, bet dalyvauti. Ir būtų gražu, jei kūrėjas kreiptųsi, juk per prievartą niekas to nedarys. Bet didžiosios dalies mitologijų reikėtų vengti, kadangi tai iškraipo praeities supratimą, atsiranda „sugedusio telefono“ efektas. Bet istorikas neturi nužudyti žmogaus kūrybiškumo, kūrybinio polėkio ir interpretacijos. Jeigu jis moka argumentuotai paaiškinti, kodėl pvz. ta rankovė turi atrodyti visai kitaip, tai gerai – pirmyn, mes laisvi kurti. Bėda kyla, kai tas visas kūrinys yra pristatomas kaip kažkokios istorinės realijos atspindys, tada kuo tai nėra melas?

Kalbame dabar apie istoriją visuomenėje, istorijos populiarinimą, tai norėčiau šiek tiek tavo pamąstymų apie tai, koks turėtų būti „viešas istorikas“, tas, kuris nėra grynai akademikas, sėdintis archyve, publikuojantis knygas, o tas kalbantis istorikas. Kokiais bruožais turėtų jis pasižymėti?

Visų pirma, tai turi būti pagarbus žmogus. Jis turi gerbti net ir klystantį žmogų, suprasti, kad kitas žmogus gali nežinoti arba blogai suprasti, blogai interpretuoti. Viešas kalbėjimas vis tiek, nori ar nenori, jis atsirems ant buvimo archyvuose, tai istorikas turi domėtis tuo, ką jis daro ir, svarbiausia – šnekėti tik apie tai, ką jis išmano. Nes dauguma istorikų, kaip ir dauguma žmonių, domisi viskuo. Aš irgi – nors studijuoju ir domiuosi ankstyvųjų naujųjų laikų istorija, bet ir apie Antrąjį pasaulinį karą kažką žinau, man irgi tai įdomu, bet aš niekada nesutikčiau duoti interviu apie Antrąjį pasaulinį karą arba Holokaustą. Tai yra temos, kuriomis domiuosi, paskaitau, pasidomiu, nueinu į parodą, pažiūriu filmą, nueinu į viešą paskaitą arba kokį paskaitų kursą išklausu, bet turbūt niekad savęs nelaikysiu tos temos specialistu arba žinovu. Taigi, turi būti sąžiningas žmogus, teisingas, pagarbus kitai nuomonei, nesuprantantiems žmonėms, tuo pačiu aktyviai besidomintis ne tik šaltiniais, kurie saugomi archyvuose arba yra publikuojami, ne tik knygomis, kurios buvo parašytos prieš kažkiek metų, bet ir tuo, kas dabar išeina. Visuomenėje gali būti tuo intelektualu, bet turi būti visuomenės dalis. Negali iš kažkokio užkampio šaukti: „ei, jūs, nevykėliai, nieko jūs nesuprantat“. Turi būti aktyvus visuomenės narys ir dalyvis, turi susigaudyti ir išmanyti, kas vyksta, kas apie ką kalba, kokios yra stovyklos ir pan. Tokie *vat* ir bruožai: teisingas, sąžiningas, pagarbus, aktyvus ir bandantis suprasti, suprasti viską – nuo šaltinių iki knygų, visuomenės ir pan.

Turbūt, tavo manymu, istorikas-akademikas ir istorikas-medijų žvaigždė, turi lygiai tas pačias atsakomybes? Nėra taip, kad vienam yra leidžiama šiek tiek daugiau?

Taip. Visuomenė arba net galime linksmai pasakyti *civilizacija* suteikia raktus istorikui disponuoti ta istorine medžiaga. Istorikas yra žodis, reiškiantis autoritetą. Istorikas nėra praeivis, tad jei istorikas pakomentuoja, tai žmonės kitaip ir traktuoja. Tai vien dėl to tu turi būti sąžiningas. Tu esi atsakingas, kadangi esi visuomenės dalis ir turi būti pagarbus. Ir atskaitingas visuomenei.

Kaip tu šiaip žiūri į istoriją, kaip pramogą? Pvz. *Cunk on Britain*, kur grynai yra, bent jau man, kaip žmogui su istoriniu išsilavinimu, jis buvo nerealus, labai juokingas, kadangi tu suvoki, kur reikia juoktis ir tau nereikia to *užkadrinio* juoko. Bet kaip visuomenei? Ar tai nėra žalinga? Ar reikia pasijuokti iš savo praeities?

Taip, visiškai taip, bet reikia visų pirma išmokti pasijuokti iš savęs, kaip asmens. Tada jau gali ir didinti tuos gabaritus. Istorija gali būti ir pramoga, nėra viskas taip rimta. Vėlgi – viskas priklauso nuo kūrybos, kūrybinio polėkio. Svarbu, kad būtų skoninga. Nereikia bijoti, kad istorija yra smagi, kad galima pasijuokti, kad tarpukariu taip kalbėjo, kad „kelnės“ yra baisus žodis. Svarbiausia – nereikia šaipytis iš tų praeities žmonių. Galima pasijuokti ir tada pagalvoti – o kodėl taip buvo? Kodėl pvz. Vilniuje XIX a. žmonės tikrindavo ar yra maras pakabindami ant pagalio duonos gabaliuką ir žiūrėdavo ar nesupus? Absurdas, kai pagalvoji, kai jau nueini mokslo kelią ir tai išmanai, tai gali pasijuokti, bet negali šaipytis iš tų žmonių, tokios jų realijos. Mes irgi darome dalykų, iš kurių ateities Erikas ir ateities Povilas juoksis. Svarbu nesišaipyti, nes istorija yra žmonių istorija, gyvenimo istorija. Tai reikia pagarbiai elgtis ir su praeities veikėjais.

Priedas Nr. 16. Interviu su Antanu Terlecku.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Zoom platforma; data: 2021-03-15; laikas: 18:30; trukmė: 1:03:11)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Atrodytų, pats lengviausias klausimas, bet ir tuo pačiu, pats sunkiausias klausimas. Istorikas, žmogus, kuris tyrinėja praeitį, tyrinėja profesionaliai, turi tam tikrą įgūdžių bagažą, turi tam tikrą įdirbį, ne tai kad konkrečioje temoje, bet gebėjimą naudotis istoriko instrumentais. Misija istoriko, nežinau, ar jis turi kažkokią misiją. Turbūt bendrąja prasme nagrinėti praeitį yra jau savaime pakankamai didelė misija. Gydytojo misija, turbūt yra gydyti, padėti žmonėms, tai ir istoriko yra kažkiek panašiai, tik kad instrumentai ir kalba kiti. Jis turi tyrinėdamas praeitį padėti žmonėms. Nemanau, kad istoriko idealas yra užsidaręs žmogus tikrai savo kažkokiam mažame, siaurame temos lopinėlyje, ar epochos lopinėlyje, rašantis knygas vien tik sau, vien tik tiems keliems kolegoms, kurie gali perskaityti jo tekstus. Manau, kad istorikas turi dalyvauti viešajame gyvenime įvairiomis formomis. Čia priklauso nuo kiekvieno individualiai.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Nežinau, ar istorikas gali kažkaip užkirsti kelią kažkokiems ateities nesutarimams, problema ne tiek pačios aistros, čia yra ir pačios prieigos prie problemos klausimas, jeigu istorikas, tarkim imtų tirti praėjusią valstiečių valdžią, dabar, 2021 metais, imtųsi tirti 2016 – 2020 metų Seimą, tai man atrodo, kad čia ne vien aistros yra problema, čia gautųsi kažkoks žurnalistinis – politologinis tyrimas, bet nebūtų istorija, ne vien aistrų klausimas, yra ir distancijos klausimas. Ne vien per aistras. Tiesiog kartais ir į save pažvelgti, jeigu tarkim užsiimi, nežinau, žmonės kai kurie užsiima savianalize ir panašiais *brūdais*, kad jie pažvelgtų į save objektyviai, kiek įmanoma, reikia distancijos. Jeigu padarai kažką ir tos pačios dienos vakare imi analizuoti, tai pernelyg karštas tas įspūdis bus. Manau, kad reikia kažkiek palaukti, o kiek, velnias žino.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, tavo nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Manau, kad tampa ir aš nemanau, kad čia yra kažkoks, na, sunku kalbėti apie tai, kaip apie taisyklę. Yra kai kuriais atvejais, pvz. marksistinė istoriografija, nėra nei kažkoks blogis, nei dar kažkas, bet turi tam tikrų ribotumų. Jeigu tu priimi marksistinę teoriją kaip tikrovės pagrindą, per kurią tu supranti tą tikrovę, tai reiškia, kad tos tavo pažiūros gali tave įstatyti į tam tikrus rėmus, tai nereiškia, kad tavo darbai bus beprasmingi ar panašiai, bet sunku vienareikšmiškai atsakyti, bet iš kitos pusės man atrodo,

kad pažiūros, vertybės ir panašūs dalykai labai atsispindi net ne pačiame tekste, o temose, kurias nagrinėji. Žmonės dažniausia domisi tuo, kas jiems rūpi, tai man atrodo, kad ateistai dažniausiai nesiims tyrinėti Bažnyčios istorijos, jiems tai neįdomu, nebent iš noro demonizuoti, bet tada jau bus ne tyrimas, o kažkokia propaganda. Tą tyrimą reikia priimti kaip savo asmenybės dalį, žmogus ne tik politikas, bet žmogus yra žmogus, istorikas irgi yra žmogus. Nuo savo asmenybės, nuo savo istoriškumo ir vertybių nepabėgsi.

Koks yra tavo santykis su teiginiu, kad objektyvi ekspertinė istoriko nuomonė iš esmės yra ideologinė fikcija?

Žiūrint, kas tą teiginį išsako ir kokiame kontekste. Dabar žodis „diskusija“ yra *fetišizuojamas* viešojoje erdvėje, nes vyksta kažkokios kontroversijos, reikia išdiskutuoti. Diskusijos visą laiką vyksta, bet ne taip, kaip kokie konkretūs politikai įsivaizduoja. Žmonės niekada nesueina į vieną erdvę, sėdi ten valandą, dvi dienas, savaitę ir diskutuoja vieną klausimą. Visa viešoji erdvė yra ilga, nuolat vykstanti diskusija. Tie klausimai keičiasi ir yra svarstomi. Žmonės, kurie fetišizuoja diskusijas, neskaito kultūrinės spaudos, ilgesnių straipsnių, čia jau jų problema. Tai manau, kad istoriko ekspertinė nuomonė egzistuoja, ji yra svarbi ir ją galima pasitelkti, kaip iš dalies objektyvų daiktą, bet niekada nebus toks objektyvus idealas, ta pozityvistinė prasme, bet tai nereiškia, kad neegzistuoja istoriko ekspertinė nuomonė.

Istorijos ir politikos santykis - kaip manai, kas kam labiau diktuoja gaires ateičiai? Ar politika tampa istorijos įkaite, ar atvirkščiai – istorijos mokslas tampa politikos įrankiu, tarnu?

Čia vėlgi, žiūrint, kas užduoda klausimą. Kadangi pas mus jau banalu yra sakyti, kad istorija atneša jausmų, aistrų, pykčių ir t.t. Bet labai dažnai vien iš to, kaip žmonės formuluoja klausimus, sutalpina tam tikrą lūkestį. Priklauso nuo to, kas klausia, skirtingai ir atsakyčiau. Bet jei atsiribojant nuo klausėjo ir konteksto, tai aišku, kalbama apie Lietuvą, visų pirma, nes sunku įvertinti, kaip yra kitur pasaulyje, bet manyčiau, kad istorija kažkiek yra politikos įkaitė, dabar konkrečiai. Bet nebūtinai politikos, bet tokio politizuoto viešojo diskurso, kuris per tai ir paveikė daugiau politiką, nes tiesioginio ryšio tarp istorijos ir politikos, na gal ir yra jis, bet sunku aiškiai užčiuopti. Tai nėra būtinai blogai, bet kartais išvirsta į blogus dalykus. Pavyzdžiui dabar vykstantys dalykai aplink *genocido centrą* yra aiškus tam tikro istorijos pavertimo politizavimu problema. Galima matyti tam tikrą politinį, ideologinį konfliktą. Šiaip kur politika primeta diktatą, prieš porą sav. LRT pasirodęs Valdemaro Klumbio tekstas apie istorijos baimę atkreipia į tai dėmesį, kad pas mus, jeigu kažkas kritiškai pasisako apie kokius nors istorijos etapus, net nesvarbu, kad tas pasisakymas yra paremtas faktais, nekalbu apie ekstremalius propagandinius atvejus, bet šiaip, kokią nors kritišką mintį išsako apie istoriją, iškart visuomenei kyla noras prieštarauti ir ginčyti, maždaug „o kokia jūsų intencija taip

sakyti, kas jums iš to, kas užsakovas?“ Potekstė yra, kad jei pasakai, kad partizanai dalyvavo Holokauste, kas yra faktas, tai tu griauini valstybingumą. Nes Lietuvos valstybingumas yra paremtas istorija tam tikra prasme, ne vien, bet istorijos elementas valstybingume yra aiškus. Na ir taip įsivaizduojama, kad istorikas, kuris kritiškai kažką pasako apie partizanus, 1941 m. sukilimą, griauina valstybingumą. Šitoj vietoj konkrečiai ir atrodo, kad istorija tampa politine įkaite, net būtų tiksliau sakyti – ideologine įkaite kai kurių žmonių galvose, nežinau, kaip įvardinti tiksliai. Išėini iš šito konteksto, pasižiūri į JAV istoriją – bomba ant Nagasakio ir Hirošimos nediskredituoja kažkokio ten valstybingumo, kodėl karas Vietname, toks neigiamas ir beprasmis, rasinė segregacija egzistavusi nediskredituoja valstybingumo. Man atrodo, ten istorija yra laisvesnė. Aišku, vyksta ir permąstymai - nori griaut paminklus Kolumbui, gal ir griauina. Bet šitas yra, man atrodo, pagrindinis momentas, iš istorijos kyla Lietuvos valstybingumo suvokimas, tai yra gražu ir svarbu, bet iš kitos pusės, kažkurioj vietoj tai pradeda ir trukdyti istorijai vystytis. Jeigu tu visą laiką bijosi kritiškumo tam tikro, juodu dėmių istorijoje, ir tavo valstybingumas yra grindžiamas tik istorija, tai labai lengvai pasidaro toks valstybingumas pažeidžiamas.

Kaip manai, kiek XXI a. galima kalbėti apie nacionalinį naratyvą ir jo poreikį, turint omeny, kad jis yra išstumiantis kitas grupes? Jis atlieka aiškia socialinių klijų funkciją, bet tuo pačiu išstumia tuos, kurie nepatenka po tautos skėčiu.

Man atrodo, kad tai yra sąvoka, kurios turinį mes intuityviai suvokiame, bet jeigu pamėgintumėme tai kaip nors moksliskai užčiuopti, paaiškėtų, kad ten nėra jokio turinio. Propagandinė visovė, klišės. Didžiojo Lietuvos istorinio naratyvo, na jo nėra, jei yra, tai labai fragmentiškas ir stabų lygio, yra kažkokie vienetai. Kartais šitas naratyvas pavadinamas *šapokiniu*. Žmonės, kurie taip sako, man atrodo, nelabai jie skaitė Šapokos. Nėra ten taip paprasta viskas, kaip ten kartais *nufutbolinama*, kad Šapoka buvo tautininkas. Lyg ir tas daiktas yra, bet kai pradedi ieškoti, jį ne taip lengva užčiuopti. *Facebook'o patvoriuose* gali rasti žmonių, kurie aiškiai atsakys, kas tai yra, bet normaliam lygmeny – man atrodo, kad tai yra labai probleminė sąvoka. Bet jei atsiribojam nuo šios problemos ir priimam, kad iš tiesų toks yra, tai man jis yra atgrasus. Jis visą laiką bus konfliktinis su tikrove, tiek su istorine, tiek su dabartine. Jei jis nepriima kitoniškumo, neakcentuoja, labai keista, jeigu, tarkim, egzistuoja tas didysis naratyvas, nuo Vytauto, Mindaugo, ne taip svarbu, ką akcentuoja viduramžiais. Vienas populiarių vaizdinių – LDK buvo labai tolerantiška valstybė, sugyveno konfesijos ir t.t. Ateinam į nacionalizmo XX a., tai viskas apsiverčia. Pasidaro tas naratyvas iš pozityvios tolerancijos, na aišku, tie didieji proponentai tokių vat vaizdinių jie gali sakyti, kad tarpukariu žydai iš tiesų Lietuvoje gerai jautėsi, faktas, aišku buvo ir kažkokio butinio antisemitizmo, iš kitos pusės - kur jo nebuvo, bet *nu* man tai tas primetimas viršenybės kažkokios, vieno tautinio motyvo, aš nejaučiu, kodėl tu su Lietuvos piliečiu bet kuriuo turėtum jaust mažesnę bendrystę, nei su lietuviu. Jei taip suprantu šitą tautinį

naratyvą, kad jis lietuviškumą akcentuoja. Man tai norisi, kad Lietuvos valstybės istorijoje, tarkim nuo 1918-ųjų iki 1990-ųjų metų, aprašant sovietmetį ar nacių okupaciją, būtų aprašoma ir Lietuvos žydų istorija irgi. Kad nebūtų padaroma *jūsiškių* ar *mūsiškių* objektu, atsietu nuo Lietuvos istorijos - Holokaustas buvo ne tik žydų, bet ir visos Lietuvos tragedija.

Kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu - turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertini požiūrį, jog istorija yra išsprasmintą, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo? Kaip manai, ar yra racijos tame ir iš kitos pusės, kaip galim tą vertybių ugdymą atskirti nuo propagandos?

Man atrodo, Aurimas Švedas kažko panašaus yra Edvardo Gudavičiaus paklauses. Atsakysiu taip – o kas yra vertybė? Darausiu bjaurus pašnekovas, nes į klausimus atsakinėju klausimai, bet o kas yra vertybė šituo atveju? Laisvė, ar dar kažkas? Gudavičius atsakė, kad sovietmečiu jam tušinukas buvo vertybė, nes seniau rašydavo plunksna ir visada rankas išsitepdavo ir sąsiuvinius suliedavo, o kai atsirado tušinukas, gyvenimas pasidarė patogesnis. Tai žiūrint, kokią tu tą vertybę prisiimsi. Jeigu ta bendrąja prasme, atsakymas sietusi su tapatybiniais klausimais, į kuriuos jau pradžioje pokalbio atsakinėjau ir mano nuomone, nepabėgsi nuo to, kas esi ir labiausia tai pasireiškia temose, ką tu tyrinėji. Bet iš kitos pusės, ta bendrąja prasme, tas teiginys man abejotinas. Aš lygiai taip pat galiu kelt klausimą, kas yra *faktokrapštystė*, kokių 1930-ųjų metų sodinukų apželdinimas Kaune 1930-1932 metais, man atrodo, kad yra *faktokrapštystė*, bet nėra to tiek daug lietuviškoj istoriografijoj. Žmonės kelia pakankamai didelius ir sudėtingus klausimus, ir jei jie sugeba iškelti, tai jau yra pakankamai prasminga. Sunku atsiriboti ir pasiimti vien viešąją erdvę, mokslines knygas ir studentų darbus. Yra trys lygmenys, viešoji erdvė, studentų darbai ir istoriografija. Visi skirtingi ir kadangi visus tris jaučiu, studentų darbuose matau, kad yra tam tikros *faktokrapštystės* rašant bakalaurus, pasiima kokį vieną archyvinį fondą ir jį drasko skersai išilgai ir papasakoja kokios vienos mikro-smulkmenos dalyką. Bet net ir tokie dalykai turi prasmę, *faktokrapštystė* nebūtinai turi neigiamą konotaciją. Aš irgi kažkurį laiką galvojau studijų metu, kad yra daug *faktokrapštystės* Lietuvoje, bet nemanau, kad čia yra didelė problema Lietuvos istorikui ir nemanau, kad ta problema išsisprendžia įvedus kažkokią vertybės sąvoką.

Kuo iš esmės tai skiriasi nuo propagandos?

Čia vėlgi sunku, man atrodo, viena didžioji istorijos problemų Lietuvoje yra ne *faktokrapštyškumas*, vertybių stoka. Jeigu tu izoliuotai paimi tokį teiginį, tai gali vartyt, bet dažnai, kai Lietuvoj kažkas kalba, tai kalba turėdami intencijų, įsivaizdavimą apie pasaulį. Teoriškai nebūčiau prieš, kad valstybė dalyvautų, turėtų sistemingą istorijos politiką, turėtų naratyvą, kurį norėtų įdiegti per švietimą, kitas priemones. Teoriškai aš ne prieš, bet praktiškai, matydamas šiaip, kas dedasi už lango, gyvendamas

šioje nuostabioje žemėje, man tai kelia abejonių, kad iš to bus daugiau žalos padaryta, negu naudos. Bus pateikta labai primityvi istorijos samprata tam tikra, primityvus suvulgarintas turinys, bus pajungta kažkokiam, bus įsivaizduojama, kad nuo šito suprimityvinimo žmonės taps geresniais piliečiais, tautiškesniais. Man tai taip neatrodo. Man kaip tik atrodo, istorija turi ugdyti ne kažkokią tautinę savimonę, ne panašius dalykus, o turi ugdyti mąstymą, pačia bendriausia prasme. Aš labiau orientuotas būčiau ne tai, kad istorinė tikrovė būtų redukuojama į kažkokių naratyvus, o kad ko plačiau ir įvairapusiškiau pateikiama. Kad nebūtų kažkokio vieno nacionalinio naratyvo, ar dar kažką. Aš kažkaip atsitiktinai prisiminiau, kai mokiausi licėjū, turėjau istorijos mokytoją, aplinka buvo licėjū tokia, kad daug žmonių dalyvauja visokiuose moksleivių olimpiadose, kažkaip pradėjau galvoti, o tai kodėl nieko negirdėjau apie tarptautinę istorijos olimpiadą? Kame čia *varke*? Pradėjom šnekėti su mokytoju, sako, niekad nebus tokio dalyko. Susodink lietuviško, jis ne taip sakė, aš perfrazuosiu, susodink lietuviškos švietimo sistemos produktą ir susodink lenkiškos švietimo sistemos produktą ir pateik olimpiados temą „Vilniaus klausimas 1919-1939 metais“. Kaip surasti, kurio atsakymas bus teisingas? Ir viena pusė ir kita pusė turi savo argumentų, faktų ir teiginių. Mano požiūriu jie turi egzistuoti, o ne iškelti vienus ir užsimerkti prieš kitus.

Gal europinis istorinis naratyvas galėtų padėti?

Europinis, man atrodo, yra prasmingas. *Jo*, čia gal gerai papildei, kad tas mano, nu bet vis tiek europinio identiteto kartinė dalis turėtų būti mąstymas. Europinis naratyvas, ką daro sėkmingai, man atrodo, Lietuvos medievistai, tai vat jie, LDK istorija šiuo požiūriu yra labai naudinga, ne tai, kad naudinga, patogi, galbūt, pateikti bendražmogišką istoriją. Bendravalstybinę. Ne vien konfliktų, karų, bet kultūros istorijos tam tikrą susisaistymą, ryšį ir t.t. Grįžtant prie man artimesnių dalykų, Vilniaus klausimas nėra didžiulė mano specializacija, bet yra tas tarpukario vaizdinys, kad lietuviai nekenė lenkų, lenkai – lietuvių ir plovėsi amžinai. Bet Lietuvos politinis elitas, ypač 1918-ųjų metų iki 3-4 dešimtmečio pradžios kas antras mokėjo lenkiškai ko ne geriau nei lietuviškai, skaitė lenkiškas knygas ir nematė problemų, nes kultūriškai tai buvo jungtis, politinis konfliktas atskyrė žmones. Mokykloj man atrodė kitaip, aš piktinausi, kad ant litų vaizduojami rašytojai, visuomenės veikėjai, o ne partizanai. Dabar man atrodo, kad kultūra yra galingesnė už politiką šituo klausimu, kalbant tokiame kontekste. Europinis naratyvas, Europos istorija parodo kultūrų bendrumą, net ir tokiom sąlygom. Politinė istorija parodo konfliktų, lūžių istoriją, nes savaime taip konstruojama, skirstoma į etapus, o kultūra parodo tęstinumą, ryšius tarp žmonių. Mano viena mėgstamiausia knyga yra Stefan'o Zweig'o atsiminimai - *Vakarykštis pasaulis*. Rašytojas, kuris pamatė du pasaulinius karus, kurio tėvynė – Austrijos–Vengrijos imperija subyrėjo, o nacių laikais jo pasas buvo atimtas ir jis buvo priverstas bėgti, bet toje knygoje esminis akcentas – pozityvumas. Kultūra jungia žmones. Jis turėjo

daugybę bičiulių visame pasaulyje, net kai pradėjo Vokietija kariauti, vis tiek jis turėjo visose šalyse daugybę draugų.

Kaip tau atrodo, ar mes galėtumėm su kaimynais sutarti dėl tam tikrų klausimų? Mūsų istorijos politika, manau, sutiksi, yra labiau padrika, palyginus su mums artimiausiais kaimynais?

Padrika. Šitoj vietoj iš padrikumo ir tam tikrų pozityvių dalykų išeina - mes neturim *IPN'o*. Aš kartais galvoju, yra iš tų skalambijančių varpais, kad Baltarusija savinasi LDK, tiek istorikai, tiek visuomenė. Aš tai to neįėjau. Suprantu, rašo knygas, statosi paminklus, aiškina, užsiima kažkokia propaganda. Iš esmės - iškraipo istoriją, bet, ar tai labai kažką skaudina, padaro neigiamos įtakos? Prie alaus su baltarusiu gal ir nesusišnekėsi apie istoriją trečią nakties, bet ar tai yra esminė to susitikimo priežastis? Nežinau. Tai vat, vėlgi grįžtant ir rimčiau atsakant, aš kaip ir sakiau, teoriškai nebūčiau prieš sistemingą istorinę politiką, naratyvus, teoriškai, bet praktika rodo, kad iš to nieko gero kol kas nesigauna. Lenkijos pavyzdys mane nuširdžiai baugina. Tai nėra jokia siekiamybė, ir mane baugina, kai Seime dabar Valdas Rakutis Lenkiją pateikia kaip pavyzdį. Man atrodo, kad ten vyksta baisūs dalykai, tai anaipol nėra jokia siekiamybė ir ačiū Dievui, kad Lietuvos istorijos politika yra padrika.

Įvairių grupių ir institucijų įsitraukimas į tos politikos formavimą gal ir neleidžia susiformuoti tam konkrečiam galios centrui, tai turbūt ir apsunkina istorijos pasitelkimą propagandai?

Reaguojant, aš pradėjau tikrai nekęsti žodžio „diskusija“. Jis mane nervina, nes yra kažkokia iliuzija – ką reiškia, kad istorikai išdiskutuos klausimą? Istorikas labai dažnai nepateikia kažkokių konkrečių atsakymų. Tas Ranke's idealas, kad reikia pateikti istoriją kaip buvo iš tiesų, tai siekiamybė, bet niekada nepasiekia tikrovės. Susodink du istorikus, istorikas ir istorikas šneka apie tą patį dalyką, tarkim Lietuva nacių okupacijos metais, jie išdiskutuos tą klausimą, bet neras sutarimo. Tai yra visiškai natūralu. Fetišizavimas, diskusija, vėl grįžtam prie tos pačios ekspertinės nuomonės, man baisiausia yra Lietuvoj, kai kalbama apie kažkokius, netikiu, kad Lietuvoj vyksta kultūriniai karai, bet kažkokios vienybės. Sąjūdžio vienybė, vienas iš tų mistinių idealų, kurių žmonės pasiilgsta. Man tai atrodo, ačiū Dievui, kad nėra jokios vienybės, na ne jokios, bet Sąjūdžio laikų vienybės, nes jos prisireikia didžiausių politinių neramumų atveju. Kai tauta, valstybė yra pavojuje, kažkas gresia, reikia susitelkti ir t.t. Labai gerai, kad tokių dalykų dabar nereikia. Galim su daug kuom nesutikti ir viskas su tuo tvarkoj. Turiu savo nuomonę visų Škirpų, Cvirkų, Noreikų ir t.t. klausimu, matau kitas nuomones, jas suprantu, kai kurias labiau, kai kurias mažiau, niekam neperšu savo nuomonės. Dalyvaudamas diskusijoj va tokiu klausimu apie įamžinimą kažkokių žmonių, turėsiu savo nuomonę ir ją ginsiu argumentais, pavyzdžiais ir t.t., bet mano tikslas toje diskusijoje nebus įtikinti žmones, kad tai yra ta vienintelė nuomonė, kurią reikia priimt ir sutart. Mane vėl užnešė ant posūkio.

Bet vis tiek, net išdiskutavus klausimą, sprendimą priimti reikia.

Turbūt kaip galim pasižiūrėt, artimiausi pavyzdžiai, kuriuos prisimenu, kokiam kontekste buvo nuimti paskutiniai paminklai. Tai niekad nebuvo kažkoks triumfalinis veiksmas. Žaliojo tilto skulptūras nuėmė su pretekstu restauruoti ir dabar jau jos nebegrįš. Žmonės su tuo susitaikė. Noreikos lenta buvo nulupta paryčiais kažkokių Grindos vyrų, prieš tai niekam nieko nepaaiškinus. Čia parodo, kaip tu sakai, reikia priimti sprendimą ir kažkaip *chebra* nenori priimti sprendimo, baisu jiems, jie bijo, ar kas. Nežinau, bet man šitas dalykas mane labiau erzina, negu nesvarbu man, ar palikit, ar nuimkit tuos paminklus, mane tai mažiau erzina, nei sprendimo nepriėmimas, net jei sprendimas yra palikt kokį paminklą, jūs jį iškomunikuokit ir priimkit.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje. Kaip ją įvertintum ir ar yra pakankama, bet turbūt reikėtų paklausti jūsų tinklalaidės klausimo - ko tyli istorikai?

Aš pakankamai dažnai mąstau šituo klausimu, kai atėjau studijuoti bakalauro, atsimečiau ir dėstytojam kai kuriems priekaištaudavau, kad per mažai dalyvaujat viešoj erdvėj, daugiau rašykit ir t.t. Bet dabar man atrodo biškį kitaip. Man atrodo, kad čia yra dvilypė problema. Tai yra ir pačių istorikų ir visuomenės problema. Ta prasme kalbėtojo ir klausytojo. Negalima nei ant vieno nei ant kito sumauti. Man atrodo, kad istorikai viešojoje erdvėje reiškiasi pakankamai nemažai, pastaruoju metu tas turbūt daugėja ir tą rodo daug ženklų, ne tik, kad jie noriai pakomentuoja kokiems žurnalistam visokias istorines aktualijas, dalyvauja viešose diskusijose, bet pastaruoju metu matyti, kad istorikams ima vis labiau rūpėti, kad jų knygos būtų ne tik išleistos, bet ir būtų skaitomos ir paskaitomos. Jie rašo, nereikia to net vadinti populiarinimo knygom, rašo mokslam, bet leidžiasi komercinėse leidyklose, tai rodo kitokį interesą, pasiekti tam tikrą auditoriją, būti atpažįstamam tam tikra prasme ir panašiai. Iš kitos pusės, tai čia ta pozityvioji pusė, iš kitos pusės jie aišku, istorikai vis tiek yra pasilikę dramblio kaulo bokšte, ne visi aišku, bet nu jie įtariai stebi viešąją erdvę ir nelabai moka joje dalyvauti, dabar viešoji erdvė kuo toliau, tuo labiau darosi tokia fragmentiška, taip pavadinčiau. Tokia *Facebook'inė*, šiais laikais jau žmonės internete ilgų tekstų neskaito, tai jiems galbūt yra sunku, nežinau, čia būtų įdomus tyrimas, ne tyrimas, kas iš istorikų turi didžiausią *Facebook'o* sekėjų armiją, ar čia būtų indikatorius, tas žmogus kuris turi tarkim didžiausią soc. tinkluose sekėjų skaičių, ar tai koreliuoja su tuo, kad jis daugiausia ir dalyvauja viešojoje erdvėje. Tai čia iš istorikų pusės. Viena vertus jie tikrai bando komunikuoti. Bet ne viskas dar juos domina, iš kitos pusės yra visuomenės kontekstas. Visuomenė vis tiek yra sunku apibendrintai kalbėti apie visuomenę, susikalbėti su tokiu plačiu organizmu yra sudėtinga, visuomenė keičiasi, prisitaiko prie *Facebook'o*. Istorikas niekad nebus geras *influenceris*. Jis niekad negebės sukurti kažkokių *Instagramo* profilių, kur reklamuotų kremukus, kaip daro *influenceriai*, vietoj kremukų reklamuoti istoriją, jie niekad to nesugebės. Matom pernelyg kompleksinį dalyką, istorikai kalba ilgais sunkiais sakiniiais, su daug „o tačiau, bet kadangi, atsižvelgus į galima teikti, kad galbūt“ ir viešojoje erdvėje tokiam kalbėjimui nėra nei poreikio, nei

galbūt, kantrybės, konkretus pavyzdys - tie patys žurnalistai, kurie kalbina istorikus. Jiems neįdomu, kad čia istorikas pasakys, kaip čia yra sudėtinga ar dar kažką, Jie sakys, pasakyk trumpai ir pridėk kuo daugiau *razinkų*. Žurnalistai šituo atveju yra visuomenės atspindys. Istorikam yra galbūt sunkiausia prabilti apie problematiškiausius įvykius. Poreikis, interesas istorijai yra visuomenėje didelis, bet visuomenė *biškį* tingi ta istorija domėtis. Atsiranda kitokių formų poreikis, kaip susipažinti su ta istorija, neinvestuojant tiek daug laiko į knygų skaitymą. Pripažinkim, kad ne kiekvienas turi laiko, galimybių ir noro skaityti knygas po kelis šimtus puslapių, ir man pačiam sunku skaityti istoriografines knygas, nuobodokas užsiėmimas atrodo, prisiverti ir varai, bet ne visi turi noro prisivertinėti, atsiveria poreikis įvairioms formoms – *podcast'ams*, video, filmams, filmukams, *Youtube* ir galų gale. Čia man atrodo, kad istorikai šito neišnaudoja. Man atrodo, Ko tyli istorikai, neskaitant, kad LRT radijuje „Džiazuojančios istorijos“, yra vienintelė istorinė tinklalaidė.

O VDU Praeities režiai?

Tai kad jie ten man atrodo, įrašė tris režius ir pasibaigė. Istorikai sunkiai prisitaiko prie besikeičiančių tendencijų, technologijų, įvardinkime taip. Tai sakyčiau, kad ieškant kažkokio apibendrinimo, istorikai kalba, ne visada jie moka kalbėti aiškiai, bet jie bent, man atrodo, tai daro pakankamai noriai, jie nori, jiems darosi svarbu būti išgirstiems. Tas skatina juos keistis, kitaip formuluoti mintis ir nebūti nepaskaitomu knygų, monografijų ir t.t. Autoriais. Visuomenė, tuo tarpu, turi poreikį smalsumui istorijai, jie nori domėtis, nori išgirsti, bet neįdeda pakankami pastangų. Vis tiek tai reikalauja tam tikro atsidėjimo, jeigu tu nori suprasti dalykus, tai sakyčiau taip, abi pusės čia truputį kartais pjauna į šalį, bet pagrindas šiaip yra tikras dialogo. Negaliu sakyti, kad istorikai yra visuomenėje negirdimi, ar kad atvirkščiai, istorikai visuomenę ignoruoja, ar kad visuomenė istorikų neklauso.

Bet turime ir pavyzdžių, kaip visgi sugebėjo istorikai *pasikinkyti* naujas medijas – pvz. *TikTok*. Tai yra tokia medija, kuri leidžia žiūrovams užduoti jiems rūpimus klausimus, tai kartais klausimų pasitaiko ir įdomesnių - pvz. kada Lietuvoje atsirado vėdarai?

Dvi mintys atėjo. Pagal tai, kokių žmonės klausimų nori, jeigu juos domina vėdarai kada atsirado Lietuvoje, tai man čia gryniausia *faktokrapšystė*. Tai gal *faktokrapštystės* mums stinga. Kitaip performuluojant, žmonės istorijoje ieško ne tų pačių dalykų, istorikai kelia klausimus, kas įvyko, kodėl, visuomenei irgi rūpi kažkiek. *Facebook'e* jei *postintum* su *razinka* apie didiką, valgantį vėdarus ir nukrentantį nuo arklio, dėl to, kad jis tų vėdarų prisikirto, sulauktų didesnio dėmesio, negu kažkoks pasakojimas, negu apie Gegužės 3-osios Konstituciją, pataisas ar panašius dalykus. Aš seniau su draugais ginčydavausi, vienas po 90-ųjų metų didžiųjų įvykių, kalbėjimo apie istoriją simbolių, buvo „Būtovės slėpiniai“, tai buvo absoliutus fenomenas, kuris berods į Nacionalinę Premiją pavirto. Ir aš ginčydavausi su draugais, ar šiais laikais paeitų „Būtovės slėpiniai“. Net ne dabar, o 2010-ais metais,

ar būtų vis dar toks reiškiny, kaip buvo tada. Jie man sakydavo nė velnio, o man atrodo, kad paeitų, bet visgi, man atrodo, kad jie teisūs. Šiais laikais tai jau yra per lėtas daiktas. Žmonės nuėjo per toli, o istorikų kalbėjimas vis tiek lėtas, šiais laikais jau taip nebepaeitų, nors turinys vis tiek yra fundamentalus.

Patrauklaus formato paieškos, vis tiek, dabar turbūt, patraukliausi yra pasakojimai, kuriuose yra humoro ir kalbant apie istoriją, nežinau, ar galėtumėm leisti sau tai. Kiek Lietuvoje tas būtų įmanoma?

Nežinau, ar matei, Laisvės TV paleido laidą su Mantu Bartuševičium „1000-mečio žinios“ berods, TV3 žinių formatu pasakojama apie XIII a. Lietuvą. Prikrauta humoro. Ne taip svarbu, ar gerai padaryta, ar blogai, bet intencija yra. Aš žiūrėdamas galvojau, gerai, XIII a. visiems yra *dzin*, ką jūs ten pasakojat, kol Vytauto Didžiojo neišvadinat kokiais nors nepadoriais žodžiais, visiems ir bus *dzin*. Bet kaip jiems seksis prieit iki XX a. istorijos, tada jau man atrodo gali būti tam tikra projekto krizė. Bus įdomu pasižiūrėt. Aš manau, kad nereikia bijoti istorijos, nereikia bijoti juoko, bet aišku, tai yra sudėtinga. Vėlgi, teoriškai aš ne prieš, kad būtų iš istorijos pasišaipoma, surandama juokų ir panašiai, bet kol mums trūksta gal netgi talento, nebūtinai tai pavadinčiau drąsa. Labai dažnai Lietuvoje, kai žmonės laikosi kažko įsikibę, tradicinių vertybių pvz. kitiems kyla noras pašaipiai ir agresyviai tą daiktą pulti, tai jau nebe humoras, o durna agresija. Daugelis bandymų prabilti apie istoriją per juoko prizmę, kad jie galėtų kažko susilaukti, jie įgautų va tokias išraiškias. Iš kitos pusės, Gintaras Beresnevičius, net Juozas Erlickas kai kuriems net patinka, jie randa istorijoje to humoro ir per galvą negavo tie žmonės, nors irgi rašė labiau apie tolimesnius įvykius, kurie mum mažiau skauda, bet apie partizanus prabilti ar holokaustą per juoko prizmę, aš tą kol kas sunkiai įsivaizduoju, nors partizanų gyvenime to juoko tikrai nemažai buvo. Iš kitos pusės, gal ne kiek susikoncentruojant ties juoku, bet žmones domina *razinkos*, Nebūtinai turi būt juokinga, turi būt *cinkelis*.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius – pvz. vikingų raguoti šalmai bei kiti nesusipratimai yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Nu ragai gal didelės žalos nepadaro, čia labai priklauso nuo pavyzdžio. Aš suprantu, kad istorikus tikrai erzina tokie dalykai, bet juos erzina ne dėl to, kad jie bijo, kad kažkas iškraipoma, o tiesiog erzina, nes supranti, kaip turėtų būti ir tave išmuša iš žiūrėjimo, sugadina malonumą. Daug ką *užknisęs* pavyzdys, filmuose apie tarpukario Lietuvą arba sovietmetį kai parodo plastikinius langus. Suprantu, kad tai nereikšminga detalė, gal režisieriui kažką ir pasakyčiau, jei stovėčiau filmavimo salėj, nes taip keistai atrodo, iškart išmuša tokie dalykai, bet iš kitos pusės, jeigu visuma tos istorijos

yra gera, Lietuviškam istoriniam kine retai taip būna, tai aš nieko prieš, kad pasitaiko netikslumai, faktinės smulkmenos. Man atrodo, kad neskauda. Tai aš labiau, dėl manęs tegu kuria, su ragais, langais ir šiaip, man kūryba yra tam tikra vertybė, kuo daugiau žmonės kurs ir domės istorija, tuo geriau. Penkis šimtus kartų pakartos, kad vikingų šalmai neturėjo ragų, gal penki šimtai pirmas filmas ir nebeturės, jau visuomenė atpažins apie ką tai yra ir tokie dalykai pozityvų krūvį daugiau neša. Retas kuris eis skaityt monografijų ir aiškintis, tai turbūt dažnas pažiūrėjęs serialą liks *Vikipedijos* lygmeny, turės kreivą įsivaizdavimą apie vikingus, bet ar tai labai blogai.

Kaip manai, koks turėtų būt viešas istorikas? Kokie bruožai galėtų padėti tam istorikui, kuris pasirinko viešo intelektualo vaidmenį?

Aš visų pirma kalbėčiau per tai, kad jis vis dėl to, nepaisant to, kad jis nori būt viešas ar dar kažką, jis turi būt profesionalus. Profesinė prasme ir sąžiningas ir *nechaltūrint*, nes turim irgi pavyzdžių istorikų, kurie nesvarbu, ką paprašysi, jie tau gali bet ką pakomentuoti, nors nelabai ką apie tai išmano. Į juos iš karto bendruomenės požiūris yra skeptiškas. Tokių žmonių, aišku, nėra daugiau, jų niekas nelaiko labai rimtais ekspertais. Tai, visų pirma, turi būti sąžiningas prieš save, nes neši tam tikrą krūvį, žinią visuomenei, atsakyk už *bazarą*, kaip sakoma, kad tavo ta žinia bus paremta kažkuo, tavo kažkokiais tyrinėjimais, skaitymu, dar kažkuo. Čia man atrodo svarbiausias dalykas. Vėl grįžtant prie visuomenės ir istorijos susikalbėjimo, yra tas dažnas priekaištas istorikam, kad „jūs nemokat rašyti, ateina kas nors ir parašo įtaigiai“. Tai va čia susiejam tuos du klausimus tavo apie visuomenės ir istorijos santykį ir vikingų šalmus. Ateina koks nors plunksną valdantis *pacukas* ir parašo už jus geriau. *Nu* gerai, *nu* parašo tai parašo, bet ten istorinio turinio būna labai minimaliai dažniausiai. Tai dėl to aš ir sakau, kad čia yra visuomenės problema. Dėl to aš ir pradėdau akcentuodamas profesionalumą ir šitas savybes. Net jeigu žmogus nori būti viešas, turinys visada turi būti svarbiau už formą. O šiaip tai sakyčiau, kad jis turi būt drąsus, ta prasme, nebijoti, nes istorikai dažnai gauna iš visuomenės ir viešosios erdvės per galvą, ne tik dėl to, kad nesuprantamai šneka, bet ir dėl to, kad šneka kažką, kas nepatinka žmonėm ir panašiai. Ir stengtis kalbėti kuo paprasčiau. Neužsidaryti kažkokiuose ten sudėtinguose konstruktuose, stengtis ir kartais sau pačiam kuo paprasčiau suformuluoti dalykus, mintis ir t.t. Tai tiesiog *don't overthink things*.

Priedas Nr. 17. Interviu su Vytautu Volungevičiumi.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Vilniaus Pilių Valstybinio Kultūrinio Rezervato Direkcija; data: 2021-04-05; laikas: 17:30; trukmė: 1:00:44)

Kas yra istorikas šiandien, koks yra jo vaidmuo, misija, atsakomybė?

Nežinau, turbūt daugybė istorikų labai skirtingai pasakytų. Atvirai pasakius, man reiškiant savo asmeninę nuomonę, visada susidurdavau su ta problema netiesiogiai, kai teko dėstyti ir tuos dalykus ypatingai, kurie yra taip toli nutolę nuo šios dienos, šių dienų aktualijų, svarbių klausimų, visada bandai, ar vykusiai, ar nevykusiai, studentams parodyti ar įrodyti šitos veiklos prasmingumą. Bet žinoma, galbūt, neretai būdavo ir tokio *pritempinėjimo*, vis tiek norisi įrodyti savo egzistencijos prasmingumą ir vertę visuomenei, kadangi iš mokesčių mokėtojų eina tavo alga. Man, aš atvirai pasakysiu, žvelgiant į istoriko amatą yra daug inertiškumo. Žvelgiant į tai, kad istorijos mokslas kaip mokslas susiformuoja, yra institucionalizuojamas XIX a., tada istorijos mokslas tarnavo kaip nacionalinio valstybingumo tam tikras tarnas. Tada tarsi galima sakyti, kad tada susiformavo supratimas, kad istorija yra politinė istorija ir didžiųjų žmonių istorija, bet tarsi vis tiek ta tikrovė keičiasi mūsų ir mes negyvename XIX a. Susiduriame su kitomis problemomis ir tam tikra prasme valstybingumo problemomis, istorikai tarsi reaguodami į šių dienų aktualijas, pradeda ieškoti kažkokių atitikmenų istorijoje, iškelti tam tikras valstybingumo problemas ir mes sugrįžtame prie istorijos, kaip prie valstybingumo ištakų, valstybingumo susiformavimo klausimo. Šiuo atveju aš galvoju, kad vienus istorikus galima laikyti tarsi valstybingumo žaizdro puoselėtojus arba saugotojus, viena vertus. Kiti visgi, tam tikra prasme tarsi užsiima tokia praeities revizija, norėdami parodyti, kokių negerovių istorijoje būta su įvairiomis socialinėmis grupėmis, tos socialinės grupės, kurios gal ir suvokiamos arba buvo praeityje demonizuojamos, niekinamos ir dėl to kartais dabar tarsi norima iš iškelti iš tos istorijos paraščių ir parodyti sudėtingą jų tam tikrą gyvenimą įvairiais istoriniais laikotarpiais, kita vertus mėgstama sakyti, kad istorikas moko visuomene arba rodo pavyzdį, kaip reikia kritiškai vertinti tikrovę, informaciją, su visomis iš to išplaukiančiomis šiandieninėmis problemomis, ar tai būtų politika, ar vertybiniai klausimai, kaip dabar tai įvardijama, būčiau linkęs šitą istorikų susireikšminimą dėl kritinio požiūrio šiek tiek nuvaikinkuoti, nes galvoju, kad visi humanitarai daugiau ar mažiau pasakys, kad jie visi kritiškai mąsto ir moko studentus, rodo visuomenei, kad kritiniai santykiai su tikrove, informacija, su kuria mes susiduriame. Tai galėtume sakyti, kad tas kritinis santykis su tikrove yra visgi universalus, būdingas kiekvienai humanitarinei disciplinai, o gal net kartais kokie filosofai ar sociologai daugiau tuo dalyku užsiima, nes nepasimeta pavieniuose sau reikšminguose faktuose. Ir visgi reikėtų apibendrinti, negalėčiau pasakyt nieko originalaus, kaip tik tai, ką, ką yra pasakęs Jörn'as Rūsen'as, Vokietijos istorikas ir istorijos mokslo teoretikas, kad istorikai, galbūt ne visi, tikrai nedidelė dalis, padeda susiorientuoti laike ir erdvėje. Tai

reiškia, kurdami tam tikrą istorinį pasakojimą, išskeldami tam tikrus, svarbius visuomenėje tuo laikotarpiu klausimus, arba praeityje atrasdami kažkokias struktūriškai panašias problemas, jie tarsi parodo, su kokiomis problemomis visuomenė, žmogus apskritai susiduria istorijos tėkmėje ir rodo tam tikrus orientyrus. Kurdamas pasakojimą, istorikas vis tiek nėra neutralus ir formuoja tam tikras vertybes, pats vadovaujasi tam tikromis vertybėmis ir šiuo požiūriu gali formuoti visuomenės nuomonę apie to paties konkretaus visuomenės atstovo ir konkrečios visuomenės padėtį laike ir erdvėje. Ir kokio tikslo visuomenė, tam tikra bendruomenė siekia ir į ką tam tikra prasme vertybiškai lygiuojasi ir koku istoriniu keliu nori eiti toliau, kokiomis vertybėmis nori vadovautis.

Kada istorikas turi imtis tyrinėti reiškinį? Ar reikia išlaukti, kol aprims aistros, ar kaip tik - imtis sisteminti žinias, kol dar klausimas sukelia diskusijų ir bandyti užkirsti kelią ateities nesutarimams?

Bet koku atveju gyvi liudytojai, žinoma, daro įtaką istoriko santykiui su jo pasirinktu reiškiniumi, objektu. Čia toksai sudėtingas klausimas ir jisai man iš tiesų niekada nebuvo aktualus, nes mano domėjimosi sritis daug labiau nutolusi laike, dėl to man iš dalies yra sudėtinga, iš kitos pusės - moksle, humanitariniame ar socialiniame, negali būti jokių tabu, reikia įvertinti visus kylančius iššūkius to tyrimo metu, turint omenyje, kad liudininkai yra gyvi. Apsispręsti, kada jau tam tikras reiškinys gali būti tiriamas, čia mokslininko, istoriko, humanitaro, asmeninis reikalas. Kaip ir bet kokio tyrimo vertė priklauso nuo jo sąžinės, turi žmogus sąžiningai tirti dalyką, nereiškia, kad neturi turėti vertybinių nuostatų, bet kaip įmanoma labiau atsižvelgti į šaltinius, liudininkus ir žinoma, kompetencijos. Tai aš galvoju, čia iškyla daug tokių problemų ir to paties istoriko, jeigu jis yra tam tikrų dalykų amžininkas, to tyrimo rezultatams. Ir visgi aš galvoju, kad tarsi tam tikri dalykai paliekami – čia ne istorikams, kiti politologams, sociologams. Aš dėl to nesu apsisprendęs ir galvojęs, sakyčiau, kad jeigu istorikas sugeba tą dalyką aktualizuoti, kiek įmanoma nešališkiau spręsti tam tikrą problemą, tai būtent tas laiko tarpas tarp jo vykdomo tyrimo ir paties to reiškinio, kurį pasirinko, neturėtų vaidinti čia lemiamo vaidmens, svarbiausias dalykas, kaip tyrėjas, istorikas įvertina savo galimybes, kiek įmanoma nešališkiau ir įvertindamas visas iš to kylančias rizikas, kad tiriamasis reiškinys yra čia pat, laiko požiūriu, jeigu jis tą sugeba įvertinti, manau, kad jisai gali tuos dalykus tirti, tik kitas yra dalykas, jis turbūt turi būti pasiruošęs tam dalykui, kad jo cecho žmonės gali paaiškinti, kad tai nėra istorija, bet manau, kad lietuviškajam istorijos moksle, mano žiniomis nėra, aiškios skirties arba refleksijos, kur yra istoriko ir kur yra politologo tyrimas.

Žmogus yra politinis gyvūnas, tad čia iškyla istoriko, kaip politinio veikėjo klausimas – ar, tavo nuomone, politinės pažiūros, asmeninės vertybės tampa ir ar turi tapti istorijos rašymo dalimi?

Neišvengiamai tampa. O turi ar neturi, čia tiesiog, to neįmanoma išvengti. Visos šitos tokios struktūrinės pamatinės problemos, kurios vienokią ar kitokią formą įgauna istoriko tekste jau yra parodyta ne vieno istorijos teoretiko ir tai, kad tam tikros pamatinės istoriko vertybinės ir politinės prielaidos, įsitikinimai, požiūris, turi įtakos jo formuojamam istoriniam tekstui, pasakojimui, tai aš galvoju, kad man nepatinka žodis „neišvengiama“, bet nežinau, kaip įmanoma išvengti šito žodžio. Manau, kad daugybė dalykų neįsisąmonintų paties istoriko, o kartais galbūt ir įsisąmonintų, vienokia ar kitokia forma nugula tekstuose, mes galime reikalauti iš istoriko, humanitaro objektyvumo, bet visgi, aš galvoju, pats savaime tas dalykas kaip objektyvumas būtų nepagrįstas siekinys, galima siekti kiek įmanoma didesnio nešališkumo, bet bandant sukurti rišlų tekstą, iš esmės neįmanoma išvengti vienokių ar kitokių savo pasaulėžiūrinio, politinio įsitikinimo išraiškos, savo rašomame, kuriamame tekste.

Koks yra tavo santykis su teiginiu, jog objektyvi istoriko ekspertinė nuomonė yra ideologinė fikcija?

Aš nežinau, kodėl čia galėtų būti tam tikras ideologinis šito dalyko matmuo, visgi aš galvoju, žinoma, nėra tam tikra prasme mano supratimu, beveik neegzistuoja faktai, kaip gryni dalykai, dažniausia jie funkcionuoja interpretacijose. Bet šiuo atveju, jei mes užduodame klausimą istorikui, kada įvyko koks nors Vorkslas mūšis ir jisai atsako, labai paprastai vienu sakiniu pasako datą, vietą, tai šiuo atveju mes galėtume sakyti, kad taip, istorikas sudalyvavo kaip ekspertas, atsakė kaip ekspertas ir jo pateiktoje informacijoje neglūdi jokia kažkokia tai užslėpta ideologinė *superstruktūra*, bet tuo atveju jeigu mes jau kryptame į kažkokius sudėtingesnius dalykus, jeigu mes klausiamo, kokią įtaką turėjo Mindaugo krikštas, tai šiuo atveju iš istoriko atsakymo galėsime pamatyti ideologines, vertybines nuostatas. Jau prasideda interpretacija ir šiuo atveju labai tikėtina, kad tame dalyke bus užkoduota savojo gyvenamojo laiko vertybinės kažkokios nuostatos, būtent orientacija laike ir erdvėje. Tai jeigu mes kalbam apie sudėtingesnius dalykus, bandome interpretuoti reiškinius, aiškinti, kiek istorikas sugeba tam tikras priežastis, apibūdinti tam tikrų sprendimų aplinkybes, jų reikšmę visuomenei ar kažkokių kitų socialinių darinių raidai, bet kokiu atveju tai bus interpretacijos, nebūtinai tai turi būti ideologizuota, gali būti ir ideologizuota, jei žiūrėtumėm į sovietinę istoriografiją, žinoma, ir šiandien turim tam tikrą ideologiją, būčiau labiau linkęs sakyti, gali būti ideologinė užkoduota tam tikra žinia, bet visgi būčiau linkęs, kiek įmanoma neutraliau tai įvardinti vertybine pozicija. Bet aš galvoju, kad iš esmės į sudėtingesnę klausimą beveik neįmanoma pateikti atsakymo, po kuriuo neslypėtų tam tikros pamatinės, teorinės, pasaulėžiūrinės paties istoriko prielaidos.

Jei sakai, jog faktai savaime neveikia, gauna tam tikras prasmes ir funkcijas interpretacijose, tai kai kurių politikos filosofų nuomone, istorija, kad įgautų prasmę ir nebūtų faktų kratiniu -

turi turėti „tiltą“ tarp fakto ir vertybės. Kaip vertini požiūrį, jog istorija yra išprasminata, kol nepadedą ugdyti visuomenės vertybių? Patriotizmo?

Istorijos mokslas nebūtinai turi ugdyti patriotizmą, tokį, kokį galima įsivaizduoti XIX a. antros pusės Krokuvos gimnazijoje. Ten vieną dalyką sužinosime, kitą dalyką sužinosime sovietinėje kokioje nors 45-toji mokykloje, visiškai kitą dalyką išgirsime. Visiškai kitą pasakojimą išgirsime dabar. Aš galvoju, vienas dalykas, mes galime klausytis tam tikro patriotinio pasakojimo, kita vertus galime pavadinti patriotiniu, kalbėdamas tarsi pateiksiu savo vertybinę poziciją. Galime kalbėti apie sovietinį demagoginį pasakojimą. Kuris kaip pasakyti, buvo patriotinis pasakojimas buvo šiek tiek tendencingas, eliminuojant tam tikras grupes iš istorinio proceso. Tai reiškia, istorikas pats pasirenka, kas jo supratimu labiau atitinka jo pasaulėžiūrinę poziciją. O sovietinis pasakojimas kuria tokią liaudies sąmonę apolitišką ir visų tarsi tokią masės draugystę vardan kažkokio šviesaus rytojaus, o dabar turime, sakyčiau, mano supratimu, tokią tendenciją, tas patriotizmas linksta pilietiškumo link. Kada mes savo istoriniame pasakojime pripažįstame veikimą ir sugyvenimą įvairių socialinių, etnokonfesinių grupių ir pasakojimas sudėtingėja, nepastatom tautinio savo valstybės pasakojimo, parodom visuomenės sudėtingumą. Kitas dalykas – pripažįstame istorijos problematiškumą. Aš galvoju, kad viena vertus, istorinis pasakojimas gali būti tikrai patriotinis, gali būti absoliučiai demagoginis, iškraipantis tikrovę, kita vertus, jeigu žiūrėtume į dabartinę situaciją, istorinis pasakojimas gali linkti tik tam tikrų klaidų pripažinimo, tarkim mūsų tauta padarė tam tikrų klaidų, tai turim prisiimti tam tikrą atsakomybę ir po truputį, kiek įmanoma, ta istorija kosmopolitizuojama, tai reiškia, bandome ir į Lietuvą pažiūrėti tarptautiniame kontekste ir pačios Lietuvos daugiaetniškumą ir, kita vertus - istorinis mokymas rodo paties gyvenimo sudėtingumą ir daugiabriauniškumą, įvairiaspalviškumą, dėl to, mano supratimu, kintant tai tokiai konkrečiai visuomenės vertybinei paradigmai, kinta ir tas pasakojimas, jis nebūtinai turi būti patriotinis, manau, kad šiuo metu, mums kalbant, kyla nepasitenkinimas dėl vis atnaujinamų programų, neįtrauktas vienas ar kitas Lietuvos istorijai, ypačiai XIX-XX a. įvykis arba svarbūs asmenys, kurie tarsi priklausė tam tautiniam panteonui, o dabar įtraukiam daugiau moterų, akcentuojami kiti dalykai, nors galbūt tos mūsų visuomenės padarytos klaidos istorijos bėgyje, šiuo atveju galvoju, kad istorinis pasakojimas gali būti įvairus. Ko Lietuvos historiografija dar laukia, tai būtent tų tokių visuomenės paraščių grupių dar didesnis išskėlimas. Tarsi bandoma atlikti revizija, kas nebuvo atiduota ar buvo pažemintos tam tikros visuomenės grupės, bandoma parodyti jų sudėtingą gyvavimą tam tikroje konkrečioje visuomenėje, įvyksta istorinio pasakojimo revizija, atiduodame duoklę, prisiimame atsakomybę dėl tos visuomenės grupės padarytų skriaudų, neteisybės.

Kaip, tavo manymu, atskirti vertybių ugdymą per istoriją nuo propagandos? Kiek plona yra ši riba ar jos nėra?

Nežinau, man kartais atrodo, kad propaganda vyksta įvairiausiomis kryptimis. Ir iš to, kas mums dabar vertybiškai nepriimtina ir kas priimtina, patys vykdome tam tikrą propagandą. Tam tikros vertybės, kurios bandomos įskiepyti visuomenėje. Sudėtinga kalbėti apie sudėtingumo lygį. Nes vis tiek yra tokie tarsi *trend'ai*. Mes tarsi gyvenime tam tikrame *zeitgeist'o*, nors nenoriu sakyti to; vyksta idėjų plevėnimas. Vieni istorikai gali pasakyti, čia nesąmonė, reikia pasilikti prie įprasto istorikui darbo, įprastų temų, jos pačios svarbiausios. Kiti sako, taip, reikia apie šituos dalykus kalbėti, nes viena vertus, mes jau tarsi žiūrime į Vakarų, kur tos istoriografijos, kur daug gilesnes tradicijas turi, mus šviesmečiai skiria nuo jų. Ir tada tam tikra istorikų grupė sako, reikėtų žiūrėti į tas problemas, pažiūrėkite, keliami klausimai, kita vertus, mūsų istoriografija prie tų klasikinių temų, lyginant su Vakarų istoriografija dar ne tokį didelį įdirbį iš tiesų yra padariusi. Tai galim suprasti ir tuos kitus istorikus, konservatyvesnius, kurie laikosi tam tikrų politinės istorijos temų, ar kažkokių tai būtent valstybei svarbių problemų, diplomatijos istorijos, karo istorijos, galbūt į tas jie žiūri kaip į tam tikrą egzotiką. Laiko klausimas, kada tos egzotiškos temos įsitvirtins Lietuvos istoriografijoje, jaunoji istorikų karta po *biškutį* knibinėja. Kalbant apie klausimus, kurie paliečia Lietuvos istoriografiją ir istorijos tam tikrose grupėse šventus klausimus apie partizanus, manau yra tam tikri klausimai, kurie konservatyviems istorikams tikrai nepatiktų. Galvoju, gal tos temos, sąlygiškai liberalės ir vis didesnis visuomenės problemų spektras bus nagrinėjamas, perkeliamas į praeitį. Galvoju, kad šiandieninės problemos labai didelę daro įtaką istorikų tiriamiems dalykams, nesvarbu, kiek nutolusiems laike ir erdvėje.

Ar tautinis pasakojimas, nacionalinis naratyvas, apie kurį pastaruoju metu yra nemažai kalbama, nėra rudimentinis dalykas XXI a.?

Aš vienareikšmiškai galiu pasakyti, kad esu prieš politinius nuleidimus, koks turi būti istorinis pasakojimas. Nes tada galim prieiti prie tokių dalykų, kaip reikia tam tikrus dalykus vertinti, galime tam tikrą formulę išvesti, kaip reikia rašyti istoriją, bet aš suprantu, kad priklausau tam tikrai tradicijai arba nežinau, kažkokiai jaunajai istorikų kartai, kuri būtent ir pasisako už tą visišką laisvę istoriko tyrime, darbe ir negali būti absoliučiai jokio nuleidimo iš viršaus, kas ir kaip turi būti tiriama, kita vertus, grįžtant prie to klausimo, patriotinis, nacionalinis pasakojimas, kaip jis turi funkcionuoti, galim jį nuleisti ar ne, nelabai įsivaizduoju, kaip tas dalykas galėtų būti padaromas, nes kiekvienas mokslininkas turi mokslininko laisvę, turi teisę tyrinėti dalykus, kurie jam, jo supratimu, atrodo vertingi, prasmingi ir reikalingi, galbūt ir šitokioje, istorikų tam tikrame, skirtingų jų požiūrių pliuralizme, randasi daugybė galimų istorinių pasakojimų ir dėl to geriausia tada, kada kiekvienas istorikas pagal savo sąžinę ir kompetencijas tiria pasirinktus dalykus. Tokioje laisvėje randasi konkurencija ir tie istoriniai pasakojimai gali tarpusavyje konkuruoti. Kaip pasakytumėm, yra tokios konkurencinės sąlygos, kiekvienas visuomenės narys, besidomintis istorija, gali atsirinkti, ir šiuo

atveju niekada nebus jokio visiško sutarimo dėl vienokių ar kitokių įvykių vertinimo. Kuo anksčiau šitą dalyką mes suprasime, tuo geriau bus mūsų visuomenei, kitas dalykas, tokioj situacijoje gali formuotis pagarba, vieni kitų požiūriams. Kitas dalykas, tokiai situacijai gali rasti kritika ir tos kritikos metu, istorikai, visuomenė, kalbant apie tą mokslinį istorinį darbą, pasakojimą, mes galime jį verifikuoti arba falsifikuoti, atsižvelgdami į tai, kaip istorikas savo tyrimą atliko, žvelgiant į teorinę dalį, panaudotus šaltinius, faktinę tyrimo bazę ir tokiu būdu mes galime patys pagal savo vertybinius principus ir tam tikras teorines prielaidas atsirinkti tai, kuris pasakojimas, galbūt šiuo atveju atitinka mūsų įsivaizdavimą, kuris irgi priklauso nuo daugybės vertybinių ir teorinių mūsų pačių prielaidų. Pabaigiant galiu pasakyti, kad jokių būdu negali būti institucionalizuojamas, iš viršaus nuleidžiamas istorijos rašymo kanonas, ar svarbių mūsų visuomenei klausimų, kurie kartais tapę šventais klausimais, jų sprendimas. Ne, šitas dalykas turi būti paliekamas atvirai diskusijoje toje pačioje visuomenėje, tiek istorikų ceche.

Kaip suprantu, valstybė, šitoj laisvoj nuomonių rinkoj, nelabai gali būti skonio arbitru?

Žinoma, jokių būdu negali būti.

Istorijos ir politikos santykis – kas, tavo manymu, kam diktuoja gaires ateičiai – ar politika tampa istorijos įkaite, o gal istorija tampa politikos tarnaitė?

Nežinau, čia turbūt sakyčiau, abipusis dalykas. Nurodyti, kas ką daugiau sąlygoja man būtų iš tiesų labai sunku. Jeigu žvelgtume į tam tikrus pavyzdžius, ypatingai XX a. pradžios ar XIX a. pabaigos, tai galėtume matyti tokį abipusiškumą, kad ta lietuviškoji istoriografija, tikrai bepradedanti megztis, jau galima sakyti kelia valstybingumo klausimus – kada Lietuva formavosi, apie jos valdovus, apie aukso ar dar kokį amžių, iš esmės eina kalba. Bet tuo pačiu galime matyti, kad vis tiek ta politinė idėja dėl Lietuvos nepriklausomybės irgi formuojasi, visų pirma idėjiniame lygmeny, intelektualų lygmeny, sakyčiau, tos idėjos politikų, busimų politikų, intelektualų ir tie, kas rašė tą istoriją XX a. pradžioje, juos bet kokių atveju kažkaip tai susisiejo, tos idėjos tikrai sklandė, jeigu šiuo atveju žiūrėtume į tai, kad mūsų nepriklausomos, antrosios respublikos laikotarpiu, galbūt 9 deš., su Sąjūdžiu pradeda rasti pirmieji Gudavičiaus tekstai apie valstybingumą, ko iki to laiko nebuvo. Jie vienas kitą sąlygojantys dalykai. Ir kitas dalykas, apie tą valstybingumą buvo neleidžiama rašyti, apie tuos dalykus net užsiminti. Sakyčiau, kad bet koks tų represinių, ideologinių varžtų atleidimas, tikrai turėjo išsukti tų klausimų istorikų ratuose sprendimą, rašymą apie tai ir tai, kas įvyksta po Lietuvos nepriklausomybės, bent jau mano supratimu, gal būt šiek tiek ir idealizuojant Gudavičiaus vaidmenį, Lietuvos antrosios respublikos europėjime ir toje orientacijoje, jie suvaidino tokį ideologinį vaidmenį. Per 1990 m., viena vertus paskelbiant Mindaugo karūnavimo dieną, kaip Valstybės dieną, bet kita vertus, dar svarbiau, Lietuvos kryptį euroatlantinių organizacijų linkme. Bet čia reikėtų atskiro

tyrimo, kiek kas čia viena kita įtakojo. Kiek politika įtakojo pačio Gudavičiaus sprendimus, bet kadangi idėjos plevena tam tikra prasme, tai aš galvoju, kad tiek nepriklausomos Lietuvos politika, kryptanti link euroatlantinių organizacijų, ir apskritai, Europos link, turėjo įtaką Gudavičiaus sprendimui nagrinėti Lietuvos europėjimo problemą, bet tuo pačiu davė tam tikrą impulsą mūsų užsienio politikai, ideologinį impulsą, parodant, kad mes sugrįžtame į Europą, mes jau buvome joje, tik buvom išplėsti. Šiuo atveju istorija tam tikra prasme išnaudojama toje valstybės ideologijoje.

Istorikų komunikacija Lietuvos viešojoje erdvėje – kaip ją įvertintum? Ar, tavo manymu, ji yra pakankama?

Jeigu mes žiūrėtume į kitų humanitarų pasirodymą viešojoje erdvėje, tai drįsčiau pasakyti, kad istorikai gana matomi yra ir, žinoma, istoriko profesija gana dėkinga. Nuolatos yra kažkokios atmintinos datos, mes tikrai kiek turime valstybingumui skirtų datų, istorikas turi galimybę pasireikšti, žiniasklaida suinteresuota užpildyti eterį ir viskas. Būna kartais vis kas nors gali naujai pamatyti seną dalyką, pamatyti kažką įdomesnio, tai tas cikliškumas duoda galimybių pasireikšti. Kita vertus, bandant tą istorijos mokslą padaryti matomesnį, bandoma kažkokiu formatu pristatyti aktualias problemas, tai ką tyrė istorikai, tai šiuo atveju nežinau, ar galima sakyti, čia dažniausia vyksta, nežinau, kažkada tai pavasario pabaigoj prieš stojimų sesiją. Kitas dalykas, mes turime tikrai ne vieną tokią laidą, kur ir istorikas veda, ir istorikus kalbina. Tai jeigu man dabar reikėtų, taip galbūt literatūrologijai skirtų laidų yra, bet visgi galvoju, kad istorikai gana matomi visuomenėje. Nekalbėsiu apie konkrečias personalijas, nuolatos vos ne kiekvieną savaitę kas nors įvyksta, nebūtinai konkrečiai apie istoriją, bet koks nors komentaras, tekstas ar interviu. Net nežinau, kaip pasakyti, sakyčiau palanki profesija dėl specifiškos, nuolatos cikliškai pasikartojančių datų, kita vertus, tokia karta subrendo, kuri nori būti viešumoje, moka būti viešumoje, galbūt ir visuomenei įdomu, visuomenė pati šiek tiek subrendo. Tam tikri dalykai pasidarė įdomesni, nes pirmaisiais nepriklausomybės dešimtmečiais Gudavičiaus ir Bumblausko laida buvo per sudėtinga visuomenei, po to tarsi baigėsi ties 2003 ar 2004 m., po to prasidėjo ne tokio jau galingo formato, gal Savukyno laidos prasidėjo, o dabar kiek įmanoma istorikai bando kalbėti ne apie dalykus savaime svarbius Lietuvos visuomenei, bet kalba apie tokias aktualias visuomenei problemas, sakyčiau, kad istorikai viešumoje iš tiesų matomi, o kad galima padaryti kažką geriau, sunku pasakyti. Ką čia reikėtų.

Kalbant apie viešus istorikus, mokslininkus, kurie pasirinko viešo intelektualo vaidmenį - kokie bruožai gali padėti tokiam asmeniui?

Svarbus labai yra vienas dalykas - aiškus kalbėjimas. Antras dalykas, kuris galbūt sunkiau apčiuopiamas, tai yra charizma. Trečias dalykas, čia nebūtina, bet tie pirmieji būtini. O šitas gal būt toks papildomas, tai paties istoriko tyrimo domėjimosi laukas. Sakyčiau, ant bangos dabar, XX a.

Lietuvos istorija ir aš galvoju, ypatingai tas vėlyvasis sovietmetis, galvoju, kad šitas dalykas irgi lemia, visuomenė turi poreikį, tada natūralu, kad reikia kažkokio žmogaus, kuris galėtų kažką pasakyt prasmingo. Galvoju, kad jaunoj kartoj buvo vienu metu pirmoji Lietuvos Respublika, tarpukario Lietuva buvo ant bangos, gal kokiais 2018-ais metais, Kauno modernizmas savaime tampa *trigger* 'iu. Turbūt trys dalykai, kaip sakiau, aiškus kalbėjimas, charizma ir *topic* 'as.

Populiarioji kultūra daro didelę įtaką žmonių įsivaizdavimui apie istoriją ir istorinius įvykius - nuo XX a. pirmos pusės archeologinių atradimų sukeltos egiptomanijos bangos, iki vikingų raguotų šalmų bei kitų nesusipratimų, kurie yra pakankamai gausiai kuriami ir reprodukuojami filmų, serialų, komiksų bei kitos medijos pagalba. Ar istorikas turi tokius dalykus taisyti, jeigu jie tam tikra prasme skatina domėjimąsi istorija?

Aš galvoju, istorikas turi taisyti tiek, kiek visuomenei to dalyko reikia, kiek visuomenei reikia jo ekspertizės. Ir tiek, kiek tiems vienokių ar kitokių dalykų kūrėjams, kurie *recipuoja* filmuose, bando perteikti istorinius siužetus, kiek jiems patiems reikia. Arba istorikas gali užsiimti kritika. Populiariosios kultūros kritika. Tai irgi yra visiškai pagrįstas dalykas. Visiškai teisėtas dalykas, sveikintinas dalykas. Vienas dalykas, kiek pačiai visuomenei to reikia, kas nors suka laidą kokią nors ir mes panagrinėkime, kaip vaizduojami partizanai šiandieniniuose filmuose. Antras dalykas, kiek reikia tiems patiems kūrėjams tos ekspertizės, trečias dalykas, kiek istorikas galvoja, kad „aš pamokysiu ir parodysiu, sukritikuosiu“, gali parašyti visuomenei populiarių tekstą į kokią tai portalą ar žurnalą, kurį visuomenė noriai skaito. Tokių pilna, galima rašyt, vienas kitas tekstas tenai atsiranda. Bet kaip pasakyti, turi būt kažkoks nuleidimas. Ne, tai yra liberali demokratinė visuomenė ir kiekvienas jos narys yra laisvas kurti, daryti kažką pagal savo kompetencijas ir kokius pats sau kelia kokybės kriterijus ir kitkas laisvoji demokratinė visuomenė yra atvira kritikai ir tada gali klausytis, kokių *nedadielkų* esi padaręs.

O kaip žiūri į juoką istorijoje? Ar Lietuvoj būtų poreikis tam ir ar būtume pakankamai subrendę, kad galėtume iš savo praeities pasijuokti?

Dalis visuomenės, greičiausia, pasiruošusi, mano supratimu, nežinau, turbūt šiuo klausimu negali būt jokių šventų karvių. Galbūt yra kažkokie labai skaudūs istorijoj įvykę dalykai, kur nedėčiau galvos, kad sakyčiau, kad čia galima, reikėtų pagalvoti, pasikalbėti su ekspertais, bet iš tiesų, aš galvoju, kad juokas, humoras, bet kokioje situacijoje yra geras, net tragiškose situacijose. Žinome tą garsųjį žydišką humorą, nežinau, ar čia tik jiems patiems apie save galima daryti, tokiam buitiniam lygmeny turbūt jo yra visada, būčiau tokios pozicijos, kad nereikia daryt šventų karvių iš nieko, kita vertus visada reikia gerai pagalvot, ką tai gali įskaudinti ir tą dalyką įvertinti ir aš negaliu pasakyt sprendimo savo. Kiekvienas daro pagal savo sąžinę, sugebėjimus ir turi atsižvelgti į tas grupes, kurias gali

įskaudinti tie dalykai, o pas mus tokių grupių yra tikrai nemažai. Atsižvelgti į tai, kokį rezonansą tas dalykas sukels. Aš žiūriu labai liberaliai. Galima tikrai prikurti tiek ir tiek.

Priedas Nr. 18. Interviu su Waldemar‘u Wołkanowski‘u.

(Kalbino Eryk Tatol; vieta: Messenger platforma; data: 2021-03-21; laikas: 11:00; trukmė: 1:14:49)

Informantas atsakymus į klausimus apgalvojo iš anksto.

Kim jest historyk dzisiaj? Jaka jest jego rola, misja, za co jest odpowiedzialny?

Historia jest gałęzią nauki, która wchodzi w zestaw nauk humanistycznych i ona nie zawsze jest traktowana w sposób odpowiedni, bo naukowcy, którzy zajmują się naukami ścisłymi, twierdzą, że historia jest *półnauką*, dlatego, że nie za każdym razem można potwierdzić to, o czym się mówi. Ja uważam, że historyk dzisiaj jest tym samym, kim był kiedyś – ma on za zadanie gromadzić i przekazywać wiedzę o dziejach naszych, i tutaj nic się nie zmienia, to tylko jest kwestia, jaką formą przekazu dysponuje, to jest niezwykle istotne. Historyk, którego dorobek w postaci jakiegokolwiek małego zasięgu, to jego rola jest jakaś podrzędna, natomiast historyk, który potrafi dotrzeć do większej rzeszy odbiorców, to jego wpływ na czytelników może być znaczny. Historia jako nauka, przechodziła bardzo różne etapy, i dzisiaj nic się nie zmienia – historia jest wykorzystywana przez politykę. Ja pamiętam, że nie zdając sobie z tego sprawy, korzystałem kiedyś jako czytelnik, czy jako odbiorca programów telewizyjnych, czy filmów, i też byłem odbiorcą, który był jakby uzależniony od przekazu, zaoferowanego przez historyków. Dzisiejsza rola historyka absolutnie się nie zmieniła, w porównaniu z tym, co było kiedyś. Ze względu na dzisiejsze możliwości techniczne, dostęp do źródeł jest znacznie większy, w związku z tym, historyk ma coraz trudniejsze zadanie, aby podtrzymać swoje ewentualne tezy, założone w jakimś opracowaniu. Tutaj ja jestem zwolennikiem tego, żeby tak było, żeby można byłoby dyskutować. Historia była używana do różnych celów i tutaj nawet takie bardzo ekstremalne zdanie, znane od lat, że to jest taka prostytutka trochę, która służyć może również niecnym celom, no i taka jest prawda. Ja zajmuję się głównie dziejami Wilna, no tak się wyspecjalizowałem i w tym kierunku poszła moja edukacja również; uważam, że taka troszkę węższa specjalizacja pozwala na to, żeby być bardziej rzetelnym, no a później, to już wszystko zależy od zasięgu.

Kiedy historyk musi zacząć badać wydarzenie historyczne? Czy musi odczekać zanim ucichną spory, czy odwrotnie – usystematyzować wiedzę, zanim konkretne wydarzenie wywołuje dyskusje i poprzez to zapobiegać konfliktom w przyszłości?

Ja mam takie zdanie – pamięć historyczna nie dotyczy historyka. Historyk bada źródła i tutaj sprawa pamięci nie ma znaczenia w sensie źródłowym, dosłownym. Natomiast pamięć historyczna, to jest pojęcie dopasowane do społeczeństwa. My mówimy często: „pamięć historyczna wśród społeczeństwa polskiego” albo „wśród społeczeństwa litewskiego”, ma takie albo inne konotacje, jest

dobra albo zła, ale to tak, na marginesie. Wśród historyków, oczywiście wiemy, że jest taki podział – jest historia dawna i historia współczesna. Zakłada się, że część wydarzeń, którymi zajmuje się historyk, badający dzieje współczesne, może być uczestnikiem i świadkiem tych wydarzeń. Historyk, który przygotowuje się do jakiegokolwiek wypowiedzi na temat historii współczesnej, oczywiście musi śledzić wszystkie wydarzenia i teraz jest kwestia, czy on już, jako historyk, uczestniczy w komentowaniu na bieżąco, czy po prostu gromadzi je. Takim bardzo *fajnym* przykładem jest zajmowanie się pamiętnikami lub dziennikami, jako źródłem, bo bywało to pisane w różnej formie, było to *silva rerum*. I teraz jest tak, te osoby, które na bieżąco gromadzą materiały, one mogą nie koniecznie służyć temu, żeby być publikowane, ale w przypadku historyka, owszem tak. On gromadzi notatki, gazety, wycinki, kopie źródeł itd. Tylko proszę pamiętać, że historyk nie zawsze ma dostęp – np. dzieją się jakieś wydarzenia polityczne, podejmowane są decyzje, podejmowane są rozmowy i historyk nie ma do tego dostępu w trakcie tego, kiedy to się dzieje. To jest normalne – część materiałów, z których on mógłby korzystać, są niedostępne z bardzo różnych względów, np. mogą być tajne. On musi albo może czekać, to zależy od woli, na to, zanim będzie miał dostęp. I tu dotykamy takiej sprawy, jak narracja historyczna, bo dzisiaj chyba ma kluczowe znaczenie w określeniu, w jakim celu ta historia służy. Historyk, który zbiera tylko źródła, można nazwać go również archiwistą, natomiast ten, który te źródła wykorzystuje do tego, żeby dodać do nich narrację i stworzyć obraz jakiejś byłej rzeczywistości, i to nie jest ważne, czy to jest rzeczywistość, która działa się 100 lat temu, 500 lat temu czy też wczoraj. Kwestia tejże narracji – historyk jest człowiekiem, takim samym jak i każdy inny, ma swoje poglądy polityczne, ma swoje poglądy na otaczającą go rzeczywistość i może tak zinterpretować pewne wydarzenia, które odpowiadają jemu, i poprzez swój rodzaj narracji może próbować wpływać na czytelników. Kwestia jest – jakim historykiem chce się być? Ja nie ukrywam, że ja się staram być takim historykiem, który dodaje narrację, ale nie dodaje komentarzy – ja nie sugeruję czytelnikowi, że coś jest dobre, a coś jest złe. Ja opisuję pewne fakty, narracja służy określönemu celowi, a nim jest dotarcie do większej grupy odbiorców. Jeżeli nie ma tego komentarza, uważam, że szanuję tegoż czytelnika, gdyż umożliwiam mu wyrobienie własnego zdania na temat tego, o czym ja napisałem. Dzisiaj, w dobie internetu, portali społecznościowych, zdajemy sobie sprawę, jaki mamy wpływ. Kiedyś to było nie do pomyślenia – kiedyś trzeba było książkę kupić, aby zorientować się, który z historyków jaką narrację przekazuje nam, natomiast dzisiaj jest to sprawa sekund. Historia zawsze służyła – Długosz jako kronikarz, historyk, nie darzył sympatią Jagiełły i to się wyczuwa w jego tekstach. Niektórzy historycy, i z resztą – słusznie, twierdzą, że Długosza kroniki, jako źródła, nie można traktować stuprocentowo pewnie, gdyż był on nastawiony w określony sposób. Oczywiście, robił to nie w złych celach, ale tak się stało. Tak się dzieje ze wszystkim, tak się dzieje dzisiaj – historia traktowana wybiórczo jest to problem niezwykle ważny w dzisiejszej historiografii. Czytając różne rzeczy, my

wyczuwamy, że pewne rzeczy są ukrywane, pewne pomijane, inne eksponowane za bardzo, albo przekoloryzowane. No więc, tutaj jest jakby potwierdzenie tego, co ja powiedziałem wcześniej, że historyk musi być odpowiedzialny za swoje słowo. To, że on przyjmie na siebie odpowiedzialność, też nie jest rzeczywista – o jakiej odpowiedzialności mówimy? Bezkarność może być posunięta do granic możliwości i znamy takie wypadki, że historycy, służąc pewnym ideom, przepracowali pół wieku, pisząc różne rzeczy w określony sposób i nigdy nie ponieśli odpowiedzialności za to, a dzisiaj przywołuje się nawet to, co oni przekazywali. Z drugiej strony jest tak, że odrzucamy pewną porcję tej literatury historycznej po prostu *a priori*, przy tych wszystkich zmianach systemów w Europie Wschodniej, to mamy ewidentny tego przykład – po 1991 roku i w Polsce, i na Litwie uważa się, że wszystko co zostało napisane w okresie komunistycznym, należy wrzucić do pieca, bo to nic nie jest warte. Czy tak jest naprawdę, to zależy od bardzo precyzyjnego zbadania. Ja, badając dzieje Wilna, mam książki wydane w latach 50-tych, 60-tych, i uważam, że powinienem ich używać w momencie, o ile sięgam do nich w jakimś określonym celu – jeżeli chcę jakąś informację wyciągnąć, której nie mam w innym źródle, no bo tak to niestety jest, jeżeli 50 lat materiałów wyrzucamy, to potem się okazuje, że tworzy się luka i pisanie na nowo tego wszystkiego, nie ma takiego stuprocentowego sensu, a więc - trzeba być bardzo ostrożnym w pracy ze źródłami.

Co Pan sądzi o stwierdzeniu, że obiektywne zdanie historyka-eksperta, jest fikcją ideologiczną?

Tak, bo nie ma czegoś takiego, jak obiektywne zdanie. Do obiektywnej opinii można się zbliżać, ale nie jest to takie zero-jedynkowe. W ubiegłym roku, jak promowałem swoją książkę *Wileńskie ABC* w Wilnie, ja mówiłem do słuchaczy, że wybór tematów, które ja poruszyłem, jest subiektywny. Ja od razu powiedziałem, że o obiektywizmie tutaj możemy nie mówić, dlatego że ja, jako badacz niezależny, czyli nie pracujący na uniwersytecie albo jakiejś instytucji historycznej, mam swobodę wyboru tematów, którymi się zajmuję. Jeżeli historyk przedstawia fakty na zasadzie takiej, że „dnia tego i tego, stało się to i to, uczestnikami byli ci i ci, miało to miejsce takie i takie, i po tym wydarzeniu pozostał ślad w postaci źródeł takich i takich”, to możemy to nazwać informacją obiektywną albo niezależną. Jeżeli natomiast dodaje do tego narrację i komentarz, to przestaje być obiektywny, gdyż staje po jednej stronie i staje się, poniekąd, uczestnikiem tego wydarzenia, nawet jeżeli w nim nie uczestniczył. Jeżeli mówi, że on się zgadza z tym, co powiedział ten czy ten, to już automatycznie stawia się po jakiejś stronie. Jeżeli się nie zgadza, to również staje się uczestnikiem tego wydarzenia, tylko że jest już takim oponentem. Ten obiektywizm jest bardzo cienką czerwoną linią, którą można bardzo łatwo przekroczyć – czasem nawet na zasadzie jednego słowa, jednej opinii, jednego zdania, które już wskazuje na to, że ten obiektywizm historyka nie jest rzetelny.

Historia i polityka – polityka jest zakładniczką historii, czy raczej historia staje się służką polityki? Jaka jest więź między tymi dwoma?

Już troszeczkę o tym rozmawialiśmy, jest ten drugi wariant – historia jest sługą polityki. Niestety jest tak, że gdybyśmy tego nie przeżyli sami, a ja miałem możliwość przeżycia takiego okresu, w którym byłem świadkiem tego, jak bardzo historia jest zakładnikiem polityki, to może mógłbym mieć inne zdanie, ale ja absolutnie tutaj stwierdzam, z pełnym przekonaniem, że historia jest zakładnikiem polityki. Historycy po prostu służą politykom, ale nie tylko historycy, bo również historia służy politykom. W czasach komunistycznych było tak, że bardzo wielu historyków, którzy nie chcieli się zgodzić na współpracę z polityką ówczesną, byli wykluczani – oni praktycznie nie istnieli, nie drukowano, nie przekazywano w żaden sposób ich wiedzy, ustaleń, stanowiska odnośnie do różnego typu zdarzeń. To nie historycy decydowali o tym, kto będzie u władzy, ale to władza decydowała o tym, kto może być historykiem w danym momencie. Zaczęła się ta prostytutka historii, bo część historyków szła na współpracę i była skłonna pisać na życzenie, w sposób wybiórczy, ukierunkowany, w sposób przychylny władzy. Służalność historyków dla polityki jest rzeczą obrzydliwą, ale niestety – to było, jest i to będzie, tego absolutnie nie da się zmienić. Wracając do *meritum* pytania – tak, absolutnie, i tu skłaniam się na to drugie, że historia służy polityce i nie na odwrót.

Czy posługiwanie się historią jako narzędziem politycznym, może być usprawiedliwione? Niektórzy filozofowie polityczni twierdzą, że historia, która nie kształci wartości, jest zwykłym zbiorem faktów. Potrzebny jest „most” między faktem a wartościami. Co Pan sądzi o tym?

W ogóle twórczość jakakolwiek, a w tym historia, jest systemem złożonym z różnego typu wartości. Jeżeli ktoś pisze poezję religijną, to on przekazuje wartości określone, jeżeli ktoś pisze poezję liryczną – również przekazuje wartości, związane z miłością, z pokojem itd. Historyk, piszący o danych wydarzeniach w określony sposób, jest nie tylko kreatorem, bo pewne wartości są stałe, także historyk nie jest kreatorem tychże wartości pacyfistycznych, wojennych, nacjonalistycznych czy patriotycznych. Jego twórczość jakby emanacją tychże wartości. Tak, i historyk, który jest rozpowszechniony bardzo w sensie takim, że jego twórczość dociera do dużej ilości czytelników, on absolutnie jest nośnikiem tychże wartości. Każdy przejaw jakiegoś dodania do faktów historycznych jakiegoś przekazu, dotyczącego różnego rodzaju wartości, to jest oczywiście idea sama w sobie. My pisząc o ludziach np. identyfikujemy się z ludźmi, których wartości, ważne dla niego kiedyś, one są ważne również dla nas. Także wspomniany tutaj przez pana patriotyzm jest oczywiście jak najbardziej jedną z wielu wartości, za które historyk również jest odpowiedzialny, jeżeli chodzi o przekaz. To, że on to może skomentować w dowolny sposób, to już jest inny temat. On może np. zakwestionować i stwierdzić, że owszem, on miał jakieś tam poczucie patriotyzmu, ale niekoniecznie musiał go przedstawiać w ten sposób. Ja podam prosty przykład - są dwa nurty przekazu np. potrzeb powstań polskich - Listopadowego i Styczniowego; są zwolennicy, którzy twierdzą, że one niczemu

nie służyły, a jedynie przyczyniły się do wyniszczenia pewnej grupy społecznej, a inni twierdzą, że to był zryw narodowowyzwoleńczy i gdyby nie to, to następne pokolenia nie miałyby pojęcia, że taką postawę również należy mieć czasami w jakiejś określonej sytuacji. To jest dosyć skomplikowana sprawa, ale zgadzam się - wszystko to co się pisze w historii, jest nośnikiem różnego rodzaju wartości - tych pozytywnych i, niestety, negatywnych.

W jaki sposób możemy odróżnić kształcenie wartości od propagandy? Jak cienka jest granica pomiędzy tymi dwoma? Czy ona na ogół istnieje?

Ja uważam, że propaganda to jest wybiórcze traktowanie pewnych faktów i pewnych wartości, żeby określona grupa osób utrzymywała się u władzy na zasadzie takiej, że przekazuje pewne dane, pewne informacje, które mają służyć temu celowi, żeby się przy tej władzy utrzymać. Ta moja definicja propagandy może jest bardzo uproszczona. To, o czym się mówi dosyć często, o wolności, a przecież wolność jest wartością samą w sobie, to ta wolność, w przypadku historii, polega na tym, że jednocześnie mogą funkcjonować dwie lub więcej rodzajów narracji. Wtedy to nie jest propaganda, dlatego, że możemy dokonać wyboru. W propagandzie jakby wyboru nie ma, przetradza się to później w okrojone wersje, w postaci haseł, które znamy i pamiętamy jeszcze z różnych czasów. To jest jedno zdanie, ono nie musi być nieprawdziwe - ono może być prawdziwe, ale jako nośnik informacji jest to tylko bardzo taka skrócona wersja czegoś tam. Dzisiaj wiemy na czym to polega przy funkcjonowaniu mediów różnego rodzaju, kiedy każdy ma dostęp. Takie obrzucanie się obelgami z użyciem słowa „propaganda”, że to jest propaganda *lewacka* albo że jest to propaganda nacjonalistyczna czy jakaś inna. Dowiadujemy się od tych czytelników, od tych piszących, jak oni to odbierają, jak oni rozumieją słowo „propaganda”. Także to jest taki temat na szeroką dyskusję. Bardzo *fajnie* poruszanie takich tematów wygląda np. na konferencjach naukowych, w których ja także biorę udział, bo tam, po przekazaniu swojego zdania na jakiś temat, już wiemy, że na sali może być ktoś kto ma przeciwne zdanie albo chce zadać pytanie, żeby doprecyzować to co się powiedziało. Z tym, że konferencję mają ten wielki plus, że to wszystko się odbywa w wielkiej kulturze, na zasadzie takiej, że nie przerywa się wygłaszającemu referat. To co się dzieje w mediach społecznościowych, to po prostu włos się jeży na głowie - ludzie nie chcą dyskutować w ogóle, są ukierunkowani w taki specyficzny sposób, że oni albo atakują, albo - zna Pan chyba takie słowo z internetu – „i tyle w temacie”. Jak ja się zajmuję tymi sprawami Wilna, to automatycznie stosunki polsko-litewskie są w kręgu oczywiście tego mojego zainteresowania, no i jeżeli jest jakakolwiek dyskusja na temat tych relacji, to ktoś zaraz pisze „a Litwini mordowali Polaków w Ponarach i tyle w temacie”; i to jest propaganda - to jest jedno zdanie i ono ma odbiorców, którzy przyjmują to jako rzecz bezdyskusyjną. To jest też ten efekt propagandowy, czyli ktoś wrzuca całą nację na dobrą stronę, a drugą nację na złą stronę i nie ma żadnych dyskusji. Historyk wie, że historia nie jest czarno-

biała, tylko między czarnym a białym jest cały szereg różnych odcieni szarości. I teraz kwestia tego, czy on ma możliwość do dyskusowania z kimś. Jeżeli nie ma, to już jest sprawa propagandy, bo kiedyś propaganda właśnie służyła temu, aby nie dopuszczać do dyskusji, do wymiany myśli. Propaganda służyła temu, żeby przekazać konkretną informację bezdyskusyjnie, bezrefleksyjnie, a odbiorca miał ją odebrać i miał ją przyjąć do wiadomości, i koniec.

Media stają się jeszcze jednym kierunkiem pracy historyków, jak Pan sądzi - jakimi cechami powinien odznaczać się historyk publiczny?

Przede wszystkim – kulturą. Kultura przekazu w mediach np. społecznościowych, są jakby na tej najgorszej pozycji, dlatego że w telewizji, w radiu czy w innych takich poważniejszych mediach ten przekaz nie jest narażony na reakcję natychmiastową. Program został wyemitowany w telewizji, ktoś przekazał swoje zdanie i jakby tej dyskusji praktycznie nie ma, chyba że jest jakaś strona, która jest uzupełnieniem tego przekazu telewizyjnego, no i tam wtedy ludzie mogą wpisać komentarze, że się zgadzają czy nie, dziękują albo są źli, że taka informacja została przekazana. Natomiast, teraz kwestia tych mediów społecznościowych. Ja jestem moderatorem dwóch grup o Wilnie i przyznam się szczerze, że ja prowadząc dwie grupy jakby eksperymentuję - jedna jest bardziej otwarta, liberalna, pluralistyczna, a druga jest już autorska, gdzie ja jestem cenzorem tejże strony, ale cenzorem w takim znaczeniu, że dopuszczam lub nie dopuszczam określoną formę przekazu, określony język, którym się tam posługuje. Niektórym to się podoba, niektórym nie. Jeżeli osoba decyduje się na to, żeby na wpuć publicznie uczestniczyć w tym dialogu historycznym, to niestety musi liczyć się z tym, że nie każdy zaakceptuje jego formy działania. Wiem z doświadczenia, że te fora w mediach społecznościowych niekoniecznie wypełniają lukę, która w tym przekazie historycznym jest ważna, a jednocześnie, jeżeli już tym nośnikiem są, to może być to przyjmowane z niechęcią właśnie w taki, a nie inny sposób. No znowu taki drastyczny temat bo my doskonale wiemy o tym co się w mediach społecznościowych dzieje, bo np. na *Facebook*'u co rusz są jakieś informacje o blokowaniu pewnych stron. Teraz zadajemy pytanie - czy to zablokowanie strony wynikło z niechęci odbiorców czy z niechęci właścicieli portalu? Różne są sposoby, ale mówiliśmy o wartościach, a do tych wartości ja również bym zaliczył kulturę, czyli pewne normy dotyczące dialogu i jeżeli te normy są przekraczane, to wtedy historyk, który nie zgadza się ze sposobem dyskusowania z nim, powinien zareagować, ale niektórzy nie reagują i się wydają w takie wojenki. Ja jestem zwolennikiem tego, żeby wszelkie dyskusje, które idą w niepożądanym kierunku - lepiej ich nie przeciągać, lepiej je uciąć, najlepiej skasować jakiś okres określony *post* niż wdawać się w dyskusję. Tylko że skutkiem takiego usunięcia, takiego zabiegu jest takim, że giną komentarze wszystkie, czyli komentarze pozytywne i negatywne, i te kulturalnie, i niekulturalne. Osoba, której komentarz był bardzo rzeczowy i bardzo dobry, może mieć pretensje, że „ja się wypowiedziałem na ten temat i zrobiłem to w elegancki sposób, a mój

komentarz zniknął też”, no ale taki jest skutek. Wracam do początku - jeżeli my dzisiaj poważnie nie traktujemy książek napisanych w określonych okolicznościach i one są wyrzucone na śmietnik, no to to samo się dzieje w mediach społecznościowych. Nie wiem, no taka normalna procedura już dla mnie. Ja jestem już przyzwyczajony, dlatego że ja w mediach społecznościowych od samego początku uczestniczę jak tylko one się zaczęły, jak tylko internet się pojawił, więc ja to mam prześledzone jakby na żywym przykładzie. Dla mnie jest to prościej, dla mnie jest to medium dużo prostsze, natomiast są nadal historycy, którzy nie chcą wypowiadać się, nie chcą używać mediów społecznościowych ani internetu do przekazywania tych swoich rzeczy.

Pisze Pan artykuły do *Wilnoteki*, Pan przyjeżdża do Wilna, aby oprowadzać wycieczki, ale również bardzo aktywnie korzysta Pan z *Facebook'a* – jak ocenia Pan to jako medium do przekazywania wiedzy? Czy korzystanie z tego medium wyniknęło z tego, że Pan widział zainteresowanie określonymi tematami, czy Pan po prostu z własnego zainteresowania zamilowania do Wilna rozpoczął prowadzenie tych grup?

Zacznijmy od tego, że ja z zamilowania do Wilna stałem się historykiem. Zacząłem studiować historię już w wieku dorosłym i to mocno dorosłym. W momencie, kiedy ja studiowałem, a studiowałem przez 12 lat, to już wtedy jakby zbliżyłem się do środowiska historyków, tego naukowego i zacząłem dostrzegać pewne plusy i pewne minusy w tymże środowisku. Podam taki przykład – otóż, jestem na konferencji, wygłaszam referat, wiem, że pokłosiem tejże konferencji będzie wydawnictwo pokonferencyjne, w którym się znajdą referaty wszystkich osób, które te referaty wygłaszały. Teraz co się okazuje, okazuje się, że to wydawnictwo ujrzało światło dzienne trzy albo cztery lata po konferencji. To jest już jakby taki łabędzi śpiew, bo ani nie było to na świeżo, bo ktoś kto się chwali, że zorganizował konferencję w dniach tych i tych, w miejscu takim i takim, powinien starać się o to, żeby ta konferencja była w ten sposób przygotowana, że to wydawnictwo jest prawie że natychmiast po konferencji. Jeżeli tak sytuacja wygląda, że możliwość opublikowania czegokolwiek, jest tak trudna, to wtedy ja się skierowałem na media, bo tam to przekazanie informacji jest dużo szybsze. Jeżeli ja swój referat, na którego opublikowanie czekałbym trzy czy cztery lata, to mogę ten referat opublikować jakby z marszu na drugi dzień w Internecie. I tak to się stało. Ja, bodajże w 2005 r. zacząłem publikować w Internecie różnego rodzaju informacje dotyczące Wilna, no bo ja się tym zajmuję i uważam, że jeżeli natrafiłem na jakieś źródła, albo że robię kwerendy, czego nie robią inni czytelnicy, no więc ja się tym dzielę. Ja od samego początku, jak robiłem studia historyczne, wiedziałem, że będę popularyzatorem historii. Nie historykiem tym zaawansowanym głęboko w prowadzenie określonych badań, tylko że będę popularyzatorem historii, czyli będę ją przekazywał w sposób taki, ja to nazywam, w sposób miękki, czyli taki, który jest zrozumiały dla jak najszerszej grupy odbiorców. To się sprawdziło, wiem, że wielu ludzi uważa mnie za autorytet, jest

to dla mnie miłe oczywiście, aczkolwiek trzeba było przyzwyczać się do tego, że nie zawsze się odpowiedzi udzieli, nie zawsze się posiada informacje, więc to jest też piękna cecha historyka. Także polecam wszystkim młodym ludziom, którzy studiują historię, żeby wiedzieli, że napisanie czy powiedzenie, że się czegoś nie wie, wcale nie obniża ich wartości. Faktem jest, że im się więcej wie, to też tym się więcej nie wie. Jak to powiedziałem na promocji książki, ludzie nie bardzo zrozumieli o co chodzi i ja tłumaczyłem to, że im więcej wiem, tym więcej tematów się pojawia, których nie znam. I wtedy czuje się tą pokorę, że jest się małym ogniwem w tym wszystkim co się nazywa historią – obojętnie, czy mówimy o okresie historycznym czy o jakiejś epoce, czy o jakimś mieście, czy o jakiejś dziedzinie, bo są historycy, którzy zawężają swój krąg zainteresowań i badań do jakiejś określonej dziedziny. Ja mówię, że jestem historykiem, który zajmuje się dziejami Wilna, ale zaznaczam zawsze, że mam jakąś cezurę czasową która interesuje mnie najbardziej - to jest od 1870 r. do 1944 r. i w tym kręgu, w tej cezurze czuję się najlepiej. Dobrze jest, jeżeli historyk znajdzie dla siebie jakiś określony przedział i specjalizuje się w tym, tak jest dużo lepiej niż ludzie, którzy się znają na wszystkim. Ja zawsze zaznaczam, żeby nie traktować mnie na zasadzie takiej wyroczeni w bardzo wielu sprawach, bo powstają owszem pytania: „co Pan sądzi o tym, o tym, o tym”, a ja odpowiadam wtedy: „bardzo przepraszam, ale nie wypowiem się na ten temat, bo tej dziedziny nie znam albo uważam, że to jest zbyt osobiste pytanie”. No różnie to jest, ale też jeszcze dodam, tutaj jest bardzo ważna rzecz - historyk jest kształtowany przez różnego rodzaju okoliczności. Ja bardzo często podkreślam podczas rozmów, że moje podejście do np. relacji polsko-litewskich jest dosyć specyficzny, dlatego że ja mieszkam w Opolu. Czyli Polak, który nie mieszka na ziemi, która należała kiedyś do Polski. Moje podejście do różnych problemów Polaków na Litwie jest jakby ukierunkowane przez to, jak ja odbieram sprawy mniejszości niemieckiej tutaj, ale to jest moje tylko mój określony przymiot taki, bo ktoś, kto mieszka np. w innym mieście, może zupełnie inaczej to odbierać i ma prawo do tego, ale to jest sprawa do przedyskutowania zawsze. Co do wycieczek - wie Pan, zauważyłem Wilnie pewną rzecz. Miałem taki dziwny, taki trochę przewrotny, że ja gdzieś tam do wycieczek podchodziłem i słuchałem narracji - znam język rosyjski, znam trochę litewski, więc tam jakbym odczytywał to, co przekazywane jest i mi się np. nie podobało to, że przewodnik prowadzi wycieczkę od punktu do punktu, czasami z taką przerwą – „a teraz idziemy gdzieś”. Tutaj już się okazuje, że idą 500 m. i praktycznie zero przekazu, nie ma. Kiedy ja prowadziłem, to robiło się tak, że w ciągu 3 h. myśmy przeszli zaledwie 100 czy 200 m., bo tyle było rzeczy do opowiedzenia o tym małym fragmencie. Ja myślę, że w ogóle moim marzeniem jest zrobienie kiedyś takiej wycieczki, na zasadzie, że mamy czterech przewodników i każdy przekazuje informacje o danym fragmencie miasta ze swojego punktu widzenia. Możemy wrócić do punktu wyjścia - Pan doskonale wie, jak to wygląda: jest narracja żydowska, narracja litewska, narracja rosyjska, narracja polska, a wszystko dotyczy tego samego – dziejów Wilna. I teraz kto ma rację? Kto nie ma racji? A może

wszyscy mają rację? Tylko że należałoby zrobić jakiś zlepek, konglomerat tego wszystkiego i to jest piękne. Dla mnie funkcjonowanie grupy *Wilno* jest o tyle ważne, że tam mamy prawie 19 tys. Członków, wśród których są Rosjanie, Litwini, Żydzi, Polacy, i że to się tam wszystko miesza i dzięki temu może to jest lepsze. Nie wiem, bo ja mam wątpliwości czasami co do funkcjonowania tych naszych społecznościowych grup - czy one funkcjonują w prawidłowy sposób, nie wiem, ale śledzę też inne i np. wiem, że jest taka grupa *Vilniaus istorija* i tam po każdym zdjęciu z okresu międzywojennego znajduje się w grupie ludzi, którzy jednym słowem wszystko komentują – „okupantai”. I to jest dla nich koniec. Ja zadaję wtedy pytanie - po co on wstąpił do grupy, która nazywa się *Vilniaus istorija*, jeżeli on chce wyrazić swój pogląd tylko tym jednym słowem. Ale to działa również w drugą stronę - na polskich stronach, my wiemy, że tam są osoby, które o Litwinach piszą tylko źle i koniec. Z tym, niestety, musi się borykać historyk, który uczestniczy albo współtworzy grupy historyczne w mediach społecznościowych. To jest ciężkie zadanie, no ale jakoś sobie z tym radzę.

Kultura popularna ma ogromny wpływ na to, jak społeczeństwo wyobraża historię. Często, jednak, zdarza się tak, że w filmach albo serialach historycznych występują błędy. Czy historyk powinien takie błędy poprawiać, czy raczej powstrzymać się od tego, jeżeli to wzbudza zainteresowanie historią?

Wie Pan to jest bardzo trudna sprawa, bo teraz tak - część ludzi, do których ja należę również, uważa sztukę filmową jako gałąź samą w sobie. I czy to jest film współczesny, czy jest film *sci-fi*, a też wiemy, że tu można się czepiać tego, co oni pokazują, bo tego nie ma tego i nauka już stwierdziła, że tego nie ma. To samo jest z historią - sztuka filmowa ma za zadanie przede wszystkim bawić, ale powinna też edukować. Jeżeli wejdziemy na to, że film fabularny narusza pewną wiedzę historyczną, to teraz jest kwestia, czy my to przyjmujemy jako pewnik, czy my dyskutujemy z tym. Proszę zwrócić uwagę, że przy wielu filmach historycznych, na końcu jest jak lista osób uczestniczących w produkcji, jest np. grupa konsultantów historycznych. Tak było w przypadku, będziemy mówić o polskich firmach tylko, zrealizowanej *Trylogii Sienkiewicza* czy *Krzyżakach*, czy innych filmach - tam byli historycy podani jako konsultanci, ale tak samo było z filmami historycznymi realizowanymi w czasach komunistycznych, tam też byli konsultanci historyczni. Tutaj wracam do tego, o czym powiedziałem - to byli najczęściej tacy historycy, którzy złożyli celom propagandowym władzy, bo ten film był zrealizowany w określonym celu i później był skonsultowany, żeby umocnić jego wartość przez jakieś tam nazwiska historyków, o których już nikt nie pamięta. Takie już są, niestety, paskudne losy tych historyków, którzy służą politykom. Film, faktycznie, tak jak Pan powiedział, ma przeogromny wpływ. U mnie np. bardzo często się powtarza temat repatriacji z ziem Wschodnich do Polski. No i za każdym razem wychodzi temat użycia tego słowa – „repatriacja”. My wiemy, że

początkowo to się nazywało ewakuacją. Repatriacja oznacza powrót do ojczyzny, czyli jest to zakłamane, wymyślane słowo dla jakiegoś procesu wysiedlenia ludzi z ich rodzinnych ziem. Jak ja sobie przypominam i też podaję ten argument bardzo często w dyskusji, to np. film *Sami swoi*, ta cała trylogia komediowa przyczyniła się do tak olbrzymiego spopularyzowania tego słowa „repatriacja” zamiast „ekspatriacja”, że nikt nie może zbagatelizować roli filmu jako nośnika pewnej historii, pewnego działu historycznego. Teraz jest tylko kwestia tego, co odbiorca z tego wyniesie - ktoś mówi, że tak było, ktoś mówi, że to są bzdury, a trzeci mówi - „no tutaj miałbym poważne uwagi”. No ale zaraz - kto jest odbiorcą tej historii? Mała grupa historyków, osób znających się, czy jest to szeroka grupa społeczna? Film trafia do bardzo szerokiego odbioru, jest wyświetlany w kinach, później trafia do telewizji. I tutaj, faktycznie, twórcy danego filmu biorą na siebie odpowiedzialność za to, że pewna wiedza historyczna została przekazana społeczeństwu w taki, a nie inny sposób. Ale czy oni ponoszą za to odpowiedzialność? Żadnej. To jest bolesne, to jest trudny temat, ale to jest kultura popularna i mi jest trudno na ten temat wypowiadać - ja oglądam film jako dzieło samo w sobie, jako twór kulturalny i nie traktuję go jako nośnik historii rzetelnej. Inna sprawa jest filmami dokumentalnymi, bo to jest też nośnik, ale proszę zwrócić uwagę, że bardzo często jest tak, że niektóre tematy są podejmowane i one nie mogą być podparte rzetelnym źródłem. Jeżeli ktoś robi film o II wojnie światowej, to ma do dyspozycji pewne określone materiały historyczne i on wtyka te materiały jako tło do narracji swojej, ale ja, jako historyk, wiem, że te dwa wydarzenia, czyli to, o czym on mówi i ten obraz, który jest pokazywany, nie mają ze sobą nie wspólnego. No tak to jest i tak to bywa.

Historia jako forma rozrywki - jak Pan sądzi, czy w historii może znaleźć się miejsce dla humoru, dla bardziej wesołego przekazu, czy to jest potrzebne?

No więc tak, jeżeli chcemy dotrzeć do jak najszerszej grupy odbiorców, a ja jako popularyzator historii, chcę. Marginalizowanie tego humoru czy śmiechu jakiegokolwiek, ironii, bardzo straci się, jeżeli nie korzysta się z tego. Ja uważam tak, że ponieważ życie i dzieje, i historia to jest, tak jak Pan słusznie powiedział - są wydarzenia tragiczne i śmieszne. Jeżeli miały miejsce takie i takie, to trzeba o tym pisać i o tym mówić, że było tak i tak. Nie da się historii okroić z tych wszystkich elementów normalnego życia. Ja podam taki przykład - studiując historię byłem karmiony taką informacją, pamiętam, że przez jakiś czas zajmowałem się rodem Radziwiłłów, i historyk, który napisał biografię Mikołaja Radziwiłła Sierotki napisał coś takiego, że Mikołaj Sierotka celowo nie przybył na jakiś tam zjazd i wtedy podjęte zostały decyzje takie a takie, które skutkowały tym i tym. Mnie zainteresowało to słowo, że „celowo” nie przybył. Chciałem to sprawdzić i potem, kiedy już byłem mocno zaangażowany w badanie źródeł, dotarłem do dzienników tegoż Sierotki, to się okazało, że on w tych dniach po prostu cierpiał bardzo - był chory i nie mógł odbyć podróży. On napisał list

wtedy do swojego bratanka, czy kogoś z rodziny - to był list prywatny, więc należy wierzyć, że pisał prawdę i on napisał, że „nie mogłem pojechać na zjazd, bo nie mogłem wsiąść na konia, ani do pojazdu. Po tej jednej informacji, cała moja dotychczasowa wiedza na temat tamtego zjazdu legła w gruzach i jakoś tak dziwnie zacząłem odbierać tegoż historyka, który nie dotarł do tych listów albo je pominął celowo, bo w jego narracji najlepiej było powiedzieć, że ten Sierotka nie przyjechał celowo na ten zjazd, żeby te rozmowy upadły. Jeżeli jest coś śmiesznego w życiu i to się uda *fajnie* wpleść i tych ludzi, których się odpisuje to uczyłowicza bardzo w ten sposób, że on się również śmiał. Czy my np. wiemy kto w humorystyczny sposób podchodził do różnych spraw? Czasami nie. Dlatego szukanie takich rzeczy przy popularyzowaniu historii jest absolutnie konieczną rzeczą, żeby ci ludzie, o których piszemy, żeby oni byli tacy ludzie. Wielką popularność w ostatnich latach zrobiły np. dzienniki Michała Römera, wydanie w Polsce tych kilku tomów okazało się tak wielką niespodzianką i tak ciekawą rzeczą, że istnieje już w Polsce cała grupa badaczy tzw. römerystów, którzy zajmują się tylko śledzeniem i sprawdzaniem tego, co napisał Römer w swoich dziennikach, a on tam pisze bardzo różne rzeczy - o swoich kochankach o różnych przygodach miłosnych a trzy strony dalej pisze o bardzo poważnych politycznych rzeczach. Jeżeli coś takiego się sklei i przekażę się, to ten człowiek staje się taki ludzki, taki prawdziwi, a nie tylko sztywny. Tylko że teraz jest kwestia, jakim medium się posługujemy - czy to jest książka, która jest zatytułowana *Aspekty polityczne danej sprawy*, to tam my nie musimy pisać o tym humorze, ale jeżeli jest to książka, która ma tytuł *Życie codzienne tej i tej osoby w takim i takim okresie*, to tam trzeba również pisać o tych wydarzeniach humorystycznych, śmiesznych, owszem, każdy chwyt jest dozwolony, o ile przynosi określony efekt. Jeżeli podamy śmieszne informacje i okaże się, że jakaś grupa czytelników zainteresowała się tym wydarzeniem szerzej i sięgnęła również do innych źródeł, to wtedy jest *ok*, ja niestety mam doświadczenie takie, że są historycy albo nie historycy, ale osoby zajmujące się historią – dziennikarze, publicyści, nie wiem, jak to nazwać, którzy jakby tylko zajmują się czymś takim, czyli wyszukiwaniem takich ciekawostek właśnie, takich humorystycznych wydarzeń i oni to przekazują. Mam bardzo często takie wrażenie, że gdybym rozmawiał z tą osobą, to by się okazało, że on to wyrwał z kontekstu bez znajomości tego kontekstu, także to jest dosyć śliska sprawa, aczkolwiek ja powiem tak - zawsze to istniało, istnieje i będzie istniało. Proszę zobaczyć, że np. słynne takie utwory jak *Krótką rozprawa między trzema osobami, Panem, Wójtem, a Plebanem*, słynny dialog, przecież to też było przekazane w humorystyczny sposób. Pewna informacja o tym, jak żyją wyższe sfery. Wszystko jest dopuszczalne, ale wolę, żeby humor wprowadzała osoba, która doskonale orientuje się w danym temacie, a nie na zasadzie, że wyrwało się coś z kontekstu i już. Przykładów mogę mnożyć, ale tak to jest – owszem, humor, żart, powaga i wszystkie różne inne odmiany jakiegoś podejścia do historii są dopuszczalne, ale ja uważam, że warunkiem przekazywania tej wiedzy jest to, żeby osoba, która ją przekazuje była przygotowane szerzej niż tylko na zasadzie wyrwanego czegoś z kontekstu.